
శ్రీ

ఆంధ్రసాహిత్య
పరిషత్పత్రిక.

రెండు నెలల కొకసారి ప్రకటింపఁబడును.

(Journal of the Telugu Academy.)

సంపుటము. ౨౩ { భావనామసంవత్సరము. చైత్రనిజవైశాఖమాసములు. } సంచిక ౧.

కాకినాడ:

కొత్తపల్లి సూర్యారావుచేఁ బరిషత్కార్యాలయమునఁ

బ్రకటింపఁబడినది.

చందా, పోష్టువ్యయములతో సంవత్సరమునకు రు. 3-0-0.

విడిసంచిక రు ౦-౮-౦.

1934.

విషయసూచిక.

శ్రీరస్తు.

ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్త్రిక.

రెండు నెలలకొకసారి ప్రకటింపఁబడును.

(Journal of the Telugu Academy.)

కాకినాడ:

భావనామసంవత్సరము.

సంపుటము ౨౩.

1934-35.

ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్పత్త్రిక.

భావనామసంవత్సరము-విషయసూచిక.

సంపుటము 23.

ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్రిక.

కాకినాడ.

రెండునెలల కొకసారి ప్రకటింపఁబడును.

సంపుటము. ౨౩ { భావనామసంవత్సరము. చైత్రనిజవైశాఖమాసములు. } సంచిక ౧.

రసస్వరూపము.*

—ఉభ. సా. ప్ర. బులుసు వేంకటరమణయ్యగారు, మద్రాసు—

సర్వవాఙ్మయసాధారణముగఁ గావ్యమునకుఁ గలముఖ్యప్రయోజనము రసమేయని చెప్పవలెను. కావ్యవాఙ్మయమారంభ మైన దాదిగ, నీసిద్ధాంతము ప్రసిద్ధమై యున్నది. రసాస్వాదనమున కనుగుణము కానికావ్యము కావ్యానుకరణమే యగును.

ఆంధ్రవాఙ్మయమున రసతత్త్వమును నిరూపించుటకుఁ దొలుత, సంస్కృతమును గొంతవరామర్శింపవలసియున్నది. ఆంధ్రాలంకారికులకు సంస్కృతము పెట్టినదే భిక్ష యగుట యిందుఁ గారణము. నవీను లగుసంస్కృతాలంకారికులు రసము ప్రధాన మని చెప్పియున్నారు. కాని ప్రాచీనులు విభిన్నవిషయములకుఁ బ్రాధాన్య మిచ్చినటులు వారిగ్రంథములఁబట్టి తోఁచుచున్నది. భరతుఁడు నాట్యమును, భామహుఁడు, దండి, అలంకారములను, వామనుఁడు గుణములను, ఆనందవర్ధనాచార్యుఁడు ధ్వనినిఁ గావ్యమున ముఖ్యమైన వని చెప్పియున్నారు. అట్లయినను వారు రసమును దమతమప్రధానవిషయములందే (నాట్య, అలంకారగుణాదులు) అంతర్భవింపఁ జేసిరి. నాట్యమును బ్రధాన విషయముగా నెంచిన భరతుని మతమున రసమునాట్యస్వరూపము1. భామ

---

*నా "ఆంధ్రాలంకారచరిత్రము" ద్వితీయభాగమునందలి "రసము" అనువిషయము నిట్లు మచ్చున కిచ్చుచున్నాను.

1. "నాట్యంచ రస ఏ వేత్యుక్తప్రాయమ్, [ధ్వన్యాలో. లోచ. పు 182]

హదండ్యాచార్యుల మతములం దలంకారములే ప్రధానము లగుట రసము వానియందే సందర్భింపఁబడినది2. గుణప్రాధాన్యవాది యగువామనుఁడు రసములను గాంతిగుణమునం దిటికించెను 3. ధ్వని కావ్యాత్మ యనునానందవర్ధనుఁడు, రసము ధ్వనియే యగు నని చెప్పెను 4. ఇట్లే తక్కినవారిమతములు గల వని యెఱుఁగవలెను. ఆనందవర్ధనాచార్యులకాలమువఱకును రసము సముచితరీతిని విమర్శింపఁబడి యుచితస్థానంబునఁ బ్రతిష్ఠింపఁబడియుండ లేదు సామాన్యముగఁ బ్రాచీను లందఱును గావ్యాత్మను గూర్చి విచారింపక కావ్యాంగముల సంగతినే వివరించి యున్నారు. కావున వారివారిమతమునఁ గావ్యాత్మ యేమో తెలిసికొనుట దుర్ఘటము. నవీను లందఱును రసమే కావ్యాత్మయని స్పష్టముగ విశదీకరించియున్నారు.

ఆంధ్రవాఙ్మయమున రసమునకుఁ గలగౌరవము మొదటినుండియు నిలుపఁబడియున్నది. ప్రథమాంధ్రకవియుఁ, బ్రథమలాక్షణికుఁడు నగు నాగనశాసనుఁ డీవిషయమును విశదపఱిచియేయున్నాఁడు5 తర్వాతికవులుకూడఁ దమప్రబంధములను రసపరముగనే రచించినట్లు తమప్రతిజ్ఞలందు "తా రసపుష్టిమై ప్రతిపదంబు," ననురీతి వక్కాణించుటలే ప్రమాణము లగుచున్నవి. నవీను లగుసంస్కృతాలంకారికులు రసప్రాధాన్యవాదు లగుటచే వారినే యాదర్శకులుగఁ దీసికొనిన మనవారిమతము చెప్పకయే సువిజ్ఞేయ మగును.

భట్టుమూర్తికవి ప్రతాపరుద్రీయము ననుసరించి కావ్యమున రసమే ప్రధాన మని చెప్పియున్నాఁడు6. కాని పెద్దిరాజును దదనుసారి యగునప్పకవియు వామనునిసూత్రములం దున్నట్లు "అఖిలకావ్యములకు రీతు లాత్మ

• రసవ ద్దర్శితస్పష్టశృంగారాదిరసంయథా, [భామహకావ్య 3-6.]
....................రసవదిరసపేశలమ్, [దండికావ్యాదర్శము.]

3 సమగ్రరసత్వంకాన్తిః. 3-2-15.
దీప్తారసాః శృంగారాదయోయస్యసః, తస్యభావః దీప్తరసత్వం, కాన్తిః యథా—ప్రేయాన్......ఏవం రసాన్తరే ష్వప్యుదాహరణీయమ్.

• కావ్యస్యాత్మా ధ్వనిః—(పు 2) కావ్యస్యాత్మాసఏవార్థః (పు 26) సఏవేతి, ప్రతీయమానమాత్రేఽపి ప్రకాన్తే తృతీయఏవ రసాదిధ్వనిరితిమన్తవ్యమ్, [ధ్వన్యాలోకః సలోచన,-పు 26]

5. "సారాగ్ర్యరసవృత్తిః [చింతామణీ 1-3]

6. గీ. అసదృశరసప్రధానశబ్దార్థములును, [నరస 1-20]

యండ్రు” అనుమతమును గూడ ననుసరించుటచే వారిమతమున నేది ముఖ్యమో దెలియుట కొంచెము కష్టము. కాని చూడామణిపీఠికయందు “భావరస ప్రపంగమునఁ బర్వునలంకృతిలక్షణంబు,” అని ప్రతిజ్ఞావచనము నిరూపింపఁబడియుండుటంబట్టి పెద్దిరాజుమతమున రసమే ప్రధాన మగుటలో సందియము లేదు. అప్పకవీయము చింతామణికి విపులవ్యాఖ్యారూప మగుటఁ జింతామణి మతమే యప్పకవిమత మననగును. అప్పకవి రసమునకుఁ గలప్రాధాన్యమును జక్కఁగ వివరించియున్నాఁడు7. కాఁగాఁ బరమతప్రదర్శనార్థమై మాత్రమే వారిచే “రీతి రాత్మా కావ్యస్య”యనుసూత్రమార్గ మవలంబింపఁబడినది గాని యది వారిసిద్ధాంతము కానట్లు మనము నిశ్చయింపవలసియున్నది.

అలంకారవాఙ్మయమున కాదిగ్రంథముగ నెంచఁబడుచున్న భరతనాట్యశాస్త్రమునందే యొకమాదిరిగ రసస్వరూపము నిర్వచింపఁబడియే యున్నయది. “విభావానుభావవ్యభిచారిసంయోగాద్రసనిష్పత్తిః”8. అని యచటఁ గల రసనిర్వచనసూత్రము. ఈసూత్రమునే యాధారముగఁ జేసికొని పలువురాలంకారికులు తమ కిచ్చవచ్చిన మతములను నిరూపించుచు సూత్రార్థమును దమమతమున కనుగుణ మగునట్లే నిర్వచింపసాగిరి. ఆమతములు చాలఁగ నున్నవి. కాని యందు భట్టలోల్లటుల యుత్పత్తివాదమును, శ్రీశంకుకుల యనుమితివాదమును, భట్టనాయకుల భుక్తివాదమును, నభినవగుప్తుల వ్యక్తివాదమును ముఖ్యమైనవి. అం దభినవగుప్తాచార్యులవాదమునకు ధ్వన్యాచార్యు లగునానందవర్ధనుల ధ్వనివాదము మూలము. సహృదయహృదయావర్జకమును యుక్తియుక్తము నగుధ్వనివాదమే విమర్శకు లగునర్వాచీనాలంకారికులచే నాదరింపఁబడినది. కాఁగా నిందు వ్యక్తివాదమే సిద్ధాంతిత మైనట్లు తేలుచున్నది. అందులకుఁ గలకారణములు మున్ముందు నిరూపింపఁబడును. ధ్వన్యాచార్యునికిఁ బిదప భట్టనాయకుఁడును, ప్రతీహారేందురాజును, మహిముఁడును, ధనికుఁడును వ్యక్తివాదమున కెదురుతిరిగిరి; కాని వారిమతము వ్యక్తివాదమంతటి సరసము కానందునను వారికిఁ దగినంతయవలంబన మక్కాలమునఁ జూపఁబడియుండనందునను వ్యక్తివాదమే స్థిరమైనది. ఆంధ్రాలంకారికులు కూడ నీవ్యక్తివాదమునే యామోదించియున్నారు.

---

7. గీ. తగ రసాళిప్రియవాక్యసంతతులు కూర్చి, కావ్యము లొనర్చువారెపో కవు లనంగ నట్లు కావున నేభావ మైనఁగవిత, పలుకువారికి సాధింపవలయు రసము. [అప్పక. 1 ఆశ్వా]

8. భరతునినాట్యశాస్త్రము, షష్ఠాధ్యాయము చూచునది.

విభావము—అనుభావము—వ్యభిచారిభావము ననునీమూఁడు భావముల సంయోగమును బొంది పరిపోషింపఁబడిన స్థాయిభావమే రస మగునని యించుమించుగ నన్నిమతములవారు నంగీకరించియున్నారు. ఆస్థాయి య[illegible] స్థాయి యుత్పన్న మగుట రస ముత్పన్నమగునా? లేక అనుమితము లగుస్థాయిభావాదులంబట్టి రసమున్న ట్లూహింపవలెనా! లేక సత్త్వోద్రేకమువలన రసము సామాజికులచే ననుభవింపఁబడునా? లేక యిదివఱకు సహృదయహృదయములందు వాసనారూపముగ నున్నస్థాయిభావము విభావాదులచే వ్యక్తమై రస మగునా? అనువిషయములందే వారివారి కభిప్రాయభేదము లున్నవి; కాని స్థాయిభావమే రసముగా మాఱు ననుటలో నెవ్వరికి నభిప్రాయభేద మున్న ట్లగపడదు. భరతముని స్థాయిభావమే రసముగఁ బరిణమించు నని స్పష్టముగఁ జెప్పియున్నాఁడు9. ఆలంకారికు లందఱు నీవిషయమునే వ్రాసిరి. ప్రాచీనాలంకారగ్రంథములలో రసస్వరూపము చర్చింపఁబడలే దని యిదివఱకే చెప్పియుంటిని. నవీనాలంకారికు లందఱును భరతునే యనుసరించిరి. కాన వారిననుసరించిన మనయాంధ్రలాక్షణికులమతమును భరతునిమతముతో సరిపోవుచున్నదని చెప్పవచ్చును10. కాఁగా స్థాయిభావవ్యతిరిక్తముగ నపూర్వమగు రసమొకటి లేదని తేలినది.

విభావము లనఁగా రసమభివ్యక్త మగుటకుఁగల కారణములు. అయ్యవి యాలంబనవిభావము లనియు నుద్దీపనవిభావము లనియు రెండువిధములైయున్నవి. ఏవి లేనిచో రసము వ్యక్తము కాదో యవి యాలంబనకారణములు. నాయకుఁడు, నాయిక యాలంబనవిభావము లగును. వ్యక్త మగురసమునకు సహకారు లగునవి యుద్దీపన విభావములు. అయ్యవి యౌవనము, చంద్రిక మొదలగునవి. శరీరమునఁ బుట్టి కార్యరూపము లగువాల్చూపు మొదలగునవియుఁ, బరులసుఖదుఃఖములచేఁ దనకు సుఖదుఃఖములు కల్గునటులు భావించెడిసత్త్వమువలనఁ గల్గుసాత్త్వికము లగుకార్యములుగా నుండునవియు ననుభావపదవాచ్యము లగును. కంపము, కన్నీరు, గద్గదత మొదలగునవి సాత్త్వికములు. సముద్రమునందలి తరంగములవలెఁ బుట్టుచు విలీనములు కావలసిన

9. అథ స్థాయిభావాన్ రసత్వ ముపనేష్యామః, [నాట్య. షష్ఠాధ్యాయ.]

10. క. ఉక్తవిభావాదులచే, భక్తనవస్థాయిరూపభావంబులు సు
వ్యక్తములై నిజగుణసంసక్తములై రసములన రసత్వము నొందున్. [చూడా 3-4.]

పుడు మునుఁగుచు మఱలఁ బుట్టుచు నిట్లు చరించుచు రసాభివ్యక్తికి సహకారము చేయునవి సంచారిభావము లనఁగా వ్యభిచారిభావములు11. స్థిరములై స్వజాతీయభావములచేఁ గాని విజాతీయభావములచేఁ గాని లోపింపక విభావాదిభావములకంటె విలక్షణము లగుభావములు రతి, హాసము, శోకము, క్రోధము మొదలగునవి స్థాయిభావము లనఁబడును12.

లోకమునఁ గారణ, కార్య, సహకారికారణము లనఁబడునవియే కావ్యనాట్యములందుఁ గ్రమముగ విభావానుభావవ్యభిచారిభావము లని పిలువఁబడుచున్నవి. ఒకనాటకమును జూచుచున్నపుడు గాని కావ్యమును వినుచున్నపుడు గాని వానితత్త్వమును బాగుగ గుర్తించి యనుభవమునకుఁ దెచ్చుకొనఁ సమర్థు లగుసహృదయులకు, ఆయాభావములకుఁ గలవ్యక్తివిశేషసంబంధము నశించి సామాన్యజ్ఞానము కలుగుచుండును. అట్టిసామాన్యజ్ఞానము కావ్యములందుకంటె నాట్యములందే వేగముగఁ గలుగును, గాన, మనము నాటకమునే దృష్టాంతముగఁ దీసికొనుట మంచిది. శాకుంతలనాటకము ప్రదర్శింపఁబడుచున్న దనుకొనుఁడు, అందు శకుంతలాదుష్యంతు లాలంబనకారణములు కాన నియ్యెడ నావిభావములు వ్యక్తివిశేషరూపములు కాక సామాన్యరూపములై పోవును. వారియందలి శకుంతలాత్వదుష్యంతత్వములు విగళితము లగునని భావము. ఇట్లే యనుభావసంచారిభావములు వ్యక్తివిశేషముతోడి సంబంధమును వీడి సామాన్యము లగును. కాని యట్టిసామాన్యత కావ్యము సముచితలలితపదబంధబంధురమై ప్రదర్శించునటులు తత్తద్భావప్రదర్శ

---

11. 1. విభావః కథ్యతే తత్ర రసోత్పాదనకారణమ్,
ఆలంబనోద్దీపనాత్మా స ద్విధా హృదయంగమః.
రససమవాయకారణ మాలంబనవిభావః, ఇతరత్కారణజాత ముద్దీపనవిభావః.

2. కార్యభూతోఽనుభావః స్యా త్కటాక్షాదిః శరీరజః॥
పరగతసుఖాదిభావనయా భావితాంతః కరణత్వం సత్త్వమ్, తతోభవాః సాత్త్వికాః॥
[ప్రతాప. రసప్ర.]

3. విశేషేణ ఆసమన్తాత్ చరంతీతి వ్యభిచారిణ ఇత్యుచ్యన్తే. [వి + ఆ + చారిణః-వ్యభిచారిణః.]

12. విరుద్ధై రవిరుద్ధైర్వా భావై ర్విచ్ఛిద్యతే నయః,
ఆత్మభావం నయ త్యాశు సస్థాయీ.........(దశరూపకమ్.)

నమున నిపుణులై యుండినపుడే- రసాస్వాదనసమర్థు లగుసహృదయులకే కలుగును. సహృదయులు కానివారికి రసాస్వాదము కలుగఁజాలదు.

అట్లు సాధారణము లైనవిభావానుభావవ్యభిచారిభావములవలన విలక్షణ మగునొకవ్యాపారము పుట్టుచున్నది ఆవ్యాపారమే వ్యంజన. ఈవ్యాపారమువలననే సహృదయహృదయములందు వాసనారూపమునఁ బ్రతిష్ఠితపూర్వము లగురత్యాదిస్థాయిభావము లభివ్యక్తము లగును. కాఁగా నున్నస్థాయిభావములే విభావాదులచేఁ బుట్టింపఁబడిన వ్యంజనవలనఁ బ్రకాశితము లగునని తేలుచున్నది. సహృదయహృదయములందు స్థాయిభావములు తొలుత నుండియు నున్నను వాని నజ్ఞానము కప్పిపుచ్చియుండుటచే వ్యక్తములు కాఁజాలవు. మీఁదివ్యాపార మావరకరూప మగు నాయజ్ఞానమును నశింపఁజేయును. అజ్ఞానము నశించుటచే లోనున్న స్థాయిభావము, దానితోడిదే యగు నానందమును బ్రకాశించుట కభ్యంతరము లేదు. మానవునికి మమత్వ మనునది యజ్ఞానజనిత మగుటచే నజ్ఞానము తోడనే మమత్వము నశించును. అనఁగా సహృదయునకుఁ దానొక వ్యక్తివిశేషమ నను జ్ఞానము నశించి యతఁడు వ్యక్తిసామాన్యమే యగును. దుష్యంతాదినాయకులు సామాన్యవ్యక్తులైనట్లిదివఱలోఁ జెప్పఁబడినది; కాని సహృదయనాయకుల కభేదము కలుగును. అపుడు సామాన్యరూప లగు శకుంతలాదినాయికలందు సహృదయునకు స్వకాంతాత్వజ్ఞానము కల్గి యనురాగము కల్గుట యసంగతము కాఁజాలదు. స్థాయిభావము వ్యక్త మగునపుడు విగళితవేద్యాంతర మగునానందమును సహృదయుఁ డనుభవించును. స్థాయివిశిష్ట మగునాయానందమే రసపదవాచ్య మగుచున్నది. ఇయ్యది శృంగారరసప్రతీతిమార్గము తక్కినవానివిషయమై కూడ నిట్లే యూహించునది.

స్థాయిభావమునకుఁ బుష్కల మగువిభావాదిసామగ్రి లభించినపుడే వ్యక్త మగు నాభావము స్థాయి యనఁబడును స్వల్పవిభావజ మగుచో నది వ్యభిచారిభావమే గాని స్థాయిభావము కాఁజాలదు[13]. కావున రసమును బోషింపఁదలఁచినచో విభావాదులను సముచితరీతిని నిబంధించుట కవులకర్తవ్యమై యున్నది.

---

13. రత్యాదయః స్థాయిభావాః స్యుర్భూయిష్ఠవిభావజాః
స్తోకైర్విభావై రుత్పన్నా స్తఏవ వ్యభిచారిణః॥

రత్యాదిభావములు చిత్తవృత్తివిశేషములు. (జ్ఞానవిశేషములు.) కాననవి క్రొత్తగాఁ బుట్టినవి కావు. అయ్యవి తగినయుద్బోధము కలిగినపుడు వ్యక్తము లగుచు లేనియెడల నవ్యక్తములగుచు నుండును. ఆభావము లట్లులేనివారికి రసాస్వాదము కలుగఁజాలదు. కావున సహృదయు లైనవారికే గాని యసహృదయులకు రసాస్వాదము కలుగదు. వాసనారూపమున స్థాయిభావము లందఱియెడఁదల నుండవలె నని నియమము మాత్రము లేదు.

రసమునకు నానందమునకును భేదము కలదా? లేదా? యని కొంచెము విచారింపవలసియున్నది గీర్వాణాలంకారికు లించుమించుగ నీవిషయమున రెండుమార్గములం ద్రొక్కియున్నారు మమ్మటాచార్యులు తనకావ్యప్రకాశమున రసాస్వాదనమువలన విగళితవేద్యాంతర మగునానందము కలుగు ననియు, రసము బ్రహ్మానందసబ్రహ్మచారి యనియు రెండుమార్గములను (రస మానందముకంటె నన్య మనియు, రసానందముల కభేద మనియుఁ గూడ) నిరూపించి యున్నాఁడు14. రసగంగాధరమునందలి రసనిర్వచనసూత్రమునుబట్టి స్థాయికంటె నానందము వే ఱనియు, నీరెండిటికి నవినాభావసంబంధ మనియుఁ బండితరాజు సిద్ధాంతమైనట్లు తోఁచుచున్నది15. మఱియు నతఁడు స్థాయిభావముతోఁ గూడినయానందము రసమా? లేక యానందముతోనున్న స్థాయి రసమా? యనివిచారించుచు శ్రుతిని ప్రమాణముగ గ్రహించి రత్యాదిస్థాయివిశిష్ట మగు చిదానందమే రసమని సిద్ధాంతీకరించి యున్నాఁడు16. రస మానందస్వరూప మనియే శ్రుత్యర్థము. ఇట్లు ద్వివిధము లగుపక్షములు కానవచ్చుటచేత సమన్వయము నాసించినచో నొకరీతి సమాధానము చెప్పవలసియున్నది. రసము, నానందమును వేర్వేఱయినను హేతుహేతుమదభేదసరణి నాశ్రయించి (రసము చిదానందమునకు హేతు వగుటచే) యభేదమును జెప్పుట యుక్తిదూరము కాఁజాలదు.

14....“సకలప్రయోజనమౌళిభూతం సమనంతర మేవ రసాస్వాదనసముద్భూతం విగళితవేద్యాంతర మానందం॥” [కావ్యప్రకాశః ప్రథమోల్లాసః]
బ్రహ్మాస్వాదసబ్రహ్మచారీ......రసః [కావ్యప్ర. చతుర్థోల్లాసః]

15....“స్వప్రకాశతయా వాస్తవేన నిజస్వరూపానందేన సహగోచరీక్రియమాణః ప్రాగ్వినివిష్టవాసనారూపో రత్యాదిరేవరసః [రసగం, 22 పు]

16. వస్తుతస్తు వక్ష్యమాణ శ్రుతిస్వారస్యేన రత్యాద్యవచ్ఛిన్నా భగ్నావరణాచిదేవరసః. రసో వైసః రసం హ్యేవాయంలబ్ధ్వా ఽఽనందీభవతి. “ఇతిశ్రుతిః” [రసగంగాధర. పు 28]

ఆంధ్రాలంకారికులలోఁ బెద్దిరాజుమత మేమో నిశ్చయింపఁ బ్రబలాధారములు నిరూపించుట కష్టముగాని మూర్తికవి విద్యానాథుని "గుణాలంకారశ్రీకృతపరికర" అనుశ్లోకము నాంధ్రీకరించుచు "వావిరి దుఃఖమైన సుఖవైభవమైన విటీవిటాళియం, దావలఁ బూర్ణమై సహృదయాత్మలఁ గేవలహర్షమై తగున్" అని చెప్పి రసానందముల కభేదమును జెప్పియున్నాఁడు. మీఁదిసమాధానమే యిచ్చుటఁ గూడ శరణ్యమై యున్నది.

ఇట్లుసంగ్రహముగ బహుళాలంకారికసిద్ధాంతిత మగు రసస్వరూపనిర్వచనము సూక్ష్మముగఁ జెప్పఁబడినది. కానఁ బైరీతి వ్యక్తివాదమే సిద్ధాంతితమట్లు చాలమంది నిరూపించియున్నారు. కానఁ బైవాదమే యుక్తియుక్త మనుటకు ముఖ్యములగు నితరవాదములను గొంత విమర్శింపవలసియున్నది.

"విభావానుభావవ్యభిచారిసంయోగాద్రసనిష్పత్తిః" అను నాట్యశాస్త్రీయరససూత్రమునందలి సంయోగనిష్పత్తిశబ్దములకుఁదమకుఁ దోఁచినరీతిని బలువురు పండితులు పెక్కులర్థములను గ్రహించుటచేతనే వాదములు పలురీతుల బయల్వెడల నవకాశము కలిగినది. ఉత్పత్తివాదు లగుభట్టలోల్లటప్రభృతులు విభావములవలనఁ బుట్టి యనుభావములచేఁ బ్రతీతియోగ్యమై వ్యభిచారులచేఁ బోషింపఁబడిన స్థాయి రస మగు నని చెప్పుచున్నారు. అయ్యది రామాదినాయకనిష్ఠ మనియు, నాయకవేషమును ధరించుటచే నటునియందు నది గోచరించు ననియును వారియాశయము. వీరిమతమున సంయోగపదమునకుఁ బలురీతు లగునర్థములను గ్రహింపవలసియున్నది. స్థాయివిభావముల సంయోగ మనఁ గార్యకారణభావము. స్థాయ్యనుభావసంయోగము జ్ఞాప్యజ్ఞాపకభావము. స్థాయిసంచారిభావముల సంయోగము పోష్యపోషకభావము. నిష్పత్తిపదమునకు వీరిమతమున నుత్పత్తి యని యర్థము. కాని యీమతము సరికాఁజాలదు. ఉన్నస్థాయిభావమే విభావాదులచేఁ బ్రకాశిత మగునుగాని క్రొత్తగాఁ బుట్టుట యనుభవదూరము; పండితానంగీకృతమును. రస మెన్నియుగములక్రిందటనో యుండిన రామాదినాయకనిష్ఠ మైనచో సామాజికులకు రసాస్వాదము కలుగుట యెట్లు? రసము సామాజికనిష్ఠమై యుండవలదా? సంయోగపదమున కిన్నియర్థముల నంగీకరించుట గౌరవము కాదందురా?

అనుమితివాదు లగుశ్రీశంకుకులు సమ్యఙ్మిథ్యాసంశయసాదృశ్యప్రతీతులు నాల్గింటికంటెను విలక్షణ మగు చిత్రతురగన్యాయగృహీతప్రతీతివలన

నటునియందు రామాభేదజ్ఞానము కలుగు ననియు, సరస మగునాట్యమువలనను నిపుణుఁడగు నటునిచేష్టలవలనను, నటునియందు లేనిభావము లచట నున్నట్లే సామాజికులచే గ్రహింపఁబడు ననియుఁ, గాఁగా, రసము నాయకనిష్ఠ మైనను నటునియం దనుమానింపఁబడి సామాజికులచే ననుభవింపఁబడు నని చెప్పుదురు. వీరిమతమున సంయోగపదమున కనుమాప్యానుమాపకభావమును, నిష్పత్తిపదమున కనుమితియు ననునర్థములను గ్రహింపవలసియున్నది. కాని యీమతముకూడ సరియైనట్లు తోఁచదు. నటుఁడు తటస్థుఁ డగుటచేఁ దద్గతముగ ననుమిత మగుస్థాయిభావము సామాజికులకు విగళితవేద్యాంతర మగునానందమును గల్గింపఁజాలదు. కాన నీవాదమున రసముయొక్క యథార్థస్వరూపము విశకలితమై యుండ లేదు.

భుక్తివాదు లగుభట్టనాయకులు లోకవ్యతిరిక్తముగఁ గావ్యనాట్యములయం దభిధకంటె విలక్షణములగు రెండువ్యాపారములు, భావకత్వ, భోగములనునవి కల వనియు, మొదటివ్యాపారముచే విభావానుభావవ్యభిచారిస్థాయిభావములు వ్యక్తివిశేషసంబంధమును విడిచి సర్వసాధారణము లగుననియుఁ, బిదప సాధారణీకృత మగుస్థాయిభావము భోగాఖ్యవ్యాపారమువలన (ఆవ్యాపారము రజస్తమముల నణఁచి సత్వము నుద్రేకింపఁజేయు నఁట) సామాజికులచే ననుభవింపఁబడుచు రస మగు నని చెప్పుదురు. వీరిమతమున సంయోగపదము సాధారణీకరణరూపార్థపరము. నిష్పత్తి యన భుక్తి లేక యనుభవము. కాని యీవాదమును యుక్తిదూర మనియే యందురు. క్రొత్తగ సాధారణీకరణభోగవ్యాపారముల నంగీకరించిన గౌరవము. రసము సామాజికభుజ్యమాన మగుటచే రసము పుట్టు నని కాని, జ్ఞాప్య మగు నని కాని చెప్పుటకు వీలు లేదు. కాన నది యభివ్యక్తమే యని యనఁదగును. కాని, భుక్తివాదు లగుభట్టనాయకులమతమున వ్యక్తివాదమున కణుమాత్రము నవకాశము చిక్కదు. కావున మొదటనిరూపింపఁబడిన యభినవగుప్త (ఆనందవర్ధనుని మతము ననుసరించియే యభినవగుప్తులు రసస్వరూపమును విశదీకరించిరి.) పాదులమతమే యాదరణీయము. వ్యక్తివాదమున సంయోగపదమునకు వ్యంజనాఖ్యసంబంధ మనియు నిష్పత్తిపదమున కభివ్యక్తి యనియు నర్థములు.

ఇంతవఱకును బ్రతిపాదింపఁబడిన విషయములంబట్టి రసము లన్నింటివలన నానందమే కలుగు ననియును దుఃఖ మెన్నఁడును గలుగఁజాల దనియును దేలుచున్నది. రసస్వరూపనిరూపణమున నిపుణుఁడును బ్రామాణికుఁడు నగు నభినవగుప్తాచార్యుఁ డారీతినే చెప్పియున్నాఁడు. ఇచట నొకపూర్వపక్ష

మును లేవఁదీయవచ్చును. రతి హాసము మొదలగు స్థాయిభావములు గల శృంగారహాస్యాదిరసములవలన నానందము కలుగవచ్చును గాని, శోకము-భయము- జుగుప్స- క్రోధము, స్థాయిభావములుగఁ గల కరుణ, భయానక, బీభత్స, రౌద్రరసములవలన నానందము కలుగు టెట్లు? ఈవిషయమున నీ క్రిందివిధముగ సమాధానము ప్రాచీనకాలమునుండి నేఁటివఱకును బ్రచారము నందున్నది. కావ్యప్రపంచము లోకవిలక్షణమైనది. లోకమున సుఖహేతువుల వలన సుఖము దుఃఖహేతువులవలన దుఃఖము కలుగవలె ననునియమము కలదు. కవిబ్రహ్మసృష్టి విలక్షణమగుటచే దుఃఖహేతువు లగు వీరాదిరసములవలనఁ గూడ విగళితవేద్యాంతర మగునానందమే కలుగును. అట్లొనరింపఁగల వాఁడే కవి. హాలాహలమునుండి యమృతము నొలికింపఁగల సామర్థ్యము లేని కవి యథార్థకవి కాఁజాలఁడు. శ్రోత గాని, ద్రష్టగాని కేవలము దుఃఖము ననుభవింపవలె ననునాశయమునఁ గవి శ్రవ్యకావ్యములను, నాటకములను రచింపఁడు. తనకు దుఃఖమే కలుగవలె నని కోరి సహృదయుఁడు కావ్యపఠనమునఁ గాని, నాటకదర్శనమునఁ గాని ప్రవర్తింపఁడు. దుఃఖమునుగల్గించు కావ్యములను జదువ సహృదయుఁడు దొరకొనినను నట్టిదుఃఖమువలన మనసునకు శాంతి గల్గి యానందము కలుగవలె ననునాశయముతోడనే యాతఁడద్దానఁ బ్రయత్నింపవలెను. మఱియు మనము కవి యారసమును నిరూపించుటయం దెంతవఱకు జయమొందెను? కరుణరసమున మనలను రామాదులతోపాటుగ నేడ్పించెనా లేదా యనియే యాలోచింతుము. మనల నేడ్పించిననే మన కా రసమువలన నానందము కలుగును. ఇయ్యది యనుభవమునకు విరుద్ధము కాఁజాలదు. గీర్వాణాలంకారికులు సామాన్యముగ నందఱును గరుణాదులవలన నానందము కలుగు ననియే చెప్పియున్నారు. నాట్యదర్పణమును వ్రాసిన రామచంద్రగుణచంద్రులు మాత్రము సుఖాత్మకత్వదుఃఖాత్మకత్వభేదమున రసములు రెండువిధము లనియు రసము సుఖదుఃఖస్వరూప మనియు వివరించియున్నారు17. కాని వీరిమతము నింకెవరు నామోదించి యుండలేదు. అర్వాచీను లెవ్వరును వీరిమతమునైన నుట్టంకించి యుండలేదు. వేయేల? వారిగురు వగు హేమచంద్రాచార్యులుకూడ వారిమతము నెత్తక రసము లన్నియు నానందస్వరూపము లనియే చెప్పియున్నాఁడు 18.

17. చూ. నాట్యదర్పణము. [Gaekwod Oriental Series] అ. 3.
18. చూ. కావ్యానుశాసనము. నిర్ణయసాగరప్రతి.

ఆంధ్రాలంకారికులు కూడ రసము లన్నింటివలన నానందమే కలుగు నని చెప్పిరి. అందులకు నరసభూపాలీయమునందలి ప్రాగుదాహృతమగు "వావిరిదుఃఖమైన సుఖవైభవమైన విటీవిటాళియం, దావలఁ బూర్ణమై సహృదయాత్మలఁ గేవలహర్షమై తగున్" అనువచనము ప్రమాణము కాఁగలదు.

రసము నాయకనిష్ఠమా ? సామాజికసహృదయనిష్ఠమా ? నటనిష్ఠమా ? అనుప్రశ్నకు సమాధానము రసస్వరూపనిర్వచనావసరముననే ప్రతిపాదింపఁబడినది. కాని కొంచెము వివరించి యిచటఁ జెప్పఁబడును. అభినవగుప్తులమతమును బట్టి రసము సామాజికులచే నాస్వాదింపఁబడుటంబట్టి దానికిఁ దన్నిష్ఠతయే యుచితమై యున్నది. కావ్యమునందు శ్రోతలకును, నాట్యమునందు ద్రష్టలకును రసముకలుగు నని, అనఁగాఁ దత్తత్సమయములందు రసము తత్తన్నిష్ఠమగు నని మీఁదిసిద్ధాంతము ననుసరించియే పెద్దిరాజు కావ్యాలంకారచూడామణియందుఁ జెప్పియున్నాడు[19] కావున రసము సహృదయసామాజికనిష్ఠ మని తేలుచున్నది ప్రతాపరుద్రీయమునే మాతృకగాఁ దీసికొని (యించుమించుగ) యందలి ప్రాగుక్తాభిప్రాయప్రతిపాదక మగు "భావేస్థాయిని" అను శ్లోకమునే యాంధ్రీకరించిన మూర్తికవిమతమును వేఱుగ నిరూపించుటయు ననవసరము. కాని రస మెన్నఁడును నటనిష్ఠముకాఁజాలదు. నటుఁడు కేవల మభినయాదుల ననుకరించును. ఒకపుఁ డతఁడు తన్మయుఁడై రసము ననుభవించెనేని యపుడు నటుఁడు కాక యతఁడు సామాజికుఁడగనే మాఱిపోవును. అతనికి (నటునకు) రసాస్వాదయోగ్యత లేదు. కావున నాట్యమునందు రసాస్వాదయోగ్యుఁడు సామాజికుఁడు కాని వేఱొకఁడు కాఁజాలఁడు.

ఈమీఁదఁ జెప్పఁబడిన విషయములలోఁ గొన్ని ప్రస్తుతము మనవారి కనుభవవిరుద్ధములుగ గోచరింపవచ్చును. కాని ప్రాచీనార్వాచీనలాక్షణికు లందఱు నిట్లే నిరూపించియుండుటచే వారి యనుభవముమాత్రము మీఁదిమాదిరిగనే యుండి యుండవచ్చును. లక్షణగ్రంథములయందు నిరూపింపఁబడినయంశములను విశదీకరించుట నాముఖ్యకర్తవ్యము కాని యది యనుభవమున కెంతవఱకు సరిపడుచున్నదనువిచారము ప్రస్తుతము కాదు.

రసాభివ్యక్తికిఁ గలకారణములు విభావానుభావవ్యభిచారు లని "విభావానుభావ వ్యభిచారిసంయోగా ద్రసనిష్పత్తిః" అను భరతరససూత్రమువల

19. గీ. శ్రోతలకుఁ గావ్యములయందుఁ బొందురసము
ద్రష్టలకు నాట్యములయందుఁ దనరురసము—[ద్వితీ. ౭.]

నని దెలియవచ్చుచున్నది. ధ్వనికారాదులందఱు నారీతినే నిరూపించియున్నారు కాని ధనంజయుఁడు, ధనికుఁడు, విద్యానాథుఁడు మొదలగుకొందఱు ఆలంకారికులు సాత్త్వికభావములను గూడ రససామగ్రియందుఁ జేర్చియున్నారు. వాని ననుసరించి మన యాంధ్రాలంకారికులుకూడ నట్లే చెప్పియున్నారు20. పై వారియాశయమును బట్టి సాత్త్వికములను రససామగ్రిగాఁ జెప్పవలసినట్లు తేలుచున్నది. ఇయ్యవి ప్రధానములై యవసరమైనవే యైనచోఁ బ్రాచీనాలంకారికు లెవ్వరును వీనిని నిరూపింపకపోవుటకుఁ గల కారణమేమి? అను ప్రశ్నకు సమాధాన మీయవలసినబాధ్యత మనపైనున్నది. విచారించిచూచినచో ననుభావములకును సాత్త్వికములకును భేదమే లేదు. ప్రాగుక్తలక్షణములం బట్టి శరీరమునఁబుట్టు కటాక్షాదు లగు కార్యము లనుభావము లనియును, పరగతసుఖదుఃఖాదిభావభావనవలనఁ బుట్టుగగుర్పాటు, కన్నీరు, మొద లగునవి సాత్త్వికము లని యుఁ దేలుచున్నందున నీరెండును గార్యరూపములే యగుట నభేదమే యంగీకార్యము. కార్యములు మొదట సాత్త్వికావస్థయందుండి యాపై ననుభావములుగ మాఱును కావున సాత్త్వికములు కూడఁ జివర కనుభావములే యగుటచే వేఱుగ సాత్త్వికములం జెప్పుట యనవసర మని భరతముని యెనిమిది స్థాయిభావములను, నెన్మిది యనుభావములను, ముప్పదిమూఁడు సంచారిభావములను, మొత్తముపై (౮ + 8 + 33 = 49) నలువదితొమ్మిది భావములను గంఠోక్తిగ నంగీకరించియున్నాఁడు. సాత్త్వికములు వేఱుగ నున్న వనినచో నాసంఖ్యాపరిగణనము సరిపడఁజాలదు 21. భరతమునిమతమునే చాల మంది యనుసరించియున్నారు.

---

20. విభావై రనుభావైశ్చ సాత్త్వికై ర్వ్యభిచారిభిః
ఆనీయమానః స్వాదుత్వం స్థాయీభావో రతిః స్మృతః॥
విభావానుభావసాత్త్వికవ్యభిచారిసామగ్రీసముల్లసితస్థాయీ భావో రసః॥
[ప్రతాపరుద్రీయే రసప్రకరణమ్]

21. గీ. అట్టివిజ్ఞానకలితమై యనుభావ, మాత్మఁ బ్రవ్యక్తమై విభావానుభావ
సాత్త్వికవ్యభిచారిసంజ్ఞలఁ దనర్చు, నాల్గు తెఱఁగుల రసనిదానంబుగాఁగ.
[చూడా 1—20.]

క. తలఁపఁగ రసకార్యములై, జలజాతులయందుఁ బొడము సాత్త్వికభావం
బుల నెనిమిదింటి నేర్పడ, నలరింతుం గడఁక తోసుదాహరణంబుల్. [నగస 8—33]

21. ఏవం సర్వేమిళిత్వా ఏకోనపంచాశద్భేదాః॥ [నాట్య 6 అ.]

సూక్ష్మదృష్టిచే ననుభావసాత్త్వికములకు భేదము లేకున్నను స్థూలదృష్టిచే నది యనుకొన నవకాశము కలదు. సాత్త్వికములు చివరి కనుభావములే యైపోయినను, వానిప్రాథమికావస్థను విశదపఱుచుటకు వేఱుగ వానిని గ్రహించుట దశరూపకకారాదుల మతమున యుక్తిదూరము కాఁజాలదు. యోగి ప్రస్తుతావస్థయందుఁ జాతుర్వర్ణ్యముతోడి సంబంధమును వీడి యున్నను దొలుత బ్రాహ్మణుఁడయ్యె నేని బ్రాహ్మణయోగి యని పిలువఁబడునట్లే మొదటి సాత్త్వికభావము ప్రస్తుత మాయవస్థయందు లేకున్నను బూర్వావస్థను దెలియఁ బఱచుటకు వానిని వేఱుగ సాత్త్వికములని పరిగణింపవచ్చు నని విద్వాంసుల యభిప్రాయము.

ఆంధ్రాలంకారికు లెన్నిరసముల నంగీకరించిరో విచారించుటకుఁ బూర్వము తన్మూల మగుగీర్వాణవాఙ్మయమునందలి యాలంకారికులమతములను సూక్ష్మముగ నిరూపింపవలసియున్నది. స్థాయిభావమే రస మగు ననునంశము తొలుదొల్త వివరింపఁబడియే యున్నది. భరతముని యెనిమిదిస్థాయిభావములనే నిరూపించుటచేఁ దన్మతమున రసము లెనిమి దనియే చెప్పవలసివచ్చుచున్నది. సామాన్యముగ రసములు తొమ్మి దని యందఱు నొప్పుకొందురు. శాంతము రస మగు నని యందఱును (స్వల్పసంఖ్యాకులు తప్ప) నంగీకరించి యున్నారు కావున భరతమునిమతమునఁ గూడ శాంతరసము నొప్పుకొనవలెను. అతఁడు "అష్టౌ నాట్యే రసాః స్మృతాః" అని చెప్పినను, నాట్యమునం దెనిమిదే రసములని యతని మత మనియు నాట్యాతిరిక్తములుగఁ గావ్యములందు శాంతరస మున్నచో నాతనికి విప్రతిపత్తి కలుగఁజాల దనియు మనము పైవచనమును బట్టియే గ్రహింపవలసియున్నది. అభినవగుప్తాచార్యులు శాంతమును గూర్చి ప్రసంగించుచు "మునినాఽప్యంగీకృతం, క్వచిచ్ఛమ ఇత్యాదినా" యని మునిమతమున శాంతరసము నొప్పించి యున్నాఁడు. మఱియు శమము శాంతరసమునకు స్థాయియైనట్లు భరతమునిమత మని కూడ నభినవగుప్తునియాశయ మైనట్లు తెలియుచున్నది నాట్యశాస్త్రమున "రతిర్హాసశ్చ శోకశ్చ క్రోధోత్సాహౌ భయం తథా, జుగుప్సా విస్మయ శ్చేతి స్థాయిభావాః ప్రకీర్తితాః॥" అని స్థాయిభావములు నిరూపింపఁబడి యాపై "నిర్వేదగ్లాని శంకాఖ్యా" అని సంచారిభావములు ప్రస్తుతింపఁబడినవి. కాని శమము స్థాయిభావముగఁ గాని, భావమాత్రముగాఁ గాని చెప్పఁబడియుండ లేదు. కావ్యప్రకాశమును వ్రాసినమమ్మటాచార్యులు నిర్వేద మమంగళప్రాయ మగుటచే వ్యభిచారిభావములలో దానిం దొలుదొల్త నిరూపించుట యనుచిత

మైనను నొకప్పుడు స్థాయి కాఁగల దనునాశయమున నే యట్లు నిరూపించె ననియు, నందుచే నిర్వేదము స్థాయి కాఁగల శాంతరస మొండు కల దనియు నిరూపించియున్నాఁడు22. విద్యానాథుఁడు శమమే శాంతరసస్థాయి యని చెప్పియున్నాఁడు. పండితరాజు నిర్వేదమునే శాంతస్థాయిగా నిరూపించియు న్నాఁడు. ఇట్లు శాంతస్థాయివిషయమున మతద్వయ మున్న ట్లనుకొన వీలుకల దదు. కాని విచారించిచూచినచో నిర్వేదమునకే శమ మని నామాంతర మని తేలుచున్నది- భరతముని శమము నంగీకరింపనిచో నభినవగుప్తులవచన ము కుదురఁజాలదు శమనిర్వేదములు రెండును దృష్టాంతద్వయరూపము లగు టచే నీరెండింటికి నభేదము నంగీకరించినచో నణుమాత్రము ననుపపత్తి కలు గఁజాలదు ఇట్లు భరతముని మతానుసారముగ ర ములు తొమ్మిది యని తేలినది.

ఇంతటితో నీనిశ్చయము స్థిర మని విశ్వసింప వీలు లేదు. శృంగార ప్రకాశమును వ్రాసిన భోజుఁడు శృంగార మొక్కటియే రస మగు నని వ్రాసి యున్నాఁడు23. రూపగోస్వామి యుజ్జ్వలనీలమణియం దుజ్జ్వలవేష మగు శృంగారము రసమని చెప్పియున్నాఁడు ప్రాచీనాలంకారికులలో నొకఁడగు రు ద్రటుఁడు తొలుదొల్త మీఁదిరీతిని దొమ్మిదిరసములనే గాక పదియవ దగు ప్రేయోరసము నంగీకరించి యున్నాఁడు24. ఆపై నంతటితోఁ దనివి నొందక మధురామలరసాస్వాదనమువలనరసములుకలుగునట్లు భావములన్నింటియొక్క యాస్వాదనమువలనను రసోత్పత్తి కలుగుట యనుభవసిద్ధ మగుట నిర్వేదాదు లన్నియును రసములు కావచ్చు నని నిరూపించియున్నాఁడు.25 మనయాం ధ్రులలో నధునాతనవిమర్శకులు కొందఱు రససంఖ్యను నియమించుటకు వీలు

---

22. నిర్వేద స్యామంగళప్రాయస్య ప్రథమ మనుపాదేయత్వేఽప్యపాదానం సంచారిత్వేఽపి స్థాయిత్వప్రతిపాదనార్థమ్, తేన "నిర్వేదస్థాయిభావోఽస్తి శాంతోఽపి నవమో రసః" ఇతి. (కావ్యప్ర, చతుర్థోల్లాసః-)

23. వీరాద్భుతాదిషు రసేషు రసప్రసిద్ధిస్సిద్ధాపతోఽపి వటయక్షవ దావిభాతి
లోకే గతానుగతికత్వవశాదుపేతా మేతాం నివర్తయితు మేష పరిశ్రమో నః॥
శృంగారవీరకరుణాద్భుతహాస్యరౌద్రబీభత్సవత్సలభయానకశాంత నామ్నః
ఆమ్నాసిషు ర్దశరసా నపరే వయంతుశృంగారమేవ రసనా ద్రసమామనామః॥
(శృంగా, పీఠిక)

24. శృంగారవీరకరుణా బీభత్సభయానకాద్భుతా హాస్యః
రౌద్రః శాన్తః ప్రేయా నితి మన్తవ్యా రసాః సర్వే. (రుద్రటకావ్యా. ౧౨-౩.)

25. రసనాద్రసత్వమేషాం మధురాదీనామివోక్తమాచార్యైః।
నిర్వేదాదిష్వపితన్నికామ మస్తీతి తేఽపిరసాః॥ [కావ్యాలంకారః] ౧౨-౪

లేదనియు భావానుసారముగ నిచ్ఛకువచ్చినన్ని రసము లుండవచ్చు ననియుఁ జేయు సిద్ధాంతమునకు మీఁది రుద్రటునివాద మెంతయు నుపకరించుచున్నది.

రసవిషయవిమర్శనసందర్భమున జగన్నాథపండితరాజుకూడ మీఁది రత్యాదిస్థాయిభావములు భూయిష్ఠము లగువిభావములవలన వ్యక్తమగునపుడు స్థాయిభావము లగుననియు, స్వల్పవిభావవ్యక్తము లగునపు డవ్వియే సంచారిభావము లగుననియుఁ జెప్పియున్నాఁడు. ఈవిషయ మిదివఱకే నిరూపింపఁబడియున్నది కాఁగా రసములు తొమ్మిదని నియమించుటలోఁ గలకారణమును వ్యక్తపఱుపవలసియున్నది.

దేవగురుపిత్రాదివిషయక మగురతి భావ మగు ననియును నయ్యదియే కాంతావిషయక మగుచో రస మగు ననియు నాలంకారికుల సిద్ధాంతము. ఆస్వాదమున భేదము లేనప్పుడు నన్నియు రసములే యని కాని లేక యన్నియును భావములనియే కాని యేలకాఁగూడదు? లేదా కాంతావిషయక మగు రతి భావమును, దేవాదివిషయక మగునది రసము నేల కాఁగూడదు? యని గమనావిరహము నంగీకరింపవలసినపుడు మొదటియాలంకారికు నొకనియెడ గౌరవముంచి తన్మతానుసారముగ సమాధానమును జెప్పుటయే యుచితము. రసనవత్వసిద్ధాంతము మునిమతము ననుసరించియే యంగీకరింపఁబడిన దనియుఁ, దదతిరిక్తము లగునవి భావము లని యంగీకరింపవలసిన దనియుఁ, బేరునందే భేదము కలదు కాని ఫలమున భేదము లే దనియుఁ బండితరాజు చెప్పియున్నాఁడు26. సామాన్యముగ నందఱును రసములు తొమ్మి దనియే చెప్పియున్నారు. పండితరాజుకూడఁ దొమ్మిదిరసములనే యంగీకరించియున్నాఁడు. అర్వాచీనాలంకారికులమతమున రసములు తొమ్మిదియే యగుచున్నవి? కావున వారిననుసరించిన మనయాంధ్రాలంకారికులమతమునఁగూడ రసములు తొమ్మిదే యని చెప్పవలసియున్నది27. కావున రసములు తొమ్మిదియే యని మనమొక మాదిరిగ సిద్ధాంతీకరించుటలో దోషము లేదు.

---

26. భరతాదిమునివచనానామేవాత్ర రసభావత్వాదివ్యవస్థాపరత్వేన స్వాతంత్ర్యయోగాత్;
అన్యథా పుత్రాదివిషయాయా అపి రతేః స్థాయిభావత్వ మతో నస్యాత్,...........
రసానాం నవత్వగణనాచ మునినియంత్రితా భజ్యేత;........[రసగంగాధరః. పు 46]

27. క. ఉక్తవిభావాదులచే, వ్యక్తంబగు స్థాయిరూపభావంబులు సు
వ్యక్తములై నిజగుణసం, సక్తములై రసములన రసత్వముఁ జెందున్. [మా.దా. 2-4]

క. భరశృంగారము హాస్యము, కరుణము వీరము భయానకము బీభత్సం
బును రౌద్ర మద్భుతము శాంతరసంబును రసములనఁగఁ దనరుం గృతులన్.

ఈవిషయమును వ్రాయుటలో నుపయోగించిన గీర్వాణాంధ్రాలంకార గ్రంథములు.

గ్రంథము.	కర్తృనామము.
అప్పకవీయము	కాకునూరి అప్పకవి
అభినవభారతి (నాట్యశాస్త్రవ్యాఖ్య)	అభినవగుప్తాచార్యులు
ఆంధ్రశబ్దచింతామణి	నన్నయభట్టు
ఉజ్జ్వలనీలమణి	రూపగోస్వామి
కావ్యదర్పణము	రాజచూడామణిదీక్షితులు
కావ్యప్రకాశము	మమ్మటాచార్యులు
కావ్యాదర్శము	దండ్యాచార్యులు
కావ్యానుశాసనము	హేమచంద్రుఁడు
కావ్యాలంకారము	భామహుఁడు
కావ్యాలంకారము	రుద్రటుఁడు
కావ్యాలంకారచూడామణి	విన్నకోట పెద్దయకవి
కావ్యాలంకారసంగ్రహసారము	ప్రతీహారేందువర్మ
కావ్యాలంకారసూత్రవృత్తి	వామనుఁడు
దశరూపకము	ధనంజయుఁడు
దశరూపకావలోకము (పైదాని వ్యాఖ్య)	ధనికుఁడు
ధ్వన్యాలోకము	ఆనందవర్ధనుఁడు
నరసభూపాలీయము	భ. మూర్తికవి
నాట్యదర్పణము	రామచంద్రగుణచంద్రులు
నాట్యశాస్త్రము	భరతముని
ప్రతాపరుద్రీయము	విద్యానాథుఁడు
రత్నాపణము [పైదాని వ్యాఖ్య]	కుమారస్వామి
రసగంగాధరము	జగన్నాథపండితుఁడు
లోచనము [ధ్వన్యాలోకవ్యాఖ్య]	అభినవగుప్తాచార్యులు
వక్రోక్తిజీవితము	కుంతకుఁడు
వ్యక్తివివేకము	మహిమభట్టు
శృంగారప్రకాశము	భోజదేవుఁడు.

రాజానకరుయ్యకుఁడు.

[క్రీ. శ. 12 వ శతాబ్ది]

ఈయుణ్ణి వేఙ్కటవీరరాఘవాచార్యులుగారు, యం. ఏ., కాకినాడ.

I. ప్రాక్కథనము—సంస్కృతమున ‘నలంకారసర్వస్వ’ ద్యనేకాలఙ్కారగ్రన్థముల రచించి సహృదయసంస్తూయమానకీర్తికలాకలాపుఁడై, యాలంకారికావతంసుఁ డగు విశ్వనాథకవిరాజు నంతటివానికిఁ గూడఁ గృతినిర్మాణావసరమున నుపజీవ్యుఁ డయిన రాజానకరుయ్యకుని కృతికాలాదులంగూర్చి తెలుఁగున నెవరును గూలంకషముగఁ జర్చించియుండలేదు. రుయ్యకుని కృతులుగా మనకుఁ దెలియుచున్నవానిలో ‘శ్రీకణ్ఠస్తవము,’ ‘హర్షచరితవార్తికముం’ దక్క మిగిలిన యీ క్రింది పదిగ్రంథములును[1] స్వోపజ్ఞమూలకము లయిననేమి, యలంకారగ్రంథవ్యాఖ్యారూపకము లయిననేమి సాహిత్యాలంకారప్రతిపాదకములే. సంస్కృతసారస్వతమును వెదకిచూచినను సర్వోత్కృష్టము లగునిన్నియలంకారగ్రంథముల నిర్మించిన మహనీయుఁడు వేఱొకఁడు గానవచ్చుటలేదు.

ఇంచుమించుగ నైదుశతాబ్దములవఱకు [ననఁగా:—జగన్నాథపండితరాయలకాలము 1620-1660 క్రీ. శ. వఱకును] రుయ్యకుని గ్రంథరాజ మగు ‘నలంకారసర్వస్వము’ సాహిత్యసామ్రాజ్యమును నిరంకుశముగఁ బరిపాలించుచుండెడి దని చెప్పనగును. ఒక్క జగన్నాథపండితరాయలు దక్క, ఈ యైదు శతాబ్దములలోను రుయ్యకునియాలఙ్కారికమతమును ఖండించినవారు లేరు.

భారతవర్షమున కంతకు మకుటాయమానమును నలఙ్కారశాస్త్రమునకు బుట్టినిల్లు నగు కాశ్మీరదేశమే రుయ్యకుని వాసస్థానము. ఇతఁడు పండితవంశోద్భవుఁడు. దృఢవ్యుత్పన్నుఁ డగు రాజానకతిలకుఁ డీతనిజనకుఁడు.[2] తిలకుఁ డుద్భటుని యలంకారగ్రంథమునకు ‘ఉద్భటవివేకము’ లేక ‘ఉద్భటవిచారము’

---

1. (i) అలంకారానుసారిణి
(ii) అలంకారమంజరి
(iii) అలంకారవార్తికము
(iv) అలంకారసర్వస్వము
(v) కావ్యప్రకాశసంకేతము
(vi) నాటకమీమాంస
(vii) బృహతి
(viii) వ్యక్తివివేకవిచారము
(ix) సహృదయలీల
(x) సాహిత్యమీమాంస

2. ‘రాజానకతిలకాత్మజః’—పిషెల్ (Dr. Pischel) పండితప్రకటిత మగురుయ్యకుని ‘సహృదయలీల’.

అనుపేరితో వ్యాఖ్యయో విమర్శమో రచియించియుండినట్లు జయరథుఁడు అలంకారసర్వస్వవ్యాఖ్యానమగు తన 'అలంకారవిమర్శిని'[3] లోన సూచించియున్నాఁడు. అందువలనఁ దిలకుఁ డుద్భట మతానుయాయి యని తెలిసెడిని.

రాజానకోపనామము కాశ్మీరదేశీయము. 'రాజానక' పదమునకు 'రాజకల్పుఁ డని' యర్థము.[4] నేటికిని గాశ్మీరదేశీయ బ్రాహ్మణులీపదము నుపనామముగా ధరింతురు. రుయ్యకునకు 'రుచకుఁ డ'ని యు నామాన్తరము గలదు.[5]

---

3. జయరథుని 'అలఙ్కారవిమర్శిని' (i) 'ఏతచ్చోద్భటవిచారే రాజానకతిలకేనైవ సప్రపఞ్చ ముక్త మితి నతథా స్మాభి రావిష్కృతమ్' [115 పు.]

(ii) "ఏతదేవ రాజానకతిలకేనా ప్యుక్తం 'కారణసామగ్ర్య మిహ బాధకత్వేనైవ ప్రతీయతే కార్యానుత్పత్తిస్తు బాధ్యత్వేన' ఇతి గ్రన్థకృచ్చ ప్రాయ స్తన్మతానువర్త్యేవ" [124 పు.]

(iii) "ఏతచ్చోద్భటవివేకే రాజాన[క]తిలకేన సప్రపఞ్చ ముక్తమితి గ్రన్థవిస్తరభయాన్నేహాస్మాభిః ప్రపఞ్చితమ్."

4. చూ. కల్హణుని 'రాజతరఙ్గిణి,' vi త. 261 శ్లో.
రాజ్ఞీకతజ్జ్ఞభావేన సాపి మన్త్రిసభాన్తరే।
త మాజుహావ నిర్బన్ధం స్వయం రాజానకాఖ్యయా.'

5. 'రాజానకరుచకాపరనామ్నోఽలఙ్కారసర్వస్వకృతః' (కృతిః) అని 'పిషెల్' [Dr. Richard Pischel] పండితుఁడు ప్రచురించిన 'సహృదయలీల' యందలియుపసంహారవాక్యము చూ 'కావ్యమాల,' v గుచ్ఛకము: "సహృదయలీల.' ఒకానొకవ్రాఁతప్రతిలో 'రుచక' అనుపాఠముగూడఁ గలదు. (i) 'అలఙ్కారసర్వస్వము' ['కావ్యమాల' 35 వ సంఖ్య, 1893 సం.] లో 'సంపూర్ణ మిద మలంకారసర్వస్వమ్. కృతి స్తత్రభవ ద్రాజానకరుయ్య (చ) కస్య' (205 పు) అని కలదు. (ii) 'తిరువాన్కూరుసంస్కృతగ్రంథావళి'లో 'నలంకారసూత్రము' ను పేరితోఁ బ్రకటింపఁబడినప్రతిలోను, (iii) కొన్ని వ్రాఁతప్రతులలోను [చూ. రాజేన్ద్రలాలమిత్రుని 'లిఖితగ్రంథసూచిక,' ix సం 117 పు.] (iv) 'ప్రతాపరుద్రీయము' మీఁది కుమారస్వామి 'రత్నాపణము'లోను [393, 396, 4'5, 448 పుటలు, కమలాశఙ్కరప్రాణశఙ్కరత్రివేది పండితునిప్రతి. 1909] (v) అప్పయదీక్షితుల 'చిత్రమీమాంస' లోను [72 పు. నిర్ణయసాగర ప్రచురణము] (vi) 'శాకున్తలము' మీఁదిరాఘవభట్టునివ్యాఖ్యలోను [161, 179, 193 పు], (vii) రుయ్యకునిగ్రంథముపై శ్రీవిద్యాచక్రవర్తివ్యాఖ్యలోను [3609 పు. చెన్నపురప్రాచ్యలిఖితగ్రంథాలయముయొక్క యలఙ్కారమాత్రలసూచిక] 'రుచక' అనియే యున్నది. (viii) మమ్మటుని 'కావ్యప్రకాశము' మీఁది 'సంకేత' నామకవ్యాఖ్యలోఁ గూడఁ దద్వ్యాఖ్య 'రుచక' కృత మనియే యున్నదని డాక్టర్‌బూలర్ [Dr. Buhler] పండితుఁడును ['కాశ్మీరదేశలిఖితగ్రంథనివేదిక,' 247 సం. xvi పు] పీటర్‌సన్‌పండితుఁడును వ్రాసియున్నారు. రుయ్యకుఁ డనుటయే ప్రామాణతర మని తద్భిష్యుఁ డగుమంఖకుని "శ్రీకణ్ఠచరితము" [xxv స. 30 శ్లో] వలనఁ దెలియుచున్నది.

అలంకారసారస్వతమునఁ జేర్కొనఁబడిన రుచకుఁడు రుయ్యకునికంటె భిన్నుఁడనియు, 'నలఙ్కారసర్వస్వ'నిర్మాత రుయ్యకుఁడే కాని రుచకుఁడు గాఁడనియుఁ గొందఱు ప్రాచ్యసాహిత్యవేత్తల యభిప్రాయము. కాని, మహామహోధ్యాపకు లగు శ్రీమానవల్లి రామకృష్ణకవీంద్రులు 'రుచకుఁడు' అను వ్యాకరణసమ్మతరూపమునకు 'రుయ్యకుఁడ'ను వ్యావహారిక భాషారూపము వచ్చియుండునని వ్రాసియున్నారు.[6]

II రుయ్యకుని కాలము

రుయ్యకుని కాలము సులభముగా నిర్ణయింపఁగూడును.

(1) క్రీ.శ 1085 ప్రాంతముల రచియింపఁబడిన బిల్హణుని 'విక్రమాఙ్కదేవచరితము'నుండి రుయ్యకుఁ 'డలంకారసర్వస్వము'నఁ గొన్నిశ్లోకముల నుదాహరించుకొని యున్నాఁడు.

(2) మహిమభట్టుని [క్రీ.శ. 1020—1060] 'వ్యక్తివివేకము' పయిని వ్యాఖ్యవ్రాయుటయే కాక రుయ్యకుఁ డాతనిమతము ననేకపర్యాయములు విమర్శించి, తీవ్రముగ ఖండించియున్నాఁడు.

(3) ఆచార్యమమ్మటుని [క్రీ. శ. 1050—1100] 'కావ్యప్రకాశము' పైఁగూడ రుయ్యకుఁడు వ్యాఖ్య రచించుటయేకాక పలుసారు లాతని మతమును విమర్శించి, ఖండించియున్నాఁడు.

---

6. "రుచక" అనుపదమునకు "రుఅక" అనిప్రాకృతభాషారూపము. ఇది క్రమముగా వ్యవహారములో "రుయక" యనియుఁ దరువాత "రుయ్యక" యనియు స్వరూపభ్రష్టత్వము నొంది యుండును. ఇట్లు కేవలశబ్దోచ్చారణపద్ధతిని వ్యుత్పత్తిం జూపినచోఁ గొందఱు విమర్శకుల కది సమ్మతము గాకపోవచ్చును. కావున "నలంకారసర్వస్వము" నకు "సఞ్జీవని' యను వ్యాఖ్యను నిర్మించిన శ్రీవిద్యాచక్రవర్తి శ్లోకములఁ గూడ నిట నుదాహరించెద (అ) "శ్లో. రుచకాచార్యోపజ్ఞస్యేమ మలఙ్కారసర్వస్వే సఞ్జీవనీతి టీకా శ్రీవిద్యాచక్రవర్తినా క్రియతే.'
(ఆ) మఱియు గ్రంథాంతమున నాతఁడు—

"శ్లో. శబ్దస్యాసౌ విషమవిషమో దుర్ఘటార్థవ్యవస్థా-
వ్యాప్త్యవ్యాప్తిప్రకటనపటు ర్న్యాయచర్చాగభీరః
ఇత్థంభూమ్నా రుచకవచసాం విస్తరః కర్కశోఽయం
టీకాస్మాభిః సముపరచితా తేన సఞ్జీవనీయమ్''

మఱియు రాఘవభట్టుఁడు "శాకుంతలము" మీఁది తనవ్యాఖ్యలో [53 పు. 2 పంక్తి] 'రాజానకరుచక' అనివ్యవహరించియున్నాఁడు. [Vide: 'Literary Gleanings:' 1. Ruyyaka:- By M. Rama Krishnakavi, M. A., 'Journal of the Andhra Historical Research Society,' Vol, II part 2, pages 130-31; Oct, 1927.]

(4) మంఖకుని 'శ్రీకంఠచరితము [క్రీ. శ. 1135—'45 నడుమ రచితము] లోని యైదుశ్లోకములు 'అలంకారసర్వస్వము నందలివృత్తిలో నుల్లేఖింపఁబడియున్నవి.

(5) [క్రీ. శ. 1149—'50 నడుమ రచియింపఁబడిన] కల్హణుని 'రాజతరఙ్గిణి' లోని యొకానొకశ్లోకము 'అలంకారసర్వస్వము' నందలి 'వృత్తి'లో నుద్ధరింపఁబడియున్నది.

(6) [క్రీ. శ. 1159—'60 నడుమ నిర్మింపఁబడిన] మాణిక్యచంద్రుని 'కావ్యప్రకాశ సఙ్కేతము'న 'నలంకారసర్వస్వము' బహువార ముట్టంకింపబడియున్నది.

ఇఁక నీవిషయముల నించుక వివరింపవలసియున్నది.

(1) బిల్హణుని 'విక్రమాఙ్కదేవచరితము'లోని రెండుశ్లోకములను[7] రుయ్యకుఁ 'డలంకారసర్వస్వము'లో నుదాహరించుకొనియున్నాఁడు. ఆచార్యబూలర్ పండితుఁడు [Dr. G. Buhler] 'విక్రమాఙ్కదేవచరితము' క్రీ. శ. 1085 ప్రాంతముల నిర్మింపఁబడియుండు నని సిద్ధాంతీకరించియున్నాఁడు[8] ఈకావ్యమలంకారగ్రంథములలో నుదాహరింపఁబడఁ దగినంతప్రతిష్ఠ సంపుటకించుమించుగా నేఁబదివత్సరములుపట్టును. కావునరుయ్యకుఁడు 1150 క్రీ. శ. ప్రాంతముల విలసిల్లియుండె ననఁగూడును.

(2). మహిమభట్టుని 'వ్యక్తివివేకము, నందలి విషయముల రుయ్యకుఁ 'డలంకారసర్వస్వము' న సంగ్రహించియున్నాఁడు. మహిమభట్టుఁడు ధ్వన్యాలోకకారునిమతము నతితీవ్రముగా ఖండించుటకే 'వ్యక్తివివేకము'ను రచించియున్నాఁడు. రుయ్యకుఁ డన్ననో యత్యంతపరాకాష్ఠగల ధ్వనిమతానుయాయి. అందువలననే యచ్చటచ్చట మహిమభట్టుని 'మహామతి' యని వక్కాణించినను[9] రుయ్యకుఁ డీతనియహంకారమును బలుసారులు తీక్ష్ణముగా

---

7. (i) 'శ్లో. సాహిత్యపాథోనిధిమన్థనోత్థం కర్ణామృతం రక్షత హే కవీన్ద్రాః
యత్తస్య దైత్యా ఇవ లుణ్ఠనాయ కావ్యార్థచౌరాః ప్రగుణీభవన్తి॥
(ii) శ్లో. గృహ్ణన్తు సర్వే యదివా యథేచ్ఛం నాస్తి క్షతిః క్వాపి కవీశ్వరాణాం
రత్నేషు లుప్తేషు బహుష్వమర్త్యైరద్యాపి రత్నాకర ఏవ సిన్ధుః'—విక్రమాఙ్కదేవ.
చ. 1 స. 11, 12 శ్లో. ఈరెండు "నలంకారసర్వస్వమున [118 పు.] నుల్లేఖింపఁబడియున్నవి.
8. చూ. 'విక్రమాఙ్కదేవచరితము'నకు "డాక్టర్ బూలర్" పండితునిపీఠిక.
9. 'వ్యక్తివివేకవ్యాఖ్య' 15, 16 పుటలు-[తిరువనంతపుర సంస్కృతగ్రంథావళీప్రచురణము.]

ఖండించియున్నాఁడు[10]. తిరువనంతపురసంస్కృతగ్రంథావళిలో 'వ్యక్తివివేకము' వ్యాఖ్యాతృనామరహిత మగు నసంపూర్ణ వ్యాఖ్యతోఁ[1909 సం. లో] బ్రచురింపఁబడియున్నది. ఈవ్యాఖ్యాత 'యలంకారసర్వస్వ'నిర్మాత యగు రుయ్యకుఁడే యని గ్రంథస్థప్రమాణబాహుళ్యపురస్సరముగా కాణేపండితుఁడు సిద్ధాంతీకరించియున్నాఁడు. ఈవిషయములు ముస్ముందు రుయ్యకగ్రంథవిచారప్రకరణమున విశదీకరింపఁబడును. మహిమభట్టుఁడు అభినవగుప్తపాదునకంటె నర్వాచీనుఁ డనియు, రుయ్యకునికంటెఁ బ్రాచీనుఁ డనియు ననఁగా నాతఁడు క్రీ. శ. 1025-1100 నడుమను లేక యించుమించు ద్వాదశశతాబ్దము నుత్తరార్ధముననో, చివరనో విలసిల్లియుండు నని యాచార్యసుశీలకుమార డే పండితుఁడు వ్రాసియున్నాఁడు[11]. కాణేపండితుఁడు మహిమభట్టుని సమయము క్రీ. శ. 1020-60 అని నిరూపించియున్నాఁడు[12]. పైవానిలో మొదటియభిప్రాయమునంబట్టి రుయ్యకుఁడు క్రీ. శ 1100 కంటె నవీనుఁ డనియు, రెండవదానినిబట్టి క్రీ. శ. 1060 కంటె నర్వాచీనుఁ డనియుఁ దేలుచున్నది.

౩. మమ్మటుని 'కావ్యప్రకాశము'నకు రుయ్యకుఁడు 'కావ్యప్రకాశసఙ్కేత' మను వ్యాఖ్యను నిర్మించియున్నాఁడు. ముస్ముందు రుయ్యకుని కృతులను వివరించునప్పు డీవ్యాఖ్యం గూర్చి విశేషముగాఁ జెప్పఁబడును. 'కావ్యప్రకాశము' ననేకపర్యాయములు ప్రమాణీకరించుకొనుటయేకాక, రుయ్యకుఁడు పలుసారులు 'కావ్యప్రకాశ'కారుని యభిప్రాయములను బూర్వపక్షము చేసి

---

10. (i) "ధ్వనికారస్య వచోవివేచనం నః" అను మహిమభట్టుని పీఠికాశ్లోకముపై "యథాస్థితపాఠే తు ధ్వనికారస్యేతి వచ శ్శబ్దాన్విత మిష్యమాణం ప్రాధాన్యా ద్వివేచనశబ్దాన్వితం ప్రతీయతే. ఏతచ్చాస్య సాహిత్యవిచారదుర్నిరూపకస్య ప్రథమ ఏవ స్ఖలిత మితి మహాన్ ప్రమాదః"-అనియు,

(ii) "తదేతదస్య విశ్వ మగణనీయం మన్యమానస్య స్వాత్మనః సర్వోత్కర్షశాలితాఖ్యాపనమితి"-[41 పు.] అనియు [44 పుట కూడఁ జూచునది.] వ్యాఖ్యాత (రుయ్యకుఁడు.) మహిమభట్టును నిరసించియున్నాఁడు.

11. Dr. S. K. De. 'History of Sanskrit poetics'-(1923) Vol I, p. 194.

12. Prof P. V. Kane, M. A. L l. M., :-'History of Alankara Literature,' (1923), P. XCIV.

యున్నాఁడు[13]. 'కావ్యప్రకాశము'లో నితరాలంకారికుల కారికలు గూడనుద్ధరింపఁబడియున్నయవి; కావున నందలి కారికలఁ గొన్నిటి నుదాహరించుకొనినంతమాత్రమున మమ్మటరుయ్యకుల పౌర్వాపర్యము నిర్వివాదముగఁ బరిష్కరింప వీలులేదు. అయినను 'కావ్యప్రకాశము'నందలి వచనము లనేకములు 'అలంకారసర్వస్వము' నందలి వృత్తిలో నుల్లేఖింపఁబడుటచే రుయ్యకునికంటె మమ్మటుఁడు ప్రాక్కాలికుఁడని తోఁచెడిని[14].

(4) మఙ్ఖకుని 'శ్రీకణ్ఠచరితము'లోని రెండు శ్లోకములు[15] 'అలఙ్కారసర్వ

---

13. ఆచార్యమమ్మటుఁడు 'రాజతి తటీ' త్యాది శ్లోకమును శబ్దాలఙ్కారసఙ్కరమున కుదాహరించుకొని "అత్ర యమక మనులోమప్రతిలోమశ్చ చిత్రభేదః పాదద్వయగతే పరస్పరాపేక్షే' అని వ్రాసియున్నాఁడు. రుయ్యకుఁడు ['అలఙ్కారసర్వస్వము' 119 పు] "శబ్దాలఙ్కారసఙ్కరస్తు కైశ్చి దుదాహృతో యథా:—'రాజతి తటీయమభిహత * * * సారావసదా' ॥ అత్ర యమకానులోమప్రతిలోమయోః శబ్దాలఙ్కారయోః పరస్పరాపేక్షత్వే నాఙ్గాఙ్గిసఙ్కర ఇతి. ఏతత్తు నసమ్యగావర్జకమ్. శబ్దాలఙ్కారయోః శబ్దవదుపకార్యోపకారకత్వాభావే చాఙ్గాఙ్గిభావాభావాత్. శబ్దాలఙ్కారసంసృష్టి స్త్వత్ర శ్రేయసీ." అని 'కావ్యప్రకాశ' వచనమును ఖండించియున్నాఁడు. ఈవిషయములు ముందు 'కావ్యప్రకాశాలఙ్కారసర్వస్వ' సంబంధమను సమాలోచింపు ప్రకరణమున వివరింపఁబడును.

14. శ్రీమన్మాడభూషి కృష్ణమాచార్యులవారు తమ 'సంస్కృతవాఙ్మయచరిత్రము' [(1906); 164.] లో 'మమ్మటుఁడు రుయ్యకుని సన్నిధి నలఙ్కారశాస్త్రాధ్యయన మొనరించెననియు, రుయ్యకుఁడు మమ్మటునికంటెఁ బ్రాక్తనుఁ డనియు, మమ్మటుఁడు రుయ్యకుని యభిప్రాయముల ఖండించియున్నాఁ'డనియు వ్రాసియున్నారు. కాని యిది సరిగాదు. 'కావ్యప్రకాశ' కారుని కాలము క్రీ. శ. 1050—1150. లేక క్రీ. శ. 1100 ప్రాంతము. 'అలంకారసర్వస్వ' కారుని కాలము క్రీ. శ. 1135—1155 [చూ కాణే: 'అలఙ్కారవాఙ్మయచరిత్ర' CXI, CVI పు.]. ఒకవేళ మమ్మటరుయ్యకు లించుక సమకాలికు లైనఁ గావచ్చును. అట్టియెడ రుయ్యకునికంటె మమ్మటుఁడు చాల వృద్ధుఁడై యుండనోపు.

15. ( ) [శ్రీకణ్ఠచరితము, II స, 49 శ్లో.= అలంకారసర్వస్వము, 21 పు]

'శ్లో. ఆటోపేన పటీయసా యదపి సా వాణీ కవేరాముఖే। ఖేలన్తీ ప్రథతే తథాపి కురుతే నో మన్మనోరఞ్జనమ్। నస్యా ద్యావ దమన్దసున్దరగుణాలంకారఝంకారితః। సప్రస్యన్దిలసద్రసాయనరసాసారానుసారీ రసః ॥

(ii) శ్రీ. క. చ. VI స. 70 శ్లో.= అలం. స. 87 పు.

'శ్లో. మదనగణనాస్థానే లేఖ్యప్రపఞ్చ ముదఞ్చయ న్నికరకిలబృహత్పత్రస్యాస్త్వశేషమషీలవైః। కుటిలలిపిభిః కం కాయస్థం న నామ విమాత్రయ న్వ్యధిత విరహిప్రాణే ప్సాయవయాధికం మధుః ॥

స్వము'నందలివృత్తిలో నుదాహరింపఁబడియున్నవి. 'శ్రీకణ్ఠచరితము,' క్రీ. శ. 1145 కంటె నవీనము గాదని సిద్ధాంతీకరింపఁబడియున్నది. 'అలంకారసర్వస్వ' సూత్రవృత్తికర్తృత్వవిచారమున మంచి దానివరములు చూపఁబడును. 'ఆపరితోషాద్విదుషాం నసాధుమన్యే ప్రయోగవిజ్ఞానమ్,' 'కవికూలట లోకము మెచ్చుటేకదా,' ['our praises are our wages'] అనురీతిని మఙ్ఖకుఁడు తనకావ్యమును బూర్తిచేసి, తనసోదరుఁ డగు నలంకారుని భవనమున సమావేశమైన యుద్యోగిపండిత పరిషత్సముక్షమున దానిం బ్రచురించితి ననియు నాపారిషదులలో నొకఁ డగురుయ్యకుఁడు తనకాచార్యుఁ డనియుఁ దనకావ్యమున నే [XXV స. 30; 135 శ్లో] వ్రాసికొనియున్నాఁడు. అందువలనఁ, దనశిష్యుఁ డగుమఙ్ఖకుని కావ్యమునుండి రుయ్యకుఁ డైదుశ్లోకముల నుదాహరించికొని యుండుటలో వింత లేదు. ఆచార్యునివచనములను శ్లోకముల నంతేవాసు లుద్ధరించుకొనుట సామాన్యముగాఁ జూపట్టును. కాని 'యత్షయశాఖ్యకీర్తి' యగువ్యాసదాసక్షేమేంద్రకవీంద్రుఁడు తన'యౌచిత్యవిచారచర్చ'లోఁ దనగురు వగునుపాధ్యాయగఙ్గకుని శ్లోకము[16] నుట్టంకించుకొనుటయే కాక, 'కవికణ్ఠాభరణము'[17] న స్వశిష్యు లగురాజపుత్త్రలక్ష్మణాదిత్యునియొక్కయు భట్టోదయసింహుని యొక్కయు [లలితాభిధాన మహాకావ్యమునుండి] శ్లోకముల రెంటి నుల్లేఖించుకొనియున్నాఁడు. కావునఁ బ్రాథవిద్వాంసుఁ డగు శిష్యుని గ్రంథములనుండి లక్ష్యములను దీసికొనుట యెంత దిగ్దంతివంటికవికో విదునకైనను న్యూనత్వాపాదకము కాఁజాలదు. డాక్టర్ బూలర్ పండితుఁడు

(iii) శ్రీ క. చ. V స. 28 శ్లో.= అలం. స. 93 పు.

'శ్లో. ద్యామాలిలిఙ్గ ముఖ మాశు దిశాం చుచుమ్బ రుద్ధావమ్బరాంశశకలా వలిఖత్కలాగ్రైః। అన్తర్నిమగ్నచరపుమ్పశరోఽతితాపా। త్కిం కిం చకార తరుణో నయదీక్షణాగ్నిః॥'

(iv) శ్రీక. చ. VI స. 16 శ్లో. =అలం. స. 90 పు.

"శ్లో. స్వపతేఃలీలా లలితైరుపాధ హేతౌ స్మరేదర్శయతో విశేషమ్। మానం నిరాకర్తుమశేషయూనాం పికస్య పాణ్డిత్య మఖణ్డ మాసీత్."

(v) శ్రీక. చ. X స. 10 శ్లో=అలం. స. 90 పు.

శ్లో. మన్ద మగ్నిః ధు ర్యమోపలా దర్శితశ్వయధుచాభవ త్తమః। ద్రష్టయ స్తిమిరజలనిషేవిరే దోషమోహమధిపతే రసంనిధౌ."

16. ఔచిత్యవిచారచర్చ. 'కావ్యమాల,' I గుచ్ఛకము (1929), 159 పు.

17. కవికంఠాభరణము. "కావ్యమా IV గు. (1887)

'శ్రీకణ్ఠచరితము' క్రీ. శ. 1135—1145 నడుమ రచింపఁబడియుండు నని నిరూపించియున్నారు.[18] డాక్టర్. యమ్. కృష్ణమాచార్యులవారు ప్రకృతము ముద్రింపఁబడుచున్న తమ 'సంస్కృతవాఙ్మయచరిత్రము'[19] లో 'శ్రీకంఠచరితము క్రీ. శ. 1140 ప్రాంతముల నిర్మింపఁబడియుండు నని వ్రాసియున్నారు. అందువలన క్రీ. శ. 1145 ప్రాంతముల నిర్మింపఁబడిన 'శ్రీకంఠచరితము'నుండి రుయ్యకుఁడే పూర్వోద్ధృత శ్లోకపంచకమును దన 'యలంకారసర్వస్వము' నందలి వృత్తిలో నుదాహరించుకొని యుండినచో 'నలఙ్కారసర్వస్వము, క్రీ. శ. 1150 ప్రాంతముల రచింపఁబడియుండు ననవచ్చును. సుశీలకుమారడే పండితుఁడు చెప్పినట్లు[20] రుయ్యకుఁడు ద్వాదశశతాబ్ద ద్వితీయ తృతీయపాదములలో [క్రీ. శ. 1125—1175] సారస్వతసేవ చేసియుండె ననుట సత్యదూరము గాదని తోఁచెడిని.

ఒకవేళ మఙ్ఖకుఁడే పైయైదుశ్లోకములును రుయ్యకుని గ్రంథమునఁ జేర్చెనేమో యనువిషయమును గూడ నిట విచారింపవలసియున్నది. మఙ్ఖుకు నిశ్లోకము లాతనిగురువగు రుయ్యకుని గ్రంథమునఁ గానవచ్చుటంజేసియే కాఁబోలు, మఙ్ఖకుఁ 'డలఙ్కారసర్వస్వము'నఁ గొంతభాగమును నిర్మించి యుండు నను ప్రతీతి దక్షిణభారతవర్షమునఁ బ్రచురముగా నున్నది; ఇది యసత్య మనుటకుఁ గల ప్రబలహేతువులు 'సూత్రవృత్తికర్తృత్వ విచార ప్రకరణము'నఁ జూపఁబడును. 'అలఙ్కారసర్వస్వము'న 'శ్రీకంఠచరితము'లోని శ్లోకములఁ జేర్చిన యతఁడు మఙ్ఖకుఁడైనఁ గావచ్చును. తనగురు వగురుయ్యకుని యశస్సౌరభము సర్వతోముఖవ్యాప్తి నందవలె నని విశేషపరిశ్రమ మొనర్చి మఙ్ఖకుఁ 'డలఙ్కారసర్వస్వము'ను బరిష్కరించియుండను; అట్టియెడఁ దనగురువుకూడ నలంకరించిన విద్వత్కవి పండితపరిషత్తునందే తన 'శ్రీకంఠచరితము' రసికామోదము వడసినదిగదా యని యందలి కతిపయశ్లోకముల రుయ్యకుని కృతియందు—

18. Buhler's 'Detailed Report of a Tour in search of Sanskrit MSS in Kashmir, Rajaputana, and Central India' [Extra No. JBBRAS' 1877], Bombay. 1877.

19. Dr. M. Krishnamacharya (M. A., M. L., Ph. D., M. R. A. S.,): A History of Classical Sanskrit Literature,' Enlarged II edition, now in course of publication.

20. Dr. S. K. De, M. A., D. Lit.,: 'Sanskrit Poetics'—Vol. I P. 194.

ఆతని యనుమతినే కావచ్చు—చేర్చియుండును. లేదా కేవల మహాకావ్యని ర్మాత యగు తనకీర్తికంటె నలఙ్కార గ్రంథము లనేకములు రచించి మించిన రుయ్యకునియశస్సు చిరస్థాయి యనియెంచి నూఁడితోదార మన్నట్టు లాతని తోపాటు తనకును సుస్థిరకీర్తి లభించునని మఙ్ఖకుఁడు తనశ్లోకములఁ గొన్నిటి నాతనిగ్రంథమునఁ జొన్పియుండును.

(5) కల్హణుని 'రాజతరఙ్గిణి' లోని యాశ్లోక 'మలఙ్కార సర్వస్వము'న [93 పు] నుదాహరింపఁబడియున్నది.

శ్లో. 'అసమాప్తజిగీషస్య స్త్రీచిన్తా కామనస్వినః
అనాక్రమ్య జగత్సర్వం నో సంధ్యాం భజతే రవిః'[21]

[రాజతరఙ్గిణి. IV త. 441 శ్లో.]

కల్హణుఁడు, కాశ్మీర ప్రభు వగు సుస్సలుని కుమారుఁ డగుజయసింహుని [క్రీ. శ. 1127—1159] యాస్థానము నలంకరించి,[22] 'రాజతరఙ్గిణి'ని, క్రీ. శ. 1149 మొదలిడి,[23] క్రీ. శ. 1150 లోఁ బూర్తిచేసియుండెను. అందు వలన 'రాజతరఙ్గిణి'నుదాహరించుకొనిన 'యలఙ్కారసర్వస్వము,' క్రీ. శ. 1150 కిఁ బిమ్మట నిర్మింపఁబడియుండును.

(6) ఇంతవఱకు 'నలఙ్కారసర్వస్వము'న నుద్ధరింపఁబడిన గ్రంథములం బట్టి రుయ్యకునికాలమును నిర్ణయింపఁగడఁగితిమి. ఇఁక రుయ్యకునికృతి నుల్లే ఖించుకొనిన గ్రంథకారులనుబట్టి యాతనికాలమును నిర్ణయింపవలసియున్నది. రుయ్యకుని 'యలఙ్కారసర్వస్వము'ను బేర్కొనినవారిలోఁ బ్రాచీనతముఁడు మాణిక్యచన్ద్రుఁడు క్రీ. శ. 1159—'60 నడుమ[24] నీతఁడు మమ్మటుని 'కావ్య

---

21. భరతాచార్యుల 'నాట్యశాస్త్రము' మీఁది వ్యాఖ్య యగు 'నభినవభారతి' లోనీశ్లోకము కవినామరహితముగ నుట్టంకింపఁబడియున్నది.

22. 'శ్లో. సుత స్సుస్సలభూభర్తు స్సంప్రత్యప్రతిమద్యుతిః। నందయన్ మేదినీ మాస్తే జయసింహో మహీపతిః'—రాజతరఙ్గిణి (కడపటిశ్లోకము).

23. 'శ్లో. లౌకికేఽబ్దే చతుర్వింశే శకకాలస్య సాంప్రతం । సప్తత్యాభ్యధికం యాతం సహస్రం పరివత్సరాః'—రాజ. త. (గ్రంథముఖమున నున్నది). ఇందువలన నీకవి శాలివాహన శకము 1070 (క్రీ. శ. 1148) లో నున్నట్లు విశద మగుచున్నది.

24. ఈవ్యాఖ్యయొక్క నిర్మాణకాలముం దెల్పుశ్లోకము ఝాల్కికరపండితుని 'కావ్యప్రకాశ' పీఠిక [22 పు.] లోఁ జూడనగును.

4

ప్రకాశము'పైఁ 'గావ్యప్రకాశసఙ్కేతము'[25]ను వ్యాఖ్యను రచియించి యందనేకపర్యాయములు 'అలఙ్కారసర్వస్వము' నుట్టంకించుకొని యున్నాఁడు.[26] 'అలఙ్కారసర్వస్వము'న నుల్లేఖింపఁబడిన గ్రంథము లన్నిటిలోను నవీనము క్రీ. శ. 1145 కంటెఁ బరము గా దని నిశ్చయింపఁబడిన 'శ్రీకణ్ఠచరితము', 'అలఙ్కారసర్వస్వము' నుదాహరించుకొనిన గ్రంథము లన్నిటికంటెను బ్రాచీనము, క్రీ. శ. 1159—60 నడుమ రచియింపఁబడిన మాణిక్యచన్ద్రుని 'కావ్యప్రకాశసఙ్కేతము.' అందువలన 'నలఙ్కారసర్వస్వము,' క్రీ. శ. 1145—1155 నడుమ రచింపఁబడె ననుట సమంజసముగాఁ జూపట్టుచున్నది. రుయ్యకుఁడు క్రీ. శ. 1125—1175 నడుమ వాఙ్మయసేవ యొనరించియుండు నని నిర్ధారణము చేయవచ్చును. రుయ్యకుని గ్రంథములంగూర్చి రానున్న వ్యాసమున మనవి చేసికొందును.

[మదీయ 'సంస్కృతాలఙ్కారికచరితము'నుండి]

---

25. (i) 'కావ్యప్రకాశసఙ్కేత'ము ద్రిణము లు: 'ఆనందాశ్రమగ్రంథమాల' సంఖ్య 89' పూనా. 1921.

(ii) 'మైసూరురాజకీయప్రాచ్యగ్రంథాలయ ప్రచురణములు,' సంఖ్యలు 58, 59, 60. మైసూరు.

26. చూ. మైసూరు ప్రతి. 321, 355 పుటలు.

వేఁడుకోలు.

—(శ్రీ తి. వ. నారాయణస్వామిగారు-రుసింగి అగ్రహారము)—

మ. తనజన్నంబులఁ గూళరక్కసులచేత న్గల్గుబన్నంబులం
బనిగాఁ దెల్పుచు వీఁక వారల నడంప న్డోదు మేల్పంతినాఁ
జనురాము న్దనతోడ నంపుటకు విశ్వామిత్రుఁ డన్జోగితేఁ
డనుమాటల్విని చాల్పఁదేర్లదొర కట్టా! యంచు డగ్గుత్తికన్. 1

క. కను నడలి వేఁడికన్నీ, రడరఁగఁ బెనువంత నతని చుజ్జులఁ బడి యా
వడువున నోడికారపుఁబే, రడిదఁపుదొరకని మెయించునారాటమునన్. 2

చ. కినుకకుఁ దావొసంగి యడకింపఁగఁ బోవక మమ్ముఁ బ్రేముడిన్
వినఁదగు నాదువిన్నపము పేల్పులమూఁకయు నాకు వాడపుం
జెనఁటులఁ డాయ నేమెడలసిల్గులఁ జొందుమరన్నఁ జెక్కుఁగీ
టిన వసవల్చు నాకొడుకటే? గెలువంగలవాఁడు వారలన్. 3

శా. గుండ్రాలం గొని యేర్తెఱన్పొచువ సోఁకుమ్మూఁక లేతేర నా
తీం డ్రన్నన్గొని యోలమాసఁగొను నంతేఁ బీతున న్రాముఁడో
తండ్రీ! కొండికమాట; నా మెడలఁ గాంతాళమ్మున న్జూడ కీ
మండ్రాటమ్ముచు దీర్చి యోర్పునఁగొమ్మా! జాలియిమ్మా! వెసన్. 4

ఉ కానక గన్నకొండికలఁ గాసల కంపుఁబెకాక మానుసుల్
బోనముగా నెసంగఁబలుపోఁకలనేగెడి సోఁకుమూఁకలోఁ
బూని దురమ్మొనర్ప వడిఁ బొమ్మన నెవ్వని నాలు కాడు; నీ
కూనలె మేటికంగిసలకు న్దగువారలు జోగిరాయఁడా. 5

ఉ. తోడియ ముంగుఁబొట్టియలతోఁ గెడఁగూడియు నెమ్మిమీఱఁ జెం
డ్లాడుటొ హత్తిరేఁగి నసమూరఁగ నెక్కుచు వీటి వెంటఁ దా
రాడుటొ నల్పు పావలవురా? పొలదిండులఁ గూల్ప నేగుటల్
కోడిగమొక్కొ? నీయెడఁదకు న్దగుకర్జముగాఁగఁ దోఁచెనే. 6

చ. ఒడిమెలఁ దాల్పనోవ రెటులోపుమరో దొనలూన; లాగులన్
దొడుగఁగనేర రెప్పగిదిఁ దొడ్గుదు రొప్పుగుబొందళాల వా
విడిచియు లాఁతివారిఁ బిలువన్గదునోడుదు రిట్టికూనలన్
బుడుతలనాకఁ గయ్యములఁ బూన్పఁదలంచెదె జోగిరేడ్గొరా, 7

చ. వగయు సుఖమ్ము నేఁడి వెతవంకల డొంకలఁ జేరి బందుగుల్
దగు నొకసంతు లేక మెయి, దాఁగఁగ బేర్వడనట్టి జంతువు
ట్లుగువలెఁ గాక బొట్టెలఁ గడున్గని మన్నియు జోగివైన నీ
కుఁ గఱఁకనేల ? బొట్టియలు కుందినఁ దండ్రి కెసంగు సంగడల్. 8

ఉ. డాసెడిమూర్తిఁ దూఁపుల నెదన్బడఁ జేయుచు నగ్గలించుచుర్
మీసరమైన చిల్కులగమి న్జడిగా వడి నేసి యార్చుచుర్
గాసియొనర్చి దాయలకుఁ గాఱప్రబీకు నొసంగు పోరులర్
జేసి యెఱుంగ రిట్టివని చెప్పిన మున్వన కేమి సేయుదుర్. 9

క. మనుమనుమా; మును నానో, మినన్నోముననను నెన్ను మేనున మనురా
ముని నెమ్మిని మూను మనిన, నను మన్కన నెన్ని నెనరునను నామన్నా. 10

క. మినమినని మేచునన్మను, మనరాముని మూని నన్ను మన్నన మొనని
మ్మనిననుర మ్మన మమునో, మినసెన్ను న్మాననాన మూను నె మనుర్. 11

చ బలితపుఁదమ్మిఱాలు నలువంకల సైఁకపు బెండఁగాయు మే
డలఁ దిరుగాడ వాడెకునొడల్గల నెత్తురుకందుల న్గటా
పాలకవాంబుగా నడఁపొంతలఁ ద్రిమ్మరుర్కక్షసేంద్రతోఁ
గలపులకున్బొకాలు మనఁగా రుసిగామిడి మే న్వశంక దే?'' 12

ఉ ఒజ్జవుఁ దాఁడ్రియట్ల మతూ నోమినవాఁడవుఁ గాక జాళువా
బొజ్జదునీగితోడ సరిపోలుపనొప్పగువాఁడ వౌట నీ
కజ్జ నొకింతయు న్దొసఁగు బాటిల దైనను గుబ్రలౌట నీ
వజ్జరె! నాఁగ కంగిసల నాగదు రే నెఱజోగిజాబిలీ. 13

ఉ కూఁకటితోడ ముంగురులు కూడవ యీమన ముద్దుగారు లే
యాఁకటికోర్వఁ డెండచున నాఁగదు క్రొన్ననవోని మేను; పెర్
జీఁకటి దాఱు పాలసులు చెచ్చెరఁ దన్వెసఁజుట్టుముట్టి యు
ట్రాఁకలఁబెట్టుచోఁ గలఁగ కాఁగునె రాముఁడు బాసవాల్దణీ. 14

చ. జగములఁ బెంపఁగా నుఱుముసల్పఁగఁ జాలువలంతి బాముపె
న్దెగుళ్ళుల వెజ్జ; కొండికలఁ దెంపునఁ బాయఁగ లేక యింతగా
వగచితివయ్యె! మావగపువాపఁగ నోపిన ప్రాపవౌట నే
వగవగఁదీర్చి నన్ను మనుపన్దలపోయుదొ నిన్నె నమ్మితిర్ 15

క. బంతియరదములదారమొద, నెంతయుఁ బెనగొన్న వంత నివ్వెడువున నా
వంతమిగుల్పక రుసిమే,ల్బంతికి వినిపించి యుడుఁకు వను వేఁడుట యుర్. 16

ధాతుజవిశేషణముల ద్రుతప్రకృతికత్వము.

ఉ. భా. ప్ర. దువ్వూరి సూర్యనారాయణమూర్తిగారు, కాకినాడ.

విచక్షణులారా!

ఆంధ్రసారస్వతప్రపంచమునకు మెఱుఁగులు దిద్ది హారంగులఁ దురంగలింపఁజేయు నీస్వర్ణయుగమున, నాంధ్రభారతికి లభించినపెందొడవులలో బ్రహ్మశ్రీ వజ్ఝల చినసీతారామస్వామిశాస్త్రులవారి "యాంధ్రశబ్దచింతామణి విషయపరిశోధన" మొకటి

అది వారి యగాధభాషావగాహనమును నఖండశబ్దశాస్త్రపరిశ్రమను, సూక్ష్మదృష్టితోడి విమర్శకతానైపుణిని వేనోళ్లఁ జాటు ననుట నిష్పాక్షికోక్తి. నేనా గ్రంథరాజమున ధాతుజవిశేషణములఁ గూర్చి చదువునపుడు కలిగిన యభిప్రాయవిశేషముల నిందుపనిబద్ధింపఁ దలఁచితిని.

శ్రీశాస్త్రులవారు "ద్రుతాఖ్యోనః" అనుసూత్రార్థవిమర్శనమున నిట్లు ద్రుతస్వరూపమును నిర్వచించిరి. "హల్లునకారము, ద్రుతసంజ్ఞగల దని పైసూత్రమున కర్థము. ద్రుతి యనఁగా ద్రవీభావము. సందర్భవశమున నిటవర్ణలోపమని యర్థము గ్రహింపవలయును ప్రకృతినిష్ఠమైనను బ్రత్యయాదినిష్ఠమైనను స్వరవిశిష్టమగునకారమునందలి స్వరము ద్రుతి యనఁగా లోపమును బొందినచో నట్టిస్వరద్రుతి నందిన పరిశిష్టనకారము ద్రుత మనునన్వర్థసంజ్ఞను బొందుచున్న దని తాత్పర్యము."

ఇఁక ద్రుతప్రకృతికత్వ నిరూపణము చింతామణిలో నిట్లున్నది.

"త్రిజ్మధ్యశేషషష్ఠీ స్మృస్వర్మప్రవచనీయజపభక్తీః కించిత్ప్రశంసనాద్భుత సంతాపయదాతవాకిమేవాంశ్చ। క్త్వాకిలతూష్ణీ మాద్యా నభిదధతికళా ద్రుతో నయేషాం స్యాత్. అన్యే ద్రుతప్రకృతయో యేష్వగ్ఛ్యానుజీవితద్రుతానిత్యం"

దీనిని వివరించుచు నిచ్చిన యుదాహరణములలో 'రక్షించున్' అని యు నుదాహరించినారు. మఱియు నన్నయ ద్రుతద్విత్వప్రయోగప్రదర్శనావసరమున,

"మునీంద్ర నీకుఁ జన్నె నలినాక్షులందు మదినిల్పఁగ"

అని 'చన్నె' యనుదానిని నన్నయ మాన్యులుగాఁ బ్రయోగించు

ద్రుతద్విత్వముగా సిద్ధాంతీకరించి, త్రిలింగలక్షణశేషకర్త క్రియాపరిచ్ఛేదపు రెండవసూత్రమున 'చను' ధాతువును జేర్చుట సరికాదనిరు, అప్పకవి, చింతామణిమతమును గ్రహింపక తద్ధర్మార్థకవిశేషణములఁ గళలుగాఁ బొరపడి వివరింప, దానినినమ్మిసూరిప్రభృతులుధాతుజవిశేషణములు కళ లని భ్రమించి రనియు న్యాక్షి వక్కాణించినారు. పై వ్రాతలనుబట్టి 'అను' కను, కొను, చను, మొదలగు ధాతుజవిశేషణములు "త్రిజ్మధ్యే" త్యాదిసూత్రముచొప్పున ద్రుత ప్రకృతికములు కాఁగా 'అనుఁ, కనుఁ, కొనుఁ, చనుఁ' అనురూపముల నందును. వీనిక్లప్తరూపములు క్రమముగా అన్,కన్,కొన్, చన్, అనిసిద్ధమగు టలో సందేహము లేదుగదా! వీనితుది నకారపుఁబొల్లులు "ప్రకృతినిష్ఠమై నను ప్రత్యయాదినిష్ఠమైనను, స్వరద్రుతి నందినపరిశిష్టనకారము ద్రుత మను నన్వర్థసంజ్ఞను బొందుచున్నది." అను వివరణవాక్యములవలన ద్రుతములని నిర్ధా రింపనగునుగదా! కాఁగా నీపద్ధతి నన్నయభారతభాగముననే విరోధించున ట్లగపడుచున్నది. చూడుండు.

"ఖలుఁడు బృహద్రథాత్మజుఁడు గర్వితుఁడై మహిలోనిరాజులన్
పెలుకురఁ బట్టి తెచ్చి చెఱఁబెట్టి గిరివ్రజమన్పురంబులో"

అని సభాపర్వప్రథమాశ్వాసమున నున్నది. 'అన్' అనునది చిం.తా మణినిబట్టి ద్రుతాంతమే యగుచో నిట "పరుషా ద్ద్రుతప్రకృతికా త్పరస్య స్సద్ద్రుతంచ బిందుస్స్యాత్" అను సూత్రముచే 'గిరివ్రజ మనఁ బురంబు' అని సరళాదేశము రానక్కఱలేదా? మఱియు నిటఁ గొన్నిప్రాచీనపు ప్రతులలో 'గిరివ్రజమన్పురంబు, అని వాదేశమును గానంబడుచున్నది. ఇదియు నద్రుత కళాత్వమునే ప్రతిపాదింపఁ జాలియున్నదిగదా!

ఇంకను నిట్టివి సత్కవిప్రయుక్తములు పెక్కులు చూపట్టుచున్నవి. చిత్తగింపుఁడు.

"జడిగొన్ కోర్కుల నింతి తాను మగవేషంబూని"

సత్యభామాసాంత్వనము—౩ ఆశ్వాసము.

"తోడువింటివాఁడు చన్ త్రోవఁ బోక"

ఆముక్తమాల్యద—6 ఆ.

"వాసి గడల్ కొంతఱియందు సత్త్వము"

విజయవిలాసము—1 ఆ.

పై నుదహరించిన ప్రయోగములు ప్రాసములందుఁ గాని యతులయం దుఁ గాని సిబద్ధి పఁ బడక పోయినను బరంపరాపాఠవశమునను, బహుపుస్త కముద్రణాక్రమముననూ నవి తత్తత్కవిప్రోక్తములే యనఁదగి యున్నవి. మఱియు నొకపుస్తకమునఁ బొరపా టుండును, గాని, భిన్నపుస్తకముల నియ్యెడన సర ళాదేశము పొరవడి యుండదుగదా ! కాన నీయనుపపత్తి యెట్లు పరిహరింపఁ బను నని శాస్త్రులవారు తలంచియుండిరో తెలియకున్నది.

ఇట్టి యనుపపత్తి నుద్భావించి వారు ధాతుజవిశేషణద్రుతప్రకృతికత్వని రూపణావసరముననో ద్రుతప్రకృతికత్వనిరూపణావసరముననో చర్చింపవలసిన ది, కాని, యట్లు జరుగ కుంటచే వ్యుత్పిత్సువులు సందేహపరంపరలోఁ దల్లడిల్లు చున్నారు.

శ్రీమాన్ బహుజనపల్లి సీతారామాచార్యులవారు తమ త్రిలింగలక్ష ణశేషమున నింకొకపక్తితో సూత్రించిరి. చూడుఁడు.

"అను కొను లోనగు ధాతుజవిశేషణముల యంత్యోకారమునకు హల్లు పరంబగునపుడు లోపంబు వైకల్పికంబు"

ఆచార్యులమతమున ధాతుజవిశేషణములు ద్రుతప్రకృతికములుగాఁ గనుపడవు.

అను, కొను, అనువానికి హల్లు పరముగా నున్నచో నంత్యోకారము నకు లోపము మాత్రమే పైసూత్రమునఁ జెప్పఁబడినది. కాఁగా వీనికి ద్రుతాం తత్వప్రసక్తి లేకపోయినది. కశక సరళాదేశబాధ తొలఁగినది. కాని యీ యాధునికవైయాకరణసిద్ధాంతము చింతామణివిరుద్ధ మని గదా శ్రీశాస్త్రుల వారిప్రబలవాదము.

ఇట్టిసందర్భములో ధాతుజవిశేషణములు ద్రుతప్రకృతికములో కళలో నిర్ధరింపవీలుకాకున్నది. చింతామణిచొప్పున ద్రుతప్రకృతికములే యన్నచో దీనికి విరోధించునది నన్నయభారతభాగమే మైయున్నది. మఱియుఁ గొన్ని సత్కవిప్రయోగములను విరోధించును ప్రయోగసంగ్రహణార్థము కళలే య న్నచోఁ జింతామణివిరుద్ధసిద్ధాంత మగును. కాన నీయనుపపత్తిని పరిశీలించి వ్యుత్పిత్సుసందేహనివారణార్థము శ్రీసీతారామగురుదేవులు నదుత్తరముఁ బ్రక టింప సప్రశ్రయాభ్యర్థనము.

ఆంధ్రీతద్విశిష్టత.

కాశీభట్టకృష్ణరామశాస్త్రిగారు, పాలూరు.

సూ. నిత్యమనుత్తమపురుషక్రియాశ్వేతః ౪.

ఈసూత్రమునుండి నిత్యపదము "పరిమితౌ సమస్తానాం" అను సూత్రమునం దనువర్తించుచున్నది కాని తరువాతిసూత్రములయందనువర్తింపను కావుననే "నస్యాత్తద్ధర్మోతః" అనుసూత్రము తరువాతిసూత్రమునందు "చోర్వాపా ద్వర్తమానవిహితస్య" 'వా' పద ముపయోగించెను. (౪ నుండి ౬) సూత్రములు నిత్యము లని తెలియుదుము ఏడవసూత్రమునుండి యెనిమిదవసూత్రము దాఁక వికల్పము. ఇట్లే కలసు ఆపథకము నీక్రింద఼ జూపుచున్నాను.

సంధిప్రకరణము.

సూత్రసంఖ్య-సాదిపదము.		నిత్యమా, వికల్పమా	ఉదాహరణములు.
సంధిర్నాచోచ్యనుతః-	౧	నిషేధము—న	సిరెయన్న, రోయీని
వాతః ...	౨	వికల్పము—వా	మేనత్త, మేనయత్త
అనాదిషువిభక్తి ...	౩	వికల్పము—వా	నాకిచ్చె, నాకునిచ్చె
నిత్యమనుత్తమ ...	౪	నిత్యము—నిత్యం	చేసితివర్చనము
పరిమితౌసమస్తానాం	౫	నిత్యము—అనువృత్తి	దోసెఁడు, జానెఁడు
నస్యాత్తద్ధర్మోతః...	౬	నిత్యము ను—అను	వచ్చునతఁడు
చోర్వాపాత్ ...	౭	వికల్పము—వా	అనుచున్నాఁడు, అనుచున్నాఁడు
తద్వృత్తదాదిజస్య ...	౮	వికల్పము—తద్వత్	అదేల, అదియేల
ప్రాయస్తుకిమాది ...	౯	ప్రాయము—ప్రాయం	ఏమయ్యె, ఏమియయ్యె
అపిశబ్ద ...	౧౦	వికల్పము—అనువృత్తి	ఎందేనిట్టె, ఎందేనియిట్టె
చారేరుపధా ...	౧౧	వికల్పము—వా	ఎదిరిచి, ఎదిర్చి
1 శత్రర్థే ...	౧౨	వికల్పము—అను	అనుచు, అన్చు
2 తస్యస్యాచ్చ ...	౧౩	వికల్పము—అను	అంచు, అనుచు
3 శబ్దాత్ ...	౧౪	వికల్పము—అను	అయినది, అయినయది
4 ఖోశ్చ ...	౧౫	వికల్పము—అను	అపుడు, అప్డు
5 ప్రథమా ...	౧౬	వికల్పము—అను	పదంపడి, పదపడి

6 షష్ఠ్యా	... ౧౭	౧౨—౨౪ ఈపదుమూఁడు సూత్రములలో నిత్యా
7 ఆద్యస్యా	... ౧౮	నిత్య వికల్పసూచకవాచకములు లేవు అయినను
8 అహమా	... ౧౯	ప్రయోగసాంప్రదాయమును బట్టియు ననువర్తన
9 లోపోనమ	... ౨౦	ముం బట్టియు నైదుసూత్రములకు వికల్పత్వ మని
10 పరుషా	... ౨౧	యనుకొన్నను మిగిలినవాని గతి యేమో తెలియ
11 అవికార	... ౨౨	దు. "షష్ఠ్యా" అనుసూత్రము నిత్యమనియందమన్న
12 గసడ	... ౨౩	నట్టి పదముగాని యాస్పదముగాని లేదు. మిగిలినవి
13 నవికృతి	... ౨౪	వికల్పముగనున్నవా ?

"షష్ఠ్యా" అనుసూత్రమునఁ గేవలాచ్ఛమే విషయమా ? రామునాజ్ఞ యిత్యాదులు గుదురవు. ఆంధ్రభాషాసామాన్యమునకును నాంధ్రవ్యాకరణ కార్యమాత్రమునకును నీసూత్రము వర్తించును. కాకున్న "శంభు + ఆజ్ఞ" "శంభ్వాజ్ఞ" యనురూప మాంధ్రమున నసిద్ధము గావలసివచ్చును. మఱియు నాంగ్రభాష గీర్వాణసాంప్రదాయమే యగుటను గీర్వాణసాంప్రదాయసూత్రమువలన నొకరూపమును దెలుఁగువ్యాకరణమువలన నొకరూపమును సిద్ధించుననియు నచ్చాంధ్రపదములకుఁ బాణినీయము శాసకము గాదు, కాన నీసూత్రముచే నిత్యముగా వచ్చుననియు నెఱుంగుదుము, కావున నీ సూత్రావ్యాప్తి మయభాషాపదసామాన్యముగ నున్నది. అచ్ఛికమున నిత్యముగను నితరమున వికల్పముగను విధించిన యుద్దేశము యోగ్యబల ప్రయోగబలముల వలనఁ దెలియఁ దగును. ఆ యనంతరసూత్రములలోఁ గేవల గీర్వాణపదములను బ్రయోగించుటచేఁ దత్తత్సూత్రకార్యము లన్నియు (మూఁడు సూత్రములును-౧౮-౧౯-౨౦) నాచ్ఛికపదాద్యచ్చు పరమగునెడనగునని తెలుపుచుండుటను, పదునెనిమిదవసూత్రమునమాత్రము 'నమః' "అహమాద" మొదలగు గీర్వాణపదములఁ జూపకున్నను దత్సాహచర్యమున నాసూత్రమునను దత్పూర్వోత్తరసూత్రమర్యాద యున్నదనవలసివచ్చును. మఱియు నీ యామ్రేడితపూర్వ పదాంతాచ్చునకు లోపము గలిగించు సూత్ర మెందే సందర్భమున నున్నను బరపదసంబంధ కావున నాచ్ఛికమే పర మగుటను (నియతము) ఆచ్ఛికమున కాచ్ఛికమే యని యర్థ మగుచున్నది. మిగిలిన రెండును వికల్పము లగుచున్నవి. అథర్వణునిమతము నియ్యది యగుటచే వికల్పసూత్రములఁ జేర్పనియెను.

ఇరువదొకటవసూత్రము ను వికల్పమా? అని సంశయింపకుండు. అం దావికల్పత్వముండుటచే తనే పునర్వ్యాఖ్యానమున "సరళా ఏవసంతి తే" అని నిత్య త్వమును జెప్పెను. ఈ సూత్రములేకున్న వికల్పమేకదా; చింతామణి కభి ప్రేతమదియే యగుట నిటనూత్ర నిత్యమని పునర్వ్యాఖ్యానముచేసెను, "ఏవ"శబ్ద మట్టియర్థమునిచ్చు చున్నది. అయినను నిం దొండొక సంప్రదాయము కలదు, సంస్కృతసంబంధి 'కచటతపలకు గజడదబలు' నిత్యముగరావు. సాంస్కృతిక కాదివర్ణవికల్పత్వ నిర్ణయమునకే సూత్రమారంభింపంబడినది. గజడదబా దేశ మును వికల్పమని కొందఱు లాక్షణికులు చెప్పుదురు. దానిన్ + క్షోణిపైనుంచి అనునది సంధించునప్పుడు "దానిఙ్గ్క్షోణి" గ వ్రాయరాదు, పలుకరాదు. శ్రుతి పేయమునుగాదు. సంయుక్తములగు సాంస్కృతికకచటతపలకు సరళము లాదేశ ములుగ రావను నాచారమున్నదో పరిశీలింపవలయును.

శ్లో॥ వికల్పేన ద్రుతేలోపే పరుషాః సరళాః పరే

క॥ కృతిని సమాగమములు త, త్కృత కారములుండ ... ముద్దరాజురామన్న.

క॥ నాథులు గంధర్వులచే పడి మృతినొంది ... భారతము.

సీ॥ కనకంబు వర్షించు ఘనుల ...విజయవిలాసము.

కనన్-కంబున్- వర్షించుఘనుల ...అని పాఠాంతరము.

ఉ॥ పై పయింగొతుకంబు ...విజయవిలాసము.

క॥ ఏ చక్కంబెట్టు వాడనే పాండవులన్ ... భారతము.

మ॥ కా। నతగంబొందుట కార్యము ...డిటో

ఉ॥ శీతమయూఖ పాంథజన చిత్తవధాధ్యుండ వైతివిప్పుడ
యో తలపంగనిప్పు డిది యుత్పలగంధి చకోరనేత్ర యెం
తే తిలకించి చూచి తరుణిం గరుణింపంగదయ్య ... భాను-పరి॥

ఇత్యాది ప్రయోగములు గలవు. ఈపాఠముల ప్రామాణ్యమదెట్లున్నను సరళాదేశ వికల్పత్వభావము కొందఱకుం గల దనుటకుం జాలును. అముద్రిత గ్రంథచింతామణిలోం బాడితు లనేకులు చర్చించిరి కాని వికల్పత్వ సంప్రదా యము నెల్లవిధములం జూపరు. సరళాః, అని సాముదాయికముగం జెప్పుట యేవికల్పత్వమున కనుకూలమనిరి. కాని యితరోపపత్తులం జూపరు. బ్రా॥శ్రీ॥ పరనంది రామశాస్త్రిగారీవిషయమును గొంత యుక్తరీతిని విమర్శించిరి. వీరి యభిప్రాయములు గొన్నింట గ్రంథకర్త్రభిప్రేతములసియే తోంచును. ఎవ్వర్వం

బులు, అన్వారంబు అను తావుల సరళాదేశముసేయక 'ఏఁబది' ఏఁబాప్రు మొదలగుచోట్లఁ జేసియు నన్నియయుఁ దనయభిప్రాయమును జూపె నని వ్రాసిరి. ఇది యిట్లుండ ద్రుతప్రకృతికము లన నేమియను శంకయు వేసి సమాధాన మిచ్చిరి. కాని పూర్వులసంప్రదాయమును జూపఁదగును. ద్రుతము-ద్రుతప్రకృతికము నాంధ్రభాషలో దేవరహస్యముగనున్నది. కొంచెము వివేకింతము.

ద్రుతము—ద్రుతప్రకృతికములు.

ద్రుతమును గూర్చి ప్రత్యేకముగ నొకసూత్రము పూర్వమొక పండితుఁడు వ్రాసియుండెను. తరువాతఁ బ్రౌఢవ్యాకరణకర్తయు ద్రుతలక్షణమును వ్రాసెను. ఆంధ్రాక్షరతత్వమునఁ బ్రత్యేకముగ నంత నకారము ద్రుతమయి యుంటఁ బ్రత్యేకాక్షరమయి యుండునని సోదరభాషల మర్యాదతోఁ బోల్చి చూపిరి. ఇంక మన మీవిషయమున సమన్వయమునకు వత్తము?

ద్రుతము, ద్రుతప్రకృతికము, పరుషాములు, కల, తద్ధర్మము, ఇందుసప్తమి మున్నగుపేళ్లు చింతామణి వాఙ్మయ ప్రపంచములోనివి. చింతామణి పూర్వమునఁ బై సంజ్ఞలు లేవు. అథర్వణకారికలలో లేవా? అని యందు రేమొ? ఆకారికలును జింతామణి కాలికములే యగుచున్నవి. ఇఁక నన్నియభారతమునుండి కావ్యాలంకారచూడామణివఱకు ద్రుతనామప్రసంగము లేదు. నాంతపదంబులని యనుటయే యాచారము కళాకళ్లములకళయు నందు లేదు. నన్నియనుండియుఁ బదిలక్షణములు చింతామణిలో నున్నట్లే యుండినచోఁ జింతామణి వ్యాకరణము నెఱుఁగకపోయినను గొన్నిలక్షణములయిన నెఱింగియుండరా? వాక్యప్రధానాంగమగు క్రియాపదలక్షణమునే యెఱుఁగకపోయి యుందురా? పింగళి సూరన్న కాలమునాఁటికిని గూడఁ దద్ధర్మమున్న నెఱుఁగరు. తద్ధర్మప్రశంసలో వ్రాసితిని. ఆరయుఁడు. చింతామణిద్రుతమునకు స్వభావము ప్రత్యేకముగ వ్రాయవలసిన దగుట నిందు విడిచి ద్రుతప్రకృతికము లనువానిఁ గూర్చి విమర్శింతుము. ద్రుతము ప్రకృతియందు వేనికో యవి ద్రుతప్రకృతు లని యర్థమగుచున్నది. ద్రుతప్రకృతులను శబ్దమును బట్టి యవ్యయములైన నాంతశబ్దములే ద్రుతప్రకృతికము లనవలసివచ్చును. బ్ర॥ శ్రీ॥ పారనంది రామశాస్త్రిగారును నీవిషయమున సుముఖులు. సర్వనామసంజ్ఞయు నిట్టి సందేహము గలదియే. అవ్యయములయిన ద్రుతప్రకృతికములకంటెఁ బరములయిన పరుషములే సరళములగుచున్నవని యే వ్యాఖ్యాతలును జెప్పరు. చింతామణియుఁ బూర్తిగ

లక్షణమునైన లక్ష్యమునైనఁ జూపను ఇఁక భాషాదేవియే సమాధానమీ యవలయును. చెప్పినను గజడదబాదేశకార్య విషయముననే చెప్పును, గాని సంజ్ఞావిషయమునఁ జెప్పదు.

ఆంధ్రవాఙ్మయము — ద్రుతము.

నన్నయభారతముఁ దొట్టి నారాయణశతకము పుట్టినంతకును నాంత పదంబు ప్రచురంబుగఁ గాననగును. లక్షణములును జెప్పుచున్నవి. హలంత పదము లాంధ్రమున లేకున్నను నీ నాంతపద మొకఁడు మాత్రము గలదు. వచ్చెన్=వచ్చెను, అని యైనట్లు 'ఫలముల్=ఫలములు, చూతుర్=చూతురు అను నవియును నొకప్పుడు హలంతము లగుచున్నవి. నాంతపదములన్నట్లు పై వానిని లాంత పదంబు లనియు రాంత పదంబు లనియు వాడరు. కావునఁ గడ పటనున్న యీ నకారము కేవలవ్యంజనముగనే వ్రాయునాచారము గలదా యనియందమన్న వ్రాఁతలలో నట్టి స్థిరసాంప్రదాయమును గానము.

క. సుతు నడిగె సుతుని నడిగెను, సుతునని చెప్పెతునిసని చె సుతునిం గెలిచెన్
సుతు గెలిచెఁ బోరిలోను, ధ్రుతుఁడొకఁడన వరుసతో నుదాహరణంబుల్.

ఆం. భాషాభూ।

సుతున్=అడిగె, సుతునిన్=అడిగెను, అనిచెన్=అనిచె, సుతు, ఈ యుదాహరణములలో నకారము వ్యంజనమాత్రముగను, లుప్తముగను, ను, అని యుత్వవిశిష్టముగను, సుతు-నిన్ అను తావున "నిన్" అనునది ద్రుతము పైవచ్చిన ద్రుతముగను నున్నది. ను, ని, వర్ణములు ద్వితీయ కగునని చెప్పినను "సుతుని" రూపాంతరము "సుతున్" గావలయుట బట్టి "ని" వర్ణము యొక్క వికారమే, న్, ని, నిన్, అనునవి యని తెలియుదుము. కావున వ్యంజన మాత్రము నకారము (ద్రుతము)గాఁ జెప్పరాదు. 'సుతున్' అనునది నాంత పద వాచ్యమెట్లగునో "సుతు" సుతుని, అనునవియు నాంతపద వాచ్యములగు చున్నవి. ఈమర్యాద యన్నివ్యాకరణములకును సమ్మతమే. నన్నయప్రయోగ ములు చూడుఁడు.

ఉన్నతిన్, కాంతిన్, సంపదన్, కరుణతోడ, భక్తితోన్,
ఎంత, యున్, తలంచుచున్, భూరియశోవిరాజితున్,
నిర్వహింపఁగన్, విశేషనిధుల, మాకున్, చేయుచుండు, వెలయున్।
పెరుఁగు = వృద్ధియగు, భూవివరమునన్, కరుణాపరత్వమున్, (పద్యాంత

ముననఁగల ప్రయోగములు - భార - ఆది - ఆశ్వా)

క॥ పర్వయుగం, బున మేలై ... భార- ఆ ౧ ఆ 59

మ॥ ...పాండవాడంబరం। బున భీష్మాదికుల ... ,, ,, ,, 74

తరలము॥ ...వారికిం। బెను బలాధికులైన వారి ... ,, ,, ౨ ఆ 3

క॥ ...రెం। టను బ్రియనందనులు ... ,, ,, ,, 5

చ॥ తన విషవహ్ని మజ్జనకుఁ దక్షకుఁడేల్లు దహించె
నట్లయే। నును సహమిత్రబాంధవజనుండగు ... ,, ,, ,, 202

మ॥ ...కాకుండఁగాఁ గాచెనం। చును నస్తీక ... ,, ,, ,, 232

క॥ తనువును జీవమున్సత్వ। బును బడసితి ... ,, ,, ౩ ఆ 122

క॥ అంబుజలోచన గని విన
యంబున నమ్మునికి మ్రొక్కి యనురాగములో
డంబుప్పావచయవ్యా
జంబున విహరించుచుండె సఖులుం దానున్. ... ,, ౪ ఆ 41

మధురాక్కర॥ తనరజనకుండు నన్నప్రదాతయును
భయత్రాత। యును ననఁగ ... ,, ,, 47

క॥ ...ఇరువుర। కును వంశకరుండు ... ,, ,, 111

క॥ నాకభిమతంబు విట్టిద ... ,, ,, 127

మ॥ ...సమస్త క్షత్రవంశేశు లె
ల్లను భక్తింబని సేయుచుండఁగ ... ,, ,, 161

క॥ ...ప్రభవిం। చెం బాండురాజు ... ,, ,, 254

ఈ భారతప్రయోగములం బోలిన ప్రయోగము లెల్లపాత్రములఁగాన నగును. కావున వ్రాయ విడిచితిని. ఇఁక నంతన కారప్రకారమును గొంతపరిశీలింతము. "న్" వ్యంజనమాత్రప్రయుక్తమగు నకారము స్వచ్ఛముగను, నిరచ్కముగను లుప్తముగను, బిందురూపముగను మాఱుచున్న దైలెఱుంగుదుము. ఈ నకారమునకు ననేకరూపములున్నవి. న్, ను, ని, నున్, నిన్, ం, లోపమును, మకారమును, గూడనగును. ఇట్లు నానారూపములఁ బొందు నకారమధ్యక్షరమాలలోఁ బ్రత్యేకముగ నొకఁడుండెనా? కాక యొందలి నకారమయిన నీరూపవై విధ్యమునుబొందునా? అని శంకింతము. వర్ణసమామ్నాయమునఁ బ్రత్యేకముగ నీనకారము లేదు. ఉన్నట్లు ప్రమాణమును లేదు. చింతామణియు నేమైనఁజెప్ప

డు. మఱియు ద్రుతసంజ్ఞక నకారము తవర్గీయ నకార మనియే చెప్పను. ఒక వేళ "జ్ఞ" కారమునకు "న" కార మాంధ్రములోఁ బూర్వ ముండెనేమో యని యన్నఁ జెల్లును. కాని యరవములోనుంట నిందుసుండె ననియనరాదు. వేఱొకనకారముండుట యే యరవములోడి సాజాత్య మనుట తగదు. అఙ్గ్లేయభాషా నాంగ్లములోఁ గొన్ని పదముల యంతనకారము శ్రుతము గాకుండుటచే (Autumn, Column, etc) మన ద్రుతమ్మక్కడి దందుమా? ఈ సాజాత్యము బ శీబాదరాయణమే. ఎందున్న నకారమును రూపవైవిధ్యము నొందదు కాని పరుష సరళ పరకమును త్వేత్వవిశిష్టమును నగు నకార మది మొదలికి (అచ్చమున) నైనను వ్యంజనమాత్రముగ నిల్చునదియై సాధారణముగనున్నది ను, లు, డు, రు, ల యుత్వలోపము పై కారణముననే శాసింపఁబడెను. అదియాంధ్రసాంప్రదాయము.

గీర్వాణభాషయందును పదాంతనకారమునకు వేదములోఁగ్వాచిత్కముగ లోపమును (విశ్వా (ని) రూపాణి అథర్వ) లౌకికములో బిందువును (తాన్ + తాన్ = తాంస్తాన్) నగుట కలదు. అట్లే యాంధ్రమునను నగుచున్నది.

ఇఁక ద్రుత మని చింతామణిచే నిర్దిష్టమయిన నకారము పై భారతాది ప్రయుక్తనకారమే యగుటను దెలిసితిమి. ద్రుతమననేమి యనునప్పుడు పూర్వోక్తరీతిరూపవైవిధ్యముగలదని చెప్పవచ్చును. కాని యన్నిరూపములనొందునదే యననక్కఱలేదు. ఆవివిధరూపములలోఁ బ్రధానలక్షణము లున్నవి. ఏనకారములోపించునో యది ద్రుతము. *లోపియగుట ద్రుతప్రధానలక్షణము ద్రుతంబు నకారంబనియన్నంత స్పష్టముగాదనియెంచి "నకారంబసాధారణంబు ద్రుతంబు" ప్రత్యయాగమావ్యయాత్మకమై యుత్వవిశిష్టమయిన నకారంబు ద్రుతసంజ్ఞకంబని యర్థము ద్రుతమనఁగా నొల్లనియెడ మఱఁగిపోవునది యనుట...ద్రుతాఖ్యోనః, అని కేవలనకారగ్రహణము చేయుట ద్రుతమునకు స్థిరత్వసిద్ధికై యని తెలియవలయును." అని ప్రౌఢవ్యాకరణమున వ్రాయఁబడెను. ఈనిర్వచనమునను దోషము గల దని బ్ర॥ శ్రీ వఝల చిన్నసీతారామస్వామిశాస్త్రి గారు పరిషత్పత్రిక, "4 వ సంపు—7 వ సంచిక" లో వ్రాసిరి. దానినరయుఁడు. ద్రుతమీమాంసయందు "ద్రుతము కేవలహల్లు, ఇ, ఈ, ఐ భ్యః పరం స్యాత్స్వనిస్యాదన్యత్రతుర్భవేత్" అనికలదు. ద్రుత ముత్వవిశిష్టమే కాక యిత్వవిశిష్టము నగుచున్నది.

---

* ఈన్నాను, ద్రుతప్రకృతికమా ? ప్రమాణమేమి ?

చ ద్రుతము నకారమంచనిరి తొల్లిబుధప్రవరుల్ నిజంబుగా
ద్రుతమన నేనకార మొగిఁ దోఁచియుఁ దోఁపకయుండ నేర్చియ
చ్చ్యుతికినఁ బాపినన్నిలుచునట్టి నకారమె శాస్త్రపద్ధతిన్
ద్రుతమని చెప్పఁగాఁ దగును యూహిగనమ్ముఁడు దీనిఁబండితుల్.

సూ॥ నకారము ద్రుతము,

సూ॥ ఇద్గమకము ద్రుతస్వత్వము (ఇత్ =ఇ—ఊ)

సూ॥ విధీయమానమును బ్రత్యయానుగతము నానంత్యమును ద్రుతంబ.

వ్యా॥ ద్రుతంబెల్ల నంతనకారంబ ఎల్లయంతనకారంబు ద్రుతంబు గాదు.

సూ॥ లుక్కమగుచువర్ణము ద్రుతకము నాఁ బరుచు.

సూ॥ ద్రుతము స్వామ్రేడితమును.

సూ॥ ఆమ్రేడితపూర్వద్రుతం బిద్గమకము నిత్యముగానగు.

—। ఆంధ్ర వ్యాకరణ సారరహస్యము ।—

సమాసాసమాసక భేదములకల్పనఁబోలె బిందుబిందుక ద్రుతద్రుతక భేద కల్పన ముచితమని నామతము. ఏదియె ట్లున్నను నాంధ్రమున నొకనకారముగల దనియు నయ్యది నూపవైవిధ్యమును బొందు ననియు నదియే ద్రుత మని చింతా మణి గ్రహించెననియుఁ జెప్పఁజెల్లునుగదా; ఇఁకఁ జింతామణ్యభిప్రాయమును మనకనుకూలించునో చూతము.

ద్రుతము నకారమనియుఁ గచటతపగజడదబలు క్రమముగఁ బరుష సరళ ములనియుఁ బేర్కొని యితరహల్సామాన్యమునకు స్థిరసంజ్ఞ నిడెను. ద్రుతమున కు స్థిరసంజ్ఞ లేదు. తవర్గీయనకారము ద్రుతమని చెప్పినను ద్రుతధర్మముగలనకా రమే ద్రుతమని చింతామణ్యాశయము. కావుననే ద్రుతాఖ్యము నకారమనివిధిం చెను. ద్రుతమునకారమనక యాఖ్యశబ్దము చేర్చుటచే ద్రుతధర్మఖ్యాదిగలనకార మే ద్రుతమని యభిప్రేతము. అగుచో "లుగ్వాద్రుతప్రకృతికాత్పరతస్సర శ్లేష్మే చ నస్యస్యాత్" అనుసూత్రము "చూచెన్ + నందుని'' అనునప్పుడు ద్విత్వ రూపమే యుండవలసివచ్చునని (చూచెన్నందుని) యులోపరూపము (చూచె నందుని) రాదనియు నందురేని పినుఁను-పరమగునకారము ద్రుతసంజ్ఞకముగా మి స్థిరమే యగుచున్నది. ఎన్నఁడును ద్రుతము పదాదినుండదు. పదాదినిగూడ ద్రుతమున్నచో నప్పుడు ద్రుతమునకు స్థిరసంజ్ఞ చెప్పవలసివచ్చును. అట్లెందును లేదు. ఈయుద్దేశమువలననే,

"త్రిఙ్మధ్యశేషషష్ఠీసు స్వర్మప్రవచనీయజంభక్తీః,
కించిత్త్వశంసనాద్భుతసన్తాపయదాతదాకిమేవాంశ్చ,
క్త్వాకిలతూష్ణీమూద్యానభిదధతికలా ద్రుతో న యేషాం స్యాత్,
అన్యే ద్రుతప్రకృతయో యేస్యుర్హ్యనుజీవితద్రుతానిత్యం."

అని సూత్రించెను. ద్రుతము వేనికి లేదో యని కళలనెను. ఎక్కడ ద్రుతము లేకుండుటయో తెలుపఁడు. ద్రుతమంత్య మసియేయర్థము కాకున్న "నాట్యి నడిచి" మున్నగు క్త్వార్థకములయందున కారముంట ద్రుతమున్నదని చెప్ప ద్రుత ప్రకృతికముగా వలసివచ్చును. మఱియుఁ గేవలద్రుతధర్మవంతమగు నకారమే ద్రుత మగునుగాని యంతనకారము ద్రుతముగాదు. చేను, పేను, బోను,(సుస్) అని, మాని, పూని, (క్త్వా) మున్నగుశబ్దములయంతిమున నకారమున్నది కాని ద్రుత ము లేదు ఇట్లే చింతామణియభిప్రాయము అనుజీవితద్రుతాః, అనుతావునస్పష్ట ముగ నంతనకారమసఁ జెప్పెను. ద్రుతమను పేరిలోనే లోపిమని తెలిపియున్నా డు. తద్రుతంచబిందుస్స్యాత్, అనుదానివలననే పదాదినకారమునకు ద్రుతసం జ్ఞలేదని నిర్ణయింపఁగలము. 'అదియునుంగాక, యనుదాని విభాగించునప్పుడు అది, యును, న్, కాక, అని యగును. "లుగ్వా ద్రుతప్రకృతికా" దిత్యాది సూత్రమునఁ గలుగులుక్పక్షమున "అదియునుగాక" అనురూప మేర్పడునుగాని శబ్దలక్షణము సందిగ్ధమగును. ఇంకలోపస్వత్వాదిపక్షములరూపములు నిష్పన్న ములుగావు. అదియున్నుంగాక, అదియునునుగాక, ఇత్యాద్యసాధురూపములు సంభవము లగును. ద్రుతముపై ద్రుతం బగునను సాంప్రదాయమెఱుఁగక యు స్థిరసంజ్ఞావ్యాప్తిఁ దెలియక కొందఱుపండితు లనిష్టరూపముల కుపస్కారకము యుచున్నారు. ద్రుతముపై ద్రుతమగు ననఁగా స్వత్వశిష్టద్రుతముపై వ్యంజన మాత్రద్రుతమగుననియర్థము. ఈయర్థమునకు విరుద్ధమగుప్రయోగములు భారతము లో లేవు. "వచ్చెన్ + అతఁడు = వచ్చెన్నతఁడు" అనుప్రయోగములు దుష్టము లా? శిష్టము లనుటకు ద్రుతస్థైర్యము చాలునందురా? అది సూత్రకృదాశయ ముగాదు. వ్యాఖ్యాతలును నీవిషయమున నేమియు వ్రాయరు. అథర్వణకారిక వలి "నోవాద్విత్వ" మిత్యాదికారికచే ద్విత్వమును ద్రుతమునకు స్థిరసంజ్ఞయు న్నచో విధింపదు. ఈద్విత్వరూపము కొందఱు సమ్మతించిరి. కొందఱు సమ్మతింపరు. భారతాదిప్రయోగము లే లక్ష్యము లగునప్పుడును సమ్మతింపకుండుటతగునా? కావ్యములను (ప్రామాణికములు) వ్యవహారమునఁ గానవచ్చినను గాదను చెట్టు

గ్రంథస్వీకారము.

(1) భారవి. గ్రంథకర్త: బ్ర॥ భువనగిరి విజయరామయ్యగారు, బి. ఎ.

కథ. కాళిదాసునుగూర్చి యున్నట్లే లోకములో భారవింగూర్చియుఁ గొన్ని తాలుదంతకథలు గలవు. వానిని గవిగారు చమత్కరించి పద్యకావ్యముగా రచించిరి. వాడుకలో నున్నకథలను బోకుండ నిల్పుట మంచిదియే కాని, తల, తోఁక లేకుండ నున్నవిషయము లన్నియు నాతనివే యని వ్రాయుచుండిన లోకము భ్రమించునేమో యని భీతిల్లవలసి యున్నది. కాళిదా సెప్పటివాఁడో యేదేశమువాఁడో యిప్పటికి నిశ్చయము కాలేదు. ఉత్తరదేశమువాఁ డని మేఘసందేశాదులం బట్టి ప్రతీతి. అట్టివానికి బోగముదిగల దని, "చల్లయోః వెల్లకుక్కయోః" అన్నాఁడని-"అస్తి లేదు గిస్తి లేదు చచ్చినట్ట తొంగో" అన్నాఁడని వ్రాయుట, దానినే నమ్మి యితరులు చెప్పుకొనుట చరిత్రకు భంగముగదా! ఏవో కొన్ని చాటుశ్లోకముల నాధారము చేసికొని వంగదేశీయులు "యథా కిల విన్నైవ నవద్వీపయాత్రాయాసమ్, అన్తరేణ చ కష్టకల్పనామ్బుధా నిమజ్జనమ్ లీలయైవ శక్యతే సాధయితుం కాళిదాసస్య వంగీయత్వం...చ శూద్రత్వంచ"అని లిఖించి వంగశూద్రునిం గావించినారు అట్లే భారవిస్థితియునున్నది. బ్ర॥ వడ్డాది సుబ్బారాయుఁడుగారు మున్నగుపెద్దలు "జనశ్రుతులలో నిది యొక విప్రకుమారునకుఁ జెందనట్లు వినికి" యనిన "నామొటుక భారవికిఁ జెందినట్లే" యనియు "నీజనశ్రుతి భారవికిఁ జెందినదియే యని యూహింప ననువుపడుచున్నదని నాతలాపు." ఇత్యాదిగాఁ గవిగారు దోఁచినట్లుగా నెవ్వరినైనను దమతలంపులోనివానింగాఁ జేసికొనఁజూచుట—లోకమున కెట్లు తోఁచునో యను వెఱపు గలుగుచున్నది. భారవికాలముంగూర్చికాని యేయితరవిషయములంగూర్చికాని చారిత్రికులమూలమున నిక్కము దొరకలేదని కవిగారెఱుఁగుదురు. జనశ్రుతులను విశ్రుతములు చేయ నెంచి బుద్ధిమంతులు గావునఁ గథలో నవధానములు మున్నగునవి చేర్చి, కవులు గావున వర్ణించి రంజకముగా గ్రంథమును రచించిరి. ఇది ప్రథమభాగముమాత్రమే-517 పద్యములు, 60 పుటలు ముందు "భారవిప్రవాసము" అను రెండవసంపుటము వెలువడఁ గలదఁట. అపుడైనను బండితులచే నందందుగాక పూర్ణముగానే సంస్కరింపించి నిర్దుష్టముగాఁ బ్రకటింపఁగోరుచున్నారము. నకారప్రాసమున చంపకమాలికలు

డకారప్రాసముతోడి యుత్పలమాలికయును రచించి శ్రమపడిరి. ఈపుస్తకముపైఁ బలువురు పండితులు సదభిప్రాయముల నిచ్చిరి.

(2) విజయనగరసామ్రాజ్యమందలి ఆంధ్రవాఙ్మయచరిత్రము.

ప్రథమభాగము (క్రీ. వె. 1330-1500):—గ్రంథకర్త బ్రా॥ చేకుమళ్ల అచ్యుతరావుగారు, ఎం.ఏ, ఎల్.టి. క్రీ. 1330 మొదలు 1500 వఱకుఁ గల విజయనగరసామ్రాజ్యమందలి యాంధ్రవాఙ్మయచరిత్రముంగూర్చి వ్రాయుచు గ్రంథకర్తగారు తత్కాలమునఁ గల, నాచన సోమనాథుఁడు, జక్కనకవి, వల్లభరాయఁడు, దూబగుంట నారాయణకవి, దగ్గుబల్లి దుగ్గనకవి, పిల్లలమఱ్ఱి పినవీరభద్రుఁడు, నంది మల్లయ్య, ఘంట సింగయ్య, మనుమంచి భట్టు ననుకవులను వారి గ్రంథములను గూర్చి విపులచర్చ గావించిరి. విజయనగరరాజ్యోత్పత్తి, తద్రాజ్యోత్పత్తికిఁ బూర్వపు తెనుఁగువాఙ్మయస్థితి, ఆసామ్రాజ్యమునందలి సంస్కృతాది వాఙ్మయముల చరిత్రమును రచించిరి. పదునాలుగధ్యాయములును నాలుగనుబంధములును టీకాదులుం గలవు. ఆవిజయనగరసామ్రాజ్యకవులను సమకాలికు లగు నితరకవులతోఁ బోల్చి చూపిరి. అందు వారివారి గ్రంథనిర్మాణసాదృశ్య సాధర్మ్యముల తారతమ్యము నిరూపించిరి. ఇందలి వ్యాసములు, ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్పత్త్రిక భారతి మున్నగుపత్త్రికలలోఁ దొలుతఁ బ్రకటింపఁబడి పిదపఁ బుస్తకరూపమున ముద్రింపఁబడినవి. ఈగ్రంథవిషయమై గ్రంథకర్తగారి సదభిప్రాయములఁ గొన్నిటిని జూపెదము.

“ఈగ్రంథమందు నే వాక్రుచ్చిన యభిప్రాయములు సరియైన వని గాని సమగ్రమైన వనిగాని నే నెంతమాత్రము నపోహమును బొందుట లేదు. ఈ యభిప్రాయములు కాలక్రమమున మారిపోవచ్చును. భావిపరిశోధనలవలన నూతనవిషయములు చేకూరినయెడల వెనుకటి యభిప్రాయములు మారుపనే యుండును. ... ఈనాగ్రంథము సక్రమమైన వాఙ్మయ చరిత్ర మని చెప్పుటకు వీలు లేదని నాకే తెలియును. ఇయ్యది ముఖ్యముగా నా కాలమందలి మహాకవుల కవిజీవితములను వారి కావ్యవిమర్శనములను యిత్యాదులను చూపించుచున్నది. ఇట్టిగ్రంథములు మన యాంధ్రదేశమందలి యితరకాలములకును యితరరాజ్యములకును సంబంధించినంతవఱకు సంపూర్ణముగా రచించినఁ గాని సరియైన ఆంధ్రవాఙ్మయచరిత్రము క్రోడీకరించి వ్రాయుట కవకాశ ముండదు. కావున నాయీగ్రంథము భావికాలమున వ్రాయవలసి వచ్చెడు ఆంధ్ర

వాఙ్మయచరిత్రమునకు నొకమూలగ్రంథము (Source Book) అనియే యాలోచింపఁదగినది."

చారిత్రకులు వీరిం బ్రోత్సహించి ద్వితీయభాగమునుగూడఁ బ్రకటింపించి లోకోపకారము భాషోపకారముఁ గావింపఁ గోరెదము.

308 పుటల పెద్దగ్రంథము వెల రు 2. విద్యార్థులకు రు 1-8-0.

రాజమహేంద్రవరములో గ్రంథకర్తగారియొద్ద దొరకును.

(3) అహోబలపండితీయమ్ — నన్నయభట్టారకుని యాంధ్రశబ్దచింతామణికి, అహోబలపండితులు వ్రాసిన వ్యాఖ్యానము. దీనికిఁ గవిశిరోభూషణమని పేరు. ఇది మూఁడవకూర్పు గ్రంథము ద్వితీయముద్రణగ్రంథమునకంటె నిందు, అహోబలపండితుల వంశాదికము దెల్పు పెక్కుశ్లోకములు (తెనుఁగు తాత్పర్యముతో)ను, ప్రతిసూత్రమునకునుఁ బ్రతిపదాంధ్రటీకయును నెక్కుడుగాఁ జేర్పఁబడినవి. ఇట్టి యుద్గ్రంథమును, ఆంధ్రసాహిత్యదర్పణకర్తలును, మంజువాణీముద్రాక్షరశాలాధికారులు నగు బ్రా॥ నందిరాజు చలపతిరావుగారు శ్రమకోర్చి లోకోపకృతికై మూఁడుసారులు ప్రకటించి రనుట స్తోత్రపాత్రమైనవిషయము. ఇక్కాలమున నట్టిగ్రంథము మూఁడుసారు లచ్చుపడిన దనినఁ దద్గ్రంథమునకు దాని వ్యాఖ్యానమునకును గలగౌరవ మెట్టిదో యోజింపఁదగినవిషయము. ముం దచ్చువేయింపఁ బోవు నాల్గవకూర్పులోనైన నాంధ్రతాత్పర్యములో నందందుఁగల యసంపూర్ణతను దొలఁగింతు రని చలపతిరావుగారిని వేఁడుచున్నారము. సంస్కృతవ్యాఖ్యాన మర్థమగువారికిఁ దెనుఁగు తాత్పర్య మవసరము లేదు. సంస్కృతమునందుఁ బరిశ్రమ లేనివారి కాంధ్రతాత్పర్యము పూర్ణమగు సాయము చేయఁజాలకున్నదని తలంతుము ముద్రణస్ఖాలిత్యములు కొన్ని చాలతావులఁ గలవు.

వెల రు 3-8-0 క్యాలికో చక్కని బైండుతో — ఏలూరులోఁ బ్రకాశకులకడఁ దొరకును.

(4) ఆంధ్రవాల్మీకిరామాయణమునకు మందర మను కవికృతవ్యాఖ్యానము.

ఆంధ్రవాల్మీకి బ్రా॥ వావిలికొలను సుబ్బారావుపంతులుగారు తమ రామాయణమునందలి ప్రతిపద్యమునకు; టీకాతాత్పర్యములు నందందు విశే

షములనుగూర్చి రచియించినది. బాలకాండము-పూర్తిగను, అయోధ్యాకాండములోఁ గొంతయును ముద్రితమైనది. ఇప్పటి కాఱుభాగములు వెలువడినవి. ప్రథమభాగము (పెద్దది) రు 3-8-0. తక్కినవైదును 1 కి రు 1-0-0.

అయోధ్యాకాండములో 1759 వ పద్యమువఱకు నచ్చుపడినది తక్కిన భాగములను వెలువఱుచుపని పాఠకులలో నున్నది. సిద్ధమైన భాగములను గొందురేని తక్కిన భాగములు ప్రకటించుటకుఁ గారకులగుదురు. ఇదియే పాఠకులు చేయవలసినపని. ఆంధ్రవాల్మీకిరామాయణమువంటి పెద్ద తెనుఁగు గ్రంథము లెవియైనఁ గవిగారు జీవించియుండఁగా నైదాఱుసారులు ప్రకటింపఁబడిన లెవ్వరైనను విని కని యున్నారా! భాషాదేవతకుఁ దుఃస్థితి పట్టియున్న యిక్కాలములోఁ గవిగారియొక్క చేతిమీఁదనే పెక్కుసారు లంతపెద్ద గ్రంథము ముద్రింపఁబడుటయు దానికే మందరమను పెద్దవ్యాఖ్యానము కవిగారే రచియించి ప్రకటించుచుండుటయు భాషాభాగ్యముగదా!

(5) రామాయణసంగ్రహము. గ్రంథకర్త: బ్ర॥ పత్రి విశ్వేశ్వరశాస్త్రి గారు. వీరు కొల్లాపురము శ్రీలక్ష్మారాయ మిడిల్‌స్కూలులోఁ దెనుఁగు పండితులు.

సంస్కృతశబ్దమంజరిలోఁ జివరఁ జెప్పఁబడిన శ్రీరామాయణసంగ్రహమునకిది యనువాదమఁట. 116 పద్యములు. రామకథ. ఉభయతారకమైనది. పద్యములశైలిం దిలకింపుఁడు.

చ. పవనసుతుండు రావణుని బంగరుగద్దెను మించియున్న నై
జవిజయవాలపీఠమున జంకక 'కూర్చుని' యుండఁజూచి నీ
వెవఁడవు నిన్నెవం డనిపె నెచ్చట నుండు వికేల వచ్చి యుం
టి వనుచు రావణుం డడుగ నిక్కము దెల్పె నతండు వాసికిన్.

ఉ. రావణు పంపునం గపటరాముశిరంబు శరాసనంబు మా
యావి యొసంగఁ జూచి జనకాత్మజ మూర్ఛను జెంద నంతలోఁ
బావనియా విభీషణుని భార్య యెఱింగి వచించె నిక్కమున్
గావని యాప్తభావణములన్ క్షితినందన నూఱడించుచున్.

కొల్లాపురము, స్నేహలతాకవితాసంఘములో దొరకును.

దీని వెల రు 0-4-0.

ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్రిక.

కాకినాడ.

రెండునెలలకొకసారి ప్రకటింపఁబడును.

సంపుటము. ౨౩ { భావనామసంవత్సరము. జ్యేష్ఠాషాఢమాసములు. } సంచిక ౨.

ఆంధ్రీ-తద్విశిష్టత.

కాశీభట్ట కృష్ణరాయశాస్త్రిగారు, సాలూరు.

— గతసంచిక శేషము —

కా దన్నవా రెవరు ? ద్విత్వ మగుట భాషాసామాన్యతత్త్వమా ? ఆంధ్రమాత్రతత్త్వమా ? కమ్ + అని = కమ్మని, తెలుఁగు. కాని యాంగ్లులు 'బ్రహ్మన్ "is" బ్రహ్మన్నిస్, అని యనరు. స్వస్వభాషితతత్త్వ మందురా ? తత్ + ఏవ = తదేవ, లవ్ + er=lover, loud+er=louder, sing+er=singer అని యగుచున్నవి. ఒకానొకభాషయం దొకానొకప్పు డొకానొక హల్లు ద్విత్వమైనఁ గావచ్చునేమో యని శాసింతురా ? ఆంధ్రమున హలంతత్వమే లేదు.

అంతనకారమున కేయేరూపము లున్నవియో యవి యెల్ల ద్రుతధర్మము లగుటచేత ద్రుత మనఁగఁ బూర్వోక్తధర్మవదక్షర మనియే యర్థము. అదియే ద్రుతము.

ద్రుతము ప్రకృతియందుఁ గలశబ్దములు ద్రుతప్రకృతికము లని యున్నచో నవ్యయమాత్రములె ద్రుతప్రకృతికము లని యర్థ మగును. వాఙ్మయంబునందు గజడదబాదేశము కేవలావ్యయద్రుతప్రకృతికములపైఁ జేసి యారకుండెనా ? తోడఁబుష్పాపచయము, ఓజంగాంతారము-ఇత్యాదులు గలవు. ద్రుత మంత

మందుఁ గలశబ్దములు ద్రుత ప్రకృతికము లని యర్థము చేయుచో నగ్గినిష్య జాతిలోఁ జేరును ద్రుత మంతెనకారమే కదా ? ఇఁక నెట్టర్థమగును ?

ఏన్పర్వంబులు—ఏఁబది—

పైరెండు పదములస్వరూపము పరికించుచో ద్రుతప్రకృతిరవాస్యము బయ లగు నని శ్రీ రామశాస్త్రిగా రనిరి. కాని వివేకమును గావింపలేదు. "తత్సమపదములు ద్రుత ప్రకృతికములు గాకున్నను వాని నాధునికులు ద్రుత ప్రకృతికములుగానే భావించుచున్నారు" ఈవాక్య మాంధ్రవివరణమున శ్రీ రామశాస్త్రిగారు, వ్రాసిరి. తరువాత నుదాహరణములఁ జూపిరి తమ యభిప్రాయము స్పష్టముగ వ్రాయలేదు. తత్సమమునకుఁ దత్సమము పరమగు నప్పుడు రాదనియా ? ద్రుత ప్రకృతికత్వమునను సరళవత్త్వమునను రెంటను సందేహించి రని యనుకొందును. దాని కేమి లెండు. ఏను + పర్వములు, ఏన్ప ర్వము లయ్యెను. ఇందుఁ జేయకయు 'ఏను + పది=ఏఁబది' యిందుఁ జేసియుఁ జూపెనని శాస్త్రిగా రనిరి. ఏమిచేసిరో? సరళముచేసి యనియర్థ మనుకొం దము. అగుచో "ఏను" ద్రుత ప్రకృతిక మని భావించిన ట్లగుఁగదా ? ఏను ద్రుత ప్రకృతికముగాదు. ఏఁబది యనుశబ్దములోని గజడదబాదేశము ద్రుతప్ర కృతికపూర్వ మగుటచే రాలేదు. వర్ణలోపమువలన సాధింపఁబడును. ప్రాఁబ డువు, శబ్దములోని 'ప్రాఁత' శబ్దము ద్రుత ప్రకృతికము గాక యనంతరము సూత్రసాధనమువలన "జా"దేశము వచ్చెను. ఇఁక శ్రీ శాస్త్రిగారియర్థము సమర్థముగాకున్న ద్రుత ప్రకృతిశబ్దార్థ మెట్లను సంశయము మిగిలియేయున్నది. చింతామణికర్త యేమనెను ? చూడుఁడు :—

"ద్రుత ప్రకృతయో యేస్యు రనుజీవితద్రుతాః నిత్య" మ్మని చెప్పెను. అనుజీవితద్రుతములు ద్రుతప్రకృతు లని యర్థము. "అనుజీవితాః అనువర్తితాః ద్రుతాః యైః తే శబ్దాః ద్రుతప్రకృతయః" అని విగ్రహవాక్యము. అనువర్తిత ద్రుతములు గలది. అనఁగా:—ద్రుతధర్మము లనువర్తింపఁబడునప్పుడు ద్రుత ప్రకృ తి యగు నని యర్థము. నిత్య మనుటకుఁ బూర్వవ్యాఖ్యాతలు చెప్పినయర్థ మిగుచున్నను విశేషముగలదు. అన్నివిధముల ననువర్తితద్రుతము లగుచో ద్రుత ప్రకృతు లగు ననియు నర్థము. కాని ద్రుత ప్రకృతికములు ద్రుత ప్రకృతివిలక్షణ ములా ? కావా ? అని శంకగల్గును. సంజ్ఞ యెట్లుచెప్పెనో శాస్త్రమును న్వ ర్తింపఁ జేయుదురు. ద్రుత ప్రకృతు లని సంజ్ఞాపరిచ్ఛేదము లోఁ జెప్పి సంధిలో

'ద్రుతప్రకృతికము లని వాడెను. ఛందస్సే కారణమా? శాసనవిశేషము కారణమా? ద్రుతప్రకృతికములు ద్రుతప్రకృతిమాత్రములు గావని యర్థము సేయవలయును.

"ప్రథమాయామాత్రా దాత్మాస్మదోః" అనుసూత్రమున 'నేను, తాను' శబ్దములఁ బ్రతిగ్రహించెను. ప్రథమునకే యైనను బ్రసక్తింపదనెను. "వాత్మాస్మదో ద్రుతస్య ప్రాక్సుక్" అనుసూత్రము చెప్పుటచే 'నేను, తాను' లు ద్రుతాంతశబ్దములని యర్థమగుచున్నది. నేను తానులు ద్రుతప్రకృతికములే యగునప్పుడు "లుగ్వా ద్రుతప్రకృతికాత్" అనుసూత్రముచే వచ్చిన వికల్పలోపమును దిరిగి, "వాత్మాస్మదో" అనుసూత్రమున నేల చెప్పెను? నేను తానులు ద్రుతప్రకృతులు గావా? వాపడినసంధియను నట్లుహాలోపబలవతియుఁ బడి యొక రీతిసమాధానపఱుచుకొనెను. కాని యది కర్తృహృదయము గాదని తోఁచెడిని. మఱియు నన్యత్ర ఖండన మగుచునది. గజడదవాదేశముకడనే "తాను నేను"లు గ్రహించెనో యిచ్చటను వానినే గ్రహించెను. బిందుసంశ్లేషలు వారించుట కనుసమాధానము పొసఁగదు. 'క్వచిత్ కేచిత్' పదములే సమర్థములు. మఱియు బిందు వనఁగ నర్ధబిందు వనియు నర్థ మగును. దీర్ఘముల కాకార్యము గాదని క్వచిత్పదమునఁ దెలిపెను. కాన్ + కాన్, కాన్గాన్, కాంగాన్" అను నవిష్టరూపములు సంభవించును. దీర్ఘపరద్రుతకార్యములు సామాన్యముగ లుగ్వా యనుచోటఁ దెల్పినట్లే యగును. ఇఁక నర్థమెట్లు? 'తాను నేను' లు ద్రుతప్రకృతు లగును. కాని ద్రుతప్రకృతికములు గావు. ద్రుతప్రకృతి ద్రుతప్రకృతికసామాన్యవిధి చేయునప్పుడు ద్రుతప్రకృతిక మనియు విశేషముగఁ జెప్పవలసివచ్చుచో ద్రుతప్రకృతి యనియుఁ జెప్పును. కావుననే "వాత్మాస్మదోః" అనుసూత్రము ప్రారంభించెను. స్పష్టపఱిచెను. కావునఁ బదములు ద్రుతప్రకృతు లనియు నితరములకు గ్రహణమున్న ద్రుతప్రకృతికము లనియు నర్థ మగును. ఇట్లు చెప్పకున్న సంజ్ఞాసంధుల సమన్వయము గుదురదు. నుమాద్యాగమములు గలప్రాతిపదికములు ద్రుతప్రకృతికము లగును. అట్లు గాకున్న గజడదబాదేశము రాదు ప్రాతిపదికములకును విధించుచున్నాఁడు గదా? 'సర్వత్ర లుక్సమాసేషు' అనుసూత్రము ద్రుతప్రకృతి (పదము) ద్రుతమున కనువర్తించును ఎల్లన్ + పాపములు, ఎల్లపాపములు, అని యగును. 'అధికారగతే' అనుసూత్రమున కిటఁ బ్రసక్తి లేదు. అది

ద్రుతప్రకృతికసామాన్యము ఇది పదము, ఇది ప్రాతిపదికము, అను నిశ్చయ జ్ఞాన మాంద్యమున నుపేక్షింపఁబడుటచే నిన్నియపమార్గములు ద్రొక్కుచున్నారు. మహాపండితులే యీవిషయమున నిర్లక్ష్యము చూపుచున్నారు. సోదాహరణముగ వ్యాసాంతమునఁ బ్రతిపాదింతును. సంగ్రహముగ "యున్" అనుదానిఁ బద మనుట తప్పని యెఱుఁగ రని యూహింతు. యున్, పదమే యగుచో "యాది" పద ముండునా? ఇట్టివి పెక్కులు గలవు. ఇది సమయము గాదు.

ఇంత విమర్శించెను ద్రుతప్రకృతి శబ్దము స్పష్టము గా దందురేమో? ప్రకృతియందు ద్రుత ముండునని యర్థము సరి యైనది కాదు. ద్రుతస్యేవ ప్రకృతిః స్వభావః సా యస్య సః, ద్రుతప్రకృతిః- అని యర్థము. ద్రుత ప్రకారమెల్ల నేపదమున ననువర్తించుచున్నదో (అంతముననే యనుట) యది ద్రుతప్రకృతి.

ద్రుతప్రకృతికముకంటెఁ బరములయిన పరుషములు సరళము లగునను సూత్రము వికల్పముగ బోధించి యనంతరసూత్రమున గజడదబాదేశము నిత్య మని విధించెను. సాంస్కృతికపరుషవర్ణములయందు బహుళముగ వ్యాపించుటకును నచ్చుమున నిత్యముగ నుండుటకును నట్లు రెండు సూత్రములు చెప్పెను. సున్నపోఁడుననే గజడదబాదేశ మగుననుమతము చింతామణిసమ్మతము గాదు.

ఈ విమర్శమువలనఁ జింతామణిలోని సంధిపరిచ్ఛేదస్థ మగు "ద్రుతప్రకృతికా త్పరుషాః" ఇత్యాది సూత్రము వికల్పత్వమును బోధించుచున్న దనియుఁ దరువాతి సూత్రములయందును బూర్వపదదృశ మగుసాంప్రదాయమే యున్నదనియుఁ దెలిపితిమి. అట్లే గసడదవాదేశమును వికల్పమనియే చెప్పఁదగును. కాని శ్రీ రామశాస్త్రిగా రన్నట్లు సూత్రమునందుఁ గల "ఆత్మాస్య ద్వోః" అను పదమువలనఁ బూర్వపద మాచ్ఛికముగ నుండు నని తోఁచును. "ఆచ్ఛికము లగుప్రథమామాత్రములకంటె వచ్చిన కచటతపలు గసడదవ లగును" అని శాసనార్థము. తరువాతిసూత్రములో నిషేధము గలదు. సాంస్కృతికములకే యానిషేధ మనువర్తించుటచేఁ బరుషసంజ్ఞయు సాంస్కృతికముల కనువర్తించుచున్న దనవలయును. ఇఁక నిషేధము దేని నుద్దేశించి వచ్చెనో యరయుదము.

సూ॥ గసడదవా స్యుః ప్రథమామాత్రాత్ ఆత్మాస్మదో ర్వ్యనైవతే॥

౨౩-సంధి- ఈసూత్రము రెండుసూత్రములుగ నన్వయించుకొన్నచో నుపలభ్యమానప్రయోగములును నవిరుద్ధము లగును. అదియే గ్రంథాభిప్రాయము నై యుండవచ్చు నని తలంతును.

(1) గసడదవాస్యుః ప్రథమామాత్రాత్

(2) ఆత్మాస్మదో ర్వ్యనైవతే

వ్యా॥ ప్రథమామాత్రాత్, అత్ర మాత్రశబ్దస్య కైవల్యార్థం కార్త్స్న్యార్థంచ వదంతి. కైవల్యం భవతిచేత్ ద్విశబ్దమానానాం ప్రయోగాణామపి కైవల్యం ఖలు భవతు కైవల్యార్థో నచేత్ కథం తాను, నేను, ఇత్యేతయోః ప్రథమాదిః ప్రాప్తః, ఇతి చేన్న, కలానాం మధ్యేప్యుత ప్రకృతికో నస్యాతాం, కార్త్స్న్యార్థేనాపి ప్రాప్తే ప్రథమావిభక్తిత్వే తన్నిరాకరణం కృతమితి సుకరః, కార్త్స్న్యార్థేన సర్వేషామవ్యయానామపి కార్యం భవతి, ప్రథమాయాః ఇత్యుక్తేఽవ్యయానాం కేవలం ప్రథమాత్వం నాస్తి, సుబంతత్వమస్తు, ఇతి ప్రథమామాత్రా దితి సాకల్యార్థో గ్రంథనిర్ణయః, ద్రుతాంతావ్యయానాం ప్రాప్తే నివృత్త్యర్థం భవతి, క్రియాభ్యః కలాభ్యశ్చ వ్యాప్తిః, పరతః పరుషాః వర్ణాః, గసడదవాః, వికల్పేన, స్యుః, ఇతి వ్యాకరణికోర్థః॥

(2) ఆత్మాస్మదోః, తాను, నేను, ఇత్యేతయోః శబ్దయోః సంబంధం వినా ఏతేస్యు రేవ, ఆత్మాస్మదో రితి గ్రహణేన కేవ లాంధ్రపదస్యగ్రహణం, ప్రథమామాత్రా దాచ్ఛికాత్ పరతః పరుషాః ఆచ్ఛికాః గసడదవాః స్యురేవ, నిత్యం స్యు రిత్యర్థః॥ ఆచ్ఛికపరుషా ఇత్యస్య స్మరణ ముత్తరసూత్రమ్. సాంస్కృతికానాం, ఇతి, సాంస్కృతికపరుషాః వికృతిశబ్దాత్ ప్రథమామాత్రాత్ గసడదవాః నిత్యం నస్యుః, ఇత్యర్థః, ద్వితీయసూత్రస్థేన "ఏవ" పదేన నిత్యత్వే ప్రాప్తే, అనేన నిరాకృతమ్. కింతు వికల్పత్వమేవే త్యభిప్రాయః, తత్సమాత్ తత్సమసంబంధినాం, వికల్పత్వ మేవ. సర్వత్ర వికల్పత్వ మేవ. విస్తరేణాలమ్. "అ॥ వ్యా॥ పా"

ప్రథమామాత్రము లనఁగ బ్రథమావిభక్తులును నవ్యయములు మున్నగునవి గ్రహింపఁబడును. కళలు గ్రహింపఁబడు ననుటకుఁ బ్రమాణము లేదు. ద్రుతప్రకృత్యవ్యయములును గ్రహింపఁబడును. అన్యసూత్రముచే నివారింపఁబడును. ప్రథమామాత్రము లయినశబ్దములకుఁ బరము లయిన (తత్సమాదు

లనేదేవ సమమే) కచటతపలు గసడాదు లగుచు. కాని వికల్ప మని యర్థము. ప్రకరణమునుబట్టి యు నట్లే యున్నది. ఆచ్ఛికముల కాచ్ఛికములు పరమగు నప్పుడు నిత్యము, ఆచ్ఛికములకుఁ దత్సమములు పరము లగునప్పుడు నిత్యము గాదు. అని సంగ్రహసుగ్రహార్థము.

కావున "ఏను + పర్వములు" అనుచోట నేయాదేశమును రాక ద్విగు సమాసపద మై తత్పదమధ్య నలడరల యుత్వమునకు లోపము గలిగి "ఏన్పర్వంబు'' లయ్యె నని నిర్ణయము.

— పంచదివసంబులు —

'పంచవటి, పంచనదము, త్రిలోకి' ఇత్యాదులఁబోలె నీ "పంచదివసము" లనుపద మేకవచనమున లేదు, బహువచనమున నున్నది. పాణినీయము ప్రకారము తప్పగుచున్నను వేదభాషాప్రకారము సరియగుచు త్రిషప్తాః, పంచజనేభ్యః ఇత్యాదులు యజురథర్వణములఁ గలవు. వాఙ్మయమున (లౌకికమునను నాంధ్రవాఙ్మయమునను బహువచనరూపములు సిద్ధములై యున్నవి. వాసుదేవపండితుఁడును దన వైకృతచంద్రికలో "ద్విగోర్బహువచనమ్" మిశ్రితాచ, అని సూత్రించెను. ఆచ్ఛికమున నేకవచన మని యభిప్రాయపడెను. ముప్పన్నె, ముత్తుము, ఇరుచక్కి, నలుగడ, ఇత్యాదు లుదాహరణములు.

పంచదివసంబు లన్నప్రయోగమున మిశ్రత కలదా? 'చ' (మిశ్రితా చ) శబ్దమువలన సాంస్కృతికసమాసములు నని గ్రహింపవలయును. మఱియుఁ దెనుంగున సంస్కృతసంఖ్యావాచకశబ్దములు వ్యస్తములుగ నుంట ప్రాంగమిని వ్యస్తత్వమును భావించి మిశ్రసమాస మనియుఁ జెప్ప వచ్చును. యథావిధి, యథాశక్తీ త్యాద్యవ్యయీభావసమాసములు మన తెనుఁగులో భిన్నలక్షణములఁ దాల్పవా? ఇట్లే సమాహారద్వంద్వమును గలదు వాక్పాణిపాదపయూపస్థ మని యేకవచనమున నుండవలసినది బహువచనముననే యున్నది. సమాసవృత్తుల నేకవచననియమము గీర్వాణమున (లౌకికమున) వేనికిఁ గలదో యవియెల్ల బహువచన మగుచున్నవి. "సమాహారం బనియతవచనకంబగు," నని వాఙ్మయావలోకనమునఁ దెల్పఁదగినదియే. బ్ర॥ శ్రీ॥ వేదము వేంకటరాయశాస్త్రిగారు పరిషదధ్యక్షోపన్యాసమునఁ గొంచె మీవిషయమై శంకించి విడిచిరి. "తెనుఁగున, అష్టగజములు, నవబ్రాహ్మణులు, ఏకాదశిష్యాలు, వింశతిభటులు- అనిసమాసము లుండును. అది యెట్లు?" ప్రశ్నవా

క్యమున కభిప్రాయ మేమియో తెలియదు. నన్నయనుండి నిన్నటివఱకు నన్నిట నున్నయీవచనవ్యత్యయము నిత్యసంప్రదాయ మని గ్రహించుటయే శరణము. సూత్రమా? రచింపుఁడు తప్పుగాఁ జెప్పుట కేరికి నశక్యంబె కదా?

— ఎవ్వనియేని ముఖామృతాంశుబింబమున —

'ఎవ్వనిముఖామృతాంశుబింబంబున నేని' అనుటకు మాఱుగ సమాసమధ్యమున నేనిపదము వెట్టి చోద్యంపుఁ బ్రయోగమును జూపె నని మనము కొందుము. కాని "ఎవ్వని" అనునది నన్నయనాఁడు వ్యస్తపదముగ నుండెనో? షష్ఠీతత్పురుషసమాసమాంధ్రమున నింతగనే యున్నది. ఇట్టే యొకవచనము భారతాదిపర్వచతుర్థాశ్వాసమునఁ గలదు. 'ఎవ్వనియేనివీర్యంబున' అని యున్నది. ఇంకను నిట్టిప్రయోగము లందందుఁ గననగును. వానికెల్ల గతి కల్పింపరు. ఇట్టిసమాసచిత్రము లీభారతమున నే కలవు. అనంతరకవులు వీనిని గ్రహింపరు. నేఁటికాప్రయోగవాసన యేనిని గానము. ఇఁక నన్నయ యన్యత్రవ్యస్తముగఁ బ్రయోగించిన ప్రయోగముల నుదాహరింతును.

సీ. అంగనాజనులయుత్తుంగసంగతకుచకుంకుమచందనపంకములయు
వారి ధమ్మిల్లభారావకలితదివ్యామోదనవపుష్పదామములయు,
వారి ముఖసకర్పూరతాంబూలాదివాసనాసురభినిశ్వాసములయు
వారి పంథానచారుధూపములయుఁ బలసితసౌరభావలులు దాల్చి
అనిలుఁడను దూత వోయి తోడ్తోనుచుఁ దెచ్చె... భార॥ఆది॥ ౭॥　౧౫౮

ఇట్టే నాల్గవయాశ్వాసమున నిరుపదొక్కఁడగుపద్యమునను బ్రయోగించెను. సమాసమధ్యమునఁ బ్రయోగించుచున్నా నని యెఱిఁగి నన్నయ ప్రయోగించెనా? ప్రమాదపడెనా? ఆంధ్రభాష కాదిమగ్రంథమును వ్యాకరణసర్వాధారమును నగుదానియందుఁ బ్రమాద మున్న దనుట కర్థ మేమి? భారతప్రమాదములు భాషాప్రయోగచిత్రములు, లేఖకులపైఁ ద్రోయుదమా? అనంతరకవుల వాడనివానిని లేఖకుఁ డెట్లు వ్రాయును. వ్యవహారమట్లుండె నందురా? ఆధార మేమి? అనంతరకవు లెఱుఁగని దీనిఁ గూర్పరేల? ఇష్టము కాదా? అట్లును ననలేను.

'నీతదర్థము' అను ప్రయోగముగూడ నిట్టిదే కదా? ఇదియు ననంతరకవు లుపయోగింపరైరి. అయినను సర్వజ్ఞశతకములోఁ గలదు. అట్లింక నితరులు ప్రయోగించిరేమో యరయవలసి యుండును. కాని యనంతరకవు

లాదరింప రని యన లేము. మఱియు బహువచనమాత్రద్యోతక మగు "ల" వర్ణ కముతోడ నన్నియనుండి నేఁటివఱకును బ్రయోగము లున్నవి. కౌరవులయు, పాండవులయు ఖండనము నని ప్రయోగించుచున్నారు. ఈప్రయోగమునకు మాత్రము సమాధానము గలదా ? "భారతిఫక్కి" యనుగ్రంథమున బ్ర॥ శ్రీ "ఆకొండి వ్యాసమూర్తిశాస్త్రులవారు" పైవిషయమును విమర్శించిరి. అందు "సమాసలక్షణం బగువిభక్తిలోప ముండుటచే నివి సమాసములు గాక తీరదు" అని వ్రాసిరి. ఇట విభక్తి లోపించెనా ? విభక్తియనుసంజ్ఞ వచనములకును వ్యాపించును గదా ? ఆంధ్రమున వచనసమాసము లున్నవి. నరజన్మము=నరునిజన్మము, నరులజన్మము, అని రెండువిధములుగ నర్థ మగును. కాని "నరుజన్మము, నరునిజన్మము" అనునప్పు డేకవచనమును "నరులజన్మము" అనునప్పుడు బహువచనమును గ్రహియింతుము. కావున నిది యలుక్సమాసజాతిలోఁ జేరును. అలుక్సనఁగ విభక్తిలోపము లే దని యర్థము గదా ! "పాండవులయు" అనునప్పుడు మాత్రము పదలక్షణ మెట్లు ? వానియు, వీనియు, అనినట్లే యగునుగదా ? ఇది పదము నిదిప్రాతిపదికము ననుచక్కనిలక్షణ మొందున దెనుంగు నిర్వచింపమి నిట్టిపదాభాసములు పుట్టుచున్నవి. 'చేయుకంటెను' కొండొకతలఁచి, నీవే, అదియును, చన్నె, నేరనయ్యెదను, ఇటపై, మున్నగున పెట్టిపదము లెన్నిపదములు లక్షణ మేమి యని ప్రశ్నింపఁ బండితులే భిన్నించుచున్నారు. నిరాధారముగ నేదో చెప్పితిమికానను దురభిమానమునఁ (కోపింపకుఁడు) బట్టినపట్టు విడువరు. ఇట్లు పదముల విభాగింపవలయు నను సంప్రదాయ మెందేనిఁ గలదా ? వ్యాఖ్యానములు చూతమన్న నందుఁ బద విభాగము ప్రధానముగాక యర్థమాత్రము ప్రధాన మై యున్నది. రాఘవ పాండవీయము, వసుచరిత్రము, హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానము, మనుచరిత్రము, శృంగారనైషధము మున్నగుగ్రంథముల వ్యాఖ్యానము పదవిభాగవిషయమున దుష్టమును సందిగ్ధమును నైయున్నది. వ్యాసాంతమునఁ బ్రదర్శింతును. ఇంతయును "పాండవులయు" వంటివాని సిర్వచించుట యెట్లు ? "సుప్సుపా" అను గీర్వాణమర్యాద యనుసరించును. 'వాగర్థావివ' యనునది యేకపదమైనట్లు "పాండవులయన్" అనునది యేకపదమే (సమస్తము.) సముచ్చితసమాసమని యేని నాంధ్రమునఁ జెప్పఁదగునేమో ? అట్టె "రామునాజ్ఞ, రాముల యాజ్ఞ" అనునవి యలుక్సమాసము లనియే చెప్పవలయును, కాకున్న నియ

తవచనప్రతీతి గలుగుట యెట్లు ? గీర్వాణమునను "ఇవ" తో సమాసమును విభక్త్యలోపమును విధించినట్లు సముచ్చయము తోడి సమాస మాంధ్రమున నగు నని చెప్పవచ్చునేమొ ? కాని నన్నయకృత మగు సమాసమధ్యవ్యస్తపద వ్యవధాన మమర్యాదము సమాసలక్షణవిరుద్ధము నగును ఇట్లు వైదికవాఙ్మయమునను లేదనియే తలంతును. ఇంకొకదగ్గఱ నన్నయ ప్రాతిపదికప్రత్యయముల వియోగమును గావించెను. సముచ్చయమూలముననే చేయును. 'పాండవులయుఁ గౌరవులయుఁదోడ, అనునట్లు చేసెను. ఎందేనినుండి యొక్కమహాముని, భార "ఆది . ఆ, 177" స్థలమునఁ బ్రయోగించెను. దానివిమర్శించుచు భారతపక్షిలో నిట్లు వ్రాసిరి. "ప్రభ్రంశయాం యో నహుషం చకార" అని వ్రాసిరి. కాని ప్రకృతిప్రత్యయవిభాగ మనక "తోడన్" అనునది తోడు శబ్ద మని చెప్పినఁ బ్రమాదమేమి ?

"సత్యవతి తొల్లి కొండి(డు)కనాఁడు దనకన్యయై యున్నకాలంబున" భార -ఆది- ౪ ఆ, ౨౨6, వచనము—తాను గన్యయై యున్నకాలంబున, అనియో, కన్యయై తనయున్నకాలంబున, అనియో, యుండుటకు మాఱు "పదద్వయవ్యవహితసమాస" మయ్యెను. వీనిపాఠముల స్వరూపమును దరువాతివాఙ్మయరూపమును జూచి సమన్వయించుకొనవలయును. మఱియు నట్టి ప్రయోగము లార్షము లని నమస్కరించి విడుపే కార్యము. భాషాచరిత్రము క్రిందఁ గావలయునేనిఁ గర్ణేభి యన్నట్లు చూపవచ్చును. ఆనాఁటివాఙ్మయ మట్టిది. తరుణులు, అనుటకు "తరుణీయులు" అనియు, గడ్డయు, చిఱతయు, తాళ్లరేవ, అనియు నున్నది. అని నన్నయభారతము ప్రయోగము లనర్హము లనుటయే శరణమా ? ఇంక ననంతరకవుల యనుసరణము నందంబుఁ గానవచ్చుచుండుట సంప్రదాయమును వెడఁకవలయునా ? క్వాచిత్కముగ నుంట హేయమని యనఁదగునా ? ఈపట్టు గడు నరయికఁ బొరసియున్నదియు.

"చందురు చెలికాఁడు సైఁదోడుఁగూడి నీయుల్లంబు మొల్లంబు నుపచరింపఁ"

ఉత్త, హరి.

ఇట్టిప్రయోగము లున్నవి. చందురుచెలికాఁ డనుప్రయోగము సమాసమా ? వ్యస్తమా ? కవిభావము వ్యస్త మనియే కదా ? కావున షష్ఠీవిభక్తి రూపము నిరూపింపఁబడవలసియుండును. ఒక్కషష్ఠి యనియు యొక్కషష్ఠి యనియుఁ బ్రత్యేకముగ నీషష్ఠీవిభక్తిని మాత్రము ప్రత్యయముతోఁ గలిపి

పేరువెట్టు నాచార మందందు లక్షణములయందుఁ గాననగును. చేతతృతీయ, కొఱకుచతుర్థి, ఇత్యాదిగనే విభక్తినిఁ బేర్కొనక షష్ఠీవిభక్తినిమాత్రము యొక్కష ష్ఠి యనుటయేల ?

షష్ఠివిభక్తి విభక్తి నిర్ణయమునను నాంధ్ర వ్యాకరణములు సందేహముగనే నిర్వచించెను. ఏడువిభక్తులనక యెనిమిదివిభక్తు లని కొందఱు పేర్కొనిరి. ప్రకృతి ప్రత్యయవిభాగము సేయువారివలెఁ జేయుచుఁ బ్రత్యయములను బదములుగ విధించిరి. ఆంధ్రవిభక్తిప్రత్యయములు కొన్నిపదములే యనువాదము సార్థక మగుచున్నది. ఇట్లాంధ్రమే యననేల ? ఎల్లభాషలకును విభక్తిప్రత్యయములు తొల్లిఁ బదములయియే యుండును. కాని శాస్త్రరచనాకాలమునఁ బ్రకృతి ప్రత్యయవిభాగమును కావింపవలసియుండదా ?

గీర్వాణాదిభాషలలోఁ గలప్రత్యయములు తమప్రత్యయత్వమును స్ఫుట పఱుచున ట్లాంధ్రమున నన్నియు లే వని యందురు. ప్రకృతిప్రత్యయముల కరంబితస్థితి నరసి పాశ్చాత్యులు ప్రత్యేకముగ నొకనామ మిడిరి. 'Inflexional languages' (సప్రత్యయభాషలు—ప్రత్యయపర్యవసాయిభాషలు) ప్రత్యయప్రత్యయితభాష లని చెప్పుదురు. ప్రత్యయైక్యము గలజాతిలో నాంధ్రాదులు సేర వనియే యొకమతము. ఏది యెట్లున్నను విభక్తిప్రత్యయము లని యనుకొనునవి పదము లని మన తెలుఁగులో స్పష్టముగఁ దెలియవచ్చుచున్నది. గీర్వాణమునఁ గలప్రత్యయములును బదమూలకములే యయ్యు నేఁడు వానిఁ బరీక్షింప దుస్సాధము లయ్యెను.

అఖండముగ ధారాప్రాయముగ నున్నవాక్యమును విభాగింప నేర్పడినవి కావున విభక్తు లని పిలువఁబడినవి. ఆవిభక్తులు వాక్యాంతర్భాగము లగుటను బదవాచ్యము లగుచున్నవి. పదమున పదత్వము వాక్యావగమకము.

శ్లో॥ నహి కించి త్పదం నామ రూపేణ నియతం క్వచిత్ ।
పదానా మర్థరూపంచ వాక్యార్థాదేవ జాయతే- శాయనభాష్య॥

కారకప్రతీతిని బట్టి విభక్తు లేడని చెప్పుట శాస్త్రీయ మయ్యెను. జాతకభాగమున ద్వాదశభావము లిమిడ్చినట్లు సాహిత్యభాగమున నీసప్తవిభాగములను జేసిరి. ఇట్లు వేదకాలమునుండియు నున్నది. శాస్త్రపద్ధతియుఁ దర్శింప నట్లు విభక్తి యేర్పడు నని నిరూపితమగును.

ఇది యి ట్లుండ నాంధ్రభాషకు నరయునరయ విభక్తు లేడనుట సంస్కృ

తవ్యామోహముగాని యొంకుగా దని యు విభక్తులు రెండై యాశ్రయాశ్రిత విభక్తినామకము లగు ననియుఁ గొంద ఱనిరి.

"Every Telugu grammarian has said that nouns have seven cases in Telugu as in Sanscrit. But it seems to me unreasonable to blindly follow Sanscrit in this respect" బులుసు పాపయ్యశాస్త్రి వ్యాకరణము. ఇట్లు వ్రాయుచుఁ గర్తృవిభక్తి యనియుఁ గర్మవిభక్తి యనియు రెండే విభక్తు లని యనిరి. కోరాడ రామకృష్ణయ్య M. A గారొక్కవిభక్తియే య నియుఁ గ్రియాపదములు లేవనియుఁ జెప్పిరి. "ఈపదము లన్నియు సంబంధా ర్థద్యోతక మగుషష్ఠీవిభక్త్యంగమునకుఁ జేర్పఁబడుచుండుటచే షష్ఠి నొకవి భక్తిగాఁ దలంపవచ్చును." అని వ్రాయుచు "విశేషణవిశేష్యభావసంబంధమే యీభాషలలో (ఆంధ్రాదుల) వాక్యసంఘటనారీతి కాధారంబై లక్షణము గూడ నై యున్న దని యుఁ దెలియవచ్చుచున్నది." అని యు వ్రాసిరి. అన్ని భావములను నేడింటఁ గుదిగ్రుచ్చి యెట్లు పెట్టఁగల మనియు శంకించుచున్నా రు. వీనికెల్ల సమాధానము నీసందర్భమున నీ నవకాశము లేదు.

అయినను సంప్రదాయములఁబట్టి యుంచుక్రమమును గొంతవిలోకింత ము. అంతకుఁ గాని యాంధ్రభాషావిభక్తి తత్త్వమును సుగ్రహము గాదు.

విభక్తిసంఖ్యావాదమునకుఁ బండితుల చూపుహేతువు నరయుదము గీర్వాణమున శబ్దము వ్యైవిభక్తిరూపములఁ బొందునప్పు డత్యంతవికారమును బొందుచున్నవి. అట్లాంధ్రమున లేదని యందురు. ఏ. రామః-ద్వి. రామౌ. బ. రామాః- ఇత్యాదిరూపములలో రామశబ్దము తత్తద్వచనములఁ బ్రకృతి ప్రత్యయసంశ్లేషవశతముభయభిన్నరూపమును బొందినట్లు తెలుఁగులోఁ బొంద దు. ఇదియేపూర్వపక్ష మగుచో నిల్వను. రామశబ్దము తరువాత వచ్చిన 'ః' 'ఔ' అః, అమ్, ఔ, అస్, ఇన, ఆభ్యాం, ఐః॥ అనునవి యుఁ బూర్వము పద ములుగనే యుండియుఁడును రామసః, రామసౌ, రామౌ, రామః అని క్రమ ముగమాఱియుండెనేమొ! భాషాభావఘటనాసంప్రదాయ మిప్పటికిని"రామః సః దశరథపుత్రః-రాముఁ డతఁడు దశరథపుత్రుఁడు,అను రీతి గలదు. ధాతు వులరూపమునందును బదములే ప్రత్యయములైనట్లు విజ్ఞులు తలంచుచున్నారు. 'దా + స్య + తి' ఈ స్య యను నది ప్రాయికముగా "అస భువి, యా ప్రాప ణే" అనుధాతుద్వయసమ్మేళనమువలనఁ బుట్టిన దని మన మూహింపవచ్చును. అని ప్రాకృతభాషోత్పత్తిలో వ్రాయఁబడియున్నది. అశ్వషడ్గవ మిత్యాదు లిత

రత్ర వర్తించుచున్నట్లును జూపుచున్నారు. సంధిసంప్రదాయమును బట్టి
ము మాఱవలసివచ్చుచున్నది. కాని పాళి, గాథ, మున్నగు ప్రాకృతభాషలలో
జూడు:డు. మాఱకయె కొంతవఱకు నున్నవి గీర్వాణమున 'రామ్' అను
మాఱక యుండ నాంధ్రమున 'రాము' అనునది మాఱక యుండును. గీర్వా
ణమున స్థిరము హలంశము, నాంధ్రమున నజంశము స్థిరము. విభక్తిప్రత్యయ
ములు పరము లగునప్పుడే కాక యజాదిపదములు పరము లగునప్పుడు
మార్పు గలదు.

రామ అనుజ్ఞ=రామానుజ్ఞ, రామ ఇతి=రామేతి, రామ ఏకము=రామైకము
రామఓదనము=రామౌదనము—"రామ్ అనుదానిహలంశమే మాఱకయున్నది
రాము అనుజ్ఞ=రామునసుజ్ఞ, రాము ఇష్టము=రామునిష్టము, రాము ఏకము=
రామునేకము, రాము ఓదనము=రామునోదనము. 'రాము' అనుదా
యజంశమే మాఱక యున్నది.

ఒక్కొక్కవచనమున కొక్కొక్కటే యైన ప్రత్యయ మున్న దందురా
అన్నింటను లేదు. గీర్వాణాదిభాషామర్యాదయే యాంధ్రమునకు ను గలదు
ప్రాకృతభాషాపదములరూపములు మున్నగు వానియందును స్థిరరూపము గ
శబ్దము లన్నివిభక్తులలో: జూతుము.

ఇ:క: గారకవిభాగమును బట్టి గీర్వాణమున నెట్లు విభక్తు లేర్పడినో
యాంధ్రముననను నట్లే యేర్పడును. ఆఱుకారకములకు నాఱువిభక్తులును స
బంధమునషష్ఠీవిభక్తియు నుండెను. ఆంధ్రమున ననేకప్రత్యయము లొక్కవచ
నమునకుంట గీర్వాణవిరుద్ధ మందురా ? గీర్వాణముననును గొన్నింట: గలదు
అయినను దత్తద్భావములకు: దత్తత్ప్రత్యయము లాంధ్రమున నుండ గీర్వా
మున: గారకేతరము లగునుపపదవిభక్తు లని ప్రత్యేకముగ: బ్రత్యయభేదము
లేకున్నను నర్థభేదములతో నున్నవి. కావున నవి కారకవిభక్తులు గాకున్న
"అత ఏవ చర్మణి ద్వీపినం హంతి దంతయో ర్హంతి కుంజరమ్,..." ఇత్యాద
నిమిత్తాదే రపి న కారకత్వం॥ అని కారకవాదార్థమున జయరామపండితుల
నిరూపించిరి. దీని:బట్టి యాలోచింప గీర్వాణమువలె నిందును విభక్తివిభాగ
ము సప్తసంఖ్యాకమగుట యుక్తియుక్తముగ నున్నది. మాఱను కావునను వి
శేషణవిశేష్యభావసంబంధ మున్నది కావునను నాంధ్రసంప్రదాయము వేఱ
నరాదు. ఒక్కచో: దెలు:గులో మార్పు వేఱొకచో గీర్వాణమున మార్పు

ను గలదు. విశేషణవిశేష్యభావసంబంధమే పదముల సంయోగమున (సమాసమున) నైన నుండు ననియే పెద్దల యభిప్రాయము. గీర్వాణమునఁ గన్పట్టు నేఁటిప్రత్యయములు పూర్వ మొకప్పుడు పదములే యగుటను (ప్రాకృతభాషోత్పత్తి నరయుఁడు) పదద్వయఘటన మెందున్న విశేషణవిశేష్యభావ మవశ్యభావి యగుటను నాంధ్రము గైర్వాణికమే.

అన్నిభాషలలో నేడు విభక్తు లుండవలయు నని నిర్ణయము గాదు కాని యార్యభాషల సంప్రదాయ మట్లుండు నని నానుసవి.

The number of cases is different in different languages. There are five in the Greek, six in the Latin and there are said to be ten in the Armenian languages....It is perhaps unnecessary to observe, that there are some of the cases in the ancient languages which for particular reasons cannot be represented by any prepositions. These are the nominative, accusative and vocative cases. ADAM SMITH.

పాశ్చాత్యభాషాశోధకులు విభక్తివైవిధ్యమును జూపుచుఁ బ్రథమయు ద్వితీయయు నుండవలసినట్లును వ్రాయుదురు. విభాగము సేయునప్పుడు క్రియా పదమును దదన్వయవ్యాప్తినిబట్టి యూహింతురు కావునఁ దత్తత్కారకములు సంగ్రహముగ నాఱని యేర్పఱిచిరి. కారణనిరూపణము గలదు ఇది యదను గామి క్షమింపుఁడు. ఆంధ్రభాషాతత్త్వవిమర్శనములో విపులముగఁ జర్చింతును. ప్రాతిపదికస్వరూపము కర్తృపదముగ ను విశేషణముగ ను నుండుట ద్రావిడసంప్రదాయ మని యనుట కర్థము తెలియఁబడదు. వెండి—చెంబు అని యుదాహరించిరి. ఇట్లే గీర్వాణమునను గలదు మధు + రూపమ్-మధురూపమ్, చెట్టు + కొమ్మ—అయినట్లుగా లేదా?

విభక్తివిమర్శనాలమునఁ గాని భాషావిష్కరణసామగ్రీసజాతీయతారతమ్య పరిశీలనమునఁ గాని యాంధ్రత్వ మార్యత్వమే. ఇండోయూరోపియన్ భాషాతత్త్వమే యిందునుగలదు. డు, ము, వు, లిత్యాదులు విభక్తిప్రత్యయములు గాక యాదేశము లని యన్నచో నీవివాద ముండ దనుకొందును. దానికేమి లెండు. ఆంధ్రవ్యాకరణకర్త లీవిభక్తుల జూపునపు డాయాప్రత్యయములఁ జెప్పుట కాని విభక్తినిష్ఠసప్తత్వముఁగాని గీర్వాణసంప్రదాయ మని యెఱింగియు విధించునపుడు గొంచెము లోపముగనే విధించిరి. ఈక్రిందియుదాహరణము లరయుఁడు.

ఆంధ్రభాషాభూషణములో —

క. సుతుఁడు సుతు సుతునిఁ గని వెన్, సుతు చేతన్ సుతుని చేత సుతునకు నిచ్చెన్
సుతునికిని సుతునివలనన్, సుతువలనన్ సుతునిధనము సుతుధనమెలర్పన్.

తత్సమపదాంతంబులగు సప్తవిభక్తుల యేకవచన రూపము లని చూపెను ఇట్లే బహువచనమునను రూపము లిచ్చెను ఇందుఁ బ్రధానము విభక్తిపదములఁ జూపుట యేకదా ; సుతుఁడు ప్రథమ-సుతు- సుతుని ద్వితీయ-సుతు చేతన్, సుతుని చేత తృతీయ-సుతునకున్, సుతునికిని చతుర్థి-సుతునివలనన్, సుతు వలనన్ పంచమీవిభక్తి.

ఇంతవఱకు నీయఁబడిన యుదాహరణము లించుమించు నేఁటి మనపద మర్యాదకు సరిపడి యున్న దనవచ్చును. కాని "కై, కొఱకు" లపయి దృష్టి నిలుపక "కిన్, కున్" లను జతుర్థీప్రత్యయములుగఁ జెప్పెను. అయినను జూపి నయుదాహరణములను విభక్త్యంతములతోఁ (బ్రత్యయములతో) జూపెను. కాని "షష్ఠీవిభక్తి" నుదాహరించునప్పు డిట్లుదాహరింపఁడు. షష్ఠీవిభక్తి
ఏ. సుతునిధనము సుతుధనము, బ. సుతులధనము.

అని యుదాహరించెను. ఇందు షష్ఠ్యంతపద మేదని భావించెను. ధనము ప్రత్యయము కాదుగదా ? ఇఁక నీవైయాకరణుని భావమేమి ? 'సుతుని, సుతుల, ననునవియే షష్ఠ్యంతపదము లని భావించెను ఇట్లే, వృక్షముతుది, తలవెండ్రుక, (తలలకు—కు, షష్ఠికిఁ జూపెను) కరికుంభము, కూఁతులధనముల్, నీధనంబు, అన్నింట నుదాహరించెను. వృక్షము, తల, కరి, కూఁతుల, నీ అనునవియే షష్ఠ్యంతము లగు పదము లని భావించి యుండనోపును ఇతరవిభక్తులకుఁ బ్రత్యయములఁ జూపుచు షష్ఠి మాత్రము ధనపదముగా నేల ? షష్ఠి వ్యస్తముగ నుండ దని యాశయమా ? 'తలలకు' అని యొకచోట నుదాహరణము గలదు కావున మన మనుకొను "నీ" ఇత్యాదిప్రాతిపదికములు షష్ఠీవిభక్త్యంతము లనియే తలంపవలయును. షష్ఠీద్వితీయాతుల్యా, అను చింతామణి సూత్రసందర్భమునను అహోబలపతి "రామునిగుణములు, రాముగుణములు, రాములగుణములు" అని యుదాహరించి యకృతవ్యూహపరిభాషాధారమున మకారోపర్యుకారము విభక్తినిమిత్తక మయ్యు విభక్తిలోపమున లుప్తము గాదని సాధించెను. సూత్రమునందు "తత్పురుషసంస్థితా" అనియుంట "రాముగుణము"లనునది సమాసమనియే యభిప్రాయ మగుచున్నది. కావ్యాలంకార

చూడామణియుఁ దత్సదృశాభిప్రాయమునే సూచించును. కాని యతఁడు ప్రత్యయములను బదములుగఁ జెప్పెను.

క. పదముతుదవలన ననియెడు, పదముండినఁ బంచమీవిభక్తియ...
షష్ఠీవిభక్తికి 'కు' శబ్దము వచ్చు నని యనెను. కానిమ్మని యేదో వ్యాకరణము వ్రాయుదమని భావించినట్లుగనే వ్యాకరణము వ్రాసిరి. కాని యొక మర్యాద నియమించుకొన్నట్లు గానము. అహోబలపండితీయమున 'ద్రుతస్య సర్వత్ర లుక్సమాసేషు' అనుదాని వ్యాఖ్యానమునం దిట్లున్నది. "తత్సమస మాసే మిశ్రసమాసేవా షష్ఠీవిభక్తిసంబంధినః ద్రుతస్య లుక్స్యాత్- అతని యాకృతి, రామునిగుణములు, వారలయాకృతి, సీతారాములప్రాపు, ఇత్యాది తత్సమమిశ్రతత్పురుషౌచ- అని యున్నది. అతనియాకృతిలో నెందో ద్రుత మున్నదఁట! ఆద్రుతమునకు లోపము చేయఁబడిన దఁట. అయినను దీనిని సమాసమే యనియెడు. వ్యస్తమును నొకచో నగుననియుఁ జూపి యుండెను. "నను 'నెలఁతముద్దుమోము నెఱికురుల్ గుబ్బలు, ఇత్యాది ప్రయోగే వ్యస మాసేఽపి షష్ఠీ ద్వితీయాతుల్యైవ వర్తతే. తత్ర కిం మూల మితిచేత్ మహాత్ములైన సూనతులయు విప్రముఖ్యులసర్గ, ఎవ్వనియేవిమువాఙ్మృతాంశు బింబంబున "ఇత్యాద్యాచార్యవచనమేవ మూలమ్" అని వ్రాసి యెట్టకేలకు భారతప్రయోగమే దీని కాధార మని నిర్వచించెను. ఏనిపదవ్యవధాపిత మగుటచేతనే "ఎవ్వని" యనునది వ్యస్తపదమని నిర్ణయించెను. అప్పకవి నృసింహాకవి, మున్నగువా రట్లు వ్యాఖ్యానము చేయక యింకొకరీతిఁ జేసిరి. అప్పకవి.

గీ. వసధితన యేళ యైనటువంటి యనుచుఁ
బరపదవిశేషణము తేటపఱుచుకొనుచుఁ
దొలుతటిపదంబు కొననుండు ద్రుతము గుదియ
సమసనమునందుఁ జెందు లోపములు కృతుల.

ఉదా. కమ్మనిదావి-కమ్మదావి, ఇత్యాదులు.

శ్రీపావనంది రామశాస్త్రిగారు చూపినయుదాహరణములలో నొకటి మాత్రము చక్కఁగనే యున్నది.

కవిసంశయవిచ్ఛేదకర్త యొండొకరీతి విధించియున్నాఁడు. భుజాటోప భయంకరుఁ డర్జునకోపనలము" అను భారతప్రయోగమును జూపెను. అర్జున-

అనున దెట్టిపద మని యెంచియుండును? "ప్రాగ్రసరుండు ధర్మజునిపంపు" ష
న్నగుప్రయోగములఁ జూపెను.

క. అగు ననుక్రియతోఁ బాసియుఁ, దగుఁబెక్కువిభక్తులం బ్రథమఁజెందును
క్తగణదయామానచిత్తుం, డగజాధిపు కీర్తి దిశల నలమె ననంగా.

అని లక్షణము చెప్పియుండెను. తనచూపినలక్ష్యము "భక్తగణద
మానచిత్తుం డగజాధిపుకీర్తి" చూడుఁడు అగజాధిపు-వ్యస్తమా సమస్తమా!
"అగు, ననునది క్రియయా? ఇందలివష్ఠి తత్పురుషగత మనియు, సామర్థ్య
ముచే సంబంధాన్వయమున సాధింత మన్న వేఱొకచో వ్యస్త మని యహో
బలపతి చూపియున్నాఁడు. ప్రాతిపదికప్రత్యయములకును వ్యవధాన మున్న
కొందఱు తలంచుచున్నారు. ఇన్నిసందేహములు గల్గి యున్నది.

గీ. మహినకారాంతములు తత్సమంబుసేయు
నెడలఁ బ్రథమకు వచ్చు "డుల్" చెడు సమాస
ములను నొక్కెడ ఘనుసేయుపుణ్య మనిన
నదియె కొందఱు వష్ఠియం చండ్రు శర్వ.

అని సర్వలక్షణసారసంగ్రహకర్త యనెను సమాస మనుచున్నాఁడు
కాని "డుల్" చెడు ననుట కర్థమేమి? దీనినే వష్ఠియందు రఁట. తా
మనునో! ప్రథమాతత్పురుష సమాస మనునా? ప్రథమావిభక్తి యనునా
సమాసమున "డుఁ" చెడు ననుట సమాసమనియే యర్థము గదా! వీని స
సమాసము లనియు నీతత్పురుషమును సామర్థ్యలక్షణముచే నన్వయించుటయే
సుఖమార్గము.

పిడుపర్తికవులు.

—బండారు తమ్మయ్యగారు—కాకినాడ.

చ. కులగురుఁ డైనపాల్కురికి కోవిదునందలి భక్తిపెంపుని
స్తులగతిఁ జాటి యాఘనుఁడు చూపినత్రోవను వీరశైవమ
త్యలఘుగతిం జరింపఁగ నుదారకృతుల్ పచరించినట్టి ధ
న్యులఁ బిడుపర్తిసత్కవుల నూర్జితభక్తిని సంస్మరించెదన్.

ఆంధ్రదేశమున వీరశైవవాఙ్మయాభివృద్ధికిని అందుమూలమునఁ దన్మత వ్యాప్తికిని పాటుపడిన వారిలోఁ బాల్కురికి సోమనాథుని తరువాతఁ బేర్కొనఁదగినవారు పిడుపర్తికవులు. వీరు సోమనాథునిశిష్యప్రశిష్యకోటిలోఁ జేరి కులగురువుగా నాతనిని దమకృతులలోఁ బ్రశంసించి యాతనిమీఁద నపారగౌరవమును బ్రదర్శించినవారు ఆంధ్రవీరమాహేశ్వరులలోఁ(జంగములలో) బురాతను లనియు, నూతను లనియు, విభేదమొకటి నేఁటికిని బాటింపఁబడుచున్నది. పురాతను లనఁగా ననాదినుండియు దేశమం దున్న సహజవీరశైవులు. నూతను లనఁగాఁ దరువాతఁ దరువాతఁ బురాతనులనుండి వీరశైవదీక్షను బడసి యీమతములోఁ జేరినవారు. పాలకురికి సోమనాథుఁ డీపురాతనశాఖకుఁ జేరిన సహజవీరశైవుఁ డని నాయభిప్రాయము. పిడుపర్తివారు మొదట నాంధ్రనియోగిబ్రాహ్మణులు. వీరిపూర్వులు పాల్కురికి సోమనాథునివలన దీక్షను బడసి యజ్ఞోపవీతాదులను ద్యజించి వీరశైవమతములోఁ జేరినవారు అందుచేతనే తమకును సోమనాథునకును నడుమఁ దరతరములు గడచినను, ఈపిడుపర్తికవులు కులగురువుగా నాతనిని దమగ్రంథములలోఁ జెప్పికొనియున్నారు ఈపిడుపర్తివారే గాక మఱి యిట్టిబ్రాహ్మణులు, చిలువూరు, నున్న, చదువుల, మొదలగు గృహనామములు గలవారు మొత్తము మఱువదియాఱుకుటుంబములవారు వీరశైవులలోఁ గలిసిపోయి నేఁటి యాంధ్రవీరమాహేశ్వర (జంగమ) శాఖలో నఱువదియాఱిండ్ల సంప్రదాయమువా రని పరిగణింపఁబడుచున్నారు. పురాతనులకును వీరికి సంబంధబాంధవ్యములలోను గౌరవప్రపత్తులలోను గొన్నిపట్టింపులు గూడఁ బాటింపఁబడుచుండినట్లు వినియున్నాను రానురా నీదేశమున వీరశైవసంఘము క్షీణించుచు రాఁగా సంబంధబాంధవములలోఁ గలుగునిబ్బందులచే నేఁటి కీభేదము చాలవఱకు నశించి విస్మృతప్రాయ మయినది. బస

వపురాణపీఠికలో (ఆంధ్రగ్రంథమాలాప్రచురము పుట 77) బ్రహ్మశ్రీ వేటూ ప్రభాకరశాస్త్రిగారీయఱువదియాఱుకుటుంబములవారిసంగతి కొంత తడ వారు. కాని వీరు స్వీకరించినది యారాధ్యబ్రాహ్మణమత మనియు నే యాంధ్రదేశపుటారాధ్యబ్రాహ్మణకుటుంబములవారీకుటుంబము వారల సం తియై యుందు రనియు నపభ్రమల పాలయి "తెలుఁగునాఁటియారాధ్యు వీరశైవులు గారు వారిపూర్వులు లింగధారులు గారు. కృష్ణదేవరాయల బూర్వ మాంధ్రదేశమున నారాధ్యబ్రాహ్మణులు లింగధారులయి యుండి ర టకుఁ బ్రబలాధారములు గలవేమో పరిశోధింపవలసియున్నది." అను స సిద్ధాంతముల నెలకొలిపిరి వీరియీసిద్ధాంతములను శ్రీమూదిగొండ నాగలిం శాస్త్రిగారు తమశైవరహస్యబోధినీపత్త్రికలోఁ బ్రకటించిన బసవపురాణపీఠికా విమర్శనములోఁ గొంత ఖండించియున్నారు. తక్కినగ్రంథములమాట యెట్ల న్నను, పాలకురికి సోమనాథుని బసవపురాణపండితారాధ్యచరిత్రములను బట్టి యే బసవేశ్వరుని కాలము నాఁటికే లింగధారణమునొందిన యారాధ్యబ్రాహ్మ ణశాఖ యొకటి యాంధ్రదేశమున నుండినట్లు స్పష్టముగాఁ దెలియఁగలదు మల్లికార్జునపండితుఁడును, పండితారాధ్యచరిత్రశ్రోత యగు పాల్కురికి సో నామాత్యుఁడును నీశాఖకుఁ జేరినవారే. మల్లికార్జునపండితుఁడు లింగధా కాఁడనియుఁ బాశుపతమతస్థుఁ డనియు శ్రీప్రభాకరశాస్త్రిగారు తలంచుట యశవాస్యకారణము తప్ప వేఱుకాదు. ఈతెలుఁగునాఁటి యారాధ్యబ్రాహ్మ శాఖ ప్రభాకరశాస్త్రిగారూహించినంత నవీనముగాని నాగలింగశాస్త్రిగారు చెప్పినంత పురాతనముగాని కాదని నాయాశయము ఇందుఁగూర్చిన నాయభి ప్రాయములు నేరచింపఁబోవు "తెలుఁగునాఁటియారాధ్యులు" అను మఱియొక వ్యాసమున వివరింపఁబడును. శ్రీవీరేశలింగముపంతులుగారు విషయవిమర్శ నము సరిగా నొనర్పక పిడుపర్తి సోమనాథాదులు శైవబ్రాహ్మణులని తమ కవులచరిత్రమునందు వ్రాసిరి. అది పొరపాటు నేను బైనిజెప్పినట్టు పిడుపర్తి వారు వీరశైవదీక్షను బడసి జంగములలోఁ గలిసిపోయిన నియోగిబ్రాహ్మణులే కాని, యారాధ్యబ్రాహ్మణసంప్రదాయమునకుఁ జెందినవారు కారు

ఈపిడుపర్తి వారివంశచరిత్రము మనకుఁ గొంతవఱకుఁ బిడుపర్తి సోమ నాథకవి రచియించిన పద్యబసవపురాణావతారికను బట్టి తెలియఁగలదు. వీరి పూర్వులసలు పిడుపర్తిగ్రామకరణములో, వాస్తవ్యులో యగుటచే వీరికి

పిడుపర్తి వారనుగృహనామము గలిగినట్టు లూహింపఁదగియున్నది. ఈపూర్వులలో, పిడుపర్తి శివరాత్రికొప్పయ్య యనునతఁడు పాల్కురికి సోమనాథునివలన దీక్షనొంది యాతనికి శిష్యుఁడుగా నుండెను. అప్పుడు సోమనాథునిశిష్యకోటిలోఁ జేరిన యిందులూరి యన్నయ్య కాకతిప్రతాపరుద్రునొద్ద మంత్రిగా నుండెను. ఆతఁడు ప్రతిదినము నిత్యవ్రతముగా నెనమండ్రుగురు మాహేశ్వరుల నర్చించుచుండెడివాఁడు. తద్వ్రతప్రీతిగాఁ రాజుతోఁ జెప్పి తనశిష్యుల కొక గ్రామ మిప్పింపుమని సోమనాథుఁ డానతీయఁగా వారికతఁడు దోకిపర్తి గ్రామ మిప్పించెను. అప్పటినుండియు సోమనాథునిశిష్యులలో బైనిజెప్పిన కొప్పయ్య మున్నగు నెనమండ్రుగు రాగ్రామమున నివసించుచుండెడివారు. ఈకొప్పయ్య పుత్రుఁడు పిడుపర్తిలో సోమనాథునిపేరను-ప్రాకారము, పూఁదోఁట, బావియు నేర్పఱిచెను. తరువాతఁ గారణాంతరములచే దోకిపర్తి గ్రామమునకు భంగము కలుగఁగా నీబసవయ్య జ్యేష్ఠపుత్రుఁడు సోమయ్య ప్రౌఢరాయమహీధవునివలన నాగ్రామమును మరలఁ బడసెను. ఈసోమయ్యకు ద్వితీయపుత్రుఁడు దేవయ్య-అతనికి సోమయ్య, బసవయ్య యను నిరువురు పుత్రు లుదయించిరి. వీరిలో రెండవవాఁ డగుబసవయ్యయే పద్యబసవపురాణకర్తయగు సోమనాథునితండ్రి ఈతనియానతిమీఁదనే సోమనాథుఁడు పాల్కురికి సోముని ద్విపద బసవపురాణమును బద్యకావ్యముగా నొనర్చి యాసోమునకే యంకిత మొసంగినాఁడు.

వీరివంశమువారు తరతరములనుండి కవులుఁ బండితులుఁ గా నున్నను మన మెఱిఁగినంతలో వీరిలో ముఖ్యమైనకవులు ముగ్గురు. (1) పిడుపర్తి దేవనార్యునిపుత్రుఁడు బసవకవి. (౨) ఈబసవకవి ప్రథమపుత్రుఁడు సోమనాథకవి (౩) బసవకవి ద్వితీయపుత్రుఁడగు పాలనార్యుని కుమారుఁడు బసవప్ప. వీరిలోఁ బ్రథముఁ డగు బసవకవి వీరశైవదీక్షాబోధ, పిల్లనయనారుకథ, బ్రహ్మోత్తరఖండము మున్నగుద్విపదకావ్యముల రచియించెను వీనిలో దీక్షాబోధమాత్రము ముద్రితమయి యిప్పుడు ప్రచారములో నున్నది. ఇది కెరెయ పద్మరసు కన్నడములో రగడలుగాఁ జెప్పిన కృతికి ద్విపదరూపమునఁ జేయఁబడిన యాంధ్రానువాదము. గురుశిష్యసంవాదరూపమున వీరశైవమత తత్త్వమును గురుశిష్యలక్షణములను దీక్షావిధానాదికములను దెలుపు నుత్తమ గ్రంథము బసవకవి దీనిని సూర్యవంశజుఁ డగువీరబాణావనీశుని మనుమఁ

డును, తిమ్మభూవిభుని పుత్రుఁడును వీరశైవాచార ధౌరేయుఁడును నగు వీరభూపాలునియానతిచే రచించి యాతనికే యంకితమొసంగెను. వీరభూపాలుని కాలము గాని, యాతఁడు రాజ్యముచేసిన దేశము వివరము గాని గ్రంథము వలనఁ దెలియుటలేదు. ఈకవి రచించిన కృతులలో నిదియే కడపటి దనియు, పిల్లనయనారుచరితము మున్నగునవి యింతకుఁ బూర్వమే రచియింపఁబడిన వనియు నీగ్రంథావతారికలోని క్రిందివాక్యములవలనఁ దెలియఁగలదు.

“పిన్నప్రాయమునఁ జెప్పితి శివకథలు-ప్రసన్నని తెఱఁగునఁ బలికితిఁ గొన్ని
నడివయసునఁ బిల్లనయనారుచరిత- నుడివితి ద్విపదగా నూతనోక్తులను
కాలమాసన్నంబుగాఁగటమున్నె- లాలితకావ్యకళాప్రౌఢి పేర్మి
సకలాగమపురాణసమ్మతమైన- యొకశివకథ నింక నొనరింపవలయు.”

పిల్లనయనారు అనునతఁడు జైనబౌద్ధమతముల నిర్మూలమొనర్చి కులోత్తుంగచోడుఁడు, సుందరపాండ్యుఁడు మున్నగుభూపాలురను శివభక్తిపరులఁ గావించి శైవమతవ్యాప్తి యొనరించిన మహాభక్తుఁడు. ఇతఁడు శ్రీకాళియను పురమునఁ గుమారస్వామియంశమున నొకశివబ్రాహ్మణునకుదయించినవాఁడు. ద్రవిడవాఙ్మయమున నితనినే తిరుజ్ఞానసంబంధి యని వ్యవహరింతురు. ఈతని చరిత్రము బసవపురాణమున షష్ఠాశ్వాసములో సంగ్రహముగ వర్ణితమయినది. బసవకవి దానినే విస్తరించి ప్రత్యేకకావ్యముగా రచియించియుండును. బ్రహ్మోత్తరఖండము స్కాందపురాణఖండములలో నొకటి పట్టమట్ట సోమనాథకవియు, శ్రీధరమల్లె వేంకటరామకవియు దీని నొనర్చిన పద్యాంధ్రీకరణములు కవులచరిత్రమున కెక్కినవి కాని యీబసవకవిచరిత్ర మాగ్రంథమునఁ జేరకుండుటచే నీపద్యకావ్యములకు ముందే బసవకవి దీనిని ద్విపదరూపమునఁ దెలిగించియుంట లోకమెఱుఁగదు. పద్యబసవపురాణపీఠికలో (ఆ. ౧ ప. ౨౩-౨౪) నీబసవకవి యిట్లు వర్ణింపఁబడినాఁడు.

సీ. “గురునాథుఁడగు పాలకురికి సోమేశుండు చెప్పినకృతులెల్ల నిప్పుడమిని
బ్రకటింపవచ్చిన ప్రత్యక్షబసవేశుఁ డని భక్తజనములు వినుతిసేయ
భక్తిమర్మములు దప్పకయుండ నర్థముల్ చెప్పి శిష్యులను రక్షింపనేర్చి
యొనర దీక్షాబోధయును బిల్లనయనారు కథయు బ్రహ్మోత్తరఖండము సన
నాదిగాఁగల శివరహస్యములు పెక్కు, శివకవులు మెచ్చ ద్విపదలు చేసిభక్త
సభల వెలయించిన సజ్జనుండు, బంధురమాణ పిడుపర్తి బసవకవి

సీ. ద్రవిడకర్ణాటాంధ్ర యవనభూములఁ బేర్లు గొన్నాఁడు పెక్కులునన్నుతముగఁ
దలమొత్తినదిమొదల్ ధరఁ గల్గుదుర్గాధిపతులచేఁ బూజలు వడసినాఁడు
కాలకంధరుని షట్కాలంబు పూజించుఁ బంచాక్షరిజపించుఁ బాయకెపుడు
భవపాకవర్జిత ప్రవిమలవ్రతుఁ డన్య మంత్రాంగదాహముల్ మానినాఁడు
కవితభవులకుఁ జెప్పని సవినయుండు, బంధుజనములఁ బ్రోవఁ బాల్పడ్డవాఁడు
నిత్యజంగమపూజనాన్వితసుబుద్ధి, వశమె పొగడంగఁ బిడుపర్తిబసవఘనుని.

(౨) పిడుపర్తి సోమనాథకవి.

ఈతఁడు బసవకవిప్రథమపుత్త్రుఁడని వెనుకఁ జెప్పియుంటిని ఇతఁ డష్ట భాషాకవితాప్రవీణుఁడు. ఈతఁడు రచియించినగ్రంథములలో ముఖ్యములును, ముద్రితములు నైనవి, (1) పద్యబసవపురాణము. (౨) ప్రభులింగలీల (ద్విపద) మొదటిది పాల్కురికి సోమనాథుని ద్విపదబసవపురాణము ననుసరించి తండ్రి యానతిచే నీతఁ డొనర్చిన పద్యకృతి యని వెనుకనే చెప్పియుంటిని. రెండవది కన్నడములో, చామరసు, అనునతఁడు రచించిన వచనములఁ బట్టి ద్విపదరూపమునఁ గూర్పఁబడిన యుత్తమకావ్యము ఇందు బసవేశ్వరునికాలమున వెలసిన యల్లమప్రభువను నిర్వికారనిర్గుణమూర్తియొక్కలీలలు వర్ణింపఁబడినవి. వేదాంతగ్రంథములలో ప్రభులింగలీలను బోలినది లే దని పలువురు తత్త్వజ్ఞుల యభిప్రాయము. ఇందలి భాగములకు గతు లనిపేరు. అల్లమప్రభుని లీలలిందు ౨౫ గతులుగ వర్ణింపఁబడినవి. సోమనాథుఁడు దీనిని-చిఱుతొండనంబి వంశజుఁడగు నెల్లూరిరామలింగయ్య యనువైశ్యశిఖామణిప్రేరణమున నాతనిదీక్షాగురుఁడును దక్షిణామూర్తి యవతారము నగు శ్రీసిద్ధవీరేశ్వరుని స్తుతిపూర్వకముగ రచించినాఁడు. అవతారికయందలి క్రిందివాక్యములవలన గ్రంథస్వరూపమును దానిప్రాశస్త్యమును జదువరులకుఁ గొంత గోచరము కాఁగలదు.

"ప్రభులింగలీలకుఁ బ్రతిచెప్పనరిది-యథపుభక్తిస్థితి కదిమూలవాల
మజ్ఞానతమమున కదియె దీపంబు - విజ్ఞానమున కది విహరణసీమ
అదిషట్స్థలజ్ఞప్తికావాసభూమి - అదిశివయోగవిద్యానిధానంబు
సదమలసౌభాగ్యసదనంబు నదియుఁ - జిదచిద్వివేకవిశేషంబునదియు
... ...
మఱియిదియొక కావ్యమాత్రంబుగాదు- వఱలెడు గురుగు హేశ్వరలింగమూర్తి
లీలావిహారంబు లెస్సగా భక్తు - లాలింపుఁడిందు మోక్షావాప్తియగును

ప్రొద్దువోకకు వినిపోవెడు వట్టి - సుద్దులు గావు విశుద్ధులై విన్నఁ
దనుమనోధనములతగులూడ్చిశివుని- నెనయమహోపాయమిదియనివినఁ
అన్నదమ్ములును బోట్లాడిన సుద్దు - లెన్నఁడు కథలు గా వింతుల తోడి
విషయభోగంబుల వెతల వర్ణించు - విషమకావ్యము గాదు వివరించిచూడ
గడుపుకక్కుర్తికిఁ గర్మకాండంబు - తడయక వ్రేల్చు తంత్రంబును గాదు
రణ మిందు నంతఃకరణములతోడ - ఘణికన్యతోడిసంబంధంబు సురత
మల చిదాకాశమయత్వంబు తృప్తి - విలసిల్లు నీకృతి వేడ్కతో వినఁ
సచ్చరిత్రుల సుప్రసంగంబు గాని - నిచ్చనిచ్చలు జన్మనీరధిం గూలి
పొరలుచు దరిఁజేరఁ బోలేనిహీన - నరకీటకముల వర్ణన మిదిగాదు
కర్మాంధకారసంగతిఁ జిక్కి శైవ - ధర్మంబెఱుఁగక తమయిచ్చ నడుచు
దుర్మదాంధులఁ జెప్పు దుష్కథ గాదు - నిర్మలశివభక్తినిశ్రేణి మఱియు
భుక్తిముక్తులనిచ్చు పుణ్యాపణ్యంబు - భక్తులాలింపుఁడీ ప్రభులింగలీల"

"ఈహితానుషంగ! యేకామ్రగురుచిత్త, నలినభృంగ సోమనాథలింగ' అనుమకుటముతో పాలకురికి సోమనాథకవి కంకితముగా నాతనిశిష్యప్రశిష్య కోటిలోఁ జేరిన యొకకవిచే రచింపఁబడిన అన్యవాదకోలాహల మనుసీస శతక మొకటి ముద్రిత మయి ప్రచారములో నున్నది అందు గ్రంథకర్త పేరు గనరాదు. శ్రీశేషాద్రిరమణకవు లది పిడుపర్తి సోమనాథకృత మని వ్రాసిరి, కాని యందుల కాధారము మృగ్యము శతకకర్త పిడుపర్తివారికుటుంబములోనివాఁడే కాఁదగును గాని యతఁడు సోమనాథుఁడే యని నిర్ధారింప వీలుః లేదు. ఇందును గూర్చి దుందుభిసంవత్సరములో ఆంధ్రపత్రికాసారస్వతానుబంధములో నేను వ్రాసిన "పిడుపర్తి సోమనాథకవి అన్యవాదకోలాహల కర్తయా ?" అనువ్యాసమును జిత్తగించునది.

(౩) పిడుపర్తి బసవప్ప.

ఇతఁడు పైని జెప్పిన సోమనాథకవితమ్ముఁ డగుపాలనార్యునిపుత్రుఁడు ఈతఁడు పూర్వోక్త మయిన ప్రభులింగలీలనే సోమనాథుని ద్విపదకావ్యమునుబట్టి యయిదాశ్వాసములపద్యకావ్యముగా రచియించి, భృంగిరిటిగోత్రుఁడు వీరశైవాగ్రగణ్యుఁడు నగుచల్లపల్లి మల్లయారాధ్యున కంకిత మొనర్చెను కవి శైలి తెలియుటకయి యిట నొకటి రెండుపద్యములను మాత్ర ముదాహరించెదను

“గద్దరియంద్రు నెచ్చెలులు కార్యముఁ జెప్పిన రాజు విన్న నా
వద్దఁ, భూమిలోన నగుఁబాటగుఁ గూటమి నిందచెందు, నీ
సుద్దులఁ దోడిభామినులసూయయొనర్తు రెటోగిరేని యీ
మద్దెలకాఁడు నన్నును భ్రమంపడఁజేసెను బాపు దైవమా!
పరువడి సాధుసంగతులఁ బాయక, నిత్యము రోగపీడలం
బొరయక, దుఃఖముల్ సుఖముఁ బోఁడిమినొక్కటిచేసి, తిట్టినన్
విఱుగక ప్రస్తుతించినను వేడుకచెందక, సౌమ్యబుద్ధితోఁ
దిరిగెడు భక్తమండలికిఁ దేకువ మోక్షము గల్గునందెనా!”

ఇతనియాశ్వాసాంతగద్యవిధము నీదిగువ నుదాహరించెదను. “ఇది శ్రీమత్పాల్కురికి సోమేశ్వరవరప్రసాదలబ్ధ కవితాచాతుర్య ధుర్య పిడుపర్తి పాలయాచార్యసత్పుత్ర కులపవిత్ర బసవప్పనామధేయప్రణీతం బైన ప్రభులింగలీల యను శివజ్ఞానమహాప్రబంధంబునందు……………”

కాలము:—పాల్కురికి సోమనాథకవి మొదటిప్రతాపరుద్రుని కాలమున ననఁగా క్రీ॥ శ॥ 1195 ప్రాంతమున నున్నవాఁడని నిర్వివాదముగ నిర్ధారణమయిన విషయము పద్యబసవపురాణావతారికను బట్టి సోమనాథునిశిష్యుఁడయిన శివరాత్రి కొప్పయ్యకును పిడుపర్తి బసవకవికిని నడుమ మూఁడుతరముల యంతరము మాత్రమున్నట్లు కనఁబడును. దీనినిబట్టి తరమునకు 40 సం॥ చొప్పున గణించినను పిడుపర్తి బసవకవి కాలము రమారమి క్రీ॥ శ॥ 1400 ప్రాంతమగును, కాని, యది సరికాదు. ఈబసవపురాణావతారికలో నొకపద్యమున శ్రీనాథుని నైషధపండితారాధ్యచరిత్రములు పేర్కొనఁబడినవి. అందుచే బసవకవియు నాతనికుమారుఁడు సోమనాథకవియు శ్రీనాథునితరువాత నధమపక్షము 50, 60 సంవత్సరములకు, అనఁగా, క్రీ॥ శ॥ 1500, 1520 ప్రాంతమున నుండియుండు రనుట సమంజసము. కావున బసవపురాణావతారికలోఁ జెప్పఁబడిన వంశానుక్రమము సరిగాదని తలంపనగును.

క. “ధరఁ బాలకురికిసోమే, శ్వరగురు కారుణ్యహస్తసంభవుఁ డగుటన్
గురుదత్తలింగభావం, బరుఁడై శివరాత్రి కొప్పనాథుం డొప్పున్.
క. ఆకొప్పయ్యకుఁ బుణ్య, శ్లోకుఁడు బసవయ్య పుట్టె సోమేశునకున్
జోకఁ బిడుపర్తిలోపలఁ, బ్రాకారముఁ బన్నెఁ దోఁట బావిఘటించెన్.”

అనుపద్యములలో ‘ఆకొప్పయ్యకు’ అనుపదమునకు ఆకొప్పయ్య

వంశమున నని యర్థమూహింపఁదగు నని నాయభిప్రాయము. దీక్షాబోధకృతిపతి యగు వీరభూపాలునియొక్కయు, ద్విపదప్రభులింగలీల రచియింపించిన నెల్లూరి రామలింగయ్యయొక్కయుఁ గాలము తెలిసిన నీకవులకాలమును సులువుగా నిర్ణయింపనగును. కాని యందులకుఁ దగినయాధారములు గానరావు.

దేశము:—వీరిపూర్వులనివాసస్థల మగు పిడుపర్తియు వారగ్రహారముగాఁ బడసిన దోకిపర్తియు నిజామురాష్ట్రస్థము లని తలంచి శ్రీశేషాద్రిరమణకవులు పిడుపర్తి సోమనాథునిఁగూర్చి వ్రాయుచో నాతని నిజామురాష్ట్రకవిగాఁ బరిగణించిరి. కాని యాగ్రామము లారాష్ట్రమున నేజిల్లా యేతాలూకాలో నున్నవో వివరింపరయిరి. ఈగ్రామము లచ్చటివే యైనచో వీరి నారాష్ట్రకవులుగా గణించుట కెట్టియభ్యంతరము నుండనేరదు కాని వీరికులగురుఁ డగు పాల్కురికి సోమనాథుఁడు నిజామురాష్ట్రీయుఁ డయిన కారణమునుబట్టి యైనచో మాత్రము వీరుఁగూడ నారాష్ట్రీయులే యని తలంపరా దని నాయభిప్రాయము వీరివంశీయు లనిచెప్పికొను వారు జంగము లిప్పుడు గుంటూరుమండలములో కనగాల, గరుడాచలపాలెము మున్నగుగ్రామములలో నున్నారు మఱియు నీమండలములోనే తెనాలితాలూకాలో పిడుపఱ్ఱు, అనుగ్రామ మున్నది. డోకిపఱ్ఱు, దోకిపఱ్ఱు అనునామములుగల గ్రామములు కూడ నాప్రాంతముననే మొదటిది కృష్ణామండలములో గుడివాడతాలూకాలోను రెండవది గుంటూరుమండలములో సత్తెనపల్లితాలూకాలోను నున్నవి. పద్యప్రభులింగలీలకృతిపతి యగుచల్లపల్లి మల్లమారాధ్యుఁ డాగ్రంథమున, "చల్లపలిశాసన! వైభవవశశాసనా" అని సంబోధింపఁబడినాఁడు. చల్లపల్లి యనుగ్రామము కూడఁ గృష్ణామండలములో నున్నది. వీరివంశీయుల మని, చెప్పికొనువారు తెనాలితాలూకాలోని పిడుపఱ్ఱు, అనుగ్రామము తమపూర్వుల కగ్రహారముగా నొసంగఁబడె నని చెప్పుచున్నారు. కొండవీటిదండకవిలెలో నుదాహృతములయినమొదటి ప్రతాపరుద్రుని శాసనములలో నొకదానిలో "సోమనారాధ్యగురవే పిడుపర్తిపురం దదౌ" అని యున్నది. ఆశాసనముననే మఱికొందఱితరులకు దాన మొసంగఁబడినట్టు లుదాహృతము లయిన ధరణికోట, ఇక్షుపురి (చెరుకూరు) మున్నగు గ్రామములు కూడ నాప్రాంతముననే గుంటూరుమండలములో నున్నవి. అందుచేఁ బాలకుఱికి సోమనాథుఁడు ప్రతాపరుద్రునివలన నగ్రహారముగా నొందిన పిడుపఱ్ఱు తెనాలితాలూకాలోనిగ్రామమే

యనియు దాని నాతఁడు శివరాత్రి కొప్పయ్య యున్నగు తనశిష్యుల కొసంగఁగా వారచ్చట స్థిరనివాస మేర్పఱిచికొని యుందు రనియు, ఆకారణముననే వారియింటిపేరు, తరువాత, పిడుపర్తివా రని మాఱి యుండు ననియు నేఁ దలంచుచున్నాను—ఇత్యాది కారణములచే నీపిడుపర్తికవు లసలు గుంటూరుమండలమువారేమో యని నాయనుమానము. నిజామురాష్ట్రములోఁ గూడ వరంగల్లుప్రాంతమున పిడుపర్తి, దోగిపర్తి యనుగ్రామము లున్నట్లు విని యుంటిమని నామిత్రులు శ్రీ చిదిరెమఠము వీరభద్రశర్మగారు నాకుఁ దెలియఁబఱచిరి. స్థలజ్ఞులగు విజ్ఞులను సత్యనిర్ణయ మొనరింపఁ బ్రార్థించెదను.

ద్విపదరచనము:—తమకులగురుం డగుపాల్కురికి సోమనాథుని మార్గమననుసరించి వీరుకూడఁ దమప్రధానగ్రంథములను జానుదెనుఁగున జాతీయచ్ఛందమగుద్విపదలో రచించి మతవ్యాప్తికిఁ దోడ్పడుట యెంతయుఁ బ్రశంసనీయము. కాని సోమనాథునికవితలో నున్నంత పాటవము జాతీయత వీరికవిత్వమునఁ గానరాదు. సోమనాథునికావ్యములు స్వతంత్రకృతు లగుట యు, వీరివి కర్ణాటకావ్యముల కాంధ్రీకరణము లగు వేదాంతగ్రంథము లగుట యు నిందులకుఁ గొంతవఱకుఁ గారణము కావచ్చును ఉన్నంతలో దీక్షాబోధకంటె ప్రభులింగలీల రచనములో జాతీయత హెచ్చుగాఁ గానవచ్చును. సోమనాథునిశైలికన్న వీరిశైలి సరళముగా నుండును. శ్రీప్రభాకరశాస్త్రిగారు భారతిలో (సం॥౧ సం॥౧) ప్రకటించిన "శివకవులు"అను వ్యాసమందును, బసవపురాణపీఠికయందును భాషావిషయమున సోమనాథాదిశివకవులు చూపిన వైలక్షణ్యమును గూర్చి కొంత చర్చించిరి. పాల్కురికి సోమనాథుఁడు 'అనియతగణైః' 'యతిర్వా' 'ప్రాసో వా' అను సంస్కృతసూత్రముల నుదాహరించి, ద్విపదలలోఁ బ్రాసయతి చెల్లు ననుట ప్రాచీన కవిసమ్మతమే యని యెంచి తన గ్రంథములలో దానిని బాహాటముగాఁ బాటించినాఁడు. అతనికిఁ బూర్వపు ద్విపదకావ్యములు మనకు లభింపనందున నీయతిని సోమనాథునిపూర్వకవు లెంతవఱకుఁ బాటించిరో నిర్ణయింప రాకున్నది. కాని సోమనాథునకు సమకాలీను లగురంగనాథాదులు దీనిని గ్వాచిత్కముగఁ బాటించిరి. "మఱిబసవపురాణ"కర్త యగు బచ్చు సిద్ధకవి సోమనాథుని మార్గముననే యనుసరించి యందుల కుపబలముగా నిట్లు చెప్పికొనినాఁడు.

"....................ఇలఁ బాలకురికి సోమేశుండు మున్ను
తొలఁగక ప్రాసయతుల్ ద్విపదలను-లలి రచించుట యది లక్ష్యంబుగాను
నెలమి రేఫఱకారములు శివకావ్య-ములయందుఁ జెల్లుఁ దప్పులుగావుగాన
ఆపాల్కురికి సోము ననుమతి సేను - దీక్షితప్రాసయతిచ్ఛందసరణి
నామహాగురుదేవు ననుమతియట్లై - శ్రీమెఱయంగ రచించితి నిట్లు."

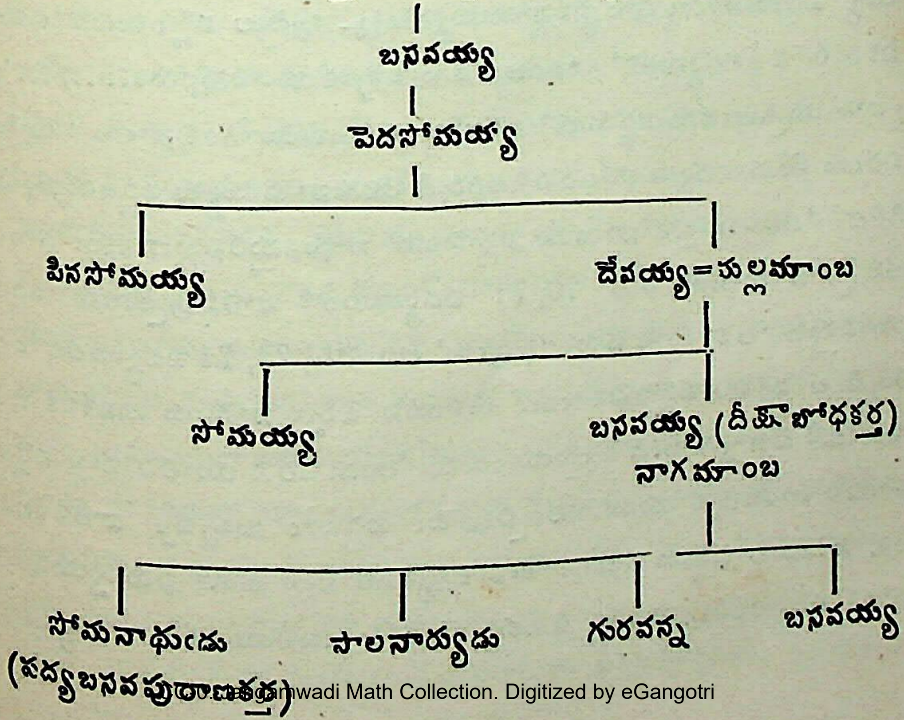
కాని సోమనాథునిఁ దమకులగురువుగా నారాధించు నీపిడుపర్తికవు లాతనికి సమ్మతమయిన యీ-ప్రాసయతిని దమద్విపదలలో నారాధింపకుండుట యాశ్చర్యముగా నున్నది. నేఁ బరికించినంతవఱకు దీక్షాబోధయందుఁ గాని ప్రభులింగలీలలోఁగాని ప్రాసయతి ప్రయోగము గానరాలేదు. ఇందుకుఁ గారణము ద్విపదలలోఁ బ్రాసయతి చెల్ల దనునభిప్రాయము వీరికాలమునాఁటికి మరల వ్యాప్త మగుటయు, అనంతుఁడు మున్నగు లాక్షణికులు "శ్రీమందిరాకారు జితదైత్యధీరుఁ, గీర్తించుచోఁ బుణ్యవర్తనుం డనుచు, యతి మాఱు ప్రాస మట్లచ్చోట నిడక" అని శాసించుటయు నిట్టి యభిప్రాయములను శాసనములను ద్రోసివేయుసాహస మీకవులకు లేకుండుటయు నని నేఁ దలఁతును.

—॥ ప్రభాకరశాస్త్రిగారి పరిశోధనము ॥—

పయిని వ్రాసినట్లు దీక్షాబోధకర్త పిడుపర్తి బసవకవి యనియుఁ బద్యబసవపురాణకర్త యాతనితనయుఁడు సోమనాథకవి యనియుఁ దద్గ్రంథములవలనఁ దెలియుచుండఁగా బసవపురాణపీఠికలో శ్రీప్రభాకరశాస్త్రిగారు "పద్యబసవపురాణకర్త యగుపిడుపర్తి బసవన తండ్రి సోమనాథుఁ డీదీక్షాబోధను దెనిఁగించెను" (పుట 57) అనియు "ఈబసవపురాణమును బద్యకృతిగా రచించిన పిడుపర్తి బసవన కడునేర్పరి" (పుట 125) అనియు నిత్యాదిగా వ్రాసి చరిత్రజ్ఞులకుఁ జాల నాశ్చర్యము గలిగించిరి. ఈవ్రాఁత లేఖకవేళఁ బ్రమాదికము లేమో యని యనుకొంద మన్న నొకటిరెండుచోట్ల గాక సర్వత్ర యట్లేవ్రాయుటయేగాక పయిగా 128 పుటలో అధోజ్ఞాపికలో (foot note) నిట్లు హెచ్చరించి తమయభిప్రాయమే సరియైన దని సమర్థించినారు. "పద్యబసవపురాణకర్త పిడుపర్తి సోమనాథుఁ డని కవులచరిత్రము మొదలగు గ్రంథములు పేర్కొన్నవి. ఆగ్రంథములందు గద్యములందుఁ గూడ నట్లే కానవచ్చును. కాని కృత్యవతరణికలోఁ జూడఁగాఁ గర్త పిడుపర్తి బసవన యని యేర్పడును. పరిశోధించియే నే నీమార్పును జేసితిని. గద్యములందు సోమ

నాథుఁ డని యుండుటకుఁ గారణము మృగ్యము." శ్రీ శాస్త్రిగారి కిట్టి విపరీతములు పొడకట్టె నేమో కాని యస్మదాదుల కేరికిని బసవపురాణావతారికను బట్టి యట్టి వేవియు గోచరింప వని నాతలంపు కవి యవతారికకు భిన్నముగా గద్యము నెట్లు వ్రాయునో తెలియకున్నది. బసవకవియే బసవపురాణకర్తయై గ్రంథావతారికలో నాతఁ డట్లే చెప్పుకొన్నచో గద్యము మఱొకవిధమున వ్రాయఁ గారణమేమి? గ్రంథకర్తృత్వము తనపై వేయించుకొను దురుద్దేశముతో సోమనాథుఁడే గద్యను మాత్ర మట్లు మార్చి పితృద్రోహ మొనర్చె నని శాస్త్రిగారు చెప్ప సాహసింపరుగదా! తాము పరిశోధించిన దేదియో యెట్టు లీనూత్నవిషయమును దాము కనిపెట్టఁ గల్గిరో శాస్త్రిగారు విస్పష్టముగ వివరించిన బాగుండును. శాస్త్రిగారి వ్రాఁత చూచిన తరువాత నాశ్చర్యముతో నీగ్రంథావతారికను నేను మరలఁ బరిశీలించితిని, కాని వీరియీవిపరీతాభిప్రాయమున కాకరము నాకెందును గానరాలేదు. పూర్వాపరసందర్భములను సరిగా గమనింపకయుఁ గొన్నిపద్యములను సరిగా సమన్వయము చేసికొనకయు వీ రిట్టిదుర్భ్రమలపాలయి యుందు రని నాయభిప్రాయము. గ్రంథావతారికలో సోమనాథుఁ డొసంగిన వంశానుక్రమణిక నీవిషయమున మన కవసరమయినంతవఱ కీక్రిందఁ జూపుచున్నాఁడను.

పిడుపర్తి శివరాత్రి కొప్పయ్య

అవతారికలో 73, 74 పద్యములలోఁ (వీనిని పైని నుదాహరించి యుంటిని) దనతండ్రి బసవకవిని, 75-76 పద్యములలోఁ దల్లి నాగమాంబను వర్ణించిన తరువాత 77-వ పద్యమును సోమనాథుఁ డిట్లు వ్రాసినాఁడు.

సీ. "ఆనాగమాంబకు నత్యంతశివభక్తి యుక్తుఁడౌ బసవనార్యునకుఁ బుత్త్ర
లనుపమానచరిత్రు లతిపవిత్రులు నల్వు రైరి ధర్మార్థకామామృతముల
మూర్తులుదాల్చినా మొదలసోమన్నయుఁ బాలన్న గురవన్న బసవనయును
వారిలోనను నేనవరజుండ బహుకావ్య నాటకాలంకార నటన వేదిఁ
జెప్పఁదొడఁగినాఁడ శ్రీబసవపురాణ, మవనిఁ బద్యకావ్యమై చెలంగ
మంజులోక్తి యుక్తి మత్కులగురుఁడైన, పాలకురికి గురునిఁ బతినిజేసి."

ఇందులో 4 వ పాదములో 'నేనవరజుండ' అనుదానికి శాస్త్రిగారు "నేను + అవరజుండ" అని పదవిభాగముచేసికొని మూఁడవపాదమునఁ బేర్కొనఁ బడిన సోదరులు నలుఙ్వురిలోఁ గడపటివాఁ డగుబసవన యే గ్రంథకర్తయను నని తలంచిరి కాఁబోలును. కాని పూర్వసందర్భములను బర్యాలోచించినచో నీపదవిభాగము సరియైనది కాదని తెలియఁగలదు. 'నేన + వరజుండ' (అగ్రజుఁడనగు నేనే) అనునదియే కవియభిప్రాయమై పూర్వాపరసందర్భముల కనుగుణముగా నున్నది. పయివంశవృక్షములో మూఁడవపురుషుఁ డగు పెదసోమయ్య పెద్దకుమారుఁ డగు పినసోమయ్యయొక్క పుత్త్రుల వర్ణించుటలోఁ గూడ నీకవి 62 వ పద్యములో 'వరజుం డగు సిశ్ఁకయ-గురువరు.........'అని వ్రాసి యగ్రజుఁడను నర్థములో వరజశబ్దము నుపయోగించినాఁడు. మఱియు నితఁడు 68 వ పద్యములోఁ దన పెదతండ్రి యగుసోమయ్యను వర్ణించుచు, ఎత్తుగీతిలో 'మహుండైన సోమయ సద్గురుండు సాధుసమ్మతసద్గుణాసక్తుఁ డగుచు' అని వ్రాసి యటుతరువాత 70, 71 పద్యములలో నాతనిపుత్త్రులను వర్ణించి యాపిమ్మట 'ఆసోమేశు ననుసంభవుఁడు' అని చెప్పి 73, 74 పద్యములలోఁ దన తండ్రి బసవకవిని వర్ణించినాఁడు. ఈపయిని జెప్పిన సోమయ మనకవికి దీక్షాగురుఁడో విద్యాగురుఁడో యైయుండును. అందుచేతనే యాతని నట్లు వర్ణించినాఁడని నాయభిప్రాయము. తండ్రికంటెఁ బెద్దవాఁ డున్నప్పు డాతనివలననే దీక్ష నొందుట ధర్మము గదా ! ఈసందర్భముల నిట్లు సరిగా సమన్వయముచేసికొనక పద్యబసవపురాణకర్త పిడుపర్తి బసవకవి యునియు, 68-వ పద్యములోఁ

జేర్కొనఁబడిన సోమయయే యతనితండ్రి యనియు, నతఁడే దీక్షాబోధకర్త యనియు శాస్త్రిగారు దుర్భ్రమలపా లయినట్లు తోఁచుచున్నది. అట్లయినను 77-వ పద్యములో మొదటిపాదమున "బసవనార్యునకుఁ బుత్త్రు" లను సమాసమును, 73 పద్యములో దీక్షాబోధాదికర్తృత్వవివరములతోఁ జేయఁబడిన బసవకవివర్ణనమును గుర్తింపకుండుట శోచనీయము. ఇంత యేల ? 'గ్రంథకర్తృవంశానుక్రమము' అనుశీర్షిక క్రింద నున్న యీపద్యములమాట యటుండఁగాఁ గృత్యాదిని "గ్రంథోత్పత్తికారణము" అను శీర్షికక్రింద సోమనాథుఁడు తనపిన తండ్రి బసవకవి యానతిచొప్పుననే తా నీపద్యకావ్యకరణమునకుఁ గడంగితి నని చెప్పిన వృత్తాంతము సకలసంశయములను నివారించి సోమనాథుఁడే గ్రంథకర్త యను విషయమును విస్పష్ట పఱుపఁగలదు ఈక్రిందిపద్యములఁ జిత్తగింపుఁడు.

సీ. " ... ...
అనుచుఁగొనియాడవహి క్కి నట్టిఘనుఁడు, దేవనార్యుని నెయ్యంపుదేవియైన
మల్లమాదేవిపుత్త్రుఁ డామ్నాయవేది, భవ్యగుణహారి పిడుపర్తి బసవశౌరి.

క. నను నొకనాఁ డాత్మాంక,స్థునిఁ గనుఁగొని పాలకురికి సోమేశుని పే
రను బసవపురాణము ప, ద్యనిబద్ధత వెలయఁజేయఁ దలఁచితిని సుతా!

మ. అది వేదాగమసారసంగ్రహము ... ... సీ
వది చెప్పం దగుఁ బద్యకావ్యముగఁ గావ్యప్రజ్ఞ సేస్యంబుగన్.

క. ఆవేదార్థము ద్విపదలు, నీవిప్పుడు పద్యములుగ నిర్మించిన భ
క్తావలి మెచ్చున్ శివకవు, లీవిధ మంగీకరింతు రిష్టము మీరన్.

క. నీవును సోమేశుని ద్విప, దావళి పద్యములు సేయు మంచుల యర్థం
బావంతయు డిగవిడక, యేవియు మున్నందు లేని యిడకు కుమారా.

సీ. చదివించినారము శబ్దార్థసారముల్ కావ్యనిర్మితిశక్తి గలదు నీకు
మనకులాచారుఁడై మహిమీరశైవైకమార్గంబు చూపినమహితయశుఁడు
సోమేశ్వరుని గృతిస్వామిగానియమించి బసవపురాణంబు పద్యకావ్య
మర్థిఁ గావింపుమీ యని యానతీయంగఁ గరములుశిరమునందిరవుకొల్పి
మీరు నంకితముగ నాకాంక్ష నొకకృతి, సేయువేడ్క నాకుఁ బాయదెపుడు
మీయనుజ్ఞనైన మీఱి నడవ నెట్లు, సేయు మన్న నట్లు సేయువాఁడ.

క. అని నేను విన్నవించిన, విని నను గారుణ్యదృష్టి వీక్షించి మహా
త్మునిఁ బాలకురికి సోమే, శునిఁ గృతిపతి సేయ సకలశుభదము మనకున్.

క. నాకొకకృతి నీఁదలఁచుట, చేకొని సంతసము నాకుఁ జేయుట మైనన్
ఆకృతి గురువులకిచ్చిన, నాకును సంతసము శతగుణంబగుఁ బుత్రా!

వ. కావున నీవు మాపేర నంకితంబుగా వేఱొక్క ప్రబంధం బనుసంధించు తలం పుజ్జగించి.........సోమేశ్వరుఁడు ద్విపదలు సేసిన బసవపురాణంబు సోమేశ్వరుని పేరన.........పద్యకావ్యంబు గావింపు మని యాన తిచ్చినం దద్వచనంబు శిరంబునం ధరించి చెప్పంబూనిన కావ్యకన్యకా ముఖమండనాయమానం బగుకృతిపతిమాహాత్మ్యంబు ప్రథమకథనీయమా నంబు గావున దాని వర్ణించెద... ..."

కావున దీనిని జదివినచో బసవకవి కుమారుఁడు సోమనాథుఁడే పద్యబసవ పురాణకర్త యని యెట్టివారికిని విశదముగాకమానదు. అందులకనుగుణముగనే యాశ్వాసాంతగద్య మీవిధమున నున్నది. "ఇది శ్రీ మత్పాలకురికి సోమేశ్వర ప్రసాదలబ్ధ ప్రబంధనిబంధనశక్తియుక్త శ్రీ పిడుపర్తి బసవనార్యసత్పుత్ర కుల పవిత్ర సోమనామధేయ శివకవిప్రణీతం బయినబసవపురాణంబు ...." ఇదియునుం గాక ప్రభులింగలీల యందు నెల్లూరి రామలింగయ్య సోమనా థునిఁగూర్చి చెప్పినట్లుగా నున్న యీక్రిందివాక్యములు గూడఁ బైవిషయము ను రాద్ధాంత పఱుపఁగలవు.

"రసికుఁడు నెల్లూరి రామలింగయ్య
నన్నురప్పించి మన్నన గారవించి, యున్నతాసనమున నునిచి పిడుప్ర్తి
సోమయదేవ! శుద్ధసద్భావ, శ్రీమన్మహాదేవసేవానుభావ
కులగురుండగు పాలకురికిసోమేశుఁ, డెలమిఁ జెప్పినకృతు లిల వెలయించి
భవదీయజనకుఁడు బసవనార్యుండు, సవిశేష శైవదీక్షాబోధ చెప్పె
బసవపురాణంబు, పద్యకావ్యముగ, రసికులానందఁగ మీరలు చెప్పినారు"

కావునశాస్త్రిగారివ్రాఁతలు వీరశైవమతచరిత్రముఁగూర్చి వారు వెలు వరించిన సిద్ధాంతములవలెనే విపరీతపరిశోధనఫలితము లని వేఱ చెప్ప నవసర ము లేదు.

దీక్షాబోధకర్త యీసోమనాథునితండ్రి బసవకవి యని పైయుదాహర ణాదులవలన సువ్యక్తమగుచుండ శాస్త్రిగారు, బసవనతండ్రి సోమనాథుఁ డా గ్రంథము తెనిఁగించె నని వ్రాయుట తప్పని వేఱ చెప్పనక్కఱలేదు. బసవకవి తండ్రి దేవనార్యుఁడు గాని సోమనాథుఁడు కాఁడు దేవనార్యునిపుత్త్రుఁడును,

సోమనాథుని తండ్రియు నగు బసవకవియే దీక్షాబోధకర్త. ఆగ్రంథావతారిక యందలి వాక్యములును, ఆశ్వాసాంతగద్యమునుగూడ నీవిషయమును స్థిరపఱు పఁగలవు. చూడుఁడు.

"తెలుఁగుకవిత్వంబు, తేటగాఁ జెప్ప-బలియుండుపిడుపర్తిబసవనాహ్వయుఁడు
వారిచేఁ జెప్పింపవలయు నీచరిత - మారూఢి ద్విపదగా నని తలపోసి
వీరబాణక్షమాభుతిమ్మశౌరి - వీరభూపాలుండు వేడ్క దైవాఱ
దీవిధి పిడుపర్తి దేవతయ్యకును - మానిని మల్లమాంబకుఁ దనూభవుని
...　...　...　...　...　...　...
పరమమాహేశ్వరపదసేవనైక - పరతంత్రుఁ బిడుపర్తి బసవనాహ్వయుని
నన్ఁ బిలిపించి సన్మానంబుచేసి - వినయంబుతో భూతి వీడ్యమర్పించి."

"ఇది పాలకురికి సోమేశ్వరారాధ్య - సదమలశిష్య శిష్యప్రశిష్యుండు
...　...　...　...　...　...
త్రివిధప్రసాదపరిమితసుజ్ఞాన - భవపూర్తి పిడుపర్తి బసవనాహ్వయుఁడు
రచియింప శైవపురాణతంత్రములఁ, బ్రచురమా భక్తిసభాయోగ్యమైన
ఘనవీరశైవదీక్షాబోధయందు　...　...　...　..."

ఈవిషయములఁ గూర్చి శాస్త్రిగారి కింకను సందేహము లుండి వారి సిద్ధాంతము లే సరియైన వనునమ్మక మున్నచోఁ దమపరిశోధనవివరములనువిస్ప ష్టకఱచిచరిత్రజిజ్ఞాసువుల సంశయములఁదొలఁగింతురుగాక యని ప్రార్థించుచు నీవ్యాస మింతతో ముగించుచున్నాఁడను.

త్రైవిక్రమము.

ఈగ్రంథము బ్రహ్మశ్రీ మానవల్లి రామకృష్ణకవిగారిచేఁ బ్రకటింపఁ బడినది. ప్రథమమున బిషుకోటీగారిచే 'శ్యామా' అనుపత్రికయందుఁ బ్రకటింపఁబడినటులఁ దెలియుచున్నది. ఇందు రూపకములరీతి నంకవిభజనము లేదు. నటీసూత్రధారులసంభాషణముతో నీగ్రంథము ముగియుచున్నది పారిషదుల సమక్షమున నొకచిత్రపట మచుర్పఁబడి యందలి యితివృత్తము నటీసూత్రధారులసంభాషణమున వర్ణింపఁబడును. ఇట్టిది దశరూపకములందుఁ గాని యష్టాదశోపరూపకములందుఁ గాని లేదు. రఘువంశాదులవలెఁ గవివర్ణితము గాదు. శాకుంతలాదులవలెఁ బాత్రసంభాషణమును లేదు ఆలంకారికమతాను సారము కావ్యనాటకములమధ్యఁ జేర్పఁదగిన గ్రంథమై యున్నది. నాటకములరీతి నితివృత్తము నడచుచుండును కాని నటీసూత్రధారులసంభాషణములోనిది ముగియును.

—ప్రాచీనులు-కథాకథనము—

చైత్రిక, గ్రాంథిక, సౌభికము లని ముత్తెఱంగులుగ నిర్వచించియున్నారు అందు, చైత్రిక మనునది చిత్తరువుపాహాయ్యమునఁ జెప్పంబడునది. అభినవగుప్తుఁడును దననాట్యశాస్త్రవివృతియందుఁ (బరోడాప్రతి పుట 174)

"తత్రాపి నాట్యచ్ఛాయాత్మకత్వైవ నాట్యస్యైవ వ్యాఖ్యా భాగ నిష్పందా శ్చిత్రపుత్రికా పుస్తప్రభృతయో గ్రంథికాది పరికల్పిత సాక్షాత్కారకల్ప ప్రత్యయసంపదా కథాపర్యంతమ్-" అని వ్రాసియున్నాఁడు ఇట్టివానినే భోజుఁడు శృంగారప్రకాశమున నాఖ్యానకము లని వర్ణించియున్నాఁడు. "ఆఖ్యానకసంజ్ఞాంత ల్లభతే య దభినయన్ పఠన్ గాయన్। గ్రంథిక ఏకః కథయతి గోవిందవ దవహితే సదసి" కాన త్రైవిక్రమము నాఖ్యానక మనవలయును. క్రీడాభిరామమున నొకపడఁతి పల్నాటివీరులచరితంబుచుఁ బాడుచుండె ననియు నట వారిచరిత మొకచిత్రఫలకంబున వ్రాయఁబడె ననియు వర్ణింపఁబడియున్నది. అదియు నిట్టిదై యుండనోపు నని కవిగారు వ్రాసియున్నారు.

త్రైవిక్రమమున విష్ణువు వామనావతారము నొంది బలిచక్రవర్తిని మూఁడడుగులు యాచించి తనవిశ్వరూపముతో స్వర్గమర్త్యపాతాళముల నాక్రమించె

సనుకథాంశము వర్ణింపఁబడినది. ఇం దెచ్చటను గవినామము గానరాదు. భాసుని వని ప్రకటింపఁబడిన తిరువనంతపుర నాటకములతో నిది దొరకిన దఁట, కాని, యానాటకములఫక్కి యిందుఁగన్పడుట లేదు. ఒకవేళ నిది పల్లవ రాజులగు నరసింహవిష్ణుమ హేంద్రవిక్రమవర్మలరచనమయి యుండనోపు నని కవిగారు వ్రాసియున్నారు. అదియు నిరాధారము.

ఈగ్రంథ మలంకారగ్రంథములం దెచటను నుదహరింపఁబడ లేదు. కాని సుమారు 15 వ శతాబ్దమునాఁటిదగు 'చర్చనా' యను శాకుంతలనాటకవ్యాఖ్యానమున దీనిప్రశంస గలదు. ఈవ్యాఖ్యానము మదరాసు ప్రాచ్యలిఖిత భాండాగారమునఁ గలదు. అందు త్రైవిక్రమమును గూర్చి యిట్లుదెలుపఁబడినది.

"త్రైవిక్రమేతు సూత్రధారేణసహ నట్యాః ప్రవేశః కథ్యతే తతః ప్రవిశతి సూత్రధారః సహప్రియయేతి తన్నచతురశ్రమ్, సూత్రధారేణ ప్రస్తుతాక్షేపో స్వకార్యవిమర్శార్థం సమాహూతానాం నటీప్రభృతీనాం పృథక్ ప్రవేశో యుక్తః అథేహ తాదృశకార్యాభావాత్ సహప్రవేశ ఇతి మన్యతే తత్సాధు, సూత్రధారస్య నాట్యప్రయోగాత్మకం స్వకార్యం వచనంచ నాస్తీత్యపూర్వమేతత్, క్వచిత్ పునః నాంద్యన్తే తతః ప్రవిశతి సూత్రధారః- సూత్ర- ఆర్యే- తృతీయే ఖలు చిత్రపటే ఇత్యాది దృశ్యతే. తత్రాపి సహప్రవేశః సిద్ధః అన్యప్రవేశాకథనాత్ - నటానటీత్యంతరా పాత్రనిర్దేశాత్ - తస్యచ వచనోపలంభా చ్చ"

అని నటీసూత్రధారప్రవేశము విమర్శింపఁబడినది మఱియెచ్చట నీగ్రంథము ప్రశంసింపఁబడి యుండ లేదు. గ్రంథవిమర్శనోత్సుకులకయి యిందు మూలముగూడఁ జేర్పఁబడినది. విజ్ఞు లిందలి నూతనవిషయముల విమర్శింతురు గాకయని మనవి.

త్రైవిక్రమమ్.

(నాన్ద్యన్తే తతః ప్రవిశతి సూత్రధారః సహప్రియయా)

సూత్ర—ఆర్యే, తృతీయేఖలు చిత్రపటే—

దైత్యేన్ద్రమౌళిమణిఘృష్టికిణీకృతస్య
పాదస్య యస్య గగనోద్గమగర్వితస్య
త్రైవిక్రమం త్రిభువనాతత మద్భుతం య
ద్భ్రాత్రై ర్విముక్త మఖిలం వటువామనస్య.

నటీ—ణమో భఅవదో వడువామణస్స, అయ్య, తదో తదో (నమో భగవతే వటువామనాయ, ఆర్య, తత స్తతః)

సూత్ర—ఆర్యే, శ్రూయతాం దైత్యేన్ద్రం బలిం వైరోచనం కృతాశ్వమేధ మవభృథస్నాతం ముక్తాజాలాలఙ్కృతోత్తమాఙ్గం కృష్ణాజినావలమ్బితోత్తరీయం పత్నీసహితం వరప్రదానాభిముఖం త్రిదశగణభూతహితార్థముపాధ్యాయరూపం బృహస్పతిం పురస్కృత్య స్వయం వటువామనో భూత్వా వామదేవ్యం సామోద్గాయ యజ్ఞసమృద్ధిం ప్రశంస న్నుపసృతో భగవా న్మహావిష్ణుః.

నటీ—తదో తదో (తత స్తతః.)

సూత్ర—తత స్తం దృష్ట్వైవ ప్రహ్లాదితమనసా బలినా వ్యభిహితం వృణీష్వ వర మితి

నటీ—తదో తదో (తత స్తతః)

సూత్ర—తత ఆజ్ఞాపయన్నివ మను గురో ర్యజ్ఞకరణార్థం త్రీన్ విక్రమా నిచ్ఛామీ త్యుక్తం భగవతా.

నటీ—తదో తదో (తత స్తతః)

సూత్ర—తత ఐశ్వర్యమదగర్వితేన తేనా ప్యవిచార్యమాణేన బాఢం దదామీ త్యుక్తం బలినా.

నటీ—తదో తదో (తత స్తతః)

సూత్ర—తతో లక్షణై ర్విమలవిశాలబుద్ధిహృదయేన సంహ్లాదనామ్నామాత్యేన వారితం న దాతవ్య మితి.

అయం స విష్ణు ర్మనసా ప్యజేయః
సురాసురాణాం సుఖశోకకర్తా
వటుశ్చ నాయం సకలం విజేతుం
ప్రాప్తో యది స్యా న్న జలం ప్రదేయమ్.

అపి చ—

భిత్వా గురుం తవ జఘాన నృసింహరూపీ
వక్షఃస్థలం నఖముఖై ర్నిశితైః పురా యః
సాక్షా ద్ధిరణ్యకశిపుం సుర దైత్యనాథం
ప్రాప్తః ఖలా జితవరప్రవరం విరిఞ్చాత్.

ఇత్యుక్తః సంహ్లాదేన.

నటీ—తదో తదో (తత స్తతః.)

సూత్ర—తతః.

సోఽయం యది స్యా దహిభోగశాయీ
శార్ఙ్గాసిచక్రోద్గదశార్ఙ్గపాణిః
యుద్ధే వ్యసహాయో యది యాచతే మాం
దాస్యామి సత్యవ్రత మాస్థితోఽహమ్.

అపి చైతద ప్యుక్తం బలినా-

దేహీతి యో వదతి తం ప్రవిశ త్యలక్ష్మీ
ర్నాస్తీతి యో వదతి తం పున రభ్యుపైతి
తస్మా ద్దదామి పృథివీం మధుసూదనాయ
శ్రీరేవ మాం భజతు తం ప్రవిశ త్వలక్ష్మీః.

ఇ త్యేవ ముక్త్వా విసర్జితః సంహ్లాదో బలినా—

నటీ—తదో తదో (తత స్తతః)

సూత్ర—తతః ఖరమురనరకనముచిప్రభృతిభి ర్వార్యమాణః ప్రతార్యమాణ స్తాంస్తా న్నిర్భర్త్స్యాత్మనః సత్యవచనమే వాస్థా యాసురగణహితకరాభ్యాం సురగణాహితకరాభ్యాం కరాభ్యాం జామ్బూనదమయం భృఙ్గారమాదాయ ఇత ఇతో భగవా న్యథేష్టం తోయం గృహాణే త్యుక్తం బలినా.

నటీ—తదో తదో (తత స్తతః.)

సూత్ర—తతః సురగణహితకరే అసురగణనిధనకరే అమలకమలదళ సదృశే తస్మిన్ కరతలే ప్రసృతమాత్రే తోయే ద్విగుణచతుర్భిర్హోర్భి రలఙ్కృత్య త్రైలోక్యప్రమాణం ప్రవిజృంభితో భగవాన్ దివ్యమూర్తిః.

నటీ—తదో తదో (తత స్తతః)

సూత్ర—తతో వివృతవదనదష్టోష్ఠభ్రుకుటీపుటవిషమీకృతరక్తనయనాః ససంరంభ మహమహమికయా సముత్థితా దైత్యేంద్రసఙ్ఘాః.

నటీ—తదో తదో (తత స్తతః)

సూత్ర—తత స్తస్తేజసైవ త్వం విష్ణు రయం విష్ణు రి త్యన్యోన్యం ప్రహత్య నష్టా దైత్యాః, హృష్టా దేవాః, ఆహతా దేవదున్దుభయః, అత్యుద్ధూతా వాయవః, అతితపతి స్మాదిత్యః, పతితా వృక్షాః, భ్రాన్తా మేఘాః, శాన్త మివ నభః, స్ఖలితాః పర్వతాః, క్షుభితాః సాగరాః, ప్రలీనా వాసుకిప్రభృతయో భుజఙ్గేశ్వరాః కిం ను ఖ ల్విదం—

ప్రలయ మిద ముపేతం కిం ను మాయా న విద్మః
ప్రభు రవతు హరి ర్నో హన్త హాహా హతా స్మః
ఇతి వివిధనిమిత్తై ర్మోహ మభ్యాగతా స్తే
భువనపతి ముపేన్ద్రం సర్వలోకాః ప్రణేముః.

నటీ—తదో తదో (తతస్తతః)

సూత్ర—తతః—

నారాయణాయ హరయే సురశాసనాయ
త్రైలోక్యజన్మలయపాలనకారణాయ
దేవాయ దైత్యమథనాయ జగద్ధితాయ
విశ్వమ్భరాహితకరాయ నమో ఽచ్యుతాయ.

ఇ త్యుక్త్వా ప్రణిపతితాని సర్వభూతాని—

నటీ—తదో తదో (తత స్తతః)

సూత్ర—విష్ణో ర్విజయం విజయ మి త్యుక్త్వా త్రీన్ లోకాం స్త్రి స్సప్తకృత్వః భేరీం ప్రహరన్ పర్యట జ్జామ్బవాన్.

దర్పాన్ధః పాదలగ్నో నముచి రపసృతో యా త్యేవ గగనం
సంహ్లాదః పాదయోగా దుపల ఇవ గిరే ర్భూమౌ నిపతితః

నిక్షిప్తైషా యస్య భూమిః సగిరివనపురాధత్తైవ చలితా
ధర్మజ్ఞః సత్యసన్ధః సుకృత ఇవ బలి ర్ధైర్యా న్న చలతి.

అపిచ—

స్వర్గం సురేన్ద్ర ఇవ దత్త మనేకభోగం
పాతాల మేత్య సుతలం హరిణా స దైత్యః
భక్త్యార్చయన్ పరమయా రమతే విభక్తం
కిం వా కరోతి మహతా న సమాశ్రయోఽయమ్.

నటీ—రమణిజ్జో ఖు కహాజోఓ, అంణం చిత్తపడం వణ్ణేహి అయ్యో-
(రమణీయః ఖలు కథాయోగః, అన్యం *చిత్రపటం వర్ణయ త్వార్యః.

సూత్ర—

ఆర్యే బాఢం హరిపదకథా సేయ మన్తం ప్రయాతా
భక్తి ర్భూయా త్తవ చ మమ చ శ్రీధరస్యాంఘ్రిపద్మే
నశ్యత్వేవం దురిత మసకృ త్పశ్యతాం నృత్యతాం నః
స్వస్థో రాజా వ్యవతు వసుధాం స్వస్తి గోబ్రాహ్మణేభ్యః.

(త్రైవిక్రమం సమాప్తమ్)

---

* చిత్రపటప్రదర్శనముతోఁ గథలుచెప్పుటయే చైత్రికవిధానము. ఈవిధానమున నిప్పటికిని పల్లెటూళ్లలో గొల్లలను యాచించు "తెరచీరలవా"రను నొకజాతివారిచే నద్దకపుచీరల పైఁ గల బొమ్మలను జూపుచు గొల్లల పూర్వవృత్తాంతము చెప్పుట కలదు.

కావ్యాత్మయెద్ది.

ఉభయభాషాప్రవీణ అయలసోమయాజుల నరసింహశర్మగారు, కలవరాయి.

వీనులకు విందులై డెందంబున కమందానందంబు నిచ్చు కావ్యములనే కములు భరతఖండంబునఁ బూర్వమునుండి విఖ్యాతిఁ గాంచినవి. అట్టికావ్య తత్త్వంబుల విమర్శించుసమయమునఁ గావ్యాత్మను గుఱించి యనేకు లనేకవిధముల నిరూపించియున్నారు అందేది రమ్యమో నిరూపించుటయే నావ్యాసాభిప్రాయము.

I "వక్రోక్తిః కావ్యజీవితమ్'' అని కుంతలాదులు వక్రోక్తిని కావ్యజీవితముగ నుడివిరి

II "జీవితం వ్యంగ్యవైభవమ్" అనివ్యంగ్యమే కావ్యజీవితముగవిద్యానాథాదులు పలికిరి.

III "వాగ్వైదగ్ధ్యప్రధానే పి రసఏ వాత్ర జీవితం" అని రసమే జీవితముగ నగ్నిపురాణమున నున్నది.

IV "ఔచిత్యం రససిద్ధస్య స్థిరం కావ్యస్య జీవితం'' అని క్షేమేంద్రుని యౌచిత్యవిచారచర్చయం దున్నది.

V "రీతి రాత్మా కావ్యస్య'' అని వామనుఁడు రీతినే కావ్యాత్మగ నిరూపించియున్నాఁడు.

ఇందు జీవితమున కౌపమ్యము కలిగినపుడు జీవుఁడు ప్రతివ్యక్తియందునె ట్లుండునో యట్లే యుపమేయవస్తువు ప్రతికావ్యమందును నుండవలయును గదా ? అట్టిపామ్య మెవ్వరిమతముం దుండునో మన కదియే యాదరణీయము.

"వక్రోక్తి కావ్యజీవిత" మన్నచో-

"గ్రీవాభంగాభిరామం ముహురనుపతతి స్యందనే బద్ధదృష్టిః
పశ్చార్ధేన ప్రవిష్టః శరపతనభయా ద్భూయసా పూర్వకాయమ్
దర్భై రర్ధావలీఢ శ్రమవివృతముఖభ్రంశిభిః కీర్ణవర్త్మా
పశ్యో దగ్రప్లుతత్వా ద్వియతి బహుతరం స్తోకముర్వ్యాం ప్రయాతి"

అను మొదలగు కావ్యములందు స్వభావోక్తి గాని వక్రోక్తి లేమిఁజేసి జీవము లే దనవలయును, ప్రాణము లేని మనుజునివలె శవమనవలయును. కాననియ్యది యుక్తంబు కాదు.

వ్యంగ్యమే కావ్యజీవ మన్న వ్యంగ్యములేని చిత్రకావ్యములయందు-అనఁగా,

క్షోణీరక్షణదక్షిణాః క్షతజగత్క్షోభాధురీక్ష్యక్రమాః
క్షుద్రక్షత్రియపక్షశిక్షణవిధా ప్రోత్క్షిప్తకాక్షేయకాః
ఉద్దామోద్యమనస్య రుద్రనృపతే ర్దోర్దండయోశ్చండయోః
గర్జద్దుర్జనగర్వపర్వతభిదాదంభోళయః కేళయః.

అను మొదలగు కావ్యములందు ధ్వన్యభావముచే జీవితము లేదనియే చెప్పవలయును గాన నియ్యదియు నసమంజసమే యననగును.

ఇఁక రసమే జీవిత మనుటయు నసమంజసమే యగును.

ఏకైకరసమే కావ్యజీవితమా? లేక నవరసములు కలసి కావ్య జీవితమా?

ఏకైకరసమే కావ్యజీవిత మన్నచో "కాకతీయవిభోః కీర్తిపుండరీకే విజృంభితే । ధత్తే మధుకరక్రీడాం తమాలశ్యామలం నభః"

ఇట్టియలంకారేణాలంకారధ్వన్యాదులందు రసము లేమిఁ జేసి జీవితాభావము కలుగును.

నవరసములు కలసి యన్ననో నవరసములకు నేకత్రావస్థానము లేమిఁ జేసి యది యుఁగుదురదు- కాన నీమత మసమంజసమే యన నగును—

ఔచిత్యమే కావ్యజీవిత మను వారియాశయము నవలోకింతము.

కావ్యమున నౌచిత్య మనఁగా రమణీయార్థప్రతిపాదన హేతువగుకళ. ఇయ్యది శబ్దార్థసందర్భనిష్ఠమగును-

ఇది లేనిచో రమణీయార్థమే లేదు. కాన నియ్యది ప్రతికావ్యమందు నుండును. కాన నియ్యది కావ్యాత్మ యనుట సమంజసము.

రీతి రాత్మా కావ్యస్య-అను వారిమతమును విమర్శించుటకు రీతిలక్షణముఁ దెలిసికొని లక్షణము విమర్శింతము.

వామనసూత్రములకు వృత్తి కారుఁడు "విశిష్టా పదరచనా రీతిః విశిష్టత్వంచ గుణసమ్మిశ్రత్వం" అని వ్రాసియున్నాఁడు.

ఈవ్యాఖ్యానము ననుసరించియే పీయూషవర్షీయమున "సర్దుష్టాలక్షణవతీ సా రీతి ర్గుణభూషితా" అనియే రీతిలక్షణమును వ్రాసియున్నాఁడు. కాని యియ్యది సూత్రకారుని యాశయవిరుద్ధము. చూడుఁడు-

గుణవిశిష్టమే యర్థమయినచో దశగుణవిశిష్టమా ? లేక యేకైకగుణ విశిష్టమా ?

దశగుణవిశిష్టమన్నచో నసమగ్రగుణభూయిష్ఠము లగు గౌడీపాంచాలీ రీతులు గలకావ్యముల కాత్మ లే దనవలయును-

ఏకైకగుణవిశిష్టరచనే రీతియన్న

"మయిఃశ్యతి సాకేశై స్సీమంతమణిమావృణోత్" అను మొదలగు స్థలములందు గుణాభావముచే జీవితాభావ మొప్పవలయునుగాన నీవ్యాఖ్యాన మంగీకరింపఁదగినదికాదు.

విశిష్టమనఁగా విలక్షణ మని యర్థము. అనఁగా లోకవిలక్షణమగు పద రచన రీతియని యాశయము.

పైవ్యాఖ్యానకర్తల వ్యాఖ్యానమునే స్వీకరించి మమ్మటాచార్యాదు లీ రీతి రాత్మా కావ్యస్య అనుమతమును "ఏకగుణవిశిష్టం వా ఉత దశగుణవి శిష్టం వా పదరచనా రీతిః'' అని పై రీతిని ఖండించియున్నారు.

వక్త కట్టి యర్థ మభిప్రేతముకామిఁ జేసియు వానియాశయ మెఱుంగక ఖండించుట వీరిపొరపా టననగును.

పై లక్షణఖండనావసరమున మమ్మటాచార్యులు వేఱొకఖండనమును వ్రాసియున్నారు. "అద్రావత్ర ప్రజ్వల త్యగ్ని రుచ్చైః ప్రాజ్య ప్రోజ్యం నుల సత్యేవధూమః" అను మొదలగుస్థలములందు కావ్యాత్మ యగుగుణవిశిష్టపద రచన యున్నను గావ్యప్రసంగము లేమిఁ జేసి యాలక్షణ మగ్రాహ్యమని విశి ష్టశబ్దమునకు విలక్షణార్థముఁ జెప్పుటఁ జేసి యిట్టిఖండనమున కవకాశము లేదు. కాని యీఖండనప్రణాళిక ప్రతికావ్యమునకును జీవిత ముండవలయు నని నిరూ పించుచున్నది.

కాఁగా పై లక్షణమునకు లోకవిలక్షణ మగుపదరచన కావ్యాత్మయని భావము.

రీతి యనఁగాఁ బదరచనయందలి కళయని భావము. దీనినే శబ్దౌచిత్య మందురు. ఔచిత్యము కావ్యజీవిత మను లక్షణము అర్థసందర్భౌచిత్యము లను వ్యాపించుచున్నది ఇయ్యది యట్లు కాక శబ్దౌచిత్యమును మాత్రమే గ్రహించుచున్నది. కాని యియ్యదియుఁ బ్రాణమువలెనే ప్రతికావ్యమునం దును వ్యాపించియే యుండును.

అట్లైనచోఁ గావ్యమున ధ్వని యప్రధాన మని నా యాశయము కాదు. మనుజునకు బుద్ధి వెలను తెచ్చునట్లు కావ్యమునకు వెల తెచ్చునది ధ్వనియే కాని జీవితము మాత్రము ధ్వనికాదు.

మనుచరిత్రవిమర్శనము.

కాశీభట్ల బ్రహ్మయ్యశాస్త్రిగారు, కాకినాడ.

సారస్వతాభివృద్ధికిఁ గావ్యము లెంత ముఖ్యములో వానివిమర్శనములును నంతముఖ్యములయి యున్నవి. నాగరకత గల దేశములయందలి సారస్వతము లన్నిటియందును జక్కని విమర్శనములు విరాజిల్లుచునే యున్నవి. కాని యదేమికారణముననో కాని మన తెలుఁగునందు మాత్ర మయ్యవి యంతగా లేవు. ఈలోపమును నివారించుటకై నేను గొంతకాలమునుండి విమర్శనములు వ్రాయ మొదలిడితిని. ఇయ్యవి యుత్పిత్సువులకు గుణాగుణవిమర్శనజ్ఞానమును గలిగించి లోకసామాన్యమునకు మెఱుఁగుల నెఱుఁగు శక్తిని హెచ్చించి తద్ద్వారముగా నిక్కమగు సారస్వతాభిరుచిని హెచ్చించుటకే కాని రంధ్రాన్వేషణపరాయణత్వముచు జూపుకొనుటకుఁ గాదు. సత్యవాఙ్మయాభివృద్ధిని మనసునం దిడుకొని నే నొనరింపఁబూనుకొనిన కావ్యవిమర్శనము ప్రప్రథమముననే పెద్దనార్యకృత 'మనుచరిత్రము'పైఁ గావింపవలసివచ్చినది. ఏలయన నాకావ్య మాంధ్రలోకములోఁ జాల వాడుకగా నున్నది. అట్టిప్రసిద్ధగ్రంథరాజమునందలి గుణాగుణములను జూపినప్పుడే కదా లోకమునకద్దానివలన లాభము హెచ్చుగా నుండును. అదియుంగాక ఈకృతిరాజము ప్రబంధరచనాప్రారంభప్రయత్నములోని దగుటచేతనో మఱియే కారణముననో గాని విమలసారస్వతాభివృద్ధికి ననువు గాని కావ్యదోషములచు గొన్నింటిని గలిగియున్నది. ఇద్దానిని గ్రహించుకొనంజాలక యిక్కాలమున దానిపై విమర్శనముల వ్రాయఁ దలంచుకొనినవారలు పల్వురు నిక్కము లగు గుణములను దోషములనుగాను దోషములను గుణములనుగాను బరిగణింప మొదలిడుచున్నారు సారస్వతమున విమర్శనములు లేకుండుట యంతగా హానికరము కానేరదు కాని పైరీతి యక్రమవిమర్శనము లుండుట మఱింత హానికరమగును. కాఁబట్టి తగుచర్చ గావించి మనుచరిత్రమునందలి గుణదోషముల నిరూపించి చూపి యిప్పుడు బయలు వెడలుచున్న విమర్శనపద్ధతి నొకదారిలోఁ బెట్టుటకై దానిపై విపుల మగు విమర్శనమును వ్రాసి ప్రకటించితిని. ఇది మనుచరిత్రమునందలి సత్యసారము బయల్పఱుచుటకై వ్రాసినదే కాని

దానిని వృథాగా న్యూనతపాలు చేయ వ్రాసినది కాదు. నేను నాశక్తికొలఁది మనుచరిత్రమునందలి గుణదోషములను రెండింటిని జూపి యుంటినే కాని దోషైకోద్ఘాటనపరుండనై దోషములను మాత్రమే చూపఁ బ్రయత్నించి యుండ లేదు. గుణములను దోషములనుటయు దోషములను గుణములనుటయుఁ దప్పగును గాని దోషములను దోషము లనియు గుణములను గుణము లనియు నిర్ణయించి చెప్పుట తప్పు కానేరదు. గుణాగుణవిమర్శనము సారస్వతాభివృద్ధికి మూలకారణ మని భావించుకొనుచునే యుంటిమి కదా !

అయినను నీరహస్యమును గ్రహించుకొనఁజాలక పెద్దనార్యునియం దభిమానము కలవార మని భావించుకొను వారు కొందఱు బయలు విడలి యాంధ్రకవితా పితామహునియందలి దోష మనినంత మాత్రముననే యాగ్రహము తెచ్చుకొని యావేశపూరిత మగుఖండనముల నావిమర్శనముపై వ్రాసి ప్రచురింపఁజొచ్చిరి. సత్యసారస్వతాభివృద్ధియందలి యభిమానముచే వాని కన్నింటికిని నేను సమాధానముల నిచ్చుచువచ్చితిని. ఇంతలో నీనడుమ బ్రహ్మశ్రీ చేకుమళ్ళ అచ్యుతరావు ఎం. ఏ., ఎల్. టి. గారు కూడ నావిమర్శనమును జిత్తగించి దానిపై నావేశపూరితమైన ఖండనము నొకదానిని వ్రాసి యీ నడుమ జరిగిన యాంధ్రసాహిత్యపరిషద్వార్షికోత్సవసభలోఁ జదివిరి. అది మొన్నఁటిపరిషత్పత్త్రికలోఁ బ్రచురింపఁబడినది. శ్రీమదచ్యుతరావుపంతులు గారు గొప్పవిద్వాంసులు. ఆంధ్రమునందును నాంగ్లమునందును సంస్కృతమునందును గూడఁ జాలఁ బరిశ్రమ మొనరించినవారు- రాజమహేంద్రవరమునందలి బోధనాభ్యసనకళాశాలలో నుపాధ్యాయులుగా నున్నవారు. ఇట్టి పండితవరులు కావ్యవిమర్శనమునకుఁ బూనుకొనుట భాషాభివృద్ధికి మూలమే యగును గాని శ్రీమదచ్యుతరావుగారు వినిర్మలచిత్తముతోఁ బ్రతివిమర్శనమునకుఁ గడంగుటకు మాఱుగా నావేశపూరితులై క్రమమార్గమును విడిచి యక్రమమార్గ మవలంబించి సత్యదూర మగు విమర్శనమునకుఁ బూనుకొనుటచే విమర్శనము సత్యమును బయలుపఱుచుటకు మాఱుగా నసత్యసిద్ధాంతములను గావించునదిగా నుండుటచే మేలునకు మాఱుగాఁ గీడే కావించునదిగా నున్నది.

వీరు ద్వేషపూరితులయి నావిమర్శనముపయి ఖండనము వ్రాసిరనుటకు ననేక కారణములు కలవు. ప్రస్తుత మిచ్చట నొకయుదాహరణము నిచ్చెదను.

—। నన్నుదోషైకదృక్కునుగా నెంచుట ।—

సత్యములయిన విమర్శనములును వానిపైఁ బుట్టుప్రతివిమర్శనములును న్యాయమార్గమున నుండుచో వానివలనఁ బ్రయోజన మపారమై యుండును. అట్లుకాక వక్రమార్గమున నుండుచో నవి హానికరము లగునని వేఱుగఁ జెప్ప నక్కఱలేదు గదా! ఈవిమర్శనములలో సందర్భముంబట్టి విమర్శకునివయి నంద ర్భానుసారము లగునింద లుండినను సహింపవచ్చును గాని వృథానిందారో పణ లుండిన నయ్యవి సహింపఁదగినవి కావు. ఏమన నట్టినిందలు ద్వేషైకజని తములై విమర్శనములఁ బ్రయోజనరహితములఁ జేసివేయును. తమప్రతివిమ ర్శనములలో నాపై లేనిపోనినిందలు చాలమోపిరి.

కొన్నిఘట్టముల విమర్శించుటలో నన్నుఁ గుటిలబుద్ధి యనిరి. బడిపిల్ల లతోఁబోల్చిరి. కించిద్జ్ఞునిగా నిరూపించిరి. రసికత యెఱుఁగనివాఁనిసి యనిరి.

ఇట్టినిందలఁ గావించుటకుఁ దగినయవకాశమును నావిమర్శన మొసంగు చు-డిన నట్లు చేయవచ్చును గాని నాగ్రంథ మట్టియవకాశ మింతయు నొసంగ కుండినను మనరావుగా రానిందలను బనిపూని కావించిరి- ఈనిందలకుఁ దగు సమాధానము నాయాఘట్టములఁ బరిశీలించుసందర్భములలో నిచ్చెదను. కాన వానిమాట నటుండనింతు; మనరావుగారు నావిమర్శనము నంతను బరిశీలించి చూడ నంతను గలిపి కావింపవలసిన నింద యొకటి యున్నట్లు నిశ్చయించిరి. నావ్యాసమునంతను బరికించిచూడ నేను దోషైకదృక్కునుగాఁ గాన్పించితినఁట. అయ్యది వారువ్రాసిన యీక్రిందివ్రాఁతలవలనఁ దేలుచున్నది. ఎట్లనఁ "పెద్దనా ర్యునిదోషములకై వెదకులాడెడు దృష్టితీవ్రతచే సమరసమైనవిమర్శవిచారము చేయక దోషములను దోషారోపితముల నన్నిటినిగలగాయపులుపుగాఁ గలిపి పెద్దనార్యునితలపై రుద్దిరి" అని లిఖించిరి. ఇందువలన నెట్లైన దోషముల నెంచ వలెనను వృత్తితో మాత్రము నేను నావిమర్శనము వ్రాసినట్లు తేలుచున్నది.

ఇంకను "బ్రహ్మాయ్యశాస్త్రిగారన్నను విమర్శకున కుండవలసిన శాంత చిత్తతయు, నిష్పక్షపాతబుద్ధియు పడనాడి కేవలము పురోభాగిదృష్టిని రంధ్రా న్వేషణమే ముఖ్యకర్తవ్యముగ నెంచి" అని యింకనొకచోట లిఖించిరి.

మఱియును "శ్రీశాస్త్రిగారు వారియపారశేముషీవైభవమును బెద్దనా ర్యునియందు లోపములను గనిపెట్టుటకును, గల్పించుటకును వినియోగించి, గోరంతలు కొండంతలుచేసి యు నపార్థములఁ గల్పించియు, నపవాదబాహు

శ్యమున రోఁతగలుగునటులు ప్రేరేపించియు, ననేకవిధముల నిష్పాక్షికబు ద్ధిని విడనాడి యన్యాయముగ విమర్శనము గావించిరి.'' అనియును వ్రాసిరి.

ఇవన్నియును నేను మనుచరిత్రముపై దోషారోపణములను మాత్రము చేసినట్లుగా లోకమునకు వ్యక్తము చేయుచున్నవి- ఇవి యేదో యొకఘట్టమును గూర్చి ముచ్చటించునవి గాక నావిమర్శనమున కంతకును జెందు నింద లగు టచే వీనికి ముందుగా సమాధాన మిచ్చుచున్నాను.

వీరు న న్నీరీతిగా దోషైకదృక్కునుగా నెంచుట యనుచితము. ఏమన (1) నేను నావిమర్శనములో గుణదోషముల రెండింటిని గూడఁ బేర్కొనినాఁడను కాని మనరావుగారు పాఠకులకుఁ దెల్పినరీతిగా దోషములను మాత్రమే వ్యక్తము చేసి యుండలేదు. నేను నావిమర్శనములోఁ గావించిన గుణోద్ఘాటన ముల నన్నిటిని దీసి పండితవరులగు బ్రll సోమంచి సూర్యనారాయణశర్మగా రొకవ్యాసముగా వ్రాసి దాని నాంధ్రసాహిత్యపరిషత్పత్త్రికయందే ప్రకటించి యున్నారు. చదువరు లావ్యాసమును జూచిన నీయంశము స్పష్టముగాఁ దెలి యఁగలదు. అది 16 సంపుటములో "పెద్దనార్యునిమనుచరిత్రము నందలి మెఱు గులు" అను పేరితోఁ బ్రచురింపఁబడియున్నది. గ్రంథవిస్తరభీతిచే నే నిచ్చట నిచ్చుటను మానుచున్నాఁడను. గుణదోషముల రెండింటిని నెంచుట నిక్కమగు విమర్శకుని పని యని మనరావుగా రొప్పుకొనియే యున్నారు. ఇఁక నన్నుదో షైకదృక్కనుట యనుచితముకాదా?

(2) నేను నాపొత్తములో గుణములను దోషములను గూడఁ జూపు టయేగాక యితరులు గుణములను దోషములుగా నిరూపించియుండ, ఆనిరూప ణము తప్పనియు, నయ్యవి గుణములే కాని దోషములు కావనియు నేను బెద్ద నార్యుని సమర్థించుచు వ్రాసినఘట్టములును గలవు. ఇందులకొకయుదాహరణ మిచ్చుచున్నాను.

ఇతరులు దోషముగా నెంచినదానిని నేను గుణముగా సిద్ధాంతీకరించుట.

పెద్దనార్యుఁడు ప్రవరుని వర్ణించుచు నాతఁడు రాజులు మున్నగువారి కడ నేమియును బుచ్చుకొనఁ డనియు, నప్రతిగ్రహీత యనియు వ్రాసియు న్నాఁడు. మాయాప్రవరుఁ డన్ననో ప్రవరుఁ డింట లేనికాలమున నచ్చట సం ప్రాప్తమగుచున్న యనర్థములం గూర్చి ముచ్చటించుచు రాజుల నగరులనుండి యేకాసువీసములును రాకపోవుటచే నింట నిబ్బంది గలుగుచున్నయది యని

చెప్పినట్లు కవి వ్రాసినాఁడు. ఇది పరస్పరవిరుద్ధము గా నున్న దని యును మొదటఁ జెప్పినదానిని ఖండించి వేయుచున్నది, యనియునుఁ గొందఱు విమర్శకులు వ్రాసిరి. అనఁగా మనుచరిత్ర మీఁపట్టున దోషముపాలయిన దని తేల్చిరి. ఇందుఁ బరస్పరవైరుధ్య మేదియు లేదనియు నగర కాసుపీనములు వచ్చుట లేదని పలికినవాఁడు మాయాప్రవరుఁడు కాని ప్రవరుఁడు కాఁ డనియు దొంగవేషము వేసినవాఁడు నిజపురుషుని గుణములఁ దెలుపుటలో ననుభవము లేని కారణమునఁ దప్పులపా లగుచుండుట సహజమే యనియుఁ గాన ప్రవరునిచరిత్రము చెప్పించుటలో దొంగవేషము వేసికొనిన వాఁడచ్చటచ్చటఁ దప్పినట్లు పెద్దనార్యుఁడు చూపుట సహజముగానే యున్న దనియుఁ బ్రవరునిచరిత్రమును వరూథిని యెఱింగియుండునది కాదు, కావున, నాదోషమునావేళ్య గ్రహించుకొన లేదనియు నేను వ్రాసి పెద్దన వ్రాసిన వ్రాఁతల రెండింటిని సమర్థించితిని- నేను దోషైకదృక్కునే నైన యెడల, పెద్దన ని ట్లేల సమర్థింతును. ఇతరులుకూడ దీనిని దోషమే యని తెలిపిరి. కావున నేను దానిని బెద్దచేసి మఱింతయాక్షేపించియే యుందును. అట్లు చేయ లేదు కావున నన్నుదోషైకదృక్కనుటయధర్మము.

—నేను గుణముగాఁ జెప్పినదానిని రావుగారు దోషముగాఁ
జెప్పిన ట్లారోపించుట—

వైరీతిగా నేనును మనుచరిత్రమునందలి వ్రాఁతల రెండింటిని సమర్థించియుండఁగా రావుగా రీసందర్భములో నా వ్రాసిన దాని నెత్తికొని నేను గుణమును దోషముగా నిరూపించినట్లు తాము తమపునర్విమర్శనములో సాహసించి వ్రాసిరి. ఇదియెంత నింద్యమగు కృత్యమో లోకులు గ్రహించుకొందురుగాక. శ్రీరావుగారు సరిగఁ జదివిచూచుకొన లేదు. చూచిన దానిని సరిగ గ్రహించుకొన లేదు. అయినను నావిమర్శనముపైఁ జేతికివచ్చిన వ్రాఁతల నెల్ల వ్రాసివైచిరి- రావుగారిలోను నాలోను దోషైకదృక్కు లెవ్వరో చదువరు లే యూహించుకొందురుగాక.

(౩) ఇతరులు పెద్దదోషములనుగా నిరూపించిన వానిని గొన్నింటిని నే నల్పదోషములుగాఁ దెలిపియుంటిని. నేను నిజముగా దోషైకదృక్కునై పెద్దనార్యునియం దెట్టిన దోషారోపణము చేయుటకై ప్రయత్నించిన వాఁడనేనైనయెడల నితరులు పెద్దదోషములుగా నిరూపించి వ్రాసిన వ్రాతలను నాధారముగాఁ దీసికొని నేను గూడ వానిని ఘనదోషములుగాఁ దెలిపియేయుందు

నుగదా ? నాకట్టి యవకాశ మున్నను దాని నాధారముగాఁ దీసికొని పెద్దనార్యునియందలి పెద్దదోషములుగా వానినిం జెప్పక పెద్దగా గణింపఁదగని స్వల్పదోషము లని నే నెందులకు వ్రాసియుందును. ఇందులకుఁ గూడ నొక యుదాహరణము దీసికొందము. పెద్దనార్యుని కావ్యములోఁ గుతపకాలవిషయికదోష మున్నదని విమర్శకులు పల్వురు పెద్దదోషనిరూపణము గావించిరి. అది యల్పదోషము కాని యెన్నఁదగిన పెద్దదోషము కా దని నేను నావిమర్శనములో వ్రాసితిని. నా వ్రాసినదానింగూర్చి మన శ్రీరావుగారే "ఇది యొక ప్రమాదము. అంతగాఁ బ్రజ్ఞాలోపముఁ దెల్పునది కా దని చెప్పి శ్రీశాస్త్రిగారే యౌదార్యముఁ గనుపరిచిరి." అని యత్యుదారబుద్ధితో లిఖియించియుండిరి. నేను నిజముగా దోషైకదృక్కునే నైయుండినయెడల నెట్లైనను బెద్దనయందు దోషారోపణముఁ జేయుటయే ప్రధానముగా నెంచుకొని యున్నయెడల నీరీతి నేల వ్రాయుదును.

(4) అనేకసందర్భములలో నేను, బెద్దనార్యుని కవిత్వమును హెచ్చుగా నుతించినతావులును గలవు. అవి పత్రికలలోఁ బ్రచురింపఁబడియే యున్నవి. నేను ద్వేషైకదృక్కునే నైనయెడల నాతని కవిత్వము స్తుతిచేయుట యెట్లు కలుగును ? నేను ఖండింపఁదగిన యంశముల ఖండించినంత మాత్రమున మనుచరిత్రముపై నసూయకలవాఁడ నని భావించుట యుచితము కాదు. పెద్దనార్యుని మనుచరిత్రములో నేను శిరసావహించు భాగము లనేకములు కలవు.

(5) కొందఱు మనుచరిత్రములో గ్రంథచౌర్య మున్న దనఁగా నది గ్రంథచౌర్యము గా దని వ్రాసితిని. దోషైకదృక్కు నైనయెడల నట్లు వ్రాసియుందునా.

ఈవిధముగా సత్యపరిశీలనము చేసి యుండినయెడల నన్నుఁ "బెద్దనార్యునిదోషములకై వెదుకులాడెడు దృష్టితీవ్రత" కలవానినిగా భావించుట పాడి కానేరదు కదా. అయినను నే నెంచినగుణములను కప్పిపెట్టి వానిమాట తలపెట్టక దోషములను మాత్రమే నే నెంచినట్లు వ్రాయుట చదువరుల హృదయమునందు నావిమర్శనముంగూర్చి రోఁతఁబుట్టించుటకై యెత్తిన యెత్తు కాని మఱియొకటి కానేరదు. ఇది ద్వేషైకజనిత మగు పనిగాక మఱేమగును.

—రావుగారికి ద్వేష మెందుకు జనింపవలయును—

శ్రీరావుగారి ప్రతివిమర్శన మంతయు నన్నెటులయిన బరిహాసపాత్రునిఁ జేయవలె నను వక్రోద్యమములతో నిండియున్నది. అది క్రమక్రమముగా నా

ప్రతివిమర్శనమును జూచినతరువాత నందఱికిని దేటతెల్లము కాఁగలదు. ఇఁక రావుగారి కీద్వేషభావ మెందులకుఁ గలుగవలె ననువిషయముంగూర్చి చర్చించుకొనవలసియున్నది. శ్రీరావుగారికి నాకును నేవిధమగుసంబంధమును లేదు. ఇదివఱకు వారిపై నే నేమియు వ్రాసి యుండలేదు. నాపైకి మాత్రము వా రకారణముగ నొకటిరెండుసారులు దండెత్తిరి. అందులకును గారణము గాన్పింపదు. నన్ను వారుసరిగ నెఱుంగనేనెఱుంగరు. అయినను వారికి నాపై ద్వేషము కలుగుటకుఁ గారణ మే మందురా, యది యేదియుఁ గాన్పింపదు. అది యేమి చమత్కారమో కాని యకారణముగ వారికి నాపై ద్వేషము కలిగినది. అట్టిది కలుగునా ? యందురేని కలుగు నని మనశ్రీరావుగారే తమవిమర్శనములో నిర్ధారణము చేసిరి. "అరిస్టైడీసు" అను గ్రీకుమహాపురుషుఁ డొకఁడుండెడువాఁడఁట- అతఁడు నిత్యన్యాయైకశీలుఁ డఁట. అందుమూలముచే న్యాయమూర్తి యని పేరు వచ్చెనఁట. ఆతని నొకపౌరుఁడు నిష్కారణముగా ద్వేషించె నఁట- ఈకథను రావుగారే తెల్పిరి. కావున కారణములేకయే యొకనియం దసూయ పెట్టుకొనుపురుషు లుందు రని దీనివలనఁ దేలుచున్నది. 'అరిస్టైడీసు'పై పౌరుఁడు నిర్హేతుకముగా నసూయను బెట్టుకొనినట్లే మనశ్రీరావుగారును నాపై నిర్హేతుకముగా నసూయను బెట్టుకొని నన్నుఁ బరిహాసపాత్రునిఁ జేయుటకై సందర్భము లేకున్నను 'అరిస్టైడీసు'ను పౌరుఁ డొకఁడు ద్వేషించినకథను తమప్రతివిమర్శనములో నెక్కించిరి. ఆకథ వీ రుదాహరించుట కేవిధమగు సందర్భమును లేదు నన్నుఁ బరిహాసపాత్రునిఁ జేయుటకయియే దానిని దెచ్చిపెట్టిరి. దానికి సందర్భము కలిగించుటకై పాపము మనశ్రీరావుగారికిఁ గొన్నియసత్యపువ్రాఁతలు వ్రాయవలసివచ్చినది.

—అరిస్టైడీసుకథనుగూర్చి—

"అరిస్టైడీసు" న్యాయదృష్టికలవాఁడై మిక్కిలి యోగ్యతతోఁ బ్రవర్తించుచుండుటం గని యొకపౌరుఁ డాయోగ్యతం గని సహింపలేక కారణాంతరము లేకున్నను నాతని ద్వేషించె నఁట. అట్టిసందర్భము పెద్దనార్యునిమనుచరిత్రముపై విమర్శనము వ్రాయుటలో నాయెడలఁగూడ సంప్రాప్తించె నఁట ఇంక వీరతికిన యతు కే దన "ఆంధ్రప్రపంచమంతయు ననేకవిధములఁ బెద్దనార్యుని మహత్తరకావ్యము నుగ్గడింప వీరికి (అనఁగా నాకు) విసువుగలిగి యొకవిలక్షణమైన విమర్శనవ్యాసమును వ్రాయ నెంచితి"నఁట. ఇది వీరు కలిపినయతుకు.

"అరిస్టెడీసు"ను ప్రజ లెల్లరు మెచ్చుకొనుచుండఁగా నాతని నందులకై యొక పౌరుఁడు ద్వేషించినట్లే, ఆంధ్రప్రపంచమంతయు పెద్దనార్యునికావ్యమును మెచ్చుకొనుచుండఁగా నాకారణమున నేను దానిని ద్వేషింప మొదలిడితి నంట ఇది వట్టియనుచితపువ్రాఁత. పెద్దనార్యునిగ్రంథమును- ఆంధ్రప్రపంచ మంతయు మెచ్చుకొనుచున్నా రనునది కల్ల. "అరిస్టెడీసు'' కథను నాకతుకు టకై శ్రీరావుగా రీవాదమునకు దిగిరి. ఇదివఱకు మనుచరిత్రముపై నెవ్వ రును ఖండనములను వేనిని వ్రాయక మెచ్చుకొను చుండుటయు నేనొక్కఁడను మాత్రమే దాని పై ఖండనమును వ్రాయుటయుఁ గలిగినచో నొకవేళ "అరిస్టె డీసు"కథను నా కతుకుట యొకింత తగి యుండును. కాని మనుచరిత్రముపై నేనెంచినదోషములవంటి దోషములను బహువిమర్శకులు చూపుచున్నారు. దానిపై ఖండనము వ్రాయుటకుఁ బూనుకొనినవాఁడను నేనొక్కఁడనే కాను. అనేకపండితు లాపని నొనర్చిరి. ఇదివఱకు మనుచరిత్రముపై ఖండనము లేవి యు లే నట్లును నున్న దంతయు గుణోద్ఘాటనమే యైనట్లును శ్రీరావుగారు సాహసించివ్రాయుట యాశ్చర్యమును బుట్టించుచున్నది. లోకమున కీభ్రాంతి కలుగకుండుటకై మనుచరిత్రముపై లోకమున బయలువెడలుచున్న ఖండ నము లేరీతి నున్నవో వానిని వ్రాయుచున్న వా రెవరో యీక్రిందఁ జూపు చున్నాను. చదువరులు శాంతచిత్తముతోఁ జిత్తగింతురుగాక.

—। కీర్తిశేషులైన వనప్పాకం అనంతాచార్యులవారు. ।—

వీరు బి. ఏ. బి యల్ పరీక్షల నిచ్చి చెన్నపురియందుఁ గల యున్నత న్యాయస్థానమున న్యాయవాదులై యుండుటయే గాక సంస్కృతాంధ్రముల యందుఁ గూడ గొప్పపండితులై యనేకగ్రంథములకుఁ బీఠికలు వ్రాసియును సద్విమర్శనముల నొనరించియును వాసిగాంచియున్నవారు. వీరికి "విద్యావి నోది" బిరుదము కూడఁగలదు. ఇట్టిపండితశిరోమణులు మనుచరిత్రముంగూర్చి యీక్రిందిరీతిని వ్రాసిరి.

" He has treated as to the common places of human affairs and to the physical affects of the sort of love, which coarser minds gloat over, and which we want no poet describe to the world.''

(సామాన్యమానవపూరితము లగుతావులను పామరజనైకరంజక మగు నట్టియు, నేకవియు లోకమునకుఁ దెలుపఁదగు నని మనము కోరనట్టియు కా మవర్ణనములను నాతఁడు (కవి) వర్ణించి మనకుఁ జూపెను.) (స శే)

ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్రిక.

కాకినాడ.

రెండు నెలల కొకసారి ప్రకటింపఁబడును.

సంపుటము 23. { భావనామసంవత్సరము. శ్రావణభాద్రపదమాసములు. } సంచిక 3.

వేణీసంహారము - నాయకుఁడు.

—: యామిజాల పద్మనాభస్వామిగారు, విజయనగరము :—

పరిషత్పత్రికలో శ్రీ యం. సూర్యనారాయణమూర్తిగారి "వేణీసంహారే భీమ ఏవ నాయకః" అనువ్యాసముఁ జదివితిని. వారివ్యాస ప్రభావమున నాహృదయఫలకమునఁ జిత్రితములైన కొన్ని స్వకీయభావచిత్రములను బైకిఁదీసి పరిషత్పత్రికాముఖమునఁ బండితప్రవరులహస్తముల కందిచ్చుచున్నాఁడను. నాయీచిత్రమునఁ గలలోపములను దీర్చి దిద్దుభారము సకలకళాప్రవీణు లగువారి లేఖనీపింఛికలకే విడిచిపెట్టుచున్నాఁడను.

నాయకశబ్దమునకు వ్యుత్పత్తిమూలముగ నర్థముఁ జెప్పి తత్ఫలమును బార్థమధ్యమునోడిలోఁ బడవేసిరి. అదియంత సమంజసము కాదు. ఏల యందురా! అభిజ్ఞానశాకుంతలమున శకుంతలాదుష్యంతుల పునస్సమాగమమునకుఁ బ్రధానభూత మంగుళీయకము కదా యని తన్నాటకమున నాయకత్వము నంగుళీయకమున కంటఁగట్టుట న్యాయమా? జానకీపరిణయమున హరుని ధనువు శుల్కముగ రాముఁడు సీతమ్మను వివాహమాడుట సంభవించెఁగదా యని పురారిశరాసనమునకే నాయకత్త్వ మాపాదించుట యుక్తమా? అట్లే శపథము ననుసరించి వేణీసంహార మొనర్చినంతమాత్రాన భీముఁడే నాయకుఁ డనుట సమంజసమా? యుక్తియుక్తమా?

ధర్మరాజు సచివాయత్తసిద్ధిగల నాయకుఁడా? కాఁడా? ధర్మరాజు సచివాయత్తసిద్ధి గల నాయకుఁ డగుచో నాతని నాయకునిగ నంగీకరింప మనుమద్దోళ

ముతో నొకహేతువును జూపి ధర్మరా జట్టివాఁడు కాఁ డని త్రోసివేసిరి. దాని కుదాహరణము—"అ ద్యైకం దివసం" ......ఇత్యాది. భీముని కిది కళంకము, తాత్కాలికవృథారోషపిశాచీవికారావేశపరుషాలాపములే కాని తదాధారక్రియా చరణాయత్తచిత్తవిస్రబ్ధాలాపములుగా భీమవాక్కులు మాఱలేదు. "నాహం విధేయ స్తవ" యని భూనభోంతరాళములు మ్రోగునట్లు బిగ్గరగఁ బెడబొబ్బవెట్టిన భీముఁడే "దేవ-అజాతశత్రో-భీమార్జునగురో-యథైవాజ్ఞాపయసి-నతథై వేతత్-" అని పలికినాఁడు కదా! దీనినిబట్టి భీముఁడు ధర్మరాజునెడల సంతతము వినయవిధేయతలు కలవాఁడై యున్నాఁ డని తేలుచుండుట నిజమే కదా! "నాహం విధేయ స్తవ"యని సాక్రోశముగఁ బలికినశూరశిఖామణి యగువాఁడే పాదములఁబడి "జయతు జయ త్వార్యః"యని వచించినపు డీతనియందుఁ గలవిరుద్ధభావ మేమై పోయినది? "గురు మనువర్తస్వ" యనుభీముఁడు విధేయుఁడా? అవిధేయుఁడా? అప్పుడు ధర్మరాజు సచివాయత్తసిద్ధిగల నాయకుఁ డని చెప్పుట సాహసము కాదు. ఇంకను సూర్యనారాయణమూర్తిగారు ధర్మరాజునకుఁ గేవలము భీమునే సచివునిగాఁ జెప్పుట తొందరపాటుగా భావించెదను. ధర్మజుఁ డెన్నఁడును భీముని సచివునిగాఁ దీసికొని యేకార్యమునకును నుపక్రమింపలేదు. ముఖ్యముగ భీమసహాయత్తవ్యాపారుఁడై ధర్మరాజు జయించుట లేదని కూడ విన్నవించుచున్నాఁడను. ద్రౌపది-లేక శ్రీకృష్ణుఁడు. ఈయిద్దఱితో, మంత్రాలోచనసేయక ధర్మరా జెట్టిపనికిని జొరఁబడలేదని చెప్పవచ్చును. మఱియు ద్రౌపదిమాటటుండనిండు. శ్రీకృష్ణుఁడు లేనిదే ధర్మరా జేకార్యమును గలలోనైనఁ జేసి యెఱుంగఁడనుట వీరెఱింగియేయుందు రని నాయుద్దేశము. అప్పుడు యుధిష్ఠిరుఁడు శ్రీకృష్ణసచివాయత్తసిద్ధిగలవాఁడా? భీమాయత్తసిద్ధిగలవాఁడా? ఈనాటకమున నది సరిపడ దందురా? అప్పు డీవేణీసంహారఫలమును ధర్మరా జొందుచున్నాఁడా? ద్రౌపదియా? ఆనిమర్శకుఁ గడంగునపుడు ద్రౌపదికే ప్రాధాన్యము కలదు కాని ధర్మరాజున కెంత వెదకినను గన్పట్టదు. తుదకు ధర్మజుఁడును గాఁడు భీముఁడును గాఁడు.

ఇంకలక్ష్యలక్షణసమన్వయమా?—ఈనాటక మప్పటి లక్షణగ్రంథములకన్న మున్న రచింపఁబడినదిగాన నాగ్రంథములకును దీనికిని. లక్ష్యలక్షణసంబంధ మనావశ్య మనుభావమును సూచించిరి. దీనినిబట్టి యేకవివ్రాసిన గ్రంథమేని లక్షణశాస్త్రవిరుద్ధము గా నుండవలె నని సూర్యనారాయణమూర్తిగారి యుద్దేశ్య

మైయున్న దని నాయూహ. కాని యిప్పుడు కుప్పలుగ నుప్పతిల్లుచున్న గ్రంథములలో ముప్పాతికమూఁడువంతులు లక్షణగ్రంథముల ననుసరించియే యున్నవా ?

“నిరంకుశాః కవయః” యను సూత్ర మెంతవఱకు నిల్చును ?

పైసూత్రమునకు సరిపోయినంత సంబాధ మున్నది. ఏ మందురా ? గణయతిప్రాసములకును విషయనిగరణమునకును దిగునప్పు డసాధ్యములగు స్థలములందే కవులు పెడత్రోవలకుఁ బోవుచున్నారు, కాని, మాయిష్ట మని సారస్వత ప్రపంచరంగస్థలమునకు దిగుట లేదు. తావన్మాత్రమున నట్టి నిరంకుశత్వాధిపత్య కళంకసూత్రమును గవులగళసీమలఁ బూర్తిగబంధింపకుఁడు. ఇందు మఱొక చిన్ని రహస్యము కలదు. తన కసాధ్యము లగుపట్ల వ్యాఖ్యాత యాయసామర్థ్యమును గవి కాపాదించుటకై “నిరంకుశాః కవయః” యనుచున్నాఁ డని నాయూహ.

ఇందలి రసము వీరమా ? రౌద్రమా ? రసవిషయమై శ్రీ కట్టా అచ్యుత రామశర్మగారు కొద్దిదినముల క్రిందటనే యొక వ్యాసము వ్రాయుచు రౌద్ర మని నిరూపించిరి. మొన్నటి పరిషత్పత్రికలో మన సూర్యనారాయణమూర్తిగారుకూడ రౌద్రమును గానె యొప్పుకొనుచున్నట్టు కుడ్యమార్జాలన్యాయముగ సూచించిరి. వీరిరువురివాదనఁ గొంత పరిశీలింతము.

“రసము రౌద్రము—రౌద్రమునకు స్థాయి క్రోధము. ధర్మరాజునకుఁ బంచమాంకమువఱకు ప్రవేశమే లేదు. షష్ఠాంకమందే ధర్మరాజోత్సాహము కొంత వర్ణిత మైనది. భీమున కట్లు కాక ప్రథమాంకద్వితీయాంకములలోనే ప్రవేశ మిచ్చి రౌద్రస్థాయి యగు క్రోధ మధికముగ “చంచద్భుజే”త్యాదులచే విశేషముగవర్ణింపఁబడినది. వీరరసమున కట్లుకాలేదు. రౌద్రమే అంగిరసము.”

ఇది వీరిభావము. కాని దాని నంగీకరింపఁగూడదు. ఈనాటకమున రౌద్రము విశేషముగ వర్ణితమైనను, దాని నంగరసముగఁ గవిచేఁ బ్రత్యవేక్షిత మా నట్లూహించుట కవకాశమున్నది. ‘యత్సత్యవ్రతే’త్యాది వర్ణనలచే వీరరసబీజము స్పష్టముగ నుపక్షిప్త మయినట్లు దెలియవచ్చుచున్నయది- ఇంకను బంచమాంకమున “భోభో భీమార్జునా నిహితాశేష అరాతిచక్ర ఆక్రాంతపరశురామయశాః, ప్రతాపస్థాపితదిఙ్మండలః శ్రీమాన్ ...... దేవో యుధిష్ఠిర ఆజ్ఞాపయతి” ఇత్యాదివాక్యములచేతను, “కుర్వంత్వాప్తాహతానాం” ఇత్యాదివర్ణనలచేతను, యుధిష్ఠిరోత్సాహము పునఃపునః అనుసంధానమై వీరమునకే యంగిత్వము నాపాదించుచున్నది. మఱియు రౌద్రరస మధికము వర్ణిత మైనను దాని నంగత్వేన స్వీకరింపవలసినదే

కాని యంగిత్వేన స్వీకరింప వలనుపడదు. దానినే "అవిరోధీ విరోధీ వా రసోఙ్గిని రసాంతరే, పరిపోషం ననేతవ్య స్తథా స్యా దవిరోధితా" అని యానందవర్ధనాచార్యులవారు వ్రాసియున్నారు. మఱియుఁ "జంచద్భుజే"త్యాది వాక్యానంతరమే "అనుగృహ్ణంతు తే భ్రాతరః"యను ద్రౌపదీవాక్యములచేతను, "భోభోః శృణ్వంతు భవంతః" ఇత్యాది నేపథ్యగతవృత్తాంతముచేతను, రౌద్రము ధర్మజాయత్తమై యున్న వీరమున కంగముగనే వివక్షచేయఁబడుచున్నది. ఇంక ననేకములగు నుపపత్తులు వీరరసామోదములు గన్పట్టుచున్నవి. కనుక రసము వీరమే యగును.

ప్రథమాంకమున "యత్సత్యవ్రతభంగభీరుమనసే"త్యాదివాక్యశ్రవణానంతరము భీమసేనుఁడు పలికిన"జృంభతాం జృంభతా మార్యస్య క్రోధజ్యోతిః"యను వాక్యమును, "ఆర్య గచ్ఛామో వయ మిదానీం గురుజనానుజ్ఞాతే"త్యాదిసహదేవవాక్యములును, "వత్స ఏతే వయ ముద్యతా ఏ వాచార్య స్యాజ్ఞా మనుష్ఠాతుం" అనుభీమసేనవాక్యమును, ధర్మరాజునకే నేతృత్వము నాపాదించుచున్నవి. మఱియు, "చత్వారో వయ మృత్విజః" అనుభీమవచనము రణయజ్ఞమున ధర్మజుఁడు యజమానుఁ డనియు, భీమాదులు ఋత్విక్కులే యనియుఁ జెప్పుచు ధర్మజునకే నాయకత్వమును జూపించుచు భీముఁడు నాయకుఁ డనువారివాదమును ద్రోసిరాజనుచున్నది. మఱియు "వ్యాసో౽య"మిత్యాది శ్రీకృష్ణవాక్యము సకలసామ్రాజ్యాధిపత్యమునకు ధర్మరాజునే నిలిపి పుణ్యోదకములను వానిపైనే చల్లుచున్నది. మఱి భీముని మాటే లేదు. ఇట్టి యుపపత్తులనుబట్టి "ధర్మరాజే నాయకుఁడు" అని చెప్పనొప్పును. వీరరసమే యంగిరస మని చెప్పఁదగును.

ఆంధ్రవాఙ్మయసౌధము-విమర్శకుల కర్తవ్యము.

సా. వి. ప్ర. ఓలేటి వేంకటసుబ్బారాయశాస్త్రిగారు, ఇంజరము.

విచక్షణులారా!

ఇతరవాఙ్మయములతోఁపాటాంధ్రవాఙ్మయము గూడ దినదినాభివృద్ధి నొందుచున్న దను విషయము సర్వజనవిదితమే. ఆంధ్రమున కెవ్వరు ప్రథమభిక్ష పెట్టినను నన్నయయే ప్రథమగణ్యుఁ డగుచున్నాఁడు. ఆతఁడు సదుద్దేశముతో నాంధ్రవాఙ్మయసౌధమునకు బల మగు పునాది నిర్మించుటనే సౌధ మున్నతస్థితిఁ బొందుటకు సమర్థ మగుచున్నది యని చెప్పవచ్చును. ఈసౌధమునకుఁ దొలుదొల్త సమర్థులగు కవీశ్వరులు సంస్కృతగ్రంథములను, ఆంధ్రములోనికిఁ బరివర్తించి సంస్కృతమిళితాంధ్రగ్రంథేష్టకల నర్పించిరి. అందువలననే సౌధము కట్టుదిట్టముగా నున్నతస్థితిఁ బొందుటకుం దగున ట్లుండెను. "విషమోపి విగాహ్యతేనయః కృతతీర్థః పయసా మి వాశయః। సతు తత్ర విశేషదుర్లభ స్సముపన్యస్యతి కృత్యవర్త్మ యః" అనునట్లు సౌధనిర్మాణమునకై తగుపునాది నిర్మించునతఁడు దొరకుటయే చాలకష్టము. అట్లు కష్టపడి నిర్మింపఁబడినపునాదిపైఁ దిక్కనసోమయాజి మున్నగువారు గోడలను సాగించిరి. ఇందులకుఁ జాల సంతసింపవచ్చును. కాలవిపర్యయమువలన గోడలు కొంతవఱకు సాగినతరువాతఁ బని నెఱవేఱుట కాటంకములు వచ్చుటచేఁ గాఁబోలును నది నెఱవేఱినది కాదు. ఆకాలమున నాంధ్రభాషామతల్లి విచారింపకపోవునా? కాని నిర్మాణముహూర్తము బలమైన దగుటనదృష్టవశమున సమర్థు లగుకవీశ్వరులు బయలుదేఱి తగుగ్రంథములను భాషాంతరీకృతములతోఁపాటు స్వతంత్రములఁ గూడ రచించి సమర్పించిరి. ఆమంచి యిటుకలతోఁ బని చుఱుకుగా నెఱవేఱుచు వచ్చెను. చాలవఱకు యచ్చుతోఁ దీసిన యిటుక లైనను గొన్ని క్రొత్తవన్నెచిన్నెలతో మంచికట్టుఁబాటుగా నుండి సౌధమును గట్టిపఱిచినవి. కాని యాకాలమందు నంచులులేని ముక్కలు లేకపోలేదు. అవన్నియుఁ బైపైకి రాక లోలోపలనే యిమిడిపోయినవి. ఆపూర్వపుగ్రంథేష్టకల మంచిచెడ్డల విమర్శింపఁ దలంచుకొనలేదు. విమర్శించుటకిది తావు కాదు. కాకున్న నొకకవివాక్యముల జ్ఞాపకము మాత్రము చేయుచున్న. "చందనవృక్షాల

సర్పాలగములు, క్షీరసాగరమందు క్ష్వేడంపుముద్ద- అమృతాంశుబింబానసంకవి స్తృతియు, మంచిలోపలఁ జెడ్డ మలయుఁగాఁబోలు."

ఆంధ్రవాఙ్మయసౌధ మిట్లు భాషాంతరీకృతగ్రంథములచేతను స్వతంత్రగ్రంథములచేతను నిర్మింపఁబడుచున్నను స్వతంత్రములపై మొగ్గ తూఁగినట్లుండెను. స్వతంత్ర మెట్లైన స్వతంత్రమే. రానురాను నే హేతువునో భాషాంతరీకరణముపై నెక్కువమక్కువ కలిగినది. మక్కువకుఁ దగున ట్లుభయభాషలయందు నసమానప్రజ్ఞ యుండి భాషాంతరములనుండి యాంధ్రమునకుఁ దీసికొని వచ్చినం జాలసంతసమే. కాని భాషాంతరములలోని కొద్దిజ్ఞానముతో నాంధ్రీకరించిన గ్రంథముల నిర్మించుట చాల నయుక్తము. అట్లు నిర్మించినగ్రంథములలో శాస్త్రగ్రంథములు, కావ్యములు, నాటకములు మున్నగునవి చాల నయుక్తములుగా నుండుటయేగాక మూలగ్రంథమున కగౌరవమును గూడఁ దేఁగలవు. ప్రకృతకాలమున నాంధ్రీకృత గ్రంథములలోఁ జాలభాగ మనుచితముగానే యున్న వని వ్రాయుటకుం జేయి సందేహించుట లేదు. భాషాంతరీకరణమునందు భాష యెట్లున్నను మూలగ్రంథములోని భావము స్ఫుటముగ వ్యక్తము కావలయును. భాషాంతరీకరణమందు భాషకన్న భావవ్యక్తియే ప్రధానము కదా? భావము స్ఫుటముగా వ్యక్తముకానిచో విపరీత భావస్ఫూర్తి యగుటయే గాక మూలగ్రంథములో ని ట్లున్న దని మూలగ్రంథమున కగౌరవము వాటిల్లుటయే గాక, పాఠకులకు విపరీతజ్ఞానముకూడఁ గలుగును. "విపరీతజ్ఞానముకన్న నజ్ఞానమే శ్రేయస్కర మని నాతలంపు'' అని మహామహోపాధ్యాయులు పరిషత్సభలో సెలవిచ్చినవాక్యమును బునఃపునః మననము చేయుట మంచి దని నామనవి.

ఆంధ్రధ్వనిని తాము పరిశీలించియేయుందురు. ఆనందవర్ధనాచార్యకృత మగుధ్వన్యాలోకమున కాంధ్రీకరణము. "కావ్యస్యాత్మా సఏవార్థ స్తథా చాదికవేః పురా, క్రౌంచద్వంద్వ వియోగోత్థః శోకశ్శ్లోకత్వమాగతః'' అనికారిక. ...... "నతు మునే శ్శోకః'' ఇతిమ న్తవ్యం, ఏవం హి సతి తద్దుఃఖేన సోపి దుఃఖిత ఇతి కృత్వా రసస్యాత్మతేతి నిరవకాశం భవేత్ నతు దుఃఖసంతప్త స్యైషాదశా'' అని లోచనకారుఁడు స్పష్టముగా వ్రాసియున్నాఁడు. ఇట్లున్నను దా మాదికవియొక్క శోక మని పద్యము వ్రాసియున్నారు. ఆంధ్రధ్వనికారులు:—

"అర్థమిదియ కావ్యంబున కాత్మయగును, అట్లగుట పూర్వకాలమం దాదికవికిఁ గ్రౌంచవిహగయుగళవియోగమున నాత్మ, లోజనించిన శోకంబు శ్లోకమయ్యె"

ఇది విపరీతజ్ఞానదాయకము కాదా? నూతనకవిభూషణులు హంససందేశ మాంధ్రీకరించిరి. ఈ గ్రంథము పూర్తిగా నిద్దఱును నసంపూర్తిగా న్యొకఁడును నాంధ్రీకరించిరి. వీరుచతుర్థులు. "కృత్వా తస్మి న్బహుమతి మసౌ భూయసీ మాంజనేయా ద్గాఢోన్మాదః ప్రణయపదవీం ప్రాప వార్తానభిజ్ఞే, విశ్లేషేణ క్షుభితమనసాం మేఘశైలద్రుమాదా యాచ్ఞాదైన్యం భవతి కిముత క్వాపిసంవేదనార్హే" అని హంససందేశములోని శ్లోకము వేదాంతాచార్యవిరచితము. మ. "అనిలాత్మోద్భవుకంటె నంచఁ గడుఁ దా నర్చించి వార్తానభి, జ్ఞునియందుర్వ దృఢచిత్త విభ్రమముచే సొంపేది స్నేహాయనం, బును బొందెన్ విరహంపువేళఁ గలుగుంబో క్షుబ్ధచిత్తాళికిన్, వనదక్ష్మాధరధామణీజములయాచ్ఞాదైన్యముల్ చెచ్చెరన్" అనిపద్యమును వ్రాసిరి. ఇదివిపరీతభావస్ఫోరకము కాదా? శ్రీభాష్య శ్రీనివాసాచార్యులు హంససందేశమునకు వ్యాఖ్య వ్రాసియున్నారు. "కథం వార్తానభిజ్ఞే హంసే మారుతేరపి బహుమానం కృత్వా ప్రణయపదవీ మవాపేత్యాశంక్య పరిహరతి కృత్వేతి-కథ మతివివేకినాం తిర్యగాదిషు స్నేహః? క్షుభితమనస్కత్వాత్ మేఘశైలద్రుమాదా అభ్రపర్వతవృక్షాదా యాచ్ఞారూపదైన్యం సమ్భవతి, సంవేదనార్హే వృత్తాంతశ్రవణయోగ్యే క్వాపి కుత్రచి ద్విషయే చైతన్యవిశిష్టే కిము తయాచ్ఞా సంభవత్యేవ. అయంభావః చైతన్యరహితే మేఘశైలద్రుమాదా ప్రార్థనాకృతాచే చ్చైతన్యవిశిష్టే యాచ్ఞాకరణం సుసంగత మితి" ఇట్టి స్పష్టమగువ్యాఖ్యయున్నను బ్రధాన మగుభావమును ద్రోసిరాజన్నారే. నే నిట్లు తమ కెందులకై మనవిచేసితినో విమర్శించుట మీకృత్యము. నేను విమర్శనచేయు నుద్దేశ్యముతోఁ గాని, వారికవితల నిందించు నూహతోఁ గాని వ్రాయలేదు. విపరీతవిషయనిరూపణకై యథాలాభముగాఁ జూపించితిని. నాయందుఁ బొరపాటున్నచో క్షంతవ్యుఁడను. ఆంధ్రవాఙ్మయసౌధమిట్టి భాషాంతరీకృతములచేఁ గూడనిర్మింపఁబడుచుండగాఁ బూర్వ మొకయచ్చుతోనే చేసినయిటుకలు, మేము వ్యక్తి కొక్కొక యచ్చుతో నిటుకల సిద్ధముచేయుదు మనుపట్టుదలతో భావుకులు భావకవిత యనుపేర స్వతంత్ర గ్రంథమని తామనుకొను గ్రంథముల వ్రాసి సౌధమును నిర్మించుచున్నారు. పూర్వమువలె నిప్పుడు ను లేకపోలేదు. ఇప్పటివలెఁ బూర్వమును లేకపోలేదు. కాలభేదముమాత్ర మ్మెక్కువ యున్నది. ఈనవీన గ్రంథములు గూడ సౌధమును నిర్మాణముచేయుటకు సమర్థములగుచున్నవి. ఇట్టియిటుకలలో నేవి చౌడుశాలునో, పాడగునో, ఎవరుచెప్పఁగలరు. నవలలు మున్నుగునవి కూడ సౌధమును దయాబు

చేయ సమర్థములే, కాని వానిలోఁగూడ నెంతపాడు, చెత్త, యున్నదో విజ్ఞానులకే తెలియును. ఇట్టి గ్రంథేష్టకలచే సర్వకళల కాలయమైన యాంధ్రవాఙ్మయసౌధము పునాదినుండి, యంతస్తులవఱకును దినదినము వృద్ధిపొంది లోకమున వన్నెవాసి కలిగి చిరస్థాయిగా నుండి యితరవాఙ్మయసౌధములతోపాటు తులతూఁగుచున్నందుల కెంతయో సంతసము. కాని యీసౌధోపయుక్తేష్టకలలోఁ జాల ననుచితములు, నసంబద్ధములు నుండుటచే సౌధ మున్నతస్థితిని బొందినకొలఁదిఁ గ్రిందికిఁబడిపోవునేమో యని భయముగా నుండకతప్పదు. అందులకై విమర్శకులు విమర్శనసుధచే గట్టిపఱుపవలయును. అట్లైనచో నీసౌధ మెంతయో సముచితముగ, సుదృఢముగ నుండి పడిపోక యున్నతస్థితి పొందినకొలఁది సముచితముగా నుండి యాచంద్రార్కస్థితిని బొందఁగలదు.

ఆంధ్రవాఙ్మయసౌధమును విమర్శనసుధచే బాగు చేయుటకు "విమర్శకమండలి" లేక "విమర్శకసమితి" యనుపేర నొకమండలిని స్థాపించి దానిలోఁ గనీసము తాలూకా కొక్కరేని సభ్యులుగ నుండి, ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్పత్రిక, భారతీపత్రిక మున్నగు విద్యావిషయక పత్రికలయందు విమర్శనకుఁ దగు స్థలమును బత్రికాధిపతులదయచే సంపాదించి యథార్థమును బయలుపఱుచుటకై సమమగు దృష్టితో గ్రంథముల విమర్శించి నియమితకాలముల సభలను గావించుచు సభ్యులందఱిచేతను బరిష్కృతమైన పిదప వానిని బ్రకటించుచుండవలయును. ఇందులకుఁ దగునిబంధనలు మున్నగునవి సముచితమయిన రీతి సభ్యులొకటొకటిగ నాలోచించి సిద్ధముచేయవచ్చును. తామీవిషయమై తగు శ్రద్ధవహించి యాలోచనసభలఁ గావించుచుఁ, గార్యముల నిర్ణయించి యాంధ్రభాషామతల్లికా సేవకుఁ గొంతకాలము వ్యయపఱుపక తీరదని యీకార్య మవశ్యకర్తవ్య మని పలుమఱుఁ బ్రార్థించుచున్నాను.

మనుచరిత్ర విమర్శనము.

కాశీభట్ట బ్రహ్మయ్యశాస్త్రిగారు.

[గతసంచిక శేషము]

దేశోద్ధారక కాశీనాథుని నాగేశ్వరరావు పంతులవారు:—సుప్రసిద్ధ దినాంధ్రపత్రికారాజమును, భారతి యను మాసపత్రికాతల్లజమును బ్రచురించుచున్న గొప్ప భాషాభిమానులు "ఆంధ్రవాఙ్మయసూచిక" అను సుద్గ్రంథమును వ్రాసి ప్రచురించి యందుఁ బెద్దనార్యునిగూర్చియును, నాతని మనుచరిత్రమును గూర్చి యును నిట్లు లిఖించియుండిరి.

విశ్వశ్రేయస్సునకు సాధన మైన కావ్యప్రయోజనము ను రాజాశ్రయము సంకుచితము చేసినది. శుద్ధశ్రోత్రియుఁ డైన ప్రవరాఖ్యుఁడు నిమిత్తమాత్రుఁడు. శిష్టాచారపరాయణుఁ డైన ప్రవరాఖ్యుఁడు నిరవలంబనుఁడు. నిస్సహాయుఁడు. ప్రవరాఖ్యుఁడు ప్రకటించిన ప్రధాన మైన శాంతరసమునకు గావ్యమునం దప్రధానస్థానమును, వరూథినివరించిన కామాయత్తమైన శృంగారరసమునకుఁ బ్రధానస్థానమును గల్గినవి. ఇందువలననే కవి "బుద్ధిజాడ్యజనితోన్మాదుల్ గదా శ్రోత్రియుల్" అని వ్రాయవలసివచ్చినది. కావ్య మంతయునుఁ గామపర మై కావ్యప్రయోజనమును సంకుచితముచేసినది. తిక్కనపోతనాదులవలెను, బెద్దన కావ్యనిర్మాణమునకుఁ బరమార్థమును సంకల్పించి యుండ లేదు. రాజానుగ్రహమును బ్రజాదరణమును నుదారమైన కావ్యప్రయోజనమును దుస్తరముచేసినవి."

కీర్తిశేషులైన వంగూరి సుబ్బారావుగారు:—వీరాంధ్రభాషాపరిశోధనమును విశేషముగాఁ జేసిన పండితులు. "ఆంధ్రవాఙ్మయచరిత్ర" మను గొప్పగ్రంథమును విరచించి యందుఁ బెద్దనార్యుని మనుచరిత్రమునుగూర్చి యిట్లు వ్రాసిరి.

"ఆయనచేసిన బ్రహ్మాండ మైన కార్యము లేదు. మార్కండేయపురాణాంతర్గత మైనకథను మూలముగాఁ దీసికొనెను. కథ పెంచెను. ఎట్లు? శ్రీనాథుని సీసపద్యముల పోకడలను పినవీరన వేటవర్ణనలందలి వివరములును నున్నవి యున్నట్లు లాక్షణికుల యభిమతానుసారమే యాసందర్భములను జేర్చెను. తన యాలోచనలకు భావములకు నీవర్ణనలు కలిపినపుడు వృద్ధియైన కథనే మను చరిత్ర మనుపేరు పెట్టెను. కాని ప్రథమప్రయత్నమగుటచే నస్వాభావికత లేకపో

యినది. ప్రబంధమునకుఁ బట్టని పెద్దకథను దీసికొనెను. తననూతన ప్రయత్నము నకు భంగము కలుగు నని పెద్దన భయపడి కథావస్తువు నెక్కువగాఁ దీసికొనెను. వేఱు వేఱు కథలఁ గూర్చిన కావ్యముల జంట యైనది. కాని మనుచరిత్ర మేక ప్రబంధము కాలేకపోయినది. అయిన నీపెద్దన్న మహాకార్యోత్సాహసమయమున నాంధ్రలీలోపమును గనుపెట్టలేదు."

మహారాజశ్రీ పి. చెంచయ్య, ఎం. ఏ., గారును, శ్రీరాజా మంత్రిప్రెగడ భుజంగరావుపంతులు బహద్దర్ జమీందారుగారును:—వీరుగొప్ప విద్వాంసులు. ఉభయులును గలసి యింగ్లీషుభాషలో నాంధ్రవాఙ్మయచరిత్రమును వ్రాసిరి. అందు మనుచరిత్రమునుగూర్చి వీ రిట్లు వ్రాసిరి.

"Unities are lacking and the various parts of the story do not properly articulate. Sweet imagery is meagre though descriptions are delightful and conversations cunningly managed" (అతుకులు సరిగ లేవు. మఱియును వివిధములగు కథాభాగములు విన నింపుగా లేవు. మనోహరోహచమత్కారము తక్కువ. కాని వర్ణనము లానందదాయకముగా నున్నవి. ప్రసంగములు చమత్కృతి కలిగియున్నవి.

పేరుదాఁచుకొనిన ఆంధ్రవాఙ్మయచరిత్రసంగ్రహకారు లిట్లువ్రాసిరి:—"ఈ చెప్పిన సుగుణములు తృతీయాశ్వాసమువఱకె. తరువాత సన్నగిల్లినవి. మనోరమ భయపీడిత యై రాక్షసుండు వెన్నంటి తరుముచున్నను కథనంతయుఁ జెప్పి వైచినది. విద్యలకై భార్యలను జేకొన్నాఁడు స్వరోచి! ఎట్లో సాగినది కథ. కాని వర్ణనావైశద్యము శైలిమాధుర్యము తగ్గలేదు. పదసారళ్యము మాత్ర మించుక మందగించిన దేమో? తుదకు వం డైనది. ప్రబంధముల బురద మెత్తుకొనినది."

బ్రహ్మశ్రీ వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు:—సుప్రసిద్ధపండితసార్వభౌములగువీ రిట్లు వ్రాసిరి. "ఇందు రసోత్తరముగ రచింపఁబడిన వరూథినీప్రవరవృత్తాంతము మూఁడవయాశ్వాసముతో ముగిసిపోవుచున్నది. నాలవయాశ్వాసమున నుపక్రమింపఁబడిన స్వరోచివృత్తాంత మాఱవయాశ్వాసములోఁ గొంతవఱకె గలదు. ఆవల స్వారోచిషమనువృత్తాన్తముతోఁ బ్రబన్ధము ముగింపఁబడినది. ఇట్టివిచ్ఛేదము శ్రోతలకుఁ గొండొక పట్టుల నిరుత్సాహము గల్పించుచుండును. అందును నిందు సగసగమువఱకు గ్రంథమునఁ బెంపొందిన ప్రవరవరూథినీవృత్తాన్తము విచ్ఛిన్న మై వేఱొకకథలో సంక్రమించిపోవుట యెంతయుఁ బాఠకుల యుత్సాహమును వెన్నడంజేయుచున్నది."

బ్రహ్మశ్రీ వజ్ఝల చినసీతారామస్వామిశాస్త్రిలవారు:-ఈపండితప్రకాండు లు మనుచరిత్రమునందలి తప్పులం గూర్చి యిట్లు వ్రాసిరి.

"స్వారోచిషమనుసంభవమున స్వారోచిషమనువునుత్పత్తి యత్యల్పపద్యములతో మాత్రము వర్ణించుటనో, మఱి యొకకారణముననో దానికి మనుచరిత్ర మనుపేరు రూఢమయ్యెను. "మనుచరిత్రం బందుకొను వేళఁ బురమేగఁ బల్లకి తనకేలఁబట్టియెత్తె"నని పెద్దనార్యుఁడే చెప్పియున్నాఁడు. ఈపేరైన నంతగా సరిపడియుండలేదు. స్వారోచిషమనుచరిత్రము సహిత మల్పముగనే వర్ణింపఁబడెను. ఆగ్రంథమునఁ బ్రవరవరూథినీస్వరోచిః ప్రభృతుల వర్ణనమే యధికముగా నున్నది. ఇట్టివస్త్వైక్యము లేని యాఱాశ్వాసముల మనుచరిత్రమును ధిక్కరించుటకుఁ గావలయు రామరాజభూషణుఁడు దానును నాఱాశ్వాసముల ప్రబంధము రచించి 'వసుచరిత్ర' మని పేరుపెట్టి సకలాశ్వాసములును నాయకవసురాజకథాగుంభితములే యగునట్లు సందర్భపరిచెను."

పిఠాపురసంస్థానవిద్వత్కవివరు లగు రామకృష్ణకవు లిట్లు లిఖించిరి.

"గీ. మారనకథావిధానముఁజూఱలాడి, కోఁగ్రశ్రీనాథుదెరువులఁ గొల్లఁగొట్టి,
కొఱఁతఁబడునని కుకవిని గోసరిత్రిట్టి, పెద్దనయొనర్చినట్టి తప్పిదము నిదియె."

మహారాజశ్రీ యడ్లపాటి వేంకటసుబ్బారావుగారు:—వీరు మంచిపండితులు. ఆంధ్రపత్రికాసంవత్సరాదిసంచికలో మనుచరిత్రముంగూర్చి యొకపెద్దవ్యాసమును వ్రాసిరి. అం దిట్లున్నది.

ఈప్రబంధమునకు 'మనుచరిత్ర' మనియు 'స్వారోచిషమనుసంభవము' అనియును రెండుపేర్లు గలవు. ఈప్రబంధమున కీనామములు సమంజసములేనా? యని ప్రథమమున విచారింతము. కథాభాగమును పఠించిన నీరెండుపేర్లును వివాదాంశములే. గ్రంథముపేరు విన్నంతనే అది యంతయును మనువుయొక్క చరిత్రమే యని భ్రాంతి కలుగును. కాని యొంతచదివినను వాని ప్రసక్తియే యుండదు. మనువుచరిత్రమునే తెలిసికొనఁగోరి చదువువారి కెంతయు విసుగు జనింపకమానదు. ఇట్టిస్థితిలో గ్రంథమునకు 'మనుచరిత్ర'మని ఏల పేరుండవలయును. ఉత్తరకథకు నాయిక యగుమనోరమ మనువునకు తల్లికాదు. అకస్మాత్తుగ తటస్థించిన వనదేవతకును స్వరోచికిని మనువు జన్మించినాఁడు కనుక చరిత్రముతో నంతగా సంబంధములేని జననమును చరిత్రకు నామకరణముగా వినియోగించుట బాగుగ లేదు. ఘోరరాక్షసులచేఁ దఱుమఁబడి మనోరమ విశ్రాంతుఁ డగు

రాజును శరణు వేఁడినదికదా! భయవిహ్వలచిత్త యయినమనోరమ స్వరక్షణార్థ మితని నర్థించుటకు బదులుగ తనపుట్టుపూర్వోత్తరముల నేకరువుపెట్టుట యేమంత యుచితము? మఱియును మనోరమనుండి మంత్రము గ్రహించి దానవుని నిగ్రహించినటు లున్నది. ఈ అంశమువలన స్వరోచిశౌర్యమునకు కళంకము కలుగుచున్నది. మనోరమ తనచరితమును ప్రథమముననే చెప్పక దానవునికథానంతరము చెప్పిన నెంతయో రమ్యముగ నుండెడిది. మఱియొక సంశయము కూడ కలుగుచున్నది. దానవుఁడు వెంటాడుచున్నప్పుడు స్వచరితమును జెప్పునంతటి యవకాశ మెట్లు కలిగినదో కదా? మనోరమ చెలికత్తెలు తమతమ విద్యలను స్వరోచి కిచ్చి వానిని వివాహమాడిరి. అనఁగా రాజు విద్య నాశించి వారిని బరిణయమైన ట్లున్నదే కాని ప్రేమచే కా దని తేలుచున్నది......... రాజునకు పక్షిభాష నేర్పినది విభావసి. పక్షులుమాటలాడినపుడు విభావసి యచ్చట నేయున్నది. ఈపక్షుల హేళనను ఆమె గమనింపకుండుట వింతలో మఱొకవింత. ఈకథాసందర్భమును ప్రధానచరిత్రలో చొప్పించుట నిరర్థక మైనది. ఏమనగా నందువలన స్వరోచివర్తన మేమియును మారలేదు.'' *

శ్రీ టేకుమళ్ళ అచ్యుతరావు ఎమ్. ఏ ఎల్. టి. గారు:—ఇంతయేల పెద్దనార్యుని బూసికొనివచ్చి యస్మదాదులను, మనుచరిత్రమునందుఁ గొన్ని దోషములు కూడఁ గల వనినందులకై పెక్కునిషములఁ దిట్టిపోసిన శ్రీ రావుగారే తుదకుఁ బెద్దనగారి గ్రంథమునందలి పెద్దదోషములనే యిట్లు గ్రంథస్థము చేసిరి.

—: (1) రసవిషయకలోపము :—

ఈవిషయ మై శ్రీ రావుగారు తమ ప్రతివిమర్శనములో ని ట్లధిక్షేపించిరి. "ఈకథయందలి సార మంతయు వరూథినీప్రవరుల యుపాఖ్యానమునందే యున్న దనియుఁ దక్కినభాగ మంతయు, రసోత్సేకము గలుగఁజేయ లేని వల్లీబంధ మనియుఁ 'బెద్దనార్యుఁడు, తన లోకోత్తరకావ్యప్రజ్ఞ నంతయు నీయుపాఖ్యానము నందే చూపించె ననియు వారి నమ్మకము. కావునఁ బెద్దనార్యుని కావ్యప్రతిష్ఠ యీయుపాఖ్యానమున నిలిచి యున్నది. ఈభాగము రసమునందును నీతియందును జెడినయెడలఁ బెద్దనార్యుఁడు తలయెత్తుటకు వేఱె యవకాశముండదు.''

దీనింబట్టి మనుచరిత్రమునందలి తుదియాశ్వాసత్రయమును రసవిహీన

---

* సావాదమున కనుకూలించుభాగములనే కొన్నింటి గ్రంథవిస్తరభీతిచే నిందుండి తొలఁగించితిని.

మైన వట్టివల్లీబంధ మని తేలుచున్నది. ప్రబంధమునందలి సగపాలు రసము లేని వల్లీబంధ మనునది సామాన్యాక్షేపణ మగునా ? తుదియాశ్వాసములే కదా స్వారోచిషునిసంభవాదులు కలిగి ప్రధానకథతో నలరారుచున్నవి. అవియే రసహీనము లనినఁ గావ్యము పెద్దరసలోపముకలదై యున్న దని వేఱుగఁ జెప్పవలెనా ? రసములేదనక రసము లేని వల్లీబంధ మనుట యాక్షేపణము చేయుట కాక మఱేమగును ?

—: (2) గ్రంథము దుర్నీతిబోధకమనుట :—

మనరావుగారు మనుచరిత్రము దుర్నీతిబోధకము కా దని ఋజువుచేయుటకై పడఁగల పాట్ల నెల్లఁబడి వింతవాదములఁ గావించి కావించి తుదకీక్రిందివాక్యములలో నీపాత్త్రమున దుర్నీతి కల దని యంగీకరించిరి.

"మఱియొకవిషయము:—వరూథిని విరహావస్థయం దుండఁగా సూర్యాస్తమయవర్ణనమునఁ బెద్దనార్యుఁ డాయవస్థ నిట్లుత్ప్రేక్షించెను.

"చ. తరుణి ననన్యకాంత నతిదారుణపుష్పశిలీముఖవ్యథా
భరవివశాంగి.......................దీక్షతిన్."

ఈపద్యమునందలి భావము జారత్వబోధకమని శ్రీశాస్త్రిగారాక్షేపించిరి. ఇది న్యాయమైన యాక్షేపణయే. పెద్దనార్యుం డిచట నిక్కముగఁ బెద్దతప్పుఁ జేసినాఁడు. ఇది కవియభిప్రాయమునే సూచించుచున్నది. కాని, పాత్త్రోచితవాక్యము కాదు. పెద్దనార్యుని శృంగారరస మిచటఁ బొంగిపొరలినది. శ్రీశాస్త్రిగారి చీవాట్లకుఁ బెద్దన్న యిచ్చటఁ దప్పకయర్హుఁడే."

దీనింబట్టి పెద్దన్న నీతికి విరుద్ధ మగువ్రాతల నీసందర్భమున వ్రాసె నని తేలుచున్నది. వేశ్య యనన్యకాంతకావున దానింగూడుట తప్పుకాదనియు, దాని మోహమును దీర్పకుండుటయే తప్పనియుఁ బ్రవరుఁ డట్లుదానిఁ గూడక త్రోసివేసెను, గావున, నధముఁడై నాఁ డని యు నిందుఁ దెలుపఁబడియున్నది. వేశ్యను గూడుట తప్పేయని మార్కండేయపురాణము నొక్కివక్కాణించుచుండఁగా మనకవి దానికి వ్యతిరేకముగాఁ జేసిన యీబోధ దుర్బోధయే యని యంగీకరింపనివారుందురా ? ఇచటఁ బెద్దనార్యుఁడు పెద్దతప్పే చేసినాఁ డని రావుగారే యుద్ఘోషించుచున్నారు. ఈరీతిగా నీతిమార్గమునుండి మరలి కవి దుర్నీతిని బోధించుటకుఁ గారణముకలదు,

—: (3) అసంగతప్రసంగముచేయుట :—

ప్రవరునివేషమును ధరించి వరూథినిని మోసగించి యామెంగూడి తాను జిరకాలమునుండి యాశించుచున్న కోర్కెను దీర్చుకొనుటకై నిశ్చయించుకొని గంధర్వాధముఁడు పలికినపలుకులు సందర్భశూన్యముగానే యున్న వని రావుగారును లిఖించిరి. వీనినిబట్టి మనుచరిత్రమునం దున్నది పండితులొల్లని పశుశృంగారం బని యు నీగ్రంథమును వ్రాయుట లోఁ గవి యుదారభావములు పెట్టుకొని యుండక విశ్వశ్రేయస్సునకు మూలమయిన కావ్యధర్మము నే పాడుచేసె ననియు, గ్రంథము దుర్నీతిబోధక మనియుఁ గథాసందర్భము పాత్త్రౌచిత్యము రసస్ఫురణము చెడిన వనియుఁ దేలుచున్నది.

మఱియును గురుజాడ శ్రీరామమూర్తిగారు తమకవిజీవితములలో మను చరిత్రమునందుఁ బ్రబంధమునం దుండవలసిన ప్రౌఢత లేదనిరి. మహోపాధ్యాయ వేదము వేంకటరాయశాస్త్రిలవా రాముక్తమాల్యదాపీఠికలో దీనిపాకము పాషాణతుల్య మనిరి. కవికులతిలకు లగుదేవులపల్లి నృసింహశాస్త్రిలవారు, కోపల్లి రమణారావుగారు దీనియం దనేకదోషముల నెంచిరి. మహేంద్రవిజయపీఠికాకారులు, ఇతివృత్తము సరిగ లే దనియు గ్రంథనామమే చెడిన దనియుఁ దేల్చిరి. కవిశేఖర వసురాయకవిగారు లోనగువారు "కొఱఁతఁ బడుఁ" మున్నగుప్రయోగము లసాధువు లనిరి. తప్పు లున్నయప్పుడు వాని నెంచుటయును గలుగును. ఇంకను ననేకఖండనములు కలవు, కాని, గ్రంథవిస్తరభీతిచే వానింగూర్చి ముచ్చటింపక విడుచుచున్నాను. ప్రాచీనులలో రామరాజభూషణాదులు పెద్దనార్యుని కథాసంవిధానాదులు ప్రౌఢముగా లే వని తేల్చినట్లు రసికులు చెప్పుదురు.

వీనింబట్టి పండితలోకాభిప్రాయము నాచేసినయాక్షేపణముల కనుగుణముగానే యున్న దనియు నాది విలక్షణమైన విమర్శనము కా దనియుఁ దేలుచున్నది.

ఆంధ్రసారస్వతప్రపంచమున నీరీతిఖండనములు మెండుగ వెలయుచుండఁగ, మనరావుగారు మనుచరిత్రముపై ఖండనమును వ్రాసినవాఁ డొక్కయేప్రతివాదియే యని లిఖించుట లోకవంచనము చేయుటకాక మ ఱేమగును? నన్ను నిందించుటలో సత్య మెట్లుండఁగలదు? లోకమంతయు మెచ్చుకొనుటయు, నేనొక్కడనేఁ దప్పులు పట్టుటయుఁ దటస్థించిన నే "అరిస్టయిడీసు" కథ నాకన్వయించును, కాని లేకున్న నాకన్వయింప దని లోకము గ్రహించుకొనవలసియుండును.

పైపండితప్రకాండులు దోషములనే కాక గుణములఁగూడఁ దమవిమర్శన

ములలోఁ జూపియున్నారు. నీవిమర్శనముననో నీవు మనుచరిత్రములో దోషము లున్నట్లు నిరూపించితివే కాని గుణములున్నట్లు తెలుపలేదు, కావున, నీవు నిందాపూర్ణుఁడవే యందురా యట్లనఁదగదు. విమర్శకు లందఱవలెనే నేనును గుణదోషముల రెండిటినిఁ గూడఁ జూపితిని గాని యొక్క దోషములమాత్రమే చూపియుండలేదు. నావిమర్శనగ్రంథములో గుణపరిగణనమునుజాలఁగలదని నేనిదివఱకే వ్రాసియున్నాను. మఱియు శ్రీరావుగారు కొన్నిచోట్ల నేను జూపిన దోషములు నిజమైన దోషములు గానే యున్నవని యంగీకరించిరి. కొన్ని నేనెంచినదోషములు నాకు దోషములుగాఁ గాన్పించినను వారి కట్లు గాన్పింపనంతమాత్రమునఁ బలివాదిని దుచ్ఛనిందల పాలుచేయఁ జూచుటయు ను, పరిహాసపాత్రుని జేయ నుద్యమించుటయును సద్విమర్శకున కుచితమైన పని గాదు. కొన్నిట భేదాభిప్రాయము గలిగినంతన దుర్వృత్తి నారోపించుట మఱింత తగదు. సందర్భరహితముగా "అరిస్టయిడీసు" యొక్కయు, పౌరునియొక్కయు కథనెత్తికొని నన్నుఁ బరిహసింపఁజూచుటను గన నాకును నొకకథ జ్ఞప్తికి వచ్చుచున్నది. పూర్వ మొకప్పుడొకపాఠశాలలో గురు వొకశిష్యుని "పంద్రెండెనిముదు లెంత" యని బ్రశ్నించె. నూటతొమ్మిది. యని శిష్యుఁడు సమాధానముచెప్పె. పంద్రెం డెనిముదులు తొంబదియాఱని నే నీ క నేకపర్యాయములు చెప్పితినే యది నీకు జ్ఞాపకములేదా? యని గురుఁడు ప్రశ్నించె. జ్ఞాపకమున్నదికాని మీ రింకొకప్పుడేదేని విషయము తేల్పవలసివచ్చినప్పుడు సదా పరబుద్ధినే నమ్ముకొనఁగూడ దనియు, స్వబుద్ధిని ముఖ్యముగా వినియోగించి సిద్ధాంతము చేయఁ బ్రయత్నింపవలయు ననియు నొక్కి చెప్పియున్నారు కాఁబట్టి మీమాటల మీఁదనే యాధారపడక నాబుద్ధిని వినియోగించి నూటతొమ్మిది. యని చెప్పితి నని శిష్యుఁడు ప్రతివచన మిచ్చె. మన శ్రీరావుగారిగమనిక యాశిష్యునిగమనికను బోలియున్నది. మనుచరిత్రమును విమర్శించుటలో సుప్రసిద్ధపండితలోకము త్రొక్కినమార్గమును ద్రొక్క నొల్లక శ్రీరావుగారు స్వబుద్ధినే ప్రమాణముగాఁ గొని క్రొత్తమార్గముత్రొక్కి తుదకు హాస్యాస్పదములగు సిద్ధాంతములఁ జేయఁ జొచ్చిరి. ఇదియా మచ్చువిమర్శనము. వ్రాయువాని క్రమము? నావ్రాసినదానిని ఖండించివేయుదురుగాక!. నాపై ద్వేషము పూనుటేల? ఎట్లైన నన్ను నిందలపాలుచేయఁజూచుటేల? తుదకుఁ దామే పరిహాసపాత్రులు గారా?

వాదమునిమిత్త మిదివఱ కెవరును మనుచరిత్రమునందలి దోషములను జూపుటకుఁ బ్రయత్నము చేయలేదనియు, నాదియే ప్రథమప్రయత్నమనియు నంగీక

రింతము. ఇదివఱ కెవరును దోషములను జూపకుండినంతమాత్రమున నే నెంచిన దోషములు దోషములు కాకపోవునా ? వంగూరి సుబ్బారావుగారు చెప్పినట్లుగా, ప్రబంధనిర్మాణములో మనుచరిత్రము మొదటిది గావునఁ గ్రొత్తగఁ బ్రబంధము పుట్టిన దను నుత్సాహములో మునిఁగిపోయి, లోకు లందలి దోషములనుగ్రహించుకొను స్థితిలోనికి రాకపోవచ్చును. ఇటీవలఁ బరిశీలన మెక్కుడయిన తరువాత నందుఁ గాన్పించుదోషముల నిరూపించి చూపరాదా ? తిన్నగఁ జూడక లోకము మొదట మెచ్చుకొనినంతమాత్రమున గ్రంథమునందలి దోషములు గుణములైపోవునా? తొల్లి యాంగ్లేయులలో "మాంట్యాగ్యుమట్టి" యనునొక కవిసామాన్యుఁ డుండెడివాఁడు. అతఁ డనేకకావ్యములను వ్రాసినాఁడు. సరిగఁ బరిశీలించి చూచుకొనక యాకావ్యముల లోకము మెచ్చుకొనఁజొచ్చినది. ఇట్టిప్రఖ్యాతి గలిగినపిమ్మట "మెకాలే" యనువిమర్శకుఁడు బయలువెడలి యాకావ్యములు కుకవిత్వదూషితము లని ఋజువుచేయుచు ఖండనముల వ్రాసెను. వానిం జదువుకొని లోకము సత్యజ్ఞానము సంపాదించుకొని "మాంట్యాగ్యుమట్టి" గ్రంథములనుజూచుటమానె.

అంతియే కాని యిదివఱకందఱును మెచ్చుకొనుచుండఁగ నేఁడు నీవొక్కఁడవే బయలువెడలి మాంట్యాగ్యుమట్టి గ్రంథములపై ఖండనములు వ్రాసితి వనియు, కావున నవి యగ్రాహ్యము లనియు, మెకాలేపండితుని నిందింప నెవరును సాహసింపలేదు. మెకాలేవ్రాత లందఱికిని గ్రాహ్యములే యైనవి. కావున నీవు నేఁడు బయలుదేఱి మనుచరిత్రముపై దోషముల నెంచిన వానినొప్పుకొనమనరాదు. అట్లనుట సద్విమర్శకధర్మము కాదు. మెకాలే, మాంట్యాగ్యుమట్టి కుకావ్యములు ప్రసిద్ధికి వచ్చుచున్న విగాన నే ఖండనము వ్రాసితిననె. దోషములు గుణములుగా నెంచఁబడుస్థితిలోనికి వచ్చినప్పుడు తప్పక ఖండనములుండవలెను. కాన మనుచరిత్రముపై మండనమేకాక ఖండనము వ్రాయవలసివచ్చిన దని రావుగారు తెలిసికొనవలెను. పెద్దనార్యుని గ్రంథమునందు దోషము లున్న సంగతినే తలపెట్టక కేవలస్తుతిపాఠములతోఁ దమవిమర్శనముల నింపినవారు శ్రీ వె. రామచంద్రరావు పంతులుగారు మున్నగువారు కలరు. వీరుదోషములనుగూడ గుణములనుగానే యేదో యొకవిధముగా మనస్సును తృప్తిజేసికొని వ్రాసివేసిరి- లోకమును దప్పుత్రోవలఁ బెట్టు నిట్టివిమర్శనాభాసములు బయలువెడలుటచేతనే సత్యనిర్ధారణార్థమై నేను విమర్శనమును వ్రాయఁ బూనుకొంటినని యిదివఱ కే వ్రాసియున్నాను.

రుయ్యకునికృతులు.

—:యీాయర్ణిణ్ వేంకటవీరరాఘవాచార్యులుగారు, యం. ఏ., కాకినాడ:—

రాజానకరుయ్యకుని జన్మాదికమును గాలమును గుఱించి క్రిందటిసంచిక [23 వ సంపు. 1 సంచిక] లోఁ జర్చించియున్నాఁడను. ఈవ్యాసమున నాతని గ్రంథములంగూర్చియు, రానున్న వ్యాసములలో నాతని 'యలంకారసర్వస్వము'ను గూర్చియుఁ, దద్వ్యాఖ్యలం గూర్చియు వివరింపఁబడును. ఇతఁడు పదియలం కారగ్రంథముల రచించె ననియు నిన్ని యలంకారగ్రంథముల నన్యు లెవరును రచించియుండ లేదనియు నిదివఱలోఁ దెలిసికొనియున్నాము. కాని సాహిత్యసాగరమును మథించి దృఢవ్యుత్పత్తినందిన యీమహనీయుని కృతిప్రసూనములలో నేటివఱకు సూర్యాలోకముం బడసినవి మూఁడుమాత్రమే కల వని చెప్పుటకు విచారించుచున్నాఁడను. తక్కిన గ్రంథరాజము లుత్పన్నకల్పము లనియే యెంచ నగును. ఇఁక నాతనిగ్రంథముల నన్నిటి నకారాదిక్రమమున వివరింపఁ గడంగెద.

I. అలఙ్కారమఞ్జరి :—దీనిని రుయ్యకుఁడే తన 'యలంకారసర్వస్వము'[1]న సూచించియున్నాఁడు. 'తత్ర రసాదిధ్వని రలఙ్కారమఞ్జర్యాం దర్శితః' [15 పు]. దీనిని గుఱించి ప్రకృత మింతకంటె నేమియుఁ దెలియదు. ఇందు శబ్దార్థాలంకారములు వివరింపఁబడియుండు ననుకొందును. సుఖలాలపండితుఁ డొక 'యలంకారమంజరి'ని రచించినట్లు తెలియుచున్నది.[2] కాశీనివాసి యగు త్రిమల్లభట్టు 'అర్థాలంకారమంజరి' యను నామాంతరముగల 'యలంకారమంజరి'[3] యనుకృతిని రచించెను. దీనికి సుధీంద్రయతి 'మధుధార' యను వ్యాఖ్యను రచించెను.

II. అలఙ్కారవార్త్తికము :—దీనిని రుయ్యకుఁడు రచించినట్లు జయరథుఁడు 'విమర్శిని' (అలంకారసర్వస్వవ్యాఖ్య) లో సూచించియున్నాఁడు. 'అనేనైవ చాశయే నాత్రాలఙ్కారవార్త్తికే గ్రంథకృతా వైశిష్ట్య మస్యా దర్శితమ్.' [71 పు].

III. అలఙ్కారసర్వస్వము :— సూత్రవృత్త్యాత్మక మగు నిది యీాతని కృతులలో నగ్రగణ్యము. ఇది బొంబాయి 'కావ్యమాల' లోను, 'తిరువనంతపుర సంస్కృతగ్రంథావళి' లోను వ్యాఖ్యానములతోఁ బ్రకటింపఁబడినది. దీనిమీాఁది విమర్శనము రానున్న వ్యాసములో సమగ్రముగఁ గననగును. దీనికి జయరథుఁడు [విమర్శిని], సముద్రబంధుఁడు [శబ్దనిబంధనము], విద్యాచక్రవర్తి [అలంకారసం

1. నిర్ణయసాగరముద్రితము.
2. 3. పాండురంగవామనకాణే: 'అలంకారవాఙ్మయచరిత్రి.' CLXI పు.

జీవని]యు వ్యాఖ్యలు రచించియున్నారు. మఱియుఁ గేశవమిశ్రకృతమగు 'నలంకారసర్వస్వ' మొకటి కలదు.[4] గ్రంథకర్తనామము తెలియని మఱొక 'యలంకారసర్వస్వము' గలదు. ఈయజ్ఞాతగ్రంథకర్తగురువుకూడ గోపాలదేవునికిఁ గృతిగా నొక'యలంకారసర్వస్వము' ను రచించినట్లు తెలియుచున్నది.[5]

IV. అలఙ్కారానుసారిణి :—ఇది రుయ్యకకృతముగా జయరథునిచే నాలుగుసారులు పేర్కొనఁబడియున్నది.

(i) 'గ్రంథకృతా ప్యలంకారానుసారిణ్యా మత్ర శ్రద్ధాహేతుత్వా చ్ఛ్రద్ధేత్యభిధాయావిశేషే, హైకస్మి న్ననేకవస్త్వారోపా న్మాలారూపక మి త్యభిదధతాయమేవ పక్షః కటాక్షితః' [36 వ పు.]. అధోరేఖాంకితమగు పైపదమునకుఁ గావ్యమాలాసంపాదకు లగు, మ. మ. దుర్గాప్రసాదపండితులు, కాశీనాథసూరియు 'కాశ్మీరకమహాకవిజల్హణప్రణీతసోమపాలవిలాసకావ్యటీకాయాం' అని యధోజ్ఞాపికవ్రాసియున్నారు. కాని 'అలంకారానుసారిణి' జల్హణుని'సోమపాలవిలాసము'[6] నకు వ్యాఖ్య యనుట భ్రమప్రమాదజనిత మని మున్ముందు తెలియఁగలదు.

(ii) 'ప్రాయః శబ్దేనచ హేతుఫలయోః కుత్రాపి సంభవోఽస్తీతి దర్శితమ్. అతఏ వాలంకారానుసారిణ్యాం గ్రంథకృతానయోరపి సంభవోదర్శితః.' [57 పు].

4. 'అలంకారశేఖరము'నందలి పీఠికలోని మూఁడవశ్లోకముఁబట్టి తత్కృతికర్తయగు కేశవమిశ్రుఁడు 'అలంకారశేఖరము'ను రచించుటకుఁ బూర్వము పండితోపకారకము లగు నేడుగ్రంథముల రచించినట్లు తెలియుచున్నది. ఈయేడుగ్రంథములలో 'అలంకారసర్వస్వము' ను [9; 88 పు] 'కావ్యరత్నము'ను [72 పు] మాత్రమే యాతఁ డిటఁ బేర్కొని యున్నాఁడు. 'కాశ్యరత్నే' [12 పు] అనునది 'కావ్యరత్నే' యనుట కపపాఠము కానోపు.

5. కాణే: 'అలంకారవాఙ్మయచరిత్ర.' CLXII పు.

6. జల్హణునిగూర్చి యించుక: మంఖకుని 'శ్రీకంఠచరితము'లో [XXV స. 75 శ్లో.] జల్హణమహాకవి యభివర్ణింపఁబడెను. కాశ్మీరదేశములోని రాజపురీప్రభు వగు సోమపాలుని చరిత్రియే జల్హణుఁడు కావ్యముగా రచించియున్నాఁడు. ఈసోమపాలుఁడు కాశ్మీరాధినాథుఁడగు సుస్సలభూపతితో యుద్ధము చేసినట్టులు 'రాజతరంగిణి' [VIII త. 621 శ్లో.] వలనఁ దెలియుచున్నది. క్రీ. శ. 12 వ శతాబ్దములోఁ బూర్వార్ధమున విలసిల్లిన యీజల్హణకవి, 'సూక్తిముక్తావలీ' సంధాతయు, ద్వాదశశతాబ్దోత్తరార్ధమున నుండిన ఆరోహకభగదత్తజల్హణదేవునికంటె భిన్నుఁడని యెఱుంగునది. కాని 'ఔఫ్రెక్ట్' పండితుఁడు 'సోమపాలవిలాసము'నుగూడ నీభగదత్తజల్హణదేవునకే యారోపించెను. [Catalogus Catalogorum. I సం.(208 a)]. కాని యిదిసరి గాదు.

(iii) "లక్ష్యే భేదనిర్దేశ ఇతికార్యః. తస్యాశ్చాష్టచత్వారింశద్భేదాః సంభవన్తి. తదుక్త మలంకారానుసారిణ్యామ్" 'ప్రతీయమానోత్ప్రేక్షా భేదా అష్టచత్వారింశత్' ఇతి" [58 పు]

(iv) "ఏవం 'అపరః పాకశాసనో రాజా' ఇత్యత్రాపి దృఢారోపమేవ రూపకమ్. ఏత చ్చాలంకారానుసారిణ్యా ముత్ప్రేక్షావిచారే గ్రంథకృతైవ దర్శితమ్" [60 పుట]

రత్నకంఠుఁడు 'సారసముచ్చయము'లో మమ్మటుని 'కావ్యప్రకాశము'పై వ్యాఖ్యానములఁ జేర్చి వ్రాసియున్నాఁడు. ఈ 'సారసముచ్చయము'యొక్క యొకానొకవ్రాతప్రతిలోని యాకరముబట్టి కావలయును రుయ్యకుని 'యలంకారానుసారిణి' జల్హణుని 'సోమపాలవిలాసము'ను మహాకావ్యమునకు వ్యాఖ్యగాఁ దెలియుచున్న దని 'పీటర్సన్' పండితుఁడు [Prof. P. Peterson] వల్లభదేవుని 'సుభాషితావళికి'ఁ దాను రచించినపీఠికలో [106 పు.] వ్రాసియున్నాఁడు. 'జాకోబీ' పండితుఁడు [Prof. H. Jacobi] కూడ నిట్టియభిప్రాయమునే వ్రాసియున్నాఁడు.[7]

'తథాహి కవివర జల్హణకృతే సోమపాలవిలాసే...... అస్యార్థః శ్రీరాజానకరుచకవిరచితాయా మలంకారానుసారిణ్యామ్' అని రత్నకంఠుఁడు [క్రీ. శ. 1681] 'స్తుతికుసుమాంజలి' [VIII-19] లో రచించిన వాక్యములంబట్టి 'అలంకారానుసారిణి' జల్హణుని 'సోమపాలవిలాసము'పై వ్యాఖ్య యని 'ఔఫ్రెట్'పండితుఁడు [Prof Aufrecht] కూడ భ్రమపడియున్నాఁడు.[8] పైనుదాహరించిన జయరథుని వాక్యములంబట్టి 'అలంకారానుసారిణి' ప్రత్యేక మగు నలంకారగ్రంథమనియు, నందు మాలారూపకము, నలువదియెనిమిదివిధము లగు ప్రతీయమానోత్ప్రేక్ష మొదలగుకావ్యాలంకారములు సమగ్రముగఁ జర్చింపఁబడినట్టులే స్ఫురించుచున్నది కాని, యం దెందు నాగ్రంథము 'సోమపాలవిలాసము'నకు వ్యాఖ్యయనుట కావంతయు నాధారము గానవచ్చుటలేదు. కేవల వ్యాఖ్యామాత్రమే యగుచో 'నలంకారానుసారిణి'యం దీవిషయము లింతకూలంకషముగాసమాలోచింపఁబడి యుండుట కవకాశ ముండదు. కావున 'అలంకారానుసారిణి' జల్హణుని 'సోమపాలవిలాసము'పై వ్యాఖ్యయనుట సరికాదు.[9]

---

7. Z. D. M. G. LXII. 291.
8. 'Catalogus Catalogorum,' I. 32 b.

V. కావ్యప్రకాశసఙ్కేతము⁹:— అలంకారశాస్త్రమున నానందవర్ధనాచార్యులు, మమ్మటాచార్యులు, జగన్నాథపండితరాయలు త్రిమూర్తులవంటివారు. అందు మమ్మటుని 'కావ్యప్రకాశము'నకు వచ్చిన ప్రతిష్ఠ మఱియేయలంకారగ్రంథమునకు రాలే దని చెప్పవలయును. దీనికి వ్యాఖ్యానములు, (వ్యాఖ్యానములకు వ్యాఖ్యానములును) కనీసము డెబ్బది యున్నట్లు తెలియుచున్నయది. వీనినిగూర్చి ముమ్ముందు ప్రత్యేకవ్యాసము వ్రాయఁబడును. సంస్కృతవాఙ్మయములో నెట్టియు గ్రంథమునకును నిన్నివ్యాఖ్యలు లేవు. కాళిదాసుని మేఘదూతకు మాత్ర మేఁబది వ్యాఖ్య లున్నట్లు తెలియుచున్నది. మొన్న మొన్నఁటివఱకు నుండిన మల్లాది లక్ష్మణసూరి 'కావ్యప్రకాశము'న కొకవ్యాఖ్య రచించెను. నైయాయికు లేమి, వైయాకరణు లేమి మఱి యే యితరశాస్త్రమునందు ప్రగాఢవైదుష్యమును సంపాదించిన పండితు లేమి, భారతవర్షమున వివిధప్రాంతములందలి పండితులు దీనికి వ్యాఖ్యలు రచించియున్నారు. నేఁడు 'భట్టాచార్య'బిరుదము (Ph. D.,) నకుఁ బరిశోధనగ్రంథము (Thesis) ను రచియించినట్లు, నాఁడు 'కావ్యప్రకాశము'నకు వ్యాఖ్య వ్రాయ సమర్థుఁడగువాఁడే యాచార్యబిరుదమున కర్హుఁడుగా నెంచఁబడి యుండును. అందువలన దీని కిన్ని వ్యాఖ్యలు వ్రాయఁబడియుండును. దీనివ్యాఖ్యలింక నెన్ని యుత్పన్నము లయ్యెనో! సుభాషితగ్రంథములవలెనే యిట్టివ్యాఖ్యలవలన, విస్మృతినందినకవులును నుత్పన్నము లగున నేకగ్రంథములును మనకుఁ దెలియుచున్నవి. ప్రకృత మగు 'కావ్యప్రకాశసంకేతము' మమ్మటుని 'కావ్యప్రకాశము'నకు వ్యాఖ్య-ఇది రుయ్యకకృత మని జయరథుఁడు వ్రాసియున్నాఁడు.

---

9 'కావ్యప్రకాశము' నీనడుమ నీ 'సంకేతవ్యాఖ్య' తోడను, మఱి నాలుగితరవ్యాఖ్యలతోడను యస్. యస్., సుక్థంకరుపండితుఁడు, (M A., Ph D.,) కొంతవఱకుఁ బ్రచురించియున్నాఁడు. రుయ్యకునివంటి దిగ్దంతి వ్రాసిన యీవ్యాఖ్య సమగ్రముగ నెన్నఁడు ప్రచురింపఁబడునో యని యెదురుచూచుచున్నాము. ('Kavyapr1kasa' Ullasas I, II, & III with five Commentaries, ed.t d with an Introducti n, English translation & Explanatory Notes-by S. S. Sukthankar. The Bombay Book Depot, Girgam, Bombay 1933; Vide 'Indian Historical Quarterly'- Vol. X No. 2; P 376-7; June 1934) ఈసంపుటమున (1) రుయ్యకుని 'సంకేతము,' (2) నరహరిసరస్వతీతీర్థుని 'బాలచిత్తానురంజని,' (3) గోవిందఠక్కురుని 'ప్రదీపము,' (4) నాగేశుని 'ఉద్ద్యోతము,' (5) వైద్యనాథుని 'ప్రభ' అను నైదువ్యాఖ్యానములు గలవు.

'యత్తు కావ్యప్రకాశసంకేతగ్రంథకృతా వస్తుధ్వనేః శబ్దశక్తి మూలత్వం చిన్త్య ముక్తం తదుదాహరణాభిప్రాయే ణైవోన్నేయమ్' [102 పు.] రత్నకంఠుఁడు కూడ నిట్టులే యుదాహరించియున్నాఁడు. 'కావ్యప్రకాశసంకేతము'నందలి పీఠికా శ్లోకము [2 శ్లో] లో నీగ్రంథకర్త తాను తిలకునియొద్ద నలంకారశాస్త్రము నధ్యయన మొనరించినట్లు వ్రాసికొనియున్నాఁడు. ఈవ్యాఖ్యాతయు (రుచకుఁడు) మన రుయ్యకుఁడు న్యాఁడే.

'కావ్యప్రకాశసంకేతము' వ్రాతప్రతిలో మొదటియుల్లాసము చివర—

'ఇతి శ్రీమద్రాజానకామల్ల మమ్మట రుచకవిరచితే నిజగ్రంథకావ్యప్రకాశసంకేతే ప్రథమఉల్లాసః' అనియు, దశమోల్లాసము తుదను 'కృతీ రాజానక మమ్మటాలక రుచకానాం' అనియుఁ గానవచ్చుచున్నది. 'కావ్యప్రకాశ'వ్యాఖ్యానములలో మాణిక్యచంద్రుని 'కావ్యప్రకాశసంకేతము' మొదటిది. సోమేశ్వరుఁడు, సరస్వతీతీర్థులు, జయంతుఁడు రచియించిన వ్యాఖ్యలును ప్రాచీనములే. క్రీ. శ. 15 వ శతాబ్దిలో విలసిల్లిన గోవిందఠక్కురుని 'కావ్యప్రదీప'వ్యాఖ యపారపాండితీద్యోతకముగా నున్నది.

VII నాటకమీమాంస:—మహిమభట్టుని 'వ్యక్తివివేకము'[10]నకు వ్యాఖ్యయగు 'వ్యక్తివివేకవిచారము'లో వ్యాఖ్యాత [యగురుయ్యకుఁడు] ఈ 'నాటకమీమాంస' స్వోపజ్ఞోద్భూతముగాఁ జెప్పినియున్నాఁడు.

VII బృహతి:—'వ్యక్తివివేకవిచారము' [45 పు.] ననుసరించి, తన్నిర్మాత [రుయ్యకుఁడు] 'బృహతి' యనునొకవిపులగ్రంథమును రచింప సమకట్టియుండె నని స్ఫురించుచున్నది. ఈగ్రంథమే పూర్తిగ రచియింపఁబడి మనకు లబ్ధమగుచో నలంకారాహవరంగమున మహారథుఁడగు రుయ్యకునంతవానిచే నలంకారశాస్త్రగ్రంథు లనేకములు విడఁగొట్టఁబడియుండెడివే.

VIII వ్యక్తివివేకవిచారము:— అలంకారసర్వస్వమునందలి వృత్తిని నిర్మించిన యాతఁడే [రుయ్యకుఁడే] 'వ్యక్తివివేకవిచారమ'ను కృతిని రచించినట్లు

10. 'అస్యచ విధేయావిమర్శ స్యానన్తరప్రసిద్ధ లక్ష్యశాలిత్వే నాస్మాభి ర్నాటకమీమాంసాయాం సాహిత్యమీమాంసాయాంచ తేషు తేషు స్థానేషు ప్రపఞ్చః ప్రదర్శిత ఇతి గ్రన్థవిస్తరభయాదిహ ఏవోపరమ్యతే'. [32 పు.]

'అస్మాభి శ్చైతత్ ప్రపఞ్చో బృహత్యాం కరిష్యతే' [45 పు. 'ద్రవిణమాపది' అను శ్లోకమునకుఁ బిమ్మట.]

జయరథుఁడు తన 'అలంకారసర్వస్వవిమర్శిని'లో సూచించియున్నాఁడు.[11] మహిమభట్టుని [1020—60. క్రీ. శ.] 'వ్యక్తివివేకము'నకు వ్యాఖ్య యగు పై 'వ్య. వి. వి' అసమగ్రముగఁ బ్రచురింపఁబడినది.[12] ఈవ్యాఖ్యాత పేరు తెలియుటలేదు. కాని యితఁడు రుయ్యకుఁడే యనుటకుఁ బ్రబలప్రమాణములు లభించుచున్నవి' వ్యక్తివివేకవ్యాఖ్యాత తాను 1. 'హర్షచరితవార్త్తికము'ను[13]

2. 'బృహతి'[14]

3. 'సాహిత్యమీమాంస'[15]

4. 'నాటకమీమాంస'[16] యనునలంకారగ్రంథములను నిర్మించినట్లు చెప్పికొనియున్నాఁడు. ఈగ్రంథములలో, 'నాటకమీమాంస'ను వ్యక్తివివేకవ్యాఖ్యాతయే నిర్మించినట్లును, ఆతఁడే 'బృహతి'ని గూడ రచింపసమకట్టినట్లును వ్రాసియున్నాను. ఇఁక నింకఁ జెప్పఁబడిన 'హర్షచరితవార్త్తికము'ను 'సాహిత్యమీమాంస'యును రుయ్యకకృతములుగా 'అలంకారసర్వస్వము'లో నుదాహరించుకొనఁబడియున్నవి.[17] (రుయ్యకునివంటి యాలంకారికచూడామణి) పై రెండు గ్రంథములు నితరకవికృతములే యగుచో వానిని స్వనిర్మితము లని తన గ్రంథమునఁ జెప్పనసాహసించునా! వ్యక్తివివేకవ్యాఖ్యనుండియు, నలంకారసర్వస్వమునుండియుఁ బ్రకృత ముదాహరింపఁబడిన పంక్తులసామ్యమును బట్టి యీరెండుపంక్తులును [దీనింబట్టి పై రెండుగ్రంథములును] ఏకకర్తృకము లని తెలియుచున్నది.

---

11. "వాచ్యస్య ప్రతీయమానేన తాదాత్మ్య తదుత్పత్త్యభావాది నైవ ప్రతీయతే ఇతి వ్యక్తివివేకవిచారే హి మయైవ తద్విచారస్య నిర్ణీతమితి భావః" [అలం. సర్వ. 13 పు.]

12 'అనంతశయనసంస్కృతగ్రంథావళి, 5 వసంఖ్య. త గణపతిశాస్త్రిసంశోధితము. (Trivandrum 1909.)

13. "ఏతదస్మాభిః హర్షచరితవార్త్తికే విస్తృత్య ప్రతిపాదితం తత ఏ వావసేయమ్." వ్యక్తివివేకవ్యాఖ్య. 44 పు.

14. చూ. అధోజ్ఞాపిక. 10.

15. చూ. అధోజ్ఞాపిక. 10.

16. ,, 10.

17. ,, ఏషా (ఉత్ప్రేక్షా) సమస్తోపమాప్రతిపాదకవిషయేఽపి హర్షచరితవార్త్తికే సాహిత్యమీమాంసాయాం చ తేషు తేషు ప్రదేశేషు మయా... (దృశ్యతే)". [61. పు.]

మఱియు వ్యక్తివివేకమునందలి సిద్ధాంతములను ఖండించు నలంకారసర్వస్వపంక్తులపై వ్యాఖ్య వ్రాయునపుడు జయరథుఁ డొకానొకచో 'వ్యక్తివివేకవిచారము'ను రుయ్యకనిర్మితముగాఁ బేర్కొనినట్లు చూచియే యున్నాము. రచనాకౌశలమునుబట్టియు, శయ్యాప్రౌఢిని బట్టియు వ్యక్తివివేకవ్యాఖ్య 'యలంకారసర్వస్వముం దలపించుచు, నీవ్యాఖ్యయే జయరథునిచే సూచింపఁబడిన 'వ్యక్తివివేకవిచారమే' అనునభిప్రాయమును దృఢీకరించుచున్నది. ఈయైక్యాభిప్రాయము సమంజసముగాఁ జూపట్టనిచో రుయ్యకునికంటెను బూర్వుఁడగు నేసుప్రసిద్ధాలంకారికుఁడో యీవ్యాఖ్యను రచియించినట్టు లెంచఁదగు నని 'వ్యక్తివివేక' సంపాదకులగు గణపతిశాస్త్రిగారు పీఠికలో వ్రాసియున్నారు. కాని యీవిషయము సందేహాస్పద మెంతమాత్రముఁ గా దనియుఁ, బైవ్యాఖ్యయు 'వ్య. వి. వి.' ను భిన్నములుగా వనియు, నిది రుయ్యకనిర్మితమే యని కంఠోక్తిగాఁ జెప్పఁదగు ననియు మనవిచేయుచున్నాను.

మహిమభట్టుఁ డనుమానపక్షవాది, వ్యాఖ్యాత యన్నన్నో యత్యంతపరాకాష్ఠ గల ధ్వనిమతానుయాయి. ఉభయులమతములును బరస్పరవిలక్షణము లగుటంజేసి, మహిమభట్టు నభిప్రాయములఁ దఱచు వ్యాఖ్యాత ఖండించుచుండును. ఆనందవర్ధనుని యభిప్రాయములను మహిమభట్టు తీవ్రముగా ఖండించియుండఁగా, నానందవర్ధనుని యనుయాయి యగు (రుయ్యకుఁడు) ప్రకృతవ్యాఖ్యాత మహిమభట్టుని సిద్ధాంతముల నంతకంటెఁ దీవ్రముగాఁ బూర్వపక్షము చేసియున్నాఁడు.

'శ్లో. ఇహ సంప్రతిపత్తితో౽న్యథావా ధ్వనికారస్య వచోవివేచనం నః[18]
నియతం యశసే ప్రపత్స్యతే య న్మహతాం సంస్తవఏవ గౌరవాయ॥'

—పీఠికాశ్లోకములు, 3 శ్లో.

అను మహిమభట్టుని శ్లోకమునకు వ్యాఖ్య వ్రాయుచు వ్యాఖ్యాత దూషణగర్భముగా నిట్టులు నుడివి యున్నాఁడు.—"యథాస్థితపాఠేతు ధ్వనికారస్యేతి వచః శబ్దాన్విత మిష్యమాణం ప్రాధాన్యా ద్వివేచనశబ్దాన్వితం ప్రతీయతే ఏతచ్చాస్య సాహిత్యవిచారదుర్నిరూపకస్య ప్రముఖఏవ స్ఖలిత మితి మహాన్ ప్రమాదః."[19]

18. "అత్ర 'ధ్వనికృద్వాక్యవివేచనం తదేతద్' ఇతి పఠనీయమ్."—వ్య. వి. వ్యాఖ్య, 1 పు.
19. వ్యక్తివివేకవ్యాఖ్య, 1 పు.

మహిమభట్టుని యాత్మోత్కర్షను వ్యాఖ్యాత యనేకపర్యాయము లధిక్షేపించియున్నాఁడు.[20] ఇట్టు లనుటచే మహిమభట్టుఁగుణమును వ్యాఖ్యాత గుర్తింపలేదనుటకు వీలులేదు. మహిమభట్టుని 'మహామతి' యని వ్యాఖ్యాత స్తుతించియే యున్నాఁడు.[21] ఉదార మగుభావసంపదచే నేమి, సునిశితము స్వతంత్రము నగు హేతువాదముచే నేమి, సంక్షిప్త మగు భావావిష్కరణముచే నేమి, యీవ్యాఖ్య సర్వథా మూలగ్రంథగౌరవమున కనురూపముగా నున్నది. వ్యాఖ్యాత ధ్వనిసిద్ధాంతానుయాయి యగుటచే నాసిద్ధాంతమునకు మహిమభట్టుచే నారోపింపఁబడిన దోషములను విశేషసామర్థ్యముతోఁ, బ్రబలహేతుపురస్సరముగా నిరసించియున్నాఁడు.

మహిమభట్టు 'సంగ్రహశ్లోకములు' [సంగ్రహార్యము లని కాని] అను నామముతోఁ గొన్నిశ్లోకముల నెడనెడఁ దనకృతియందు వ్రాసియున్నాఁడు.[22] పూర్వము చర్చింపఁబడిన విషయసార మీశ్లోకములలో సంగ్రహముగా నొసఁగఁబడును. ఇట్టులే వ్యాఖ్యాతయు స్వనిర్మితము లగు'సంగ్రహశ్లోకముల' నటనట నొసంగియున్నాఁడు. పూర్వవ్యాఖ్యాతల నీతఁడు 'కేచిత్తని [32 పు.] సూచించి యున్నాఁడు.

'శ్లో. హేమ్నాం(మ్నో)భారశతాని వా మదముచాం బృన్దాని వా దన్తినాం
శ్రీహర్షేణ యదర్పితాని గుణినే బాణాయ కుత్రాద్యతత్
యాబాణేన తు తస్యసూక్తివిసరై రుట్టఙ్కితాః కీర్తయ
స్తత్ కల్పప్రలయేఽపి యాన్తి న మనాజ్ మన్యే పరిమ్లానతామ్.'

---

20. "తదేత దస్య విశ్వసనీయం మన్యమానస్య స్వాత్మనః గర్వోత్కర్ష శాలితాఖ్యాపనమితి." [41 పు.]

"అ(త్ర)చోపమారూపకభిమతే ఏవం విధే చ ప్రదేశే గ్రంథకారో హేవాకితయైవ దూషణమదాత్." [44 పు.]

"సతు హేవాకస్య పశ్చాల్లగనీయ మిత్యాస్తాం తావత్" [44 పు.]

21. "యదేత దిహ గ్రంథకృతా విచారసరణి మాశ్రిత్య విధేయావిమర్శాదిదోషపంచక ముద్భావితం, న తత్రాద్యతనపురుషమాత్రబుద్ధిప్రణయ నానూయయా నాదరః కరణీయః పూర్వైరేవంవిధదోషోద్భావనరూపస్య విచారస్య ప్రణీతత్వాత్." [వ్య. వి. వ్యా. 15 పు.]

"తదేవం మహావిదుషాం మార్గమనుసృత్య సహృదయశ్లాఘాదరాయ విచారయ(స్తరం!)తోఽస్య మహామతేర్న కశ్చిత్ పర్యనుయోగలేశస్యాప్యవసర ఇత్యల మతిప్రసక్తేన" [16 పు.]

22. చూ. 6; 14; 18; 22-28; 26; 32; 34-35; 56 పుటలు.

అను భట్టబాణహర్షవర్ధనవిషయక మగు శ్లోక మిం దుదాహరింపఁబడియున్నది.[23] మఱి యు 'హయగ్రీవవధ' యను సంస్కృతకావ్యమును నిర్మించిన భర్తృమేణ్ఠునిగూర్చిన యీక్రిందిశ్లోకము గూడ నీపుటలోనే యుల్లేఖింపఁబడి యున్నది.

శ్లో. "పుండ్రేక్షోః పరిపాకపాండునిబిడే యో మధ్యమే పర్వణి
ఖ్యాతః కిఞ్చ రసః కషాయమధురో యో రాజజంబూఫలే
తస్యాస్వాదదశావిలుంటనపటు ర్యేషాం వచోవిభ్రమః
సర్వత్రైవ జయన్తి చిత్రమతయ స్తే భర్తృమేణ్ఠా(ణ్ఠా?)దయః."

వ్యాఖ్యాతలచేఁ బేర్కొనఁబడిన గ్రంథగ్రంథకర్తలనామములలోఁ బ్రధానములు:—

గ్రంథకర్తలు :	గ్రంథములు :
1. అక్షపాదుఁడు (40 పు)	1. కావ్యకౌతుకము (13 పు)
2. ఉద్భటుఁడు	2. దర్పణము [హృదయదర్పణము, ధ్వనిధ్వంసగ్రంథము 1; 13 పు]
3. కాత్యాయనుఁడు (15 పు)	3. నాటకమీమాంస[32పు]
4. దండి ['ద్వాణ్ణోగ్రన్థః' 47 పు]	4. బృహతి (45 పు)
5. ధర్మకీర్తి [కృతవార్త్తికము. 34 పు]	5. వక్రోక్తిజీవితము(16;44పు)
6. ధ్వనికారుఁడు. (15, 44 పు)	6. సాహిత్యమీమాంస(32పు)
7. పతంజలి. (26 పు)	7. హర్షచరితవార్త్తికము(44;50)
8. పరిమళుఁడు. (52 పు)	8. హృదయదర్పణము(1;13పు)
9. వామనుఁడు. (29, 45; 52 పు)	
10. సౌగతులు. (41 పు)	

వ్యాఖ్యాత మూలమునందలి పాఠభేదములను[24] బ్రక్షిప్తములనుగూడఁ జర్చించి యున్నాఁడు.[25] అలంకారసర్వస్వమునందలి 'వృత్తి'కారుఁడు (రుయ్యకుఁడు) నీవ్యాఖ్యాతయు భిన్నులు కారు కావున నీవ్యాఖ్య క్రీ. శ. 1150 ప్రాంతముల రచింపఁబడె నని యెంచఁదగును.

IX. శ్రీకంఠస్తవము.—ఇది యుత్సన్నప్రాయ మనఁదగును.

'అలంకారసర్వస్వము'న నీగ్రంథము స్వనిర్మితము గా రుయ్యకుఁ డుదాహరించుకొనియున్నాఁడు.

23. చూ. 20 పుట.

24. చూ. 33; 35 పు.

25. చూ. 51 పు.

"ఉదాహరణం మదీయే శ్రీకణ్ఠస్తవే యథా:—

*   *   *   *

'శ్లో. అహీనభుజగాధీశవపుర్వలయకఙ్కణమ్
శైలాదినన్దిచరితం క్షతకందర్పదర్పకమ్
వృషపుఙ్గవలక్ష్మాణం శిఖిపావకలోచనమ్
ససర్వమఙ్గలం నౌమి పార్వతీసఖ మీశ్వరమ్॥
దారుణః కామతో జాతో భస్మభూతికరః పరః
రక్తశోణార్చి రుచ్చణ్డః పాతువః పావకః శిఖీ"

ఏతచ్చ సుబన్తాపేక్షయా. తిఙన్తాపేక్షయాచ యథా తత్రైవ—
భుజఙ్గకుణ్డలీవ్యక్త శశిశుభ్రాంశుశీతగుః
జగన్త్యపి సదాపాయా దవ్యా చ్చేతోహరః శివః" [అలం. స. 19 పు.]

X. సహృదయలీల[26]:—

(1) గుణోల్లేఖము, (2) అలంకారోల్లేఖము, (3) జీవితోల్లేఖము, (4) పరిక రోల్లేఖము, అను నాలు గుల్లేఖములు గల చిన్న గ్రంథము. ప్రథమోల్లేఖమున నాకర్షణీయము లగు రమణీమణుల రూపవర్ణప్రభాదు లగు దశగుణములు నభి వర్ణింపఁబడినయవి. ద్వితీయమున ముక్తాస్వర్ణరత్నాత్మకము లగు వివిధాలంకార ములు, నభ్యంజనయోగ్యము లగు ననులేపాదులు, నారీమణులు ధరించు పుష్ప ములు మొద లగునవి వర్ణింపఁబడినవి. తృతీయమున రామణీయకమునకు సార భూతమగు యౌవనముంగూర్చి వివరింపఁబడెను. చతుర్థమున సౌందర్యాతిశాయు లగు సామగ్రులను గూర్చి విచారింపఁబడెను.

XI. సాహిత్యమీమాంస:—ఈకృతిరత్న ముత్సన్నమైన దనియే చెప్పఁ దగును. ఇది 'అలంకారసరస్వము'నందును, 'వ్యక్తివివేకవిచారము'నందు నుదా

---

26 'కావ్యమాల' V గుచ్ఛకము, బొంబాయి, (నిర్ణయసాగరముద్రణము) 'పిషెల్' [Prof. Richard Pischel] పండితుఁడుకూడ దీనిని బ్రచురించియున్నాఁడు. 1886.

శ్రీమాన్ మాడభూషి కృష్ణమాచార్యులవారు తమ 'సంస్కృతవాఙ్మయ చరిత్రము'లో "పరిశ్రుతము మనకులభించిన రుయ్యకుని ద్వితీయగ్రంథము 'సహృదయలీల' యను రసగర్భగీతము (Lyric)" అని వ్రాసియున్నారు. ["A History of the Classical Sanskrit Literature' by Prof. M. Krishnamacharya, M. A. B. L., 1906, Page

హరింపఁబడియున్నది.[27] విద్యానాథుఁడు [1325 క్రీ. శ.] కూడ దీని నుదాహరించియున్నాఁడు.

"ప్రబంధరాశే ర్మహాపురుషగుణవర్ణనం హేమ్నః పర మామోదః ... . ప్రపంచితం చ సాహిత్యమీమాంసాయామ్ 'నాయకగుణగ్రథితా స్సూక్తిస్రజ స్సుకృతినా మాకల్పంతి' ఇతి.[28]" ఈగ్రంథరాజముగూర్చి యింతకంటెఁ బ్రకృత మేమియుఁ దెలియుటలేదు.

XII. హర్షచరితవార్త్తికము—ఈ గ్రంథముకూడ నుత్సన్నకల్ప మనియే నుడువఁదగును. అలంకారసర్వస్వమునందును వ్యక్తివివేకవ్యాఖ్యయందు నీగ్రంథము పేర్కొనఁబడియున్నది. ప్రకృతము మనకు లభియించిన హర్షచరితవ్యాఖ్యలలో శంకరపండితుని 'సంకేతవ్యాఖ్య' ప్రాచీనతమముగాఁ జూపట్టెడిని. ఇతఁడు బహుశః కాశ్మీరదేశీయుఁడే కావచ్చును. అయినను దనవ్యాఖ్యలోఁ గాశ్మీరపండితులగు భామహోద్భటుల నీతఁడు పేర్కొనియెఁ, గాని, మమ్మట రుయ్యకుల నుదాహరించి యుండలేదు. అందువలన నీతఁడు రుయ్యకునికంటెఁ బూర్వుఁడని యే నిర్ణయింపనగును. శంకరుని వ్యాఖ్యకంటెఁ బూర్వము మఱికొన్ని వ్యాఖ్య లున్నట్లు, "కేచిత్, అన్యే, అపరే" అను నీతని సూచనలవలనఁ దెలియుచున్నది.

మఱియు నాధునికుఁడగు యస్.డి. గజేంద్రగడ్కర్ పండితుఁడు కూడ హర్షచరితమునకు 'బాలబోధిని' యనునొక వ్యాఖ్య రచించియున్నాఁడు.

ఇంతకంటె నధికముగ నీగ్రంథమును గూర్చి తెలియుటలేదు.

కావ్యమునకు శబ్దములు శరీరమువంటి వని దండి నుడివియున్నాఁడు. అట్లగుచోఁ గావ్యమున కాత్మ యేది యని ప్రశ్న కలుగుచున్నది. దీని కాయాయాలాంకారికులు వారివారిమతముల ననుసరించి వివిధము లగుసమాధానముల నొసఁగియున్నారు. ఆమతములలోఁ బ్రధానములు కాలక్రమమునుబట్టి యేవన:—

1 రసమతము, 2 అలంకారమతము, 3 రీతిమతము, 4 ధ్వనిమతము, 5 వక్రోక్తిమతము. మఱియు ననుమానమతము, ఔచిత్యమతము, చమత్కారమతము మొదలగున వనేకములు గలవు. అలంకారవిషయమున రుయ్యకుఁ

165.] కాని యిది ప్రామాణికము. ఈకృతి 'సహృదయలీల' కాని 'సహృదయరీతి' కాదు. ఇది యలంకారగ్రంథమే కాని రసగర్భగీతము కాదు.

27. చూ. అధోజ్ఞాపికలు 10; 18.

28. ఉపోద్ఘాతప్రకరణము, 9 పు. (వావిళ్ళవారిప్రతి)

డుద్భట కుంతకులమతము ననుసరించినను, నీతఁడు ధ్వనిపక్షవాదియే కాని యలంకారమతానుయాయి కాఁడు. సునిపుణాధిషణుఁ డగునీతఁడు చిరంతనాలంకారికుల యభిప్రాయములను నవీనులయభిప్రాయములను విశేషసామర్థ్యముతో సమన్వయ మొనరించియున్నాఁడు. ప్రాచీనాలంకారికులగ్రంథములకు రుయ్యకునియలంకారసర్వస్వము పరిశిష్టగ్రంథమువంటిది. ధ్వనికారుఁడు కావ్యమును—ధ్వని, గుణీభూతవ్యంగ్యము, చిత్రము-అని మూఁడువిధములుగా విభజించియున్నాఁడు. అందు మొదటిరెండువిధములును ధ్వన్యాలోకమున వివరింపఁబడియున్నవి. శబ్దార్థాలంకారప్రధాన మగుచిత్రకావ్యమున కందుఁ బ్రసక్తిలేకపోవుటచే నీభాగమును రుయ్యకుఁడు సర్వంకషముగాఁ జర్చించియున్నాఁడు. నవీనాలంకారికులలోఁ బ్రధానులగు విశ్వనాథుఁడు, విద్యాధరుఁడు, విద్యానాథుఁడు, అప్పయదీక్షితులు నీతని యభిప్రాయములను బరమోపాదేయము లని యెంచి యున్నారు. ఒక్క రసగంగాధరకారుఁడు దక్క రుయ్యకునిమతమును ఖండించినవారే లేరు. దీనినిబట్టి చూడఁగా రుయ్యకుఁ డలంకారసారస్వతసామ్రాజ్యమున నెంతయుత్కృష్టస్థానము నలంకరించియున్నాఁడో తెలియఁగలదు.

గ్రంథస్వీకారము.

1. శ్రీశతకరత్నాకరము:—ఇందు భాస్కరోపాసకులు శ్రీయుత, అకుల భూపతికవిగారిచే రచియింపఁబడిన నవరత్నద్వాదశప్రాసభాస్కరశతకమును, మానసబోధశతకమును, శౌరిశతకమును—భూపతికవిగారి కుమారుఁడు శ్రీయుత పెద్దయ్యకవిగారిచే రచియింపఁబడిన రాఘవశతకమును గలవు. భాస్కరశతక రాఘవశతకములు వృత్తములు. మానసబోధ, శౌరిశతకములు కందములు. భూపతికవిగారు దివంగతులైరి. వీరికవిత్వము భక్తిరసప్రధానమై నిర్దుష్టమై ధారాళముగ నున్నది. దీని వెల రు 0-1-0. అకుల పెద్దయ్యగారి యొద్ద అమలాపురము తా॥ కూనవరములో దొరకును.

నవరత్నద్వాదశప్రాసభాస్కరశతక మొక్కొక్కప్రాసమునకు తొమ్మిదేసిపద్యముల చొప్పునఁ బండ్రెండక్షరముల ప్రాసములతోడివృత్తములు. మచ్చు-

మ. పగలే పూనెద వెల్లకాలమును నాభాగ్యం బదెంతయు భూ
తగణంబు ల్మినుజూచిన న్భయముచేతం బాఱు పేయేల నీ
రుగ మాఱుం గద రోగపుంజములు నీరూపంబు లగ్గింపఁ బ
న్నగరాజేంద్రునికైనఁగాదు వినుదీనాధార యోభాస్కరా. గకారప్రాసము. 46

ఉ. దండిగ నేగు మండినరథంబున కొక్కటె చక్రముండెనా
యుండుట కేమివింత సుగుణోత్తమ రజ్జులు పాములేకదా
నిండుబయల్లనుంగొనఁగ నెన్నుదిఁబూనుము సప్తవాజులు నీ
యండకు రాఁదలంపుగల యామలభూపతికోర్కె భాస్కరా. -ండప్రాసము. 90

క. మిన్నున నేనున్నాఁడను, మన్నున నీవుండినావు మానక యెపుడున్
నిన్నుఁ గరుణించు టెట్లని, పన్నుగ శ్రీభాస్కరుండు పలుకఁడు మనసా. 41

క. కిరణంబులు తాఁకినచో, దురితము లేనైనఁ గాని తొలఁగక నిలువం
దరమా యిది గావున భా, స్కరునికిఁ గడుమ్రొక్కు లిడుము చపలపు మనసా.

క. పాపాత్మసభను ద్రౌపది, కేపట్టును లేక యుండ నిభరాడ్వరదా
కాపాడు మనినఁ గాచితి, వాపద్బాంధవుఁడ వనుట కరుదే శౌరీ. 17

చ. ఘనమగు కామమాదిగల గ్రాహకదంబముచే వెలుంగు నీ
తనువనునబ్ధిలోన భయదంబగు వ్యాధితరంగవల్లిలో

మునుఁగుచుఁ దేలుచుండి తటముం గనలేని మదీయజీవనౌ
కను నొకయొడ్డుచేర్చి మనఁగాఁ గరుణింపవె స్వామి రాఘవా. 46

ఉ. బాహుబలుండ నే నొకని ప్రాపున గోర పటంపు గర్వసం
దోహముఁ బొందరాదు తపనుండు సహస్రకరాన్వితుండు మం
దేహవినాశనార్థ మొకదీనధరాము నర్ఘ్యతోయసం
దోహ మపేక్షచేయుటఁ బుధుల్ వచియించుట లేదె రాఘవా. 61

ఈపెద్దయ్యగారు రచించిన బిల్హణీయము ను మఱికొన్ని శతకములును వెలువడనున్నవి.

2. హంసతారావళి - లలితాశతకము.

హైదరాబాదు నైజాంకాలేజీ ప్రొఫెసరు, విద్వాన్ బ్ర. సరిపెల్ల విశ్వనాథ శాస్త్రి, యం. ఏ. గారు రచించినవి. వీరు కొల్లాపురము స్నేహలతాసంఘమునం దొకసభ్యులు. ఆసభవారి ప్రోత్సాహమునఁ బ్రసంగవశమున హంసతారావళి. "మానసరాజహంస చనుమా వినువాకకుఁ బ్రొద్దుగ్రుంకెడిన్" అను మకుటము తోను, నకారప్రాసయుతముగను — లలితాశతకము, "లలితా రమ్మికఁ గాలయాపనములేలా? రాజబింబాననా?" యనుమకుటముతో లకారప్రాసముతోడి మత్తేభములుగను రచియించిరి. వీరు సంస్కృతాంగ్లములలో యం. ఏ. పరీక్ష నిచ్చిరి. ఆంధ్రమున విద్వత్పరీక్ష నిచ్చిరి. కావున మూఁడుభాషలలో నసమాన మైనపాండిత్యము గలవారు. బుద్ధిమంతులు, నిగర్వులు నగువీరిభాషాభిమానము తదనుగుణముగనె యుండు ననుటకు సంశయము లేదు. కవిసార్వభౌమ శ్రీపాద కృష్ణమూర్తిశాస్త్రిగారును శతావధానులు చెళ్లపిళ్ల వేంకటశాస్త్రిగారును వీరి కవితను మెచ్చుకొనిరి. మచ్చునకు రెండుపద్యములు.

1. మానవు నీకుబుద్ధి విను మానము లబ్ధము లెన్నియేన్ననేన్
మేనులు పెంచువాంఛలను మేఁపఁగఁ జూచితి వంతెకాని నీ
దీనత తీఱిపోయినదె? తెల్లుము నన్నిటుఁ ద్రిప్పు నెంచితో
మానసరాజహంస చనుమా వినువాకకుఁ బ్రొద్దుగ్రుంకెడిన్.

1. అలరుందావులు వ్యాప్తమైనగతి విద్యాగంధవాహంబు భా
సిలుచందంబున నక్షరంబగు యశశ్శ్రీసామ్యకర్పూరకాం
తిలతాజ్యోతులు వెల్గుచాడ్పునఁ గదే ధ్యేయంబు నీచాయలో
లలితా! రమ్మికఁ గాలయాపనము లేలా రాజబింబాననా!

పద్యములంబట్టి వీరియుపాసనావిధము తెల్లము గాఁగలదు. దీనికి ముందు స్నేహలతాకవితాసంఘమున కధ్యక్షులు సోదరకవులు, వి. రామసుబ్బారాయఁడుగారును, వేంకటనారాయణగారును వ్రాసిన పీఠిక కలదు. వెల రు 0-4-0. కర్నూలుజిల్లా మొరవకొండపోస్టు కొల్లాపురములో స్నేహలతాకవితాసంఘములో నీప్రత్తమే గాక యనేకగ్రంథములు దొరకును.

3. పళ్లమాంబికాతారావళి.

శ్రీయుత వడ్లమాని సూర్యనారాయణశాస్త్రిగారిప్రోత్సాహముచే వాజపేయయాజుల రామసుబ్బారాయఁడుగారు రచించినతారావళి. గోదావరీమండలములో వానపల్లి పళ్లాలమ్మ మిగులఁ బ్రసిద్ధికెక్కినది. పలువురు, తమబిడ్డలకు పల్లయ్య, పల్లమ్మ, పల్లమరాజు, పళ్లాలు- అని యాదేవతపేళ్లను బెట్టుకొనుచున్నారు. వైశాఖమాసములో సంవత్సరోత్సవము విరివిగా జరగుచుండును. ఇందు మొదట నాయంబవృత్తాంతము చేర్పఁబడినది. ఇది యమూల్యము. కొల్లాపురములోనే దొరకును.

ఏదో చిక్కుదయించువేళలనో లే కేదో భయభ్రాంతినో
యేదో దైన్యము గల్గువేళలనో నీవే దిక్కుగాఁ గొల్తు రే
తాదృగ్దైవత మెందు లే దనుచు నాధర్మంబునం గాక నీ
పాదాబ్జంబు లనుక్షణంబు నెదలో భావింతుఁ బళ్లాంబనో.

4. నాగానందనాటకము.

శ్రీహర్షదేవుని సంస్కృతమునకు, పాలెపు వేంకటసూర్యగోపాలప్రధానుల యాంధ్రానువాదము. రెండవకూర్పు. దీనిని 1890 సం॥లోఁ గాకినాడలోఁ గవిగారు న్యాయవాదులుగానున్నపుడు మొదటిసారియచ్చువేయించిరి. దానికంటె దీనిలో మార్పులేమియుం జేయలేదు. ఈనాటకము తెనుఁగుదేశములో విరివిగా వ్యాపించినట్లు లేదు. ఇందు నాయకుఁ డగుజమూతవాహనుఁ డొకనాగుని రక్షించుటకై తనశరీరమును గరుత్మంతున కర్పించుట వర్ణితము. దానిచేతనే యతనిని శిబి, దధీచి, కర్ణాదులగు మహాదాతలలో నుగ్గడించుచున్నారు. 4, 5, అంకములు చదువునప్పుడు కరుణ ముట్టిపడుచుండును. గరుడునకు-దినమున కొక్కనాగుని దినునట్లు వాసుకి సమయముచేయించినాఁ డనినమాట విని జీమూతవాహనుఁ డనినక్రింది యొక్క పద్యమేచాలును జీవకారుణ్యమునకు—

శ్లో. జిహ్వాసహస్రద్వితయస్యమధ్యే, నైకాపి సా తస్య కిమస్తి జిహ్వా
ఏకాపిరక్షార్థమహిద్విషోద్యా, దత్తోమయాత్మేతి యయాబ్రవీతి.
గీ. ఆఫణీంద్రు జిహ్వాద్విసహస్రమందు, మిం దియొకపాము నైన రక్షించుకొనుటకు
నిదిగొ నాదేహమును గొను మిత్తుననఁగ, జాలనిది యయ్యెనే యొకనాలుకైన.

నాటకము తెనిఁగింపును ముద్రితముగా నున్నది. శ్రీ వేంకటసూర్యగోపాలముగారు వెనుక, జానకీపరిణయమును, గమలినీకలహంసమును గూడ నాంధ్రీకరించి ప్రకటించిరి.

క్రోడీకరోతి ప్రథమం జాతం నిత్యమనిత్యతా
ధాత్రీవ జననీ పశ్చాత్ తదా శోకస్య కః క్రమః.

క. అమ్మున నిడుకొను దాది వి,ధమ్మున మునుము న్ననిత్యతయె, జంతువులం
బిమ్మటనే మాతగదా, యమ్మా యిట శోకహేతు వరయఁగ నేదీ.

ఈనడుమ ముద్రారాక్షసమును దెనుఁగుచేసి ప్రకటించి యుండిరి. దీనివెల ౮ అణాలు. అమలాపురములోఁ గవిగారియొద్ద దొరకును.

5. వైజయంతి.

భావ సం॥ చైత్రమాసములో కొల్లాపురము స్నేహలతాకవితాసంఘము నుండి వెలువడిన ద్వితీయవార్షికపత్రిక. శ్రీ చేబ్రోలు సరస్వతీదేవిగారు సంపాదకురాలు. క్రౌను నాల్గుపుటలతోడి 60 పుటల సంచిక. ఇందుఁ బలువురు భాషాభూషణుల గద్యపద్యవ్యాసములను జేర్చిరి. జనమంచి వేంకటరామయ్యగారి మేఘసందేశము, నిడమర్తి సత్యనారాయణగారి త్రిక్కనస్వతంత్రరచన, అనుముల సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిగారి గర్వితకన్య, భాగవతం సీతారామశాస్త్రిగారి దేవకీనందనతారావళి, మిన్నగ నున్నవి. ముందుం దీసంవత్సరాదిసంచికయు హృష్టపుష్టమై వెలువడఁగలదని యూహించుచున్నాము. దీని వెల రు ౧. భాషాధిపులు దీనిలో నమూల్యవ్యాసముల రచించియుఁ బాఠకులు దీనిం గొనియు స్నేహలతాకవితాసంఘమువారికిఁ దోడ్పడుదురుగాక !

సేతుబంధమహాకావ్యభూమిక.

—: శ్రీమాన్ మేడేపల్లి వేంకటరమణాచార్యులుగారు :—

శ్లో. "అత్ర సమాప్యత ఏత త్సీతాలంభేన జనితరామాభ్యుదయమ్
రావణవధ ఇతి కావ్య మనురాగాంకం సమస్తజననిర్వేషమ్"

(15 ఆశ్వా-15 స్కంధకము) సీతాప్రాప్తిచే లబ్ధరామాభ్యుదయ మైన యీకావ్యమునకు రావణవధ మని పేరు. ఇందులోఁ బ్రత్యాశ్వాసాంత్యస్కంధకము ననురాగపదాంకిత మైయున్నది.

శ్లో. "మహారాష్ట్రాశ్రయాం భాషాం ప్రకృష్టం ప్రాకృతం విదుః
సాగర స్సూక్తిరత్నానాం సేతుబంధాదియ న్మయమ్."

అని యాచార్యదండి తనకావ్యాదర్శమం దీకావ్యమునకు సేతుబంధ మని మఱియొక పేరు పెట్టెను. అష్టవిధప్రాకృతభాషలలో మహారాష్ట్రభాష యుత్తమ మైన దనియు నాభాషలో నీసేతుబంధమహాకావ్యము వ్రాయఁబడిన దనియుఁ జెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో. "అభినవరాజారబ్ధా చ్యుతస్ఖలితేషు విఘటితపరిస్థాపితా
మైత్రీవ ప్రముఖరసికా నిర్వోఢుం భవతి దుష్కరం కావ్యకథా"

అని ప్రథమాశ్వాసనవమస్కంధకముచేతను, బ్రత్యాశ్వాసాంతమందు "ఇతి శ్రీప్రవరసేనవిరచితే" అని యుండుటచేతను,

శ్లో. "కీర్తిః ప్రవరసేనస్య ప్రయాతా కుముదోజ్జ్వలా
సాగరస్య పరం పారం కపిసేనేవ సేతునా"

అని హర్షచరిత్రోపోద్ఘాతమందు భట్టబాణుఁడు వ్రాసి యుండుటచేతను "యథా సేతుబంధే ప్రవరసేనస్య-

శ్లో. దనుజేంద్రరుధిరలగ్నే యస్య స్ఫురతి నఖప్రభాసమూహే
వ్యాకులీభవంతి విపలాయితా గళితస్తనాంశుకా మహాసురలక్ష్మీః."

అని పదునొకండవశతాబ్దమందు జీవించిన కాశ్మీరదేశస్థుఁ డగుమహాకవి క్షేమేంద్రుఁడు తాను రచియించిన "ఔచిత్యవిచారచర్చ"లోఁ జెప్పియుండుటచేతను ప్రవరసేనుఁ డను ప్రవరసేనుఁ డనునొకమహాత్మా జుండె నని తోఁచుచున్నది. ప్రవరసేనుఁ డను పేరు గలరాజులు నలుగు రున్నారు. వారిలో నిరువురు కాశ్మీరదేశస్థులు. రాజతరంగిణీతృతీయతరంగమందు కల్హణునిచే వర్ణింపఁబడిరి.

శ్లో. "శతేషు షట్సు సార్ధేషు త్ర్యధికేషు చ భూతలే
కలేర్గతేషు వర్షాణా మభవ న్కురుపాండవాః" (రాజ-1-51)

కలియుగము 653 సంవత్సరములు కాఁగా, కురుపాండవు లుండిరి.

శ్లో. "వర్షాణాం ద్వాదశశతీ షష్టిః షడ్భిశ్చ సంయుతా
భూభుజాం కాలసంఖ్యాయాం తద్వా పంచశతో మతా" (రాజ-1-54)

అను వాక్యమును బట్టి 1266 సంవత్సరములలో నేఁబదియిద్దఱు రాజులు గతించిరి.

శ్లో. "చతుర్దశాధికం వర్షసహస్రం నవవాసరాః
మాసాశ్చ విగతా హ్యస్మి న్నేకవింశతిరాజసు"

అనురాజతరంగిణీ (1-84) శ్లోకమందు వర్ణింపఁబడిన ప్రకారము లవమహారాజు రాజ్యప్రారంభకాలము 1014.

శ్లో. "శతద్వయే వత్సరాణా మష్టభిః పరివర్జితే
అస్మిన్ ద్వితీయే వ్యాఖ్యాతాః షట్ప్రఖ్యాతగుణా నృపాః"

అని ద్వితీయతరంగమందు

శ్లో. "తస్మి న్నస్తంగతే భుక్త్వా క్ష్మాం చ తు స్త్రింశతం సమాః
అనాదిత్య మి వాశేషం నిరాలోక మభూ జ్జగత్"

అని మేఘవాహనమహారాజు పరిపాలనకాలము ముప్పదినాలుగుసంవత్సరములు గతింపఁగా,

శ్లో. "అథ క్ష్మాభృ ద్దరక్ష క్ష్మాం శ్రేష్ఠసేన స్తదాత్మజః
ఆహుః ప్రవరసేనం యం తుంజీనం చాంజసా జనాః"

శ్లో. "ఈశో నృపాణాం నిశ్శేష క్ష్మాకేదారకుటుంబినామ్
ససమా స్త్రింశతంభూభృ దని స్త్రింశాశయోఽభవత్"

(రాజ 3-101) అను శ్లోకమును బట్టి ప్రథమ ప్రవరసేనుని రాజ్యకాలము ముప్పదిసంవత్సరములు కలిపికొనఁగా 3159—89 కల్యబ్దములు కాఁగాఁ బ్రథమ ప్రవరసేనుఁడు కాశ్మీరమండలమందు రాజ్య మేలెను.

శ్లో. "పౌత్రః ప్రవరసేనస్య గిరా మాతు ర్నృపాత్మజః
పైతామహేన నామ్నైవ కులాఖ్యాఖ్యాపితోఽభవత్" (రాజ-3-109)

శ్లో. "నివార్య మరణోద్యోగం మాతుర్నిర్వేదఖేదితః
యయౌ ప్రవరసేనోఽథ తీర్థసేవ్యో దిగంతరమ్" (రాజ 1-123)

శ్లో. "రక్షిత్వా దశమాసోనాః క్ష్మామేకత్రింశతం సమాః
తస్మిన్ క్షణే హిరణ్యోపి శాంతిం నిస్సంతతి ర్యయౌ" (3-124)
శ్లో. "తత్రానేహ స్స్వుజ్జయిన్యాం శ్రీమాన్ హర్షాపరాభిధః
ఏకచ్ఛత్ర శ్చక్రవర్తీ విక్రమాదిత్య ఇత్యభూత్" (3-125)

ప్రవరసేనుని మనుమఁడు తల్లియాజ్ఞ ననుసరించి తాతపేరునే పెట్టుకొనెను. తల్లి మరణోద్యోగమును నివారించి నిర్విణ్ణుఁడై తీర్థయాత్రలకుఁ జనెను. పది మాసములు తక్కువ ముప్పదిసంవత్సరములు రాజ్యము చేసి నిర్వేదమును జెంది తీర్థయాత్రలకుఁ బోయెను. ఆకాలమందు హిరణ్యుఁడనువాఁడు సంతతి లేకుండఁ గాలధర్మము నొందెను. ఆకాలమం దుజ్జయినీనగరమున హర్షుఁడను నామాంతరము గల విక్రమాదిత్యుఁ డేకచ్ఛత్రాధిపతి యై రాజ్య మేలెను. ఇట్లు పూర్వోక్త శ్లోకప్రామాణ్యముచేఁ బ్రవరసేనుని జ్యేష్ఠపుత్రుఁ డగు హిరణ్యుని రాజ్యపరిపాలన కాలము 31 సంవత్సరములు కలుపఁగాఁ దేలిన 3220 కల్యబ్దములకు ముందే ప్రవరసేనుని కనిష్ఠపుత్రుఁ డగు తోరణుని కుమారుఁ డైన ప్రవరసేనుని జన్మము. ఇట్లు క్రీస్తుశకము ద్వితీయశతకమందు కాశ్మీరకద్వితీయప్రవరసేనునికాలము నిశ్చయింపఁ బడుచున్నది.

Dr G Buhler Ph. D. మహాశయుఁడు వాకాటకవంశమందుఁ గూడ నిద్దఱు ప్రవరసేను లున్నా రని "ఇలిచపూరుశాసనము"వలనఁ గనఁబఱిచెను.

"ఓం ఓం స్వస్తి ప్రవరపురా దగ్నిష్టోమా ప్తోర్యామోక్థ్యషోడశ్యతిరాత్ర వాజపేయసవసాద్యస్క చతురాశ్వమేధయాజినః విష్ణువృద్ధసగోత్రస్య సామ్రాజో వాకాటకానాం మహారాజశ్రీ ప్రవరసేనస్య సూనోః అత్యంత స్వామిమహా భైరవభక్తస్య అంసభారసన్నివేశిత శివలింగోద్వహన శివసు పరితుష్టసముత్పాదిత రాజవంశానాం పరాక్రమాధిగతభాగీరథ్యమలజలమూర్ధాభిషిక్తా నాదశాశ్వమే ధావభృథస్నాతానాం భారశివానాం మహారాజభవనాగదౌహిత్రస్య గోమతీ పుత్రస్య వాకాటకానాం మహారాజశ్రీ రుద్రసేనస్య సూనో రత్యంతమాహేశ్వర స్య సత్యార్జవకారుణ్యశౌర్యవిక్రమ నయవినయమాహాత్మ్యాధిమత్వపాత్రాగత భక్తి త్వ ధర్మవిజయిత్వ మనోనైర్మల్యాదిగుణై స్సముపేతస్య వర్ష మభివర్ధమాన కోశదండసాధనసంతానపుత్రపౌత్రిణః యుధిష్ఠిరవృత్తే ర్వాకాటకానాం మహారాజశ్రీ పృథివీషేణస్య సూనో ర్భగవత శ్చక్రపాణేః ప్రసాదోపార్జిత శ్రీసముదయస్య వాకాటకానాం మహారాజశ్రీ రుద్రసేనస్సూనో రహారాజాధిరాజ శ్రీదేవగుప్తసుతాయాం

ప్రభావతీగుప్తాయా ముత్పన్నస్య శంభోః ప్రసాదధృతికార్తయుగస్య వాకాటకా
నాం పరమమాహేశ్వర మహారాజశ్రీ ప్రవరసేనస్యవచనా భోజకటరాజ్యే మధు
నదీతటకే చర్మాంకనామగ్రామః రాజమానిక భూమిసహస్రైరష్టాభిః 8000 శత్రు
ఘ్నరాజపుత్ర కోండరాజవిజ్ఞాప్త్యా నానాగోత్రచరణేభ్యో బ్రాహ్మణేభ్య స్సహస్రాయ
దత్తః యతో స్మత్సంతకాః సర్వాధ్యక్షాధియోగనియుక్తా ఆజ్ఞాసంచరి కులపుత్రా
ధికృతా భటా శ్ఛాత్రాశ్చ విశ్రుతపూర్వ యాజ్ఞయాజ్ఞాపయితవ్యా విదిత మస్తు
వో యథేహా స్మాకం మనోధర్మాయుర్బలవిజయైశ్వర్యవివృద్ధయే ఇహాముత్రహితార్థ
మాత్మానుగ్రాహాయ వైజైకే ధర్మస్థానే అపూర్వదత్త్యా ఉదకపూర్వ మతిసృష్టః।
అథాస్యోచితాంపూర్వరాజానుమతాం చాతుర్వైద్యగ్రామమర్యాదాన్విత రామ
స్తద్యథా। అకరదాయీ అభటచ్ఛాత్రప్రావేశ్యః అపారపరగోబలివర్దః అపుష్ప
క్షీరసందోహః అవరాసనవర్మాంగారః అలవణక్లిన్నక్రేణిజనకః సర్వవేష్టిపరిహార
పరిహృతః సనిధి స్సోపనిధిః సంక్లుప్తోపక్లుప్తః। ఆచంద్రాదిత్యకాలీయః పుత్రపౌత్రా
నుగమకః। భుజతాం న కేనచి ద్వ్యాఘాతం। కర్తవ్య స్సర్వక్రియాభి స్సురక్షిత
వ్యః। పరివర్ధయితవ్య శ్చ। యశ్చాయం శాసన మగణయమానో స్వల్పమపిబా
ధాం కుర్యాత్కారయితావా తస్యబ్రాహ్మణై ర్వేదితస్య సదండ నిగ్రహం కుర్యామః।
అస్మింశ్చ ధర్మావరకరణే అతీతానేకరాజదత్త సంచింతన పరిపాలనం కృతపుణ్యాను
కీర్తన పరిహారార్థం న కీర్తయామః వ్యాసగీతౌ చాత్ర శ్లోకౌ ప్రమాణీకర్తవ్యౌ।
స్వదత్తాం పరదత్తాం వా యో హరేత వసుంధరాం। గవాం శతసహస్రస్య
హంతు హరతి దుష్కృతం। షష్టి వర్షసహస్రాణి స్వర్గే మోదతి భూమిదః।
ఆచ్ఛేత్తాచానుమంతాచ తాన్యేవ నరకే వసేత్। ఇతి శాసనస్థితి శ్చేయం బ్రాహ్మణై
రీశ్వరై శ్చానుపాలనీయా యథా రాజా సప్తాంగే రాజ్యే అద్రోహప్రవృత్తానాం
బ్రహ్మఘ్నచోరపారదారికరాజాపథ్యకారిప్రభృతీనాం సంగ్రామకుర్వతాం అన్యగ్రా
మేష్వనపరాద్ధానాం ఆచంద్రాదిత్యకాలీయః అతో౽న్యథా కుర్వతా మనుమోద
తాంవ్యోరాజ్ఞః భూమిచ్ఛేదం కుర్వతః అస్తేయ మితి ప్రతిగ్రాహిణ శ్చాత్ర వార
నియుక్తాః శాట్యాయనః గణార్యః వాత్స్యదేవార్యః భారద్వాజ కుమారశ
ర్మార్య పారశర్య గుహశర్మా కాశ్యపదేవార్యః మహేశ్వరమాత్రార్య కౌండిన్య
రుద్రార్య సోమార్య హరిశర్మార్య భారద్వాజ కుమారశర్మార్య కౌండిన్య మాతృ
శర్మా వరశర్మా గోండశర్మా నాగశర్మా భారద్వాజ శాంతిశర్మా రుద్రశర్మా వాత్స్యః
భోజక దేవార్య మప్పుశర్మా దేవశర్మా భారద్వాజ [illegible]శర్మా నాగశర్మా రేవతీశర్మా

ధర్మార్య భారద్వాజశర్మార్య నందనార్య మూలశర్మా ఈశ్వరశర్మా వరశర్మా వాత్సస్కందశర్మా భారద్వాజ బప్పార్య ధర్మార్య ఆత్రేయస్కందార్య గౌతమసోమశర్మార్య భర్తృశర్మార్య రుద్రశర్మ మఘార్య మాతృశర్మార్య ఈశ్వరశర్మార్య గౌతమసగోత్ర మాతృశర్మార్య కౌండిన్యదేవశర్మార్య వరశర్మార్య రోహార్య గౌతమసగోత్ర స్వామిదేవార్య రేవతిశర్మార్య జ్యేష్ఠశర్మార్య శాండిల్య కుమారశర్మార్య స్వాతిశర్మార్య చ్ఛాత్రాయణకోండార్య ప్రభృతయః సేనాపతౌ ఖత్రవర్మణి సంవ్యసరిష్టాదయో ౧౮ జ్యేష్ఠమాస శుక్లపక్షే త్రయోదశ్యాం శాసనం లిఖిత మితి వాకాటకలలామస్య క్రమప్రాప్తనృపశ్రియః। రాజ్ఞః ప్రవరసేనస్య శాసనం రిపుశాసనం."

ఇండియన్ యాంటిక్వెరీ (Indian Antiquary) 12వ-వాల్యూమ్. 243 పేజీలోఁ గనఁబర్చఁబడినది. దీనివలనఁ బ్రథమప్రవరసేనమహారాజు క్రీస్తుశకము చతుర్థశతకమందును ద్వితీయప్రవరసేనమహారాజు పంచమశతకమందును రాజ్యము చేసి రని నిశ్చయింపఁబడినది. ఇట్లు కల్హణుని రాజతరంగిణీప్రామాణ్యానుసారముగా నిద్దఱు ప్రవరసేనులు, పూర్వోక్త శాసనమువలన నిద్దఱు ప్రవరసేనులుఁ గానవచ్చుచున్నారు. వీరిలో సేతుబంధమహాకావ్యమునురచించిన ప్రవరసేనుఁ డెవ్వఁడో నిశ్చయింపఁబడ లేదు.

భోజుఁడే ప్రవరసేనుఁ డని కొందఱవాదము. "అభినవరాజార్థా చ్యుతస్ఖలితేషు విఘటితపరిస్థాపితా'' అను ప్రథమాశ్వాసములోని నవమస్కంధకమును వ్యాఖ్యానముచేయుచు నేతద్వ్యాఖ్యాత యగురామదాసు "ప్రవరసేనో భోజదేవ ఇతి కేచిత్'' అని వ్రాసెను. కాని యిది సరికాదు. ఏల యనఁగా- హర్షచరిత్ర భూమికలో బాణుఁడు "కీర్తిః ప్రవరసేనస్య ప్రయాతా కుముదోజ్జ్వలా। సాగరస్య పరం పారం కపిసేనే వ సేతునా" అని చెప్పి యుండుటచే భోజుఁడు బాణునికంటెఁ బూర్వుఁడై యుండవలెను. ఇది యనేకగ్రంథవిరోధముగావున భోజుఁడు ప్రవరసేనుఁడు గా నేరఁడు. దీనివ్యాఖ్యాన మయిన రామసేతుప్రదీపమందు-

"ధీరాణాం కావ్యచర్చా చతురిమవిషయే విక్రమాదిత్యవాచా
యం చక్రే కాళిదాసః కవికుముదవిధు స్సేతునామప్రబంధమ్
తద్వ్యాఖ్యా సౌష్ఠవార్థం పరిషది కురుతే రామదాస స్స ఏవ
గ్రంథం జల్లాలదీంద్రక్షితిపతివచసా రామసేతుప్రదీపమ్"

అని గ్రంథప్రారంభమం దున్నయీశ్లోకముచే మహారాజప్రవరసేనునికొఱకు మహారాజాధిరాజ విక్రమాదిత్యునాజ్ఞచే నిఖిలకవిచక్రచూడామణి యగు కాళి

దాసమహాశయుఁడు సేతుబంధ మనుప్రబంధమును రచియింపఁబోవువాఁడై నిర్విఘ్నపరిసమాప్త్యర్థమై రామచంద్రాత్మక మధుమథనరూపేష్టదేవతానమస్కారోప దేశముఖముగా మంగళము నాచరించుచున్నాఁడు.'' అని ప్రథమస్కంధకావతరణికచేఁ బ్రకృతగ్రంథమందుఁ బ్రత్యాశ్వాసాంతమందు "ఇఅసిరి పవరసేనవిరఇఅ కాళిదాసకఏ దహముఖవహే మహాకవ్వే'' అని వ్రాయుటచేత నీకావ్యము ప్రవరసేనకారిత మనియుఁ, గాళిదాసకృత మనియుఁ దోఁచుచున్నది. కాశ్మీరకద్వితీయప్రవరసేనవిక్రమాదిత్యు లుభయులు సమకాలికులై యున్నను విక్రమాదిత్యునికాలమందు ద్వితీయప్రవరసేనుఁడు రాజ్యప్రాప్తికంటె ముందే తీర్థయాత్రార్థమై కాశ్మీరదేశమును విడిచి వెళ్లిపోయెను.

"యయౌ ప్రవరసేనోఽథ తీర్థాత్సనక్యా ద్దిగంతరమ్। తత్రాసేహ స్యుజ్జయిన్యాం శ్రీమాన్ హర్షోఽపరాభిధః। ఏకచ్ఛత్రశ్చక్రవర్తీ విక్రమాదిత్య ఇత్యభూత్'' (3-125) అని రాజతరంగిణి చెప్పుచున్నది. విక్రమాదిత్యునిస్వర్గారోహణసమనంతరమందే మాతృగుప్తుఁడు కాశ్మీరదేశమును విడిచి పైకిఁబోఁగా ద్వితీయప్రవరసేనునికి రాజ్యము లభింపఁగా విక్రమాదిత్యప్రవరసేనులకు సమకాలికత్వ మెట్లు సంభవించును. రాజతరంగిణియందుఁ గాళిదాసు యొక్కయు సేతుకావ్యము యొక్కయుఁ బేరైనఁ గానరాదు. ఈకావ్యమునుఁ గాళిదాసు రచించి యున్నయెడల బాణాదులచే నతనికృతులయం దొందునుఁ జెప్పఁబడ లేదు? మాతృగుప్తునికే కాళిదా సని నామాంతర మున్న యెడల రాజ్యమును బరిత్యజించి కాశిలో నివసించువానికి ద్వితీయప్రవరసేనునితో మైత్రి యెట్లు సంభవించును ? ఈవిషయము తయు విచారసహముగా నుండ లేదు. ఏల యనఁగా:—ఔచిత్యవిచారచర్చాదులయందు "యథామాతృగుప్తస్య, యథా కాళిదాసస్య'' అని వేఱు వేఱుగాఁ బేర్లు కానవచ్చుచున్నవి. కావున ననిశ్చితపదార్థమందు యాథాతథ్యగ్రహణాదరముచే జాలును.

ఈమహాకావ్యమునకు కులనాథరామదాసశ్రీకృష్ణకృతము లగువ్యాఖ్యానములు మూఁడు కల వని Dr. Theodor Aufrecht మహాశయుఁడు Catalogus Catalogarum అనుగ్రంథములోఁ జెప్పియున్నాఁడు.

రామదాసనామధేయుఁ డైన యీగ్రంథవ్యాఖ్యాత పురాతనజయపురాధీశుఁ డైన మానసింహమహారాజునకు సకుల్యుఁ డని వ్యాఖ్యానారంభశ్లోకముల వలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది. ఇతఁడు జల్లాలుద్దీనునకు సమకాలికుఁడు,

"చక్షుర్భూతాఽశీతాంశుభిరభిగణితే(1652) సాహసాంకస్యవర్షే। వర్షే జల్లాలదీంద్రక్షితిముకుటమణే రప్యనంతాగమాభ్యామ్। పంచమ్యాం శుక్లపక్షే నభసి గురుదినే రామదాసేన రాజ్ఞా। విజ్ఞే నాపూరి తోయం తిథితులితశిఖో రామసేతు ప్రదీపః॥ జల్లాలదీనభూపాలనిత్యసేవనతత్పరః। బభూవ రామదాసాఖ్యో విప్రాణా ముపకారకః। తాదృశాన్ బ్రాహ్మణాన్ దృష్ట్వా రామదాసో మహాయశాః। వితీర్ణస్వర్ణదుర్వర్ణో బభౌ కర్ణఇ వాపరః."

Ancient History of the Deccan by G. Jouveau Dubreuil Doctor of the University of Paris, Professor, College, Pondicherry, 4th chapter. The Dynasties of Central Deccan.

వాకాటకవంశము.

డక్కనును బరిపాలించిన రాజవంశములలో వాకాటకవంశ మొకటి యై యున్నదని యిప్పటివఱకు నెవ్వరుఁ దలంపరైరి. అది యుత్తరదేశమును బాలించిన రాజవంశములతోఁ గూడ విమర్శింపఁ బడవలసిన దని పాశ్చాత్యపండితు లంద ఱు నమ్మిరి. వాకాటకశాసనముల నుత్తరహిందూస్థానపు శాసనములలో నంత ర్భవింపఁజేసిన కీల్‌హార్న (Dr. Kielhorn) పండితుఁ డీతప్పుఁజేసెను.

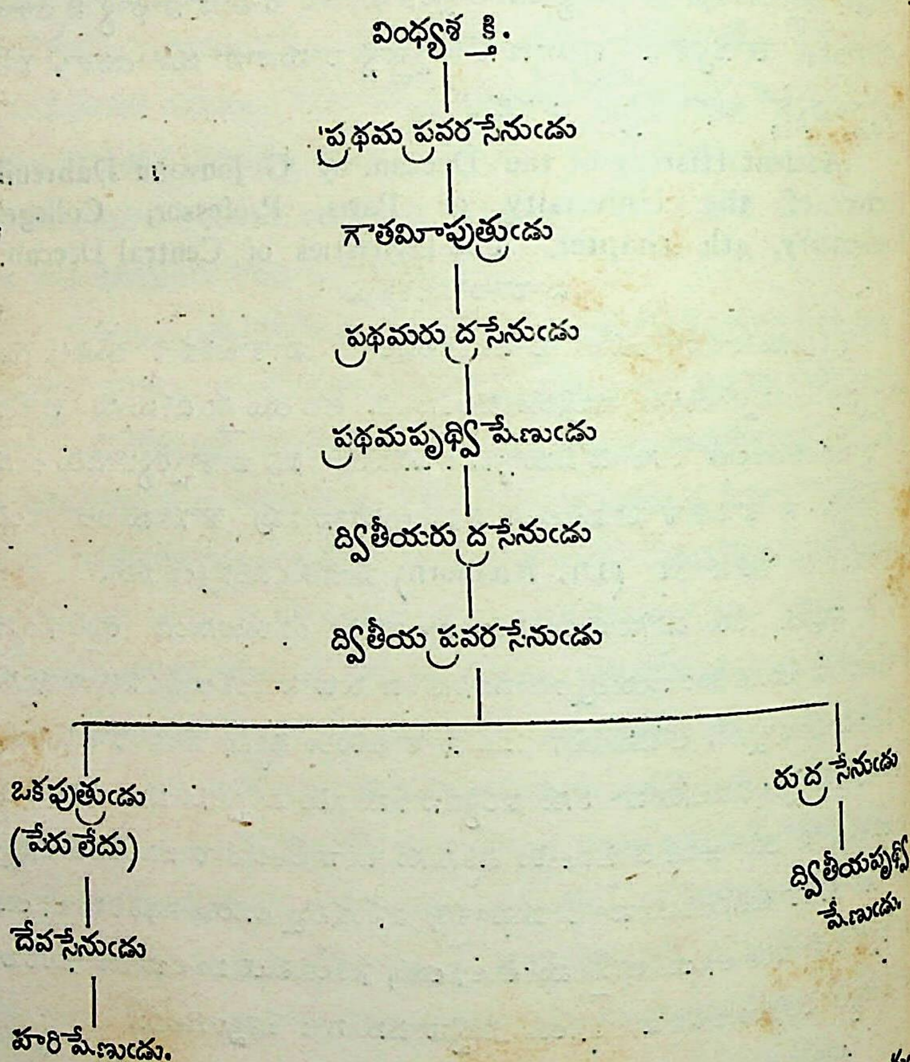
ఇపుడు నేను డక్కనుప్రాచీనచరిత్రము ననేకగ్రంథములనుండి యెత్తి సంగ్రహముగా వ్రాయుటకుఁ బ్రయత్నించుచు నీదిగువ నుదాహరింపఁబడిన విషయమును బ్రకటించుచున్నాను. అదేమనఁగా :—వాకాటకులు డక్కను నేలిన రాజవంశము లలోనే చేర్పఁబడవలసినవా రను పర్యవసానమునకు వచ్చితిని. మూఁడవశతాబ్ది మొదలుకొని యాఱవశతాబ్దివఱకు డక్కనును బరిపాలించిన రాజవంశము లన్నింటిలోను వాకాటకవంశమువారే మహాప్రభావసంపన్ను లనియు నధికతములనియు గొప్పప్రతిష్ఠాపరు లనియుఁ, గీర్తిమంతులనియు, సకలవిషయములయందు నితరరాజవంశ్యుల నతిశయించినవా రనియు నిర్వివాదముగాఁ జెప్పఁగలను.

ఈదిగువ వ్రాసిన లేఖ్యప్రమాణములవలన వాకాటకులచరిత్రము వంశావళి సంగ్రహింపఁ బడుచున్నది.

1 Chammak Gupta Inscriptions (No. 55 P. 225)
2 Siwani Gupta Inscriptions (No 50 P. 243)
3 Dudia (Indian Epigraphy Vol. III P. 258)
4 Balghat (Indian Epigraphy (Vol. IX P. 268)
5 Prof. K. B. Pothak's Plates (Ind. Antiquary Vol. XII 1912—P. 215)

6 Two inscriptions at Ajanta (A. S. W. J. Vol. IV P. 53, 124, 129)

7 The inscription in the Ghatotkacha Cave at Gurwara A. S. W J. Vol IX pp 64, 138.

ఇందు మొదటిమహారాజైన ప్రథమప్రవరసేనుఁడు వాకాటకవంశమునకుఁ బతాకవంటివాఁడైన వింధ్యశక్తికిఁ బుత్త్రుఁడు. ఇతఁడు రాజబిరుదము లెవ్వియును లేకుండ (A. S. W. J. Vol. IV p. 124) అజంతశాసనములలోఁ జెప్పఁబడెను. ప్రథమప్రవరసేనుఁడు క్రతుకర్త. ముఖ్యముగా నశ్వమేధయాజి మహారాజపద భాక్కు కాకపోవుటచేఁ బ్రాయికముగాఁ దండ్రికంటె ముందు కాలధర్మము నొందిన గౌతమీపుత్త్రుఁడు భారశివులను రాజైన భవనాగుని పుత్త్రికను బెండ్లియాడెను.

పుస్తక పరిచయము.

— ఆంధ్రదేశపుచరిత్రము. —

మా। శ్రీ తేకుమళ్ల రాజగోపాలరావు బి. ఏ. గారిచే స్థాపింపఁబడిన ఆంధ్ర సరస్వతీగ్రంథమాల 20 వ కుసుమము. బందరులో సుప్రసిద్ధు లగు శ్రీచిల్లరిగె శ్రీనివాసరావుపంతులు బి. ఏ. గారిచే రచియింపఁబడినది. ఇందు 150 పుటలలో ఆంధ్రదేశచరిత్రము మొదటిభాగము వ్రాయఁబడినది. శాతవాహనయుగము, పల్లవయుగము, కాకతీయయుగము, రెడ్లయుగము, విజయనగరసామ్రాజ్యయుగము, మహమ్మదీయయుగము, పాశ్చాత్యయుగము నను నిట్టిభాగములు కలవు. మొదట 108 పుటల పీఠిక రాజగోపాలరావుగారిచే వ్రాయఁబడినది. ఇది వీరు తెలుఁగులు భరతవర్షములోఁ బ్రవేశించుటను గూర్చి చేసినపరిశ్రమ ఫలితము. అందుఁ దెలుఁగజాతి-దానిప్రాచీనబాంధవ్యము, తెలుంగజాతి యొకదేవత యను విషయములు గలవు. మఱియు, అఱవము, తెనుంగు, కన్నడము, మళయాళముల, ఇంగ్లీషు లాటిన్ భాషల సాదృశ్యము, శబ్దాదులంబట్టి వ్యాకరణసాదృశ్యములంబట్టి కనఁబఱుపఁబడినవి. మన మెఱుఁగకుండ నాయాదేశములలోఁ జేరిపోయిన యాంధ్రజాతులం దెలిపిరి. హిమాలయప్రాంతమునఁ దెలుంగుమూర్తి కలఁ డనియు నతఁడసురజాతికిఁ జేరినవాఁడ నియుం గ్రొత్తవిషయముం దెలిపిరి. నేఁటికిఁ బదునైదువేల సంవత్సరముల క్రిందట మనము (తెనుంగువారు) సుమేరువుపీడి...నూత్న పరిస్థితులవలన భాషాచారములవలన సంబంధించిన మార్పులకు లోపడుచు గోండులతో భారతవర్షము చేరితిమి. రాజ్యములు సంపాదించితిమి, పోఁగొట్టుకొంటిమి, ఏకచ్ఛత్రముగా నాలుగుశతాబ్దములు భరతవర్షమునంతను నేలితిమి. శకపురుషులమై మనపేర శాలివాహనమును లోకమున కిచ్చితిమి......మనలోనుండి కొందఱు దక్షిణాభిముఖులై పోయి యఱవలైరి. పరశురాముఁడు గోదావరీతీరము నుండి మనవారిని గొనిపోయి మళయాళీలను జేసె నని యిత్యాదిగాఁ దెనుఁగువారిపూర్వవృత్తాంతమును గనఁబఱిచిరి. మూలముకంటెఁ బీఠికఁ జదువఁదగినది.

దీనివెల రు 2 లు. 124 వెల్లారివీథి- పరశువాకము- వేపేరి- చెన్నపట్టణములో తేకుమళ్ళ రాజగోపాలరావుగారియొద్ద దొరకును.

—: రాణా ప్రతాపసింహచరిత్రము :—

కావ్యకళానిధి, కవిసింహ, అవధానిపంచానన బిరుదాంకితులు శ్రీయుతో దుర్భాక రాజశేఖరశతావధానిగారు దీనికర్త. రాజస్థానములోని మేవాడు దేశము

నకు ముఖ్యపట్టణము చిత్తూరు. మేవాడుదేశాధీశులకు "రాణా" లని పేరు. వారు చిత్తూరులో నివసించి దేశపాలనముచేయువారు, వారిది సూర్యవంశము, రామునితనయుఁడు లవుఁడు వీరికి వంశకర్త. అగ్బరుచక్రవర్తికాలములో మేవాడు దేశమునకుఁ బ్రభువు, ప్రతాపసింహుఁడు. ఈతఁడే కథానాయకుఁడు. బహు కష్టములకుఁ బాల్పడియును స్వాత్మస్వాతంత్ర్యమునకై యిరువదియైదుసంవత్సరము లసహాయశూరుఁడై చక్రవర్తి యగు నగ్బరుతోఁ బోరాడి జయముం గాంచిన యారాజుచరిత్ర మిది. చరిత్రజ్ఞు లీవిషయము నెఱుఁగకపోరు. మూలకథను మన కవిగారు టాడ్డుగారి రాజస్థానకథావళిలోనుండి గ్రహించి దాని కుపబలముగా నిత రచరిత్రములనుండి కొన్నివిషయములను సంగ్రహించి, అయిదాశ్వాసములు 285 పుటలు 1900 పద్యములు గలబ్రహ్మాండమైన చరిత్రమును గా రచియించిరి. చిర కాలపరిశ్రమమున నాంధ్రలోకమున కిట్టిపెద్దగ్రంథమును సమర్పించి వీరు ప్రశంసా పాత్రులైరి. దేశచరిత్రములలోనుండి యిదివఱ కెన్నఁడు నెవ్వరు నింతగ్రంథమును బద్యములుగ రచియించియుండలేదు. రసానుగుణవర్ణనములతోఁ బద్యములు నిర్దు ష్టముగఁ జక్కనినడకతో నొప్పుచున్నవి. పలువురు తలఁచునట్లు వీరిని యతిప్రాస ము లేమియుఁ గష్టపెట్టలేదు. శంకరకవి చెప్పినట్టెందు తాము దామే యుచితస్థితి వచ్చి నిల్చి-కష్టపెట్టునని భయపడువారిని నవ్వుచున్నవి. సీ. పద్మాసనమున దైవ ధ్యాననియతి నేత్రయుగంబు మూసెఁ బ్రతాపదేవుఁడు. (4ఆశ్వా.110ప.) ఇట్లన్ని టం జూడనగును. పదజాలము వశ్యమై యున్నవారు యతిప్రాసములకు భయపడు దురా. అట్టివారి నవి యలరించుం గాని యలయింపవు. వీరరసప్రధాన మగునది యైనను "కొమ్మలకును బల్లవనివహమ్ములవలె" నితరరసము లందందు లేకపోలే దు. చరిత్రము విఖ్యాతిం జెందినదియ- కవిగారి కవిత్వశైలికి—

తూఁచియుంచినమాడ్కిఁ దోఁచుశబ్దంబులహాయికి మదిలోన నలరి యలరి.
సరసస్వభావపేశలమనోభావంబు లచ్చొత్తినట్లుండ మెచ్చి మెచ్చి
యాత్మావబోధరహస్యాంశములు నిండి యుబుకుట గని తలయూఁచి యూఁచి
ప్రసరించి నిలువెల్ల రసముట్టిపడునట్టి ఘట్టంబులను జూచి కరఁగి కరఁగి.

యిప్పటి ప్రసిద్ధకవులుహార్షజలరాశి దేలెదరు.

సంస్కృతమునుండి యాంధ్రీకరించుటకును దేశచరిత్రముల నితరభాషల లోనుండి తీసి యాంధ్రగ్రంథమార్గమునకుం దెచ్చుటకును జాలభేద మున్నది. రెం డవది మిగులకష్టము. కవిగారిని నే మింతవఱకుఁ బ్రస్తుతించెదము. గ్రంథవిస్తర

క్రిందిచే రెండుపద్యములను మాత్రమె యుదాహరించెదము. పాఠకులు గ్రంథము నామూలాగ్రముగఁ జదివి యానందించి కవిగారిని బహూకరింతురుగాక.

మ. శతధా ఖండముగాచు రాలె సమరక్ష్మామధ్యమందు న్విశీ
ర్ణతనుత్రాణచయంబులుర్విఁ దళితకుంతలశ్రేణు లాపై విలుం
తితికాంతంబులు భగ్నఖడ్గములు, కుంఠీభూతభేరుల్ నిపా
తితకేతువ్రజముల్ విఖండితముగాదీవ్యన్మహాదండముల్.

సీ. మొగలాయిసైన్యజీమూతగర్భమునుండి వెలిఁబాఱు పిడుగులపిండనంగ
యావనసుభటబాహాప్రతాపమహాగ్ని కడ లేచు నంగారకణము లనఁగ
రణనుగ్గ యుతిమి నేత్రముల రౌద్రము గ్రక్కఁ బొడమిన గొప్పనిప్పుక లనంగ
మృత్యుదేవత కోపమెత్తి తూరుపుపట్టఁ దోలెంచు కొఱవులతుంట లనఁగ
నల్గొనేరేడుపండ్లంత లగుచు యవన, భటతతులనుండి వెడలు తుపాకిగుండ్లు
రాలె నీలోత్పలచ్ఛాయ రాజపుత్ర, సైనికులకుఁ గర్ణావతంసంబు లగుచు.

దీని వెల రు 1-8-0. ఇదియునుం గాక వీరియితర గ్రంథములును బెక్కులు గలవు. వలయువారు ప్రొద్దుటూరు మ్యునిసిపల్ హైస్కూలు హెడ్ మాష్టరు పి. ఆర్. సుబ్రహ్మణ్యయ్యర్, బి. ఏ., యల్. టి., గారిపేర వ్రాసి పడయఁదగును.

—: వనౌషధి :—

శ్రీకాశీనుండి, శ్రీచంద్రశేఖరత్రివేదీ, ఆయుర్వేదాచార్య ఎం. ఏ. ఎస్. గారు ప్రకాశకులుగను శ్రీకేదారనాథశర్మగారు సంపాదకులుగను నూతనముగా వెలువడుచున్న హిందీ వైద్యమాసపత్రిక - ఆయుర్వేదశాస్త్రములో బహుప్రసిద్ధి గొన్న పండితులచే వ్రాయఁబడుచున్నది. మాకు దీని 4-5 సంచికలొకటిగాఁగల సిన సంచిక యొకటి చేరినది. ఇందులో, ఆయుర్వేదాధునికవనస్పతిశాస్త్రము, భారతీయాయుర్వేదమునకు ప్రాస మేల కలిగెను, సోమము, మసూరి దానిం దప్పించుకొను నుపాయము, శంఖినియనునది యేది ? క్షయరోగముయొక్క సం క్షిప్తేతిహాసము, వేదములోని వనౌషధులు, ఇత్యాదివ్యాసములు పెక్కుగలవు. ఆంధ్రదేశములో నిపుడు వైద్యమెఱుఁగనివారును, హిందీరానివారును లేరుగా వున నీపత్రికం దెప్పించి తమకుఁ దెలియనివిషయములం దెలిసికొనియు, నితరులకుఁ దెలియనివిషయముల నీపత్రికాద్వారమునఁ దెలిపియు నన్యోన్యసహాయమును బొందుదురుగాక. కాశీలో చరక-అనుసంధానభవనములో నీపత్రికదొరకును. చందా రు 3. వీరియొద్ద ననేకౌషధములును వైద్యశాస్త్రములును గలవు.

ఆవయవికనకారమునకు ద్రుతకార్యములు బాహుళికములు.

—: వఝల చినసీతారామస్వామి శాస్త్రిగారు—విశాఖపట్టణము :—

విచక్షణులారా! బ్ర. శ్రీ. ఉ. భా. ప్ర. దువ్వూరి సూర్యనారాయణ మూర్తిశాస్త్రులవారు భావసంవత్సర చైత్రవైశాఖపరిషత్పత్రికాముఖమున నన్నీ క్రిందివిషయమున సమాధానమును వ్రాయఁగోరి యున్నారు. ఆంధ్రవిశ్వకళా పరిషదాంధ్రచ్ఛాత్రాధ్యాపనము,ఆంధ్రవ్యాకరణరచనము, మున్నగుకార్యములచే నవకాశము చాలకున్నను శ్రీశాస్త్రులవారు సదభిప్రాయముతో సమాధానమును బ్రకటింప నియోగించినందున నిట్లు సంక్షేపముగా వ్రాసికొనుచున్నాను.

త్రిజ్ఞధ్యేత్యాదిసూత్రవివరణసందర్భమున నేనుదాహరించిన "రక్షించున్" అనుశబ్దమును, "చన్నే" అనుదానిలోని 'చన్' శబ్దమును ధాతుజవిశేషణము లని నే నభిప్రాయపడి యుండ లేను. (చూడుఁడు. చింతామణివిషయపరిశోధనము 125; 98 పేరాలు.) కాని ధాతుజవిశేషణములు ద్రుత ప్రకృతికము లనుట చింతామణిహృదయ మని నేనుస్థలాంతరములందు వ్రాసినమాట నిజమే. (చూడుఁడు. చింతామణివిషయపరిశోధనము 107 పేరా.)

ఇఁక సరళాదేశాదిద్రుతకార్యము లెల్లయెడలను నియతములు కావని నా నమ్మకము. ఈవిషయమునే యీక్రిందివికృతివివేకకారిక విశదీకరించుచున్నది.

శ్లో. "వినాద్వి(తృ-అనుటలెస్స)తీయం స్యా దస్య ద్యాకనోః స్వతయో రపి
నో రన్యస్యాపి సర్వం స్యా ద్బహుళం సత్ప్రయోగతః"

ఈయథర్వణకారికచేత నావయవికనకారముమీఁద సరళాదేశాదిద్రుతకార్యములు బహుళములుగా నగు నని చెప్పఁబడుచుండుటచేత శాస్త్రులవా రుదాహరించిన 'జడిగొనన్ కోర్కులన్' మున్నగు చోటులందు సరళాదేశాదులు రాకుండుట విరుద్ధము కానేరదు.

ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్రిక.

కా కి నా డ.

రెండు నెలల కొకసారి ప్రకటింపఁబడును.

సంపుటము ౨౩. { భావనామసంవత్సరము. ఆశ్వయుజకార్తికమాసములు. } సంచిక ౪.

శ్రీహర్షుఁడు—నాగానందము.

— ద్వివేది సూర్యనారాయణగారు—కొవ్వూరు. —

శ్రీమన్నాటకకవులలోఁ బ్రసిద్ధిఁజెందిన కవితిలకుఁడు శ్రీహర్షుఁడు. ఈతఁడు క్షత్త్రియకులజుఁ డని ప్రతీతి. అందునఁ బృథ్వీపతి యనియు: ఈతఁడు "ప్రియదర్శిక, రత్నావళి, ప్రకృతమగు నాగానందము" అను మూఁడునాటకముల రచించెను. పైనాగానందమందలి సూత్రధారుని "అస్మత్స్వామినా హర్షదేవేన అపూర్వవస్తురచనాలంకృతం విద్యాధరచక్రవర్తిప్రతిబద్ధం నాగానందం నామ నాటకమ్" అనువాక్యమును "ఉష్ణీషే"త్యాది రెండుమూఁడుశ్లోకములలోని సూచనలును నీశ్రీహర్షుఁడు రాజనియే సాక్ష్యమిచ్చుచున్నయవి. పైఁజెప్పఁబడిన నాటకత్రయము నేకకర్తృకము కాదని యొకకింవదంతి కలదు. దానికిఁ జేయూఁతగా-మమ్మటుఁడు తనకావ్యప్రకాశికయందు "ధావకుఁ డనునొకకవి రత్నావళిని రచియించి శ్రీహర్షకవిరాజునకుఁ గొంతధనమున కమ్మె" నని యు "హర్షకర్తృకముగా నది ప్రకటింపఁబడెమె" ననియు వ్రాసియున్నాఁడు." అని Professor Macdonell అను నొకసుప్రసిద్ధుని "History of Sanskrit Literature" అనుగ్రంథమునఁ గాన్పించుచున్నయది, కాని, నాటకత్రయమందలి శైలిని గమనింప నేకశైలిని గాన్పించుటయేకాక 8 వ శతాబ్దమున జీవించియున్న దామోదరగుప్తుఁ డనువాఁడు తనకుట్టనీమతమున రత్నావళి రాజుచే వ్రాయఁబడినట్లు సుస్పష్టముగ

వ్యాఖ్యానించియున్నాఁడు. ఇంతియగాక "ఇత్సింగ్" అను చీనాదేశీయుఁడు "నాగానందనాటకము హర్షుఁడు వ్రాసినాఁ డని యొకచో వ్రాసె ననియుఁ గొండొకసందర్భమునఁ బైసుప్రసిద్ధునిచే వ్రాయఁబడియెను. రెండునాటకముల రచియింప సామర్థ్యముగల శ్రీహర్షుఁడు స్వీయగ్రంథములఁ బోలు నొకగ్రంథమును గొని తృప్తించె ననుట కన్న వేఱె తెలివితక్కువ గానరా దని కొందఱు సాహసించి వాక్రుచ్చుచున్నారు. సత్యమఱయ నంతియ:-ఇక గతానుగతికముగా నీకవికాలము నొకవాక్యమునఁ జొన్పి నాటకము స్పృశింతు. పైవిషయముచేఁ గావ్యప్రకాశిక వ్రాసిన మమ్మటునికంటెను, 8 వ శతాబ్దమున జీవించిన దామోదరగుప్తునికన్నను చీనాకోవిదునికన్నను కొద్దియేని ప్రాచీనుఁడు గాని యర్వాచీనుఁడు మాత్రము కాఁజాలఁడనియేకాని యీతనిపుట్టినసంవత్సరము విశదముగాఁ దెలియకున్నది.

ఇక నైషధకర్తయు నీతఁడు నొకరా! కాదా! యనుసంశయ మొందు హర్షనామశ్రవణముచేఁ బుట్టకమానదు. ఆతని కవితాకళకును నీనాటకకర్తకవితాకళకును సహస్రాంశము భేదముగాన్పట్టు. "అశేష శేముషీమోషమాష మశ్నామి మాతుల!" అని కావ్యకర్త. "రత్నాకరాదృతే కుత శ్చన్ద్రలేఖాయాః ప్రసూతిః" అని నాటకకర్త. ఇరువురకుఁ గలయంతరమును బాఠకమహాశయు లూహింతురుగాక! మఱియు నైషధమున సర్గాంతమందలి "శ్రీహర్షం కవిరాజ" ఇత్యాది శ్లోకమునఁ దనచేసిన చింతామణీత్యాదిగ్రంథములఁ బేర్కొనెను. అందు నాటకకర్తృత్వ మెచ్చటనుఁ గాన్పింపదు. ఇంతియగాక నైషధకర్త శ్రీశంకరాచార్యునితో వేదము పౌరుషేయ మని ప్రౌఢవాదన గావించినట్లును, అం దతనిజయించినట్లును దత్పాపనివారణకై నైషధముఁ గావింపఁబడినట్లును గొండొకయితిహాసముఁ గలదు. అట్టిహర్షుఁడు తాను జైనుఁ డయినట్లు "మొట్టమొదటి శ్లోకమున "బుద్ధో జినః పాతు వః" అని చెప్పి, ప్రథమాంకమున నాయికచే గౌరీపూజనుఁ గడుంగడు భక్తితోఁ జేయించెను. జైనమతస్థులలోనఁ గూడ నీశ్వరనిరీశ్వరవాదు లుండుటచే నందు నీశ్వరవాది యను జైనమతస్థునివలె సూచించుకొనినాఁడు. కాన పై శ్రీశంకరజేత యగుహర్షుఁడు వేఱనియు నాటకకర్త వేఱనియు స్పష్టమగుచున్నయది.

మఱియు నింకొకవిశేషము—మనహర్షకవిగారు తాము నాటకము వ్రాయుచు నాటకకవిమూర్ధాభిషిక్తుఁ డగుకాళిదాసునిం దనడెందమున నొకచో భద్రపఱిచికొనివ్రాసినట్లు [illegible] కాసఖు లిరువురు.

అందు నొకతెపేరు ప్రియంవద. ప్రకృతమునను నిపుణిక. ఇంక నొకయాపె పేరు చతురిక. ప్రియంవదను గాళిదాసు శకుంతలచే అవికెబిగింపుసమయమునను, నవమల్లికాసహకారములప్రశంసలోను, "అత ఏవ త్వం ప్రియంవదాసి" అని కొన్నివిలాసవాక్యములఁ బలికించెను. ప్రకృతకవిగారు మలయవతిచే "సత్యం హంజే, అత ఏవ చతురికాసి త్వమ్ కిం తే పరం ప్రచ్ఛాద్యతే" ఇత్యాది భాషింపఁజేసినాఁడు. ఇట్టివియు నొకదోషములోఁ గొందఱులెక్కింతురు. కాని రసపోషణలో నిమగ్నుఁడైనకవి కవి లెక్కగావనియు, "భాషను గన్నవారెవరు? భావజగమ్ము ననంతమాపయిన్" ఇత్యాదికములాపై వారిని సమాధానపఱుపకపోవు. హాస్యమునుబోషించుటకు నావిదూషకునకు నీవిదూషకునకు సరిపోవును, జూడుఁడు. జీమూతవాహనునకు వైవాహికమూహూర్తముంచి రాజుగారిసమక్షమున "హీ, హీ, సంపూర్ణా మనోరథాః ప్రియవయస్యస్య, అథవా నహి నహి, భవత్యాః మలయవత్యాః, అథవా నైతయోః మమైకస్య బ్రాహ్మణస్య." అని కొంతకాళిదాసువలె నవ్వించినాఁడు ప్రేక్షకులను.

"మధుర మివ వదన్తి స్వాగతం భృంగశబ్దైః" శాకున్తలపోకడ—నాయికతోరాజు- "శ్రమ మలం తపసైవ గతా పునః కిమితి సంభ్రమకారిణి ఖిద్యసే" దుష్యంతుఁడు నొక్కట నీరీతి ననుకొనును—

మలయవతి-"ఏకతో గురువచనం అన్యతో దయితదర్శనసుఖాని"

గమనాగమనవిమూఢ మద్యాపి డోలాయతే హృదయమ్.

దుష్యంతుఁ డొక్కచో వివాహసమయమున నిట్లేసందేహించి తుదకు "అథవా సందేహేన" అని సందేహనివృత్తిసల్పుకొనును.

కాళిదాసు-"చీనాంశుక మివ కేతోః ప్రతివాతం నీయమానస్య"

హర్షుడు- "అద్యాపి డోలాయతే హృదయమ్."

కాళిదాసుని తపోవనచ్ఛాయలు.

హర్షుఁడు- "దక్షిణం స్పన్దతే చక్షుః"

"సురభిహరిద్గంధగర్భితోద్దామధూమనిర్గమం"

"అనుద్విగ్నసుఖనిషణ్ణశ్వాపదగణం సవిశేషఫలస్నిగ్ధపావనవిశోభి తపోవనం"-భవభూతిపోలిక.

శైలీభేదముమాత్రము చాలఁగలదు—

"తాపసకుమారికాపూర్యమాణబాలవృక్షాలవాలస్య తపోవనస్య"

"ఈషద్వలితకన్ధరాః, సుఖనిమీలితలోచనాపి, ఆకర్ణయన్త ఇవ హరిణ్యః"

"దన్తాన్తరాళస్థితతృణకబలచ్ఛేదశబ్దమ్'' ఇత్యాది హరిణాదివర్ణనల నచ్చటచ్చట- కాళిదాసునిపోలికలఁ జూపుచు లలితభావహృదయంగమన రచనతో నిదిగాన్పించు.

ఈకవి జ్యోతిర్వేత్తయనియు సంగీతవేత్తయనియు, పైఁగాఁదోఁచుచున్నయది. "ఉష్ణీషే"త్యాది శ్లోకముం జూడఁదగును. జ్యోతిర్విద్యకు - ఆతోద్యాను గతోచ్ఛ వాద్యవిధయః సమ్యక్ప్రయోదస్యితాః- సంగీతమున కుదాహృతము—

నాటకమధ్యమునఁ బతాకాస్థానములపట్ల (కావ్యార్థసూచనలు) నలిజాగరూకుఁడై నాఁడు కవి. మొట్టమొదట ననన్యాదృశఫణితి నాటక మాటలలోఁ గథకుఁ దావిచ్చినరీతిఁ జూడుఁడు. "వనం యామ్యహ మద్యైవ యథాజీమూత వాహనః-కథాసూచనకు-"మన్యే ఇహ వసతీ మస్మాకం నివృత్తిః'' ఇట్టివి చాలఁ గలవు. విసువుకతమున విరమింతు.

మఱియు నీకవిమీఁద నొకదోష మారోపింపక తీరకున్నది. ఏమన:- నాయికానాయకులకు ముందుగా దృష్టినసంగాదులఁ గల్పించుటకు గౌరీపూజ చేయుసమయమున నతివిరాగి యైనరాజును నాఁటిమొంము దింపుట యుక్తమైన కల్పనమే. కవిగారి పాత్రపోషణాసైదుషియే, కాని, తత్క్షణము తొట్రుపడినది గాఁబోలు కవిహృదయము. చిన్నకళంక మొండు తెచ్చినాఁడు. మొదటినుండియు "వాసోర్ధందయయేవ"ఇత్యాదులచే రాజును బహువిరాగివోలెఁ జూపి హాస్యగానిమాటలకు లోఁబడఁజేసి అవస్థాపరిణామముఁ జూపకయే తత్క్షణము నతాత్త్వగా నావిరాగునిచే,

"అనయా జఘనాభోగభరమన్థరయా తయా
అన్యతోపి వ్రజన్త్యామే హృదయేనిహితం పదమ్" ఇత్యాది శృంగారసాధారణమైన శేషజముల నంతలో నవ్యవధానముగఁ గల్పించెను. ఇంతియగాక-

"విదూషకః-(అనిచ్ఛన్తమపి నాయకం బలా దాకృష్య)..."స్వస్తి భవత్యై'' ఇత్యాదినిగల్పించి రసమును గూలఁద్రోయుట యుక్తము గానేరదు.

ఆకల్పనయే గాని మఱియొక పాత్రచేఁ జూపించిన నింతకంటె బాగుగ నుండునేమో, కాని, వీని కాయధికారమిచ్చుట నసమంజసముగాఁ దోఁపను.

"గ్రుడ్డిలోమెల్ల" యనునట్టీసందర్భమున

...... "యామ్యవనం

భక్త్యా యాతి యదీత్థమేవ పితరౌ శుశ్రూషమాణస్య మే॥-

భూపరిపాలకుఁడైన మహారాజున కింతవైరాగ్యమును వర్ణించినను జ్ఞానవైరాగ్యమును దాఁటింపలేముకావున సామంజసత్వ మొప్పు.

"స్వశరీరం ప్రభృతి సర్వం పరార్థమేవ మయా పరిపాల్యతే" "న్యాయ్యే వర్త్మని యోజితాః ప్రకృతయః" ఇత్యాదిచే లౌకికవైరాగ్యమును జెప్పించెను గావుననే రాజ్యము భ్రష్టముకాలేదని సూచించుటయు నాయికానాయకపోషణలోని మనీషితాచాకచక్యము-ఏతాదృశమైన రసాదిపోషణలసమష్టియే నాటకరాజము.

ఇందలి సౌహార్ద్ర రచనను గొంత యనుకొనుట యుక్తమై యున్నది కాన నద్దియుఁ గొంత యనుకొందముగాక —

"కిం మధుమదనో వక్షఃస్థలేన లక్ష్మీ మనుద్వహ న్నివృత్తో భవతి"

"చన్దనలతాగృహ మిదం సచన్ద్రమణిశిలా మపి ప్రియం నమమ."

"చన్ద్రాననయా రహితం చన్ద్రికయా ముఖమివ నిశాయాః"

"నిష్యన్దత ఇవానేన ముఖచన్ద్రోదయేన తే"

ఏతద్బాష్పాంబునా సిక్తం చన్ద్రకాన్తశిలాతలమ్"

ఇత్యాది హృద్యములైన బీజములు మ్మితియములభాతి మధ్యమధ్యను నాటఁబడి వెలుఁగొందుచున్నయవి.

ఈహాస్థనకు — "ప్రియాసన్నిహితైవేయం సంకల్పస్థాపితా పురః

దృష్ట్వా దృష్ట్వా ప్రలిఖ్యేనాం యదితత్రోత్ర విస్మయః"

అని యొకపంచజాతీయవర్ణికను దెప్పించి మలయవతిచిత్తరువు నొకదానిని గల్పించెఁ గానఁ గొంత చిత్రకళాప్రవేశ మున్నదని యనుమానించుట కనుపుపడుచున్నది. నాయిక సత్కులప్రసూత యని తెల్పుటకు నాయకునియం దొకశంకను గల్పించి "చతురికే జ్ఞాతం ఖలు కథావసానం త దేహి తావత్" అని యనిపించి చతురికచే "అన్యాదృశ మస్యాః హృదయం ప్రేక్షే తన్న గమిష్యామి ఇహైవాపవారితా ప్రేక్షే కి మేషా ప్రతిపద్యతే" అని రసాలవృక్షచ్ఛాయను చతురికను మాటువెట్టి నాయికకు నుటిమవస్థవఱకును జూపించి యామెచేఁ బాతివ్రత్యములోని యేకాగ్రతను జగమునకు వెల్లడింపఁజేసెను. దీన నిందలిచతురికయుఁ గడుసమర్థురాలు.

ఇక నొకసంగతి. మిత్రావసునిరాక నెఱిఁగి పంచజాతీయ వర్ణికారచితమైన నాయికాచిత్రమును నొక తేతయరఁటియాకులోఁ గప్పించిన కవి విధూ

షక దృష్టి కడుఁ బ్రశంస్యము. మఱియు మహాసత్త్వ, గంభీర, అవికత్థన, దయాళు, రూపకగుణములు నాయకాలక్షణమున ధీరోదాత్తునివి గాన నయ్యవియు నిట నుండె ననుటకుఁ గాంబోలు- ఇంతవఱకు మలయవతీవ్యామోహితుఁ డైన రాజును మిత్త్రావసువుతోఁ "నశక్యతే చిత్త మన్యతః ప్రవృత్తమ్ అన్యతః ప్రవర్తయితుమ్" అని పల్కించెను, కాని "కథం ప్రత్యాఖ్యానలఘు ర్మిత్త్రావసుః పునరపి మాత్రయతే" అని ముగ్ధా నాయికఁబోలెఁ జూపుచున్నాఁడు మలయవతిని—

వెనుక కవిమీఁద నారోపించిన దోషమువంటిది మఱి యొకటియు దాని పరిహారమును—

ఇందు నాయకుఁడు, జీమూతవాహనుఁడు, ధీరోదాత్తుఁడు. నాటకనాయకుఁడు. మహాసత్త్వత్వాదిగుణవిశిష్టుఁడు, ధీరోదాత్తుఁడు, అని ధనంజయాది లక్షణకర్తలు నుడువుదురు. "ఔదార్య ముండుట— అని నాయకలక్షణమందలి నిష్కృష్టార్థము. ఆయౌదార్యము విజిగీషువునియందుఁ గాన్పించు. మననాయకునకు విజిగీషుత్వ మెట్లు ?

"ఆయాసః ఖలు రాజ్య ముజ్ఝితగుణః తత్రాస్తి కశ్చి ద్గుణః" ఇత్యాదులచే నాయకుఁడు మహాశాంతుఁడు పోలెను నిర్జిగీషువువలెను జూపుచున్నాఁడు. ఇది యెట్లు ? అని ధనంజయుఁడు దశరూపకమున శంకించియున్నాఁడు. కాని వీతరాగుఁడు నాయకునిచే నట్టిమలయవతీసౌహార్దాభివర్ణనముఁ జూపించిన కవి యీపాటిదానికిఁ దగఁడా ? అనుశంకకుఁ దావున్న దిచట- కాని మహాభాగుఁడు ధనంజయుఁడే యద్దానిని సమర్థించుకొని తృప్తిపడుచున్నాఁడు. అది యిట్లు- ఎవఁడు శౌర్యత్యాగదానాదులచే నితరుల నతిశయించునో వాఁడు విజిగీషువు. కాని యొరుల కపకారాదులచే నర్థమును గ్రహించెడువాఁడు విజిగీషువు కాఁడు. అని కొంత ముచ్చటించుచు మనజీమూతవాహనుఁడు నితరులకై ప్రాణములఁ ద్యజించువాఁడు, కాన, లోకులను నతిశయించుచున్నాఁడు. కాన నుదాత్తతకు లోటు లేదు. కావున "ఆయాసః ఖలు" ఇత్యాదులలో విషయసుఖపరాఙ్ముఖత్వము నిశ్చయమైనను కేవలస్వార్థపరు లగుపశుపులముందు నిరభిలాషులైన మహాత్ములే జిగీషువులు-చూడుఁడి:—

నాగానందము- స్వసుఖనిరభిలాషః ఖిద్యసే లోకహేతోః

ప్రతిదిన మథవా తే వృత్తి రేవంవిధైవ

అనుభవతి హి మూర్ధ్నా పాదప స్తీవ్ర ముష్ణం
శమయతి పరితాపం ఛాయయా సంశ్రితానామ్.

ఇది గరుడుఁడు నాగులను దినదినము భక్షించుటఁ జూచి మననాయకుఁడు జీమూతవాహనుఁడు-ఉపాయాంతరముచే వాని కాహారమైన సమయమున గరుడునితో నిస్సందేహముగఁ దన్ను భక్షింపు మని యత్యుదాత్తబుద్ధితోఁ జెప్పెను. ఇందలి యుపమానము కడు రామణీయకము. "మండుటెండను పైని భరించుచు ఆశ్రయులకుఁ బరితాపము బోఁగొట్టు చెట్లు లేవా? కాన నే నట్టివాఁడ గాన నన్ను భక్షించినను నే విచారింపను." అని కొంత యుపన్యసించి గరుడుని తుట్టతుదకు జయించి విజిగీషువగును. కాన నీతని యథాదాత్త్వమునకు నాయకత్వమునకు లోటించుక గానరా దని కడు యుక్తియుక్తముగా సమర్థించెను. పై విషయము ధనంజయునిరచనలోని నిశ్చృష్టార్థమునకుఁ దెనుఁగని యూహించుకొనఁ బ్రార్థితులు.

ఇక నీతనికవితలోఁ గొంత భావోద్రేకము- భావకవులభాషలో (లోకములో) కవిత్వ మని దీనినే వాడుదురు, చూడుఁడి-

"నఖలు నఖలు ముగ్ధే సాహసం కార్యమీదృక్
వ్యపనయ కర మేత త్పల్లవాభం లతాయాః
కుసుమ మపి విచేతుం యోనమన్యే సమర్థః
కలయతి స కథం తే పాశ ముద్బంధనాయ.

ఇత్యాది సాలంకారశ్లోకములఁ జూడనగును-
శైలీప్రదర్శనార్థమై కొండొకశ్లోక ముదాహరించి యింతటితోఁ దృప్తింతు.

య ద్విద్యాధరరాజ్యవంశతిలకః ప్రాజ్ఞ స్సతాం సమ్మతః,
రూపే ణాప్రతిమః, పరాక్రమధనః, విద్వాన్, వినీతో, యువా,
యచ్చాసూనపి సత్యజేత్ కరుణయా సర్వార్థమభ్యుద్యతే
స్తేనాస్మై దదతః స్వసారమతులా తుష్టి ర్విషాదశ్చమే.

ఇందలి మూఁడవపాదము కేవలము కావ్యార్థసూచనకై కల్పితము. కవిగారు కవిత్వము వ్రాయుటకై చెమటల నూర్చి రని సంతసించుచు దీని నింతటితో విరమించుచున్నాఁడను.

సర్వేశ్వరా.

రావిపాటి లక్ష్మీనారాయణగారు—గురజాల.

శా. చీమంజూచిన యంతఁ దోఁచెడు భవత్సృష్టిప్రభావం బహా
యేమీ యబ్బుర మింత చిన్నక్రిమి కెట్లేకీతి నిర్మించినా
వో ముక్కుం గనులుం బదంబులు శిరంబున్ నాడులున్ శ్రోత్రముల్
రోమంబుల్ పలురోగముల్ రుధిరమున్ లోకేశ సర్వేశ్వరా. ౧

మ. ఇనచంద్రావనితారకల్ సకల మీవే కావె; నీమాయచేఁ
దనుబోలెం బరునెంచుటల్ సహజమా; దానన్ నిరాకార నిన్
మనుజాకారముగా నరుండు దలఁచున్; సర్వాత్మ నిన్నెన్నుచో
శునకాకారముగా నిను న్శునక మెంచుంగాదె సర్వేశ్వరా. ౨

శా. నీకుంబుట్టిన పద్మమందు జనియించెన్ బ్రహ్మయం చంద్రు నీ
యాకారం బది జ్యోతిరూప మనియం చద్దంబునన్ దీప మే
జోకం గన్పడుఁ బద్మమందు నటులం జూపట్టె జ్ఞానైన నీ
యాకారంబె విరించిగా నసుట శూన్యాకార తప్పేఁ గదా. 3

గీ. ఎట్టులైన నీమహిమంబు నెఱుఁగఁగోరి,తివిరి పెక్కుతావులయందుఁ ద్రిమ్మటియును
నరయఁగా లేక నీవు నవ్యక్తుఁడ వని, భ్రమర మవ్యక్తరవమునఁ బాడుచుండు.౪

సీ. నీమహితోన్నతి న్నీర మారయుట కావిరిరూపమునఁ బైకి వెడలి వెడలి
యెవరస్టువఱకును నేగి కన్గొనలేక పదములెల్లనుఁ జల్లఁబడఁగ మెల్ల
గనుజాతి నలువంకలనుఁ బాటి పలుతిప్పలనుఁ బడి కూడఁ గన్గొనఁగ లేక
భవదీయపరిమాణపారంబునైనఁ గభీరతనైన గాంభీర్యమైన
నరయఁగాఁ గోరి వారిధి యగుచుఁ బఱచి,భంగపడియుచుఁ గన్గొనఁ బటిమ లేక
నిఖిలమునుబుద్బుదంబుచునీవనంత,మంచు భంగముఖమున ఘోషించుచుండు.

గంగానదీసమీపదేశము నేలినభవనాగుఁడు పద్మావతీపురపాలకు లైననాగుల వంశములోనివాఁడై యుండవచ్చును. మొదటి రుద్రసేనునివిషయమై మన కేమియుఁ దెలియదు. అతనికుమారుఁ డైన పృథ్వీషేణుఁడు చిరకాలము రాజ్యముచేసెను. Vincent A. Smith పండితుఁడు నాచ్నలో (Nachna) దొరకిన యొకశాసనము (Gupta Inscrip. No. 53, 54, p. 233) ఈరాజు దని చెప్పుచున్నాఁడు. కాని యా Smith పండితుఁడు తాను వ్రాసినగ్రంథమందు మఱియొక పృథ్వీషేణుఁ డున్నాఁ డని చెప్పు Balghat శాసనములను లక్ష్యము సేయనట్లు కానవచ్చుచున్నాఁడు. ఈనాచ్నాశాసనము మొదటి పృథ్వీషేణుని కాలమందుఁ బుట్టినదా లేక రెండవపృథ్వీషేణుని కాలమందుఁ బుట్టినదా ? ఆవిషయమును మనము విచారింపవలయును. శాసనాక్షరపంక్తియొక్క యాకారమును విచారింపఁగా రెండవపృథ్వీషేణునికాలమందుఁ బుట్టిన దని నేను దలంచెదను. ప్రత్యక్షరముయొక్క తలమీఁదనున్న చిన్నసున్నవలన నాలిపి యయిదవశతాబ్దమునాఁటి దని మన మూహించుకొనవచ్చును.

అజంతశాసనములోని యెనిమిదవశ్లోకము మొదటిపృథ్వీషేణుఁడు కదంబవంశపురా జైన కుంతలుఁ డను వానిని జయించె నని చెప్పుచున్నది. దానికిఁ దరువాతశ్లోకము బొత్తిగాఁ జెడిపోవుటచేఁ జదువశక్య మైనది కాదు. ద్వితీయరుద్రసేనుఁ డనుపేరు కానరాకుండ నున్నది. ఈరాజు గుప్తవంశములో నుదాహరణభూతుఁ డైన ద్వితీయచంద్రగుప్తునిపుత్రిక యగుప్రభావతిని వివాహ మాడెను. ఈవివాహము క్రీ. శ. 395 లో జరిగె నని Smith పండితుఁడు తలంచుచున్నాఁడు. (J. R. S. A. 1914 p. 326) ఇది యొప్పుకొనఁ దగి యున్నయది. ఈకాలమందే ద్వితీయచంద్రగుప్తుఁడు (Western Satrapas) పశ్చిమక్షత్రపుల రాజ్యమును వశపర్చుకొని వాకాటకరాష్ట్రమునకుఁ జేర్చెను.

K. B. పాఠక్పండితునిశాసనములలో (Ind. Antiquary 1962 p. 215) విధవ యగు ద్వితీయరుద్రసేనునిభార్య ప్రభావతీరాణి తనకుమారుఁడగుయువరాజ దివాకరసేనుని బాల్యమం దొకభూదానము చేసె నని చెప్పఁబడియున్నది. ద్వితీయరుద్రసేనుఁడు వివాహమైన కొలఁదికాలములోనే మృతినొందె ననియు A. D. 400 సం॥ లో గుప్తచక్రవర్తి కొమార్తె ప్రభావతి వాకాటకరాజ్యమునకు రాజప్రతినిధిగా నేర్పడె ననియు మొదటిపృథ్వీషేణుఁడు కదంబరాజైన కుంతలు నోడించె ననియు నిదివఱకే చెప్పఁబడెను. కుంతలదేశము కదంబుల రా

జ్యము. బెలగామ్‌జిల్లాలో నున్న హాలిసీపట్టణ మొకప్పుడు పలాసిక యనునా మాంతరము గలదియై కుంతలరాజ్యమందుండెను. (Ind. Epigraphy XIII p. 215). (Kadamba Inscriptions - verses 58-62) వాకాటకులు కదంబులకుఁ బ్రత్యనంతరులు. వాకాటకరాజ్యము కృష్ణానదీతీరముదనుక కర్నూలువఱకు వ్యాపించెను. కర్నూలుజిల్లాలో నున్న శ్రీశైల మను ప్రసిద్ధపుణ్యక్షేత్రము మన మెఱుంగుదుము. చంద్రగుప్తుఁడను గుప్తరాజు పుత్రిక యగుచంద్రవతి శ్రీశైలేశ్వరునికిఁ బ్రతిదినము మల్లికాకుసుమమాలిక నొకదానిని సమర్పించుచుండె నని స్థలపురాణమువలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది. ఈవృత్తాంతము విష్ణుకుండి వంశోత్పత్తిని దెలియఁజేయుటకు మిక్కిలి యుపయోగించునది. ఇందువలన నీవంశమువారికి శ్రీశైలపతి యిలువేల్పనియు నీవంశమందుఁ బుట్టిన మొదటిరాజు మాధవవర్మ, విష్ణుకుండివంశమందుఁ బుట్టినరాజకుమారికను వివాహమాడె ననియుఁ దెలిసికొనుచున్నాము. ఈరాజకుమారిక ప్రభావతికిఁ గాని రెండవరుద్రసేనుని భార్యయు రెండవప్రవరసేనుని తల్లియు శివభక్తురాలును నగు చంద్రవతికిఁ గాని కూతురో మనుమరాలో యై యుండుట కేవిధమైన నసంశయము లేదని నేను దలంచెదను. ఇప్పుడు హైదరాబా దని వ్యవహరింపఁబడు రాజ్యము నంతను నేలిన వాకాటకవంశమువారు వాకాటకరాజకుమారిని వివాహముచేసికొనిన ప్రథమ మాధవవర్మను వేంగిసింహాసనముపై నెక్కించుటవలన విష్ణుకుండినుల వంశములను స్థాపించుటయందు నెఱవేఱుట ద్వితీయప్రవరసేనునికాలమందే ప్రాయికముగా జరిగియుండవచ్చును.

యువరాజదివాకరసేనుఁడు రాజ్యసింహాసనము నధిష్ఠించెనో లేదో మనకుఁ దెలియదు. ద్వితీయరుద్రసేనునికుమారుఁడు ద్వితీయప్రవరసేనుఁ డనునామముతో రాజ్యపాలన మొనర్చె నని మనము నిశ్చయముగా నెఱుంగుదుము. బాణకవి తాను రచించిన హర్షచరిత్రపీఠికలోఁ దనకంటెఁ బూర్వు లగు సుప్రసిద్ధమహాకవులను బేర్కొనుచు నీప్రవరసేనుఁడు సేతుకావ్యమును రచియించె నని చెప్పెను. ప్రవరసేనుని రాజధాని ప్రవరపురము. ఇతఁడే దానిని నిర్మించినవాఁడై యుండవచ్చును. ద్వితీయప్రవరసేనుఁడు జబ్బలూపురునకు దక్షిణముగా నున్న దేశమును బరిపాలించె నని చెప్పుట కేవిధమైన సందేహమును లేదు. ఆప్రదేశమం దిపుడు నిమోని, ఇలిచపూరు, అను రెండుపట్టణములు లేచినయవి. స్వర్ణదానాది గుప్తరాజులరాజ్యమునుండి ప్రవరసేనుని రాజ్యమునకు వేఱు చేసెను. హామీ

(చర్మాంకము) మహానదీతీరమం దున్నది. (Gupta Inscriptions p. 241.) వాకాటకరాజ్యము దక్షిణమునను జాలదూరము వ్యాపించిన దని యిదివఱకుఁ జెప్పియున్నాము. A. D. 450 లో వాకాటకరాజ్యమునకు సరిహద్దు లివి—ఉత్తరమునను మహాప్రసిద్ధుఁ డైన ప్రథమకుమారుఁడగు గుప్తుని యేలుబడిలోనున్న యుజ్జయినీరాజ్యమునుండి నర్మదానదివలన నిది వేఱుచేయఁబడెను. తూర్పున రాయపూరనుసామంతరాజ్యము, దీనిని గుఱించి యింకముందు మాటాడెదము. మహాసుదేవుఁ డనురాజుయొక్క రాజధాని శరభపురము. విష్ణుకుండినుల రాజ్యము తూర్పుదక్షిణముగా నున్నది. దానిని మొదటి మాధవవర్మ వేంగిలో నుండి పాలించుచుండెను. దక్షిణపశ్చిమమున భీమనది కదంబులరాజ్యమునుండి వాకాటకులరాజ్యముచు వేఱుచేసెను. ఆకదంబులకు శాంతివర్మ రాజు. అతఁడు సకలకర్ణాటరాజ్యమున కధిపతిగా నుండెను. పలాశికాపుర మతనిరాజధానులలో నొకటి. పశ్చిమమునను త్రైకూటు లపరాంతము నాక్రమించిరి. ఈరీతిగా వాకాటకులు మధ్యభాగము నంతను నేలిరి. ఈవంశముచేతనే గుప్తరాజ్యముయొక్క నాగరకత, సంస్కృతభాషావిజ్ఞానము దక్కనులోఁ బూర్ణముగా వ్యాపించెను. క్రీస్తువెనుక నాలుగయిదుశతాబ్దములయందు, వీరు సర్వాతిశాయి యగునౌన్నత్యము నొంది యుండిరి. దక్కను చరిత్రములో నైదవశతాబ్దము వాకాటకులశతాబ్ద మని చెప్పవచ్చును. ఈవంశపుశాసనములలో నున్నయక్షరములు మిక్కిలి విచిత్రముగా నున్నవి. ప్రత్యక్షరము పైనుఁ దలకట్టు పెట్టవలెనుండును.

అజంతశాసనము చొప్పున ద్వితీయప్రవరసేనునికుమారుఁ డజ్ఞాతనాముఁ డెనిమిదిసంవత్సరములు ప్రాయము గలవాఁడై యున్నపుడు సింహాసనము నెక్కి యుండవచ్చును. కాని యీరాజపుత్త్రుఁడు నరేంద్రసేనుఁడను తనతమ్మునిచే రాజ్యసింహాసనభ్రంశము నొందింపఁబడెను. ఈనరేంద్రసేనుఁడు స్వకుటుంబమువారిసంపద నంతయును దానే హరించె నని బాలఘాట్ శాసనములలోఁ జెప్పఁబడియున్నది. ఇతఁడు కుంతలేశ్వరునికొమార్తె యయిన అజ్ఝితభట్టారికను, A. D. 415 లోఁ బెండ్లియాడెను. ద్వితీయరుద్రసేనుఁడు ద్వితీయచంద్రగుప్తునికొమార్తెను A. D. 395 లో వివాహము చేసికొనియె నని మే మొప్పుకొంటిమి. నరేంద్రసేనునాజ్ఞలను కోసలమేకలమాళవదేశాధీశ్వరులు మన్నించి రనియు నితఁడు స్వభుజపరాక్రమ నమితాశేష శత్రుమండలుం డని బాలఘాట్ శాసనములు చెప్పుచున్నవి. A. D. 467 సం॥ తరువాత నీతఁడు మాళవరాజును జయించెను, ఈ

కాలమునకు ముందు నరేంద్రసేనుఁడు మాళవరాజును స్వాజ్ఞానువర్తిగాఁ జేసి కొనియె నన్నవిషయ మసాధ్య మని తోఁచుచున్నది. నిజముగా A. D. 455 మొదలుకొని 467 వఱకు నుజ్జయినికి రాజుగా నున్నవాఁడు స్కంధగుప్తవిక్ర మాదిత్యుఁడు. (Mr. Panna Lal in "The dates of Skantha Gupta and his successors–Hindustani Review, January, 1918) స్కంధగుప్తుని రాజ్యపరిపాలనకాలము A. D. 467 తో నంత మయ్యె నని పన్నాలాల్ వాదించుచున్నాఁడు.

నరేంద్రసేనుని కుమారుఁ డగు ద్వితీయపృథ్వీషేణుని రాజ్యపరిపాలనకాలమందు, బాలఘాట్ శాసనములు వ్రాయఁబడినవి. ద్వితీయ పృథ్వీషేణునికాల ముందో వానికిఁ దరువాతనో దేవసేనుఁడు రాజ్యము చేసె నన్నసంగతి కనుఁగొనుట మిక్కిలికష్టము. బహుశః అతఁడు రాజ్యము చేయుట, అయిదవశతాబ్దాంతము దని దోఁచుచున్నది. దేవసేనునిమంత్రి యగుహస్తిభోజుఁ డజంతకుఁ బశ్చిమపువైపు పదునొకండుమైళ్లదూరమం దున్నగుల్వారా దగ్గఱ నున్న ఘటోత్కచగుహను ద్రవ్వించినవాఁడై యుండును.

దేవసేనుని కుమారుఁడగు హరిషేణుఁడు A. D. 500 మొదలుకొని 550 వఱకు రాజ్యముచేసి యుండవచ్చును. ఈరాజు సకలదిశలందు దండయాత్రలఁ జేసి యుండవచ్చును. ఏలయన, అజంతశాసనము కుంతల, అవంతి, కళింగ, కోసల, త్రికూట, లాట, ఆంధ్రదేశములను జెప్పుచున్నది. ఈకార్యము లన్నియుఁ బ్రాయికముగా A. D. 500—515 మధ్యను జరిగియుండవచ్చును. పలాశికానగరము నేలుచున్న శ్రీవిష్ణువర్మ రవివర్మను 500 సం॥ లో వధించెను. కుంతలదేశాధీశ్వరునితో జరిగిన యుద్ధమందు హరివర్మకూడ సహాయమునుజేసి యుండును. ఆఱవశతాబ్దమం దున్న త్రైకూటులను గుఱించి లేఖ్యప్రమాణ మెద్దియు లభింపలేదు. కావున హరిషేణుఁ డీశతాబ్దారంభమందు వాని నన్నింటిని నశింపఁజేసి యుండవచ్చును. ఆఱవశతాబ్దప్రారంభమందే కళింగదేశపురా జైన యింద్రుఁ డను వాఁడు విష్ణుకుండినవంశస్థుఁడైన యింద్రునితోఁ బోరాడెను. హరిషేణుఁడు కళింగాంధ్రదేశాధీశ్వరులకార్యములయందు మధ్యవర్తిగా నుండెను. భానుగుప్తుఁడు కోసలరాజైన శరభుఁ డనువానిచే నొకయుద్ధమందు సహాయము చేయఁబడెనని 510—11 లోఁబుట్టిన ఇరాన్ శాసనము చెప్పుచున్నది.

ఆఱవశతాబ్దమధ్యమందు కలచురివంశస్థులు వచ్చి నాసిక్, ఉజ్జయిని మధ్య నున్నరాజ్యమును వశపఱచుకొని వాకాటకులను పాఱద్రోలిరి.

The Vakataka Dynasty of Barar in the 4th & 5th centuries by A. C. Vincent Smith.

అనేకశతాబ్దములనుండి వాకాటకవంశము పేరు, ఉనికి, కూడ బొత్తిగా మఱవఁబడినది. కాని మధ్యపరగణాలలో (Central Provinces) దొరకిన తామ్రశాసనములను 1836 సం॥రములోఁ బ్రకటించుటవలనఁ బ్రాచీనహిందూదేశచరిత్రనుఁ గృషిచేయువారి కీవంశవృత్తాంతము కొంత తెలియవచ్చినది. అది మొదలుకొని యప్పుడప్పు డనేకస్థలములయందుఁ గనిపెట్టఁబడిన శిలాశాసనములవలనను దామ్రశాసనములవలనను నీవంశమును గుఱించినుఱికొంత వృత్తాంతమువలబ్ధమైనది. కాని యితరరాజులవలె నీవాకాటకవంశమువారికిఁ జెల్లుబడిలో నున్న నాణెము లెవ్వియు నున్నట్లు కానరావు. ఈవాకాటకశబ్దమున కర్థ మేమో మనకుఁ దెలియదు. వీరు స్వదేశీయులో విదేశీయులో యాసంగతి కూడ నిర్ణయింపఁజాలము. ఈవంశ మేదేశమునందుఁ బుట్టినదో దానిని గూడ మనము నిశ్చయముగాఁ జెప్పఁజాలము, విదిశారాజ్య మేలిన రాజవంశముల వారినిఁ జెప్పు కొన్ని పురాణములయం దస్పష్టముగా సూచన చేయుటయే తప్ప సంస్కృతవాఙ్మయమం దెచ్చటను జెప్పఁబడి యుండలేదు. పార్జిటర్ పండితుఁడు పరిశీలనచేసి యేర్చి కూర్చిన పుస్తకమునుండి కొన్నిశ్లోకముల ననువదించియున్నాఁడు. వాని నీదిగువను వ్రాయుచున్నాఁడను.

"వీరు విదిశా భవిష్యద్రాజులు. భోగి యనువాఁడు నాగరా జైన శేషుని కుమారుఁడు. ఇతఁడు శత్రుపురవిజేత. నాగవంశోద్ధారకుఁడు. ఇతనికిఁ దరువాత సాధుచంద్రుఁడు, చంద్రాంశుఁడు, వీనియనంతరము దానధర్ముఁడు, వంగారుఁడు నాల్గవవాఁడు. పిదప భూతినందనుఁడు. ఇతఁడు విదిశారాజ్యము నేలును. శుంగవంశ మంతమైన తరువాత శిశునంది యనువాఁడు రాజ్యముచేయును. వానితమ్ముఁడు నందియశుఁడు. వానివంశమందు ముగ్గురురాజు లగుదురు. వాని దౌహిత్రుఁడు శిశుకుఁ డనువాఁడు పురికకు రా జగును. వింధ్యశక్తికుమారుఁ డైన ప్రవీరుఁడు వాంచనకపురమం దఱువదేండ్లు రాజ్యముచేయును. బహుదక్షిణలతో వాజపేయము నొనర్చును. వానినలుగురుపుత్రులు రాజులగుదురు."

పైశ్లోకములలోఁ జెప్పఁబడిన దేశము మధ్యహిందూదేశము. (Central India) విదిశ యనునది గ్వాలియర్ ఎస్టేటులోఁ బ్రవహించుచున్న బెట్వానదీతీరమందున్న భిల్సా (Bhilsa). అసాధారణనామ మగువింధ్యశక్తి యను పదము వాకాటకవంశవృత్తాంతమునందు ప్రధానముయినయది. "ప్రవీర" యనుపదము

ప్రవరసేనునికి నామాంతరము. ఇతఁడు వాకాటకవంశపురాజులలో మొదటి మహారాజు. చామక్ శాసనమునుబట్టి చూడఁగా నితఁడు వాజపేయమును నాలుగశ్వమేధములను మఱికొన్ని క్రతువులను జేసినట్లు కాన వచ్చుచున్నయది. వాజపేయముఁ జేసె నని పురాణములయందుఁ జెప్పఁబడిన ప్రవీరుఁ డనువానికే ప్రవరుఁడని నామాంతర మున్నట్లు తోఁచుచున్నది. పైన వ్రాయఁబడిన పురాణ శ్లోకములలోఁ జెప్పఁబడిన నాగవంశపురాజులతో వాకాటకులను శాసనములు కలుపుచున్నవి. చరిత్రమును దెలియఁజేయు లేఖప్రమాణ మెద్దియు లేకపోయి నను ఖండఖండములుగా నున్న యీవాకాటకకుల చరిత్ర మాధిక్యము లేనియది గాను దెలిసికొనుట కాదరము గలుగఁజేయనిదిగా నుండలేదు. చిరకాలము క్రిందట Buhler పండితుఁడు దృఢమయిన యాథార్థ్యముతో సంక్షేపముగాఁ జెప్పిన వారికాలనిర్ణయ మశుభ మైనప్రతిజ్ఞచే దుర్జ్ఞేయ మైనది. దానిని స్వీక రించినయెడల వాకాటకులకును గుప్తవంశస్థులకును గలపరస్పరసంబంధము మా టుపడును. అదిచారిత్ర విషయక మైన హైందవవిజ్ఞానము నాకులముగాఁ జేసెను. కొలఁదికాలముక్రిందట సమర్థుఁడైన విద్వాంసునిచేఁగనుఁగొనఁబడిన విషయము బుహిలర్ పండితుని యభిప్రాయము దృఢమయిన దనియును నతఁడుచేసినకాలనిర్ణ యము సత్య మనియు నిర్వివాదముగా స్థాపించినది. ఈవిధముగా వాకాటకులు చక్రవర్తు లయిన గుప్తరాజులతోడ సంబంధమును గలవారుగాఁ జేయఁబడిరి. ప్రా చీనగుప్తరాజులకాలము నాఁటి శిల్పము ప్రతిమానిర్మాణచాతుర్యమును వెల్లడించు చున్నది. ఇట్లు నూతనాంశములను గనుఁగొనుటవలనఁ దేలినఫలితములు వాకా టకచరిత్రమున కున్నసాక్ష్యమునంతను విమర్శించుటకును దీనికాలమును నిర్ణయిం చుటకు నర్థముగాఁ జేయుచున్నవి.

చామక్, సివానీ, దూధియా శాసనములవలనఁ దేలిన వాకాటకవంశ

వృత్తాంతము.

|

మొదటిమహారాజప్రవరసేనుఁడు.

|

గౌతమీపుత్త్రుఁడు- ఇతఁడు భవనాగమహారాజ పుత్త్రికను బెండ్లియాడెను.

|

మొదటిమహారాజరుద్రసేనుఁడు.

|

మహారాజపృథ్వీషేణుఁడు.

|

రెండవమహారాజరుద్రసేనుఁడు. ఇతఁడు మహారాజాధిరాజదేవగుప్తుని
పుత్రిక యగు ప్రభావతీగుప్తను బెండ్లియాడెను.

|

ద్వితీయమహారాజప్రవరసేనుఁడు.
అజంతశాసనము. నెం. 622 వింధ్యశక్తి.

|

మొదటిప్రవరసేనుఁడు.

|

మొదటిరుద్రసేనుఁడు.

|

రెండవరుద్రసేనుఁడు.

|

పృథ్వీషేణుఁడు. (ఇతఁడు కుంతలరాజును జయించెను.)

|

రెండవప్రవరసేనుఁడు.

|

అనామధేయపుత్రుఁడు. ఎనిమిదవయేఁట రాజయ్యెను.

|

దేవసేనుఁడు.

|

హరిషేణుఁడు.
(ఇతఁడు కుంతలావంతికళింగకోసలత్రికూటలాటాంధ్రదేశములను జయించెను.)
పాతక్పండితుని తామ్రశాసనము.
రెండవరుద్రసేనుఁడు—ఇతఁడు మహారాజాధిరాజ ద్వితీయచంద్రగుప్తుని
కుమారికయగుశ్రీప్రభావతిని వివాహమాడెను.

|

యువరాజశ్రీదివాకరసేనుఁడు.

పైనివ్రాయఁబడిన మూఁడువంశవృక్షములవలన నుపలబ్ధమైన వృత్తాంతమం దుఁ గొన్నివిషయములు సంవదించుచున్నవి. మఱికొన్ని సంవదింపలేదు.

వీనిలో మొదటివాఁడైన వింధ్యశక్తి మహాపరాక్రమశాలి యనియు, వాకాటకవంశమునకు శిరోభూషణమువంటివాఁ డనియు నరాతివ్రాతవిద్రావకుం డనియు నజంతశాసనము వర్ణించుచున్నది. ఇతఁ డింత గొప్పవాఁ డని కీర్తిఁ బడసినను మహారాజబిరుదాంకితుఁడు. కాకపోవుటచే రాజ్యపాలకుఁడై యుండలే దని మన మూహించు కొనవలయును. పురాణములయందుఁ జెప్పఁబడినవాఁడేయితఁడు. ఇతఁ డేదేశమందు నివసించునో తనవంశైశ్వర్యము నెచట సంపాదించెనో దెలిసికొనఁజాలము.

ఇతనికుమారుఁడైన ప్రథమప్రవరసేనుఁ డీవంశమందు మహారాజపదభాక్కులలోనను మొదటివాఁడు. ఇతఁ డేలినరాజ్య మెద్దియో యెచ్చట నుండెనో యది యెంతమట్టుకు వ్యాపించి యుండెనో నిశ్చయించుటకుఁదగిన యాధారము లెవ్వియు లేవు. ఇతఁడు సమ్రాట్టని కూడ బిరుదువహించెను. అసాధారణపరాక్రమశాలియై సకలరాజచక్రమును జయించినవాఁడుగాని చేయఁజాలని నాలుగశ్వమేధములను మఱికొన్ని క్రతువులను జేసె నని ప్రసిద్ధికెక్కెను. వీరుఁ డను నామాంతరముచే నితఁడు పురాణములలోఁ బేర్కొనఁబడెను. తగిన యాధారములు లేకపోవుటచే నితనిచరిత్రముఁ బూర్ణముగాఁ దెలిసికొనుట కవకాశము లేదు.

ఇతనికుమారుఁడైనగోమతీపుత్త్రుఁడు భారశివులకు మహారాజయిన భవనాగునికొమార్తను బెండ్లియాడెను. బుహ్లర్ పండితుఁడు భారశివులస్థానము వాకాటకదేశమున కుత్తరముగా భాగీరథీతీరమం దున్న దని యాశాసనముల భాష కర్థ మని తెలిపెను. నాకుఁ దెలిసినంతమట్టుకు భారశివులు మఱి యెచ్చటను జెప్పఁబడి యుండలేదు. వారికి భవనాగుఁ డని యొకమహారా జున్నట్లు కానరాదు. పేరునుబట్టి చూడఁగా సముద్రగుప్తుఁడు జయించిన నాగజాతిలోనివాఁ డని యర్థ మిచ్చుచున్నది. సముద్రగుప్తుని కాలమందు నాగరాజుల రాజధాని పద్మావతి దగ్గఱనో గ్వాలియర్ రాజ్యమం దున్న నార్వార్ దగ్గఱనో యుండవచ్చును. భవనాగుఁ డాదేశమం దెచ్చటనో రాజ్యము చేసి యుండ వచ్చును. భారశివులు భార్ రాజపుత్త్రులై యుందు రని బుహ్లర్ పండితుఁడు చేసిన యూహ మంచిదికాదు. అయోధ్య, బుందెల్ ఖండు మొదలగు స్థలములలో నొకప్పుడు బలవంతులైనజాతివారు భర్ జాతివారు గాని భార్ జాతివారు కారు. ఇప్పటి భర్ జాతివారు హిందూజాతిలో హీనజాతివారై యున్నారు. వీరు తమపూర్వపు గొప్పతనమును దలఁచుగాఁ జెప్పుకొనుచుందురు. వా రయోధ్యలోనున్న బాయి

రాజపుత్రజాతివారితో సంబంధించినవారు. వా రాదిమజాతివా రై యున్న ట్లూ హింపఁబడుచున్నారు. బుందేల్ ఖండులో నున్నవారు కొండవాండ్రతోఁ గలిసియు న్నారు. వా రెన్నఁడును క్షత్రియజాతివారుగాఁ బరిగణింపఁబడలేదని నే నెఱుంగు దును. బారశివు లెవ్వరో వారిరాజైన భవనాగుఁ డెవ్వఁడో నే నేమియు నిశ్చయ ముగాఁ జెప్పఁజాలను.

భవనాగుని కొమార్తను వివాహము చేసికొన్న గోమతీపుత్త్రుఁడు తండ్రి కంటె ముందు కాలధర్మము నొందియుండవచ్చును. అజంతవంశవృక్షములో నతఁ డు విడువఁబడెను. పూర్వోక్తమైన పట్టికలప్రకారము వాకాటకులలో రెండవ మహారాజు మొదటి రుద్రసేనుఁడు. అతఁడు గౌతమీపుత్త్రుని కుమారుఁ డని శాసనములవలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది. భైరవరూపుఁ డయినశివుని నుపాసిం చువాఁ డని తప్ప మొదటిరుద్రసేనుని గుఱించి మనకు మఱేమియుఁ దెలియదు. కుమారుఁ డగుగౌతమీపుత్త్రుఁడు స్వర్గతుఁ డైనతరువాతఁ గూడ మొదటిప్రవర సేనుఁడు చిరకాలము రాజ్యముచేసె నని మన మూహించుకొనవలసియున్నది.

వాకాటకవంశమువారిలో మూఁడవమహారాజు రుద్రసేనునికుమారుఁడు నగు పృథ్వీషేణుఁడు కూడ శివోపాసకుఁడే. ఇతని ధనము రాజ్యపాలనసాధన ములు నూఱుసంవత్సరములు చాల వృద్ధినొందె ననియుఁ, బుత్త్రులుఁ బౌత్త్రులుఁ జాలమంది యుండి రనియు శాసనములు చెప్పుచున్నవి. అనఁగా నితఁడు చిర కాలము రాజ్యముచేసె ననియుఁ గొమాళ్ళు మనుమలుఁ బెద్దవాండ్రగుట నితఁడు చూచె ననియు నాశాసనములకు నిజమైన యర్థ మని బుహిలర్ మహాశయుఁడు చెప్పుచున్నాఁడు. నూఱుసంవత్సరము లనఁగా సరిగా నూఱుసంవత్సరము లని గ్రహింప నవసరము లేదు. అతనిరాజ్యపరిపాలనము నలువదిసంవత్సరములో లేక యేబదిసంవత్సరములో సాగె నని తలంపవచ్చును. డక్కనులో నున్న కుంతల దేశాధీశ్వరు నితఁడు జయించె నని యజంతశాసనము చెప్పుచున్నది.

అతనికుమారుఁ డగుద్వితీయరుద్రసేనుఁడు ద్వితీయచంద్రగుప్తుఁ డను నామాంతరము గల మహారాజాధిరాజ శ్రీదేవగుప్తుని పుత్త్రిక యగు శ్రీప్రభావతి యను కన్యకను బెండ్లియాడెను. వాకాటకశాసనములలో దేవగుప్తుని కీయఁ బడిన "మహారాజాధిరాజ" యను బిరుదము వాకాటకరాజులకంటెఁ గూడనీతఁడు మిక్కిలి గొప్పవాఁడై యుండె నని రుజువుచేయుచున్నది యని బుహిలర్ పండితుఁడు చెప్పినది మిక్కిలి యుక్తముగా నున్నది. దేవగుప్తుఁడు మగధరాజ్యము నేలిన గుప్త

రాజులలో నొకఁడనుటకు సంశయము లేదని (Dr. Fleet) డాక్టరు ఫ్లీట్ చెప్పి యున్నాఁడు. అనేకము లయిన వాకాటకశాసనములు భిన్నభిన్న స్థలములలో భిన్న భిన్న కాలములయందు వాడుకలోలేని ప్రాచీనలిపిలో వ్రాయఁబడి యున్న వని పైనుదాహరింపఁబడిన పండితుఁడు చెప్పుచున్నాఁడు. ఈవిషయమై యిచ్చట ననవసరమైన వివాదము పెట్టుకొనుట వలనఁ బ్రయోజనము లేదు. ఏలయనఁగా పాఠక్పండితుఁ డీవిషయమై తాను నూతనముగాఁ గనిపెట్టిన విషయమును బ్రక టించుట దీనిని నిశ్చయపఱుచుచున్నది. రెండవరుద్రసేనుని భార్య మహారాజాధి రాజ ద్వితీయచంద్రగుప్తుని కొమరిత యని యు, నతనిసహవాసి కుబేరనాగుఁ డని యుఁ జెప్పుశాసనమును పాఠక్పండితుఁడు కొంతమట్టుకుఁ బ్రకటించియుండుటచే నితరశాసనములలోఁ జెప్పఁబడిన దేవగుప్తుఁ డుత్తరహిందూ స్థానము నేలిన చక్ర వర్తి యైనవాఁడు నాల్గవశతాబ్దము కడపటిభాగమందు మాళవసౌరాష్ట్రదేశము లను జయించినవాఁడు నగు నామాంతరముతోఁ గూడిన ద్వితీయ చంద్రగుప్తుఁడే గాని వేఱయిన వాఁడు కాఁ డని యొప్పుకొనవలసి యున్నది. చంద్రగుప్తుఁడు తన కూఁతును వాకాటకరాజున కిచ్చి వారితోఁ దనకు సంబంధమును గలుగఁజేసికొ నుట మిక్కిలి వివేకముతోఁ గూడినపని. ఇతని జైత్రయాత్ర క్రీ. వె. 395 ప్రాంత మునఁ బూర్తియయిన దని యూహించినయెడల వివాహము కూడ నప్పుడే జరిగి యుండును గాని దానికంటెను దూరముగా జరిగి యుండ నేరదు. చంద్రగుప్తుని మిత్రుఁడైన కుబేరనాగునికి రుద్రసేనునియత్తగారికి, రుద్రసేనుని తండ్రికివలెనే నాగు లపే రుండుట గుర్తింపఁదగినది. ప్రాచీననాగకుటుంబములయధికారము నుపయోగ పఱ్చుకొనుట తనకు లాభకర మని చక్రవర్తి తెలిసికొనియెను.

ప్రసిద్ధికెక్కిన వివాహసంబంధము చేసిన రెండవరుద్రసేనుని యజాతవంశ వృక్ష మేల విడిచెనో నేనుపపత్తిఁ జెప్పలేను. కాని రుద్రసేనుని రాజ్యపరిపాలన కాల మల్ప మని బుహిలర్ పండితుఁడు చెప్పినమాటను నే నంగీకరించెదను. ఈ ద్వితీయరుద్రసేనుఁడు స్వతంత్రరా జనిపించుకొన నట్టితని మామగారి గొప్పతన మతనిని గప్పివేసెను. రుద్రసేనుఁడు వానిగుప్తాధిపతివలెనే వైష్ణవమతావలంబి యయ్యెను. వానికుమారుఁ డగు ద్వితీయరుద్రసేనుఁడు శైవుఁడు. అతఁ డిరువది మూఁడుసంవత్సరములు రాజ్యముచేసె నని శాసనములు చెప్పుచున్నవి.

వానిరాజధాని యయినప్రవరపుర మతనిపేరునఁ గాని యతనితాతపేరునఁ గాని నిర్మింపఁబడి యుఁండవచ్చును. ఆపట్టణము పూర్వ మెచ్చట నుండెనో నిశ్చ యించి చెప్పుట కేమియు నాధారము లేదు.

ద్వితీయప్రవరసేనునికిఁ దరువాత వచ్చినరాజులవంశము 622 నంబరు గల యజంతశాసనములో సవిస్తరముగ వర్ణింపఁబడియెను. ప్రవరసేనునికిఁ దరువాత ప్రణష్టనామధేయుఁడైన యెవ్వఁడో యొకరాజు సింహాసనమునకు వచ్చెనో లేక యజంతగుహాశాసనములవలనఁ దెలియఁబడిన దేవసేనుఁడే రాజయ్యెనో నిశ్చయించుటకు శక్యముకాదు.

ఈసందర్భమున కుపయోగించు పురాణవచనములఁ గొన్నింటిని Buhler పండితుఁ డిట్లనువాదచేసెను.

8. పృథ్వీషేణునికుమారుఁడు కుంతలేశ్వరుని జయించి ధర్మోత్తరముగా భూమి నేలెను.

9. అతనికుమారుఁ డగుప్రవరసేనుఁ డత్యున్నతపదవి నొందెను.

10. అతనిపుత్రుఁ డెనిమిదవసంవత్సరమం దభిషిక్తుఁడై న్యాయముగాఁ బ్రజలఁ బాలించెను.

11. ఆతనిపుత్రుఁ డగుదేవసేనుఁ డింద్రభోగము ననుభవించెను.

12. ఆతనిమంత్రిపేరు హస్తిభోజుఁడు.

పూర్వోక్తము లయినశ్లోకశకలములు ద్వితీయప్రవరసేనుని కొక కొడుకుండె ననియు, వానిపేరు నష్టమైన దనియు, వాఁ డెనిమిదేండ్లప్రాయము గలవాఁడై యుండఁగా సింహాసన మెక్కె ననియు, వానికి దేవసేనుఁ డను నొకకుమారుఁడు పుట్టె ననియుఁ జెప్పుచున్నవి. ఇది బుహ్లర్ చెప్పిన యర్థము. కీల్ హారన్ (Kielhorn) పండితుఁడు నష్టనాముని జెప్పక వాఁడే దేవసేనుఁ డని సమర్థించెను. ఆవాక్యమున కర్థ మిదియే యని నిశ్చయించుట దుర్ఘటము. అజంతగుహకుఁ బడమరగా నున్న గుల్సొరా (Gulsora) దగ్గఱ నున్న ఘటోత్కచగుహ దేవసేనుని మంత్రియైన హస్తిభోజుఁ డనువానిచేతనో లేక వానికుటుంబములోని వానిచేతనో యధిష్ఠితమై యుండెను. అజంత దగ్గఱనున్న 17 నంబరుగల గుహలో దొరకిన యొకపాడుశాసనము హరిషేణునిపేరు క్రొత్తగా వెల్లడించినది. పాఠకపండితుఁడు సంగ్రహించినతామ్రశాసనము రెండవరుద్రసేనునికిఁ బ్రభావతికిఁ బుట్టిన దివాకరసేనుఁ డనువాఁడు పట్టాభిషిక్తుఁ డయ్యె నని చెప్పుచున్నది. వాఁడు ప్రవరసేననామముతో రాజ్యమేలెను. కాని ప్రాయశః వాఁడు బాల్యమందే మృతినొందఁగా వానితమ్ముఁడు రాజయ్యెను. అపూర్ణము నత్రుప్తికరము నైనగ్రంథప్రమాణమువలన నీదిగువ వ్రాసినమహారాజులపట్టిక లభ్యమగుచున్నది.

వాకాటకమహారాజులు.

1. మొదటిప్రవరసేనుఁడు—వింధ్యశక్తిపుత్త్రుఁడు క్రీ. వె. 300.
2. మొదటిరుద్రసేనుఁడు- వింధ్యశక్తిపౌత్త్రుఁడు, క్రీ. వె. 330.
3. పృథ్వీషేణుఁడు—రుద్రసేనునికొడుకు క్రీ. వె. 340 చిరకాలము రాజ్యమేలెను.
4. రెండవరుద్రసేనుఁడు—పృథ్వీషేణుని కొడుకు- రెండవచంద్రగుప్తునికూఁతును బెండ్లియాడెను. క్రీ. వె. 390.
5. రెండవప్రవరసేనుఁడు—రెండవరుద్రసేనుని కొడుకు- ఇరువదిమూఁడు సంవత్సరములు రాజ్యమేలెను. క్రీ. వె. 395.
6. రెండవప్రవరసేనుని కొడుకు—అజ్ఞాతనాముఁడు ఎనిమిదవయేఁట రాజ్యమునకు వచ్చెను. క్రీ. వె. 420.
7. దేవసేనుఁడు—అజ్ఞాతనామధేయుని కొడుకు- క్రీ. వె. 445.
8. హరిషేణుఁడు—దేవసేనునికొడుకు- క్రీ. వె. 465—500.

ఇట్లెనమండ్రురాజుల పరిపాలనకాలము దాదాపుగా 200 సంవత్సరములు. బుహిలర్ చెప్పినదానితో నీకాలనిర్ణయము సరిపోవుచున్నది. ప్రతిరాజు రాజ్యముచేసిన కాల మింత యని నిర్ధారణ చేయుట దుశ్శకమైనను పృథ్వీషేణుఁ డందఱకంటె ద్రాఘిష్ఠముగా రాజ్యము చేసె ననియు ద్వితీయప్రవరసేనుఁడు సుమారు 23 సం॥లు రాజ్యము చేసె ననియు, హరిషేణుఁడు విస్తారముగా దేశములను జయించె ననియు నిందువలన స్థాపింపఁబడినది. మాళవదేశము జయింపఁబడిన కాలమందే రెండవచంద్రగుప్తవిక్రమాదిత్యుఁడు రెండవరుద్రసేనునికిఁ దన కొమార్తెనిచ్చి వివాహము చేసెనన్న యూహ పై పట్టికలోఁ జెప్పఁబడిన తేదులు నొకరీతిగా సరిపోవుచున్నవి. పైనఁ జెప్పఁబడిన యెనమండ్రు వాకాటకమహారాజుల రాజ్యపరిపాలనకాలము 300 - 500 లలో నిమిడియున్న దని మనము నమ్మవచ్చును. హరిషేణుని తరువాత రాజ్యము చేసిన వా రెవ్వ రైన నున్న యెడల వారిని మన మెఱుఁగము. కాని యాఱవశతాబ్దములో, చాళుక్యరాజవంశస్థాపనము వఱకు నీవాకాటకవంశ మనువర్తించి యుండును. ఈవాకాటకవంశమునకు జన్మభూమి యెద్దియో మొదటిప్రవరసేనుని కధికార మెట్లు లభించెనో యావిషయమును నిశ్చయించుట కిపుడు మనకున్న యాధారములు చాలవు. సౌరాష్ట్రదేశము నేలిన శకచ్ఛత్రపులు (Saka Satraps) పట్టికలోను వాకాటకుల

నామావళిలోను గుమారుఁడయిన ప్రవరసేనునిపేరితో రుద్రసేనమహారాజు పేరు కానవచ్చుట యాశ్చర్యము కా దని Professor Collins చెప్పుచున్నాఁడు. వాకాటకమహారాజైనరుద్రసేనుఁడు వానికుమారుఁడు పృథ్వీషేణుఁడు A. D. 199-222 వఱకు రాజ్యము చేసిన యాపేళ్లుగల ఛత్రపులతో నొకవిధముగా సంబంధించి యుండవచ్చును. కాని యి ట్లనుమేయించుట సందిగ్ధమై యున్నది.

వాకాటకవంశములలోఁ జెప్పఁబడిన వింధ్యశక్తి, ప్రవరసేనుఁడు పురాణములలోఁ జెప్పఁబడిన వింధ్యశక్తి ప్రవరసేనుఁడు నొక్కఁడే యయినయెడల నీవంశముయొక్క పుట్టుక యిప్పుడు మధ్యహిందూస్థాన (Central India) మని వ్యవహరింపఁబడు దేశభాగములో నెచ్చటనో యై యుండవచ్చును. అలహాబాదుకు దక్షిణపశ్చిమముగా నున్న యజయఘురసంస్థాన మని యిపుడు వ్యవహరింపఁబడు బుండెల్ఖండు రాజ్యము పృథ్వీషేణునితో సంబంధించె నని చెప్పఁగా వచ్చును. తక్కినశాసనము లన్నియు దక్షిణదేశమునకుఁ గడుదూరముగా నున్న స్థలములనుండి వచ్చినవి. చామక్కశాసనము రెండవప్రవరసేనుఁడు (395-420) ఇలిచపూరుదగ్గఱ నున్నచామక్ (చర్మాంకము) తోఁ గలిసియున్న భోజకటకము నేలె నని స్థాపించుచున్నది. ఆతాలూకా యిపుడు ఇలిచపూరు జిల్లాకు సమానమై యున్నయది. భోజుల దుర్గ మని యర్థ మిచ్చు భోజకటక మనుపే రశోకుని శాసనములయందు, మహాభారతము, హరివంశము, దశకుమారచరిత్రము మొదలగు సంస్కృతగ్రంథములయందుఁ జెప్పఁబడిన ప్రాచీనక్షత్రియజాతి యగుభోజులు నివసించు కోటకుఁ బేరు. ఇలిచపూర్ సమీపమునందున్న ప్రసిద్ధమైన కోట గావల్ఘరు కోట. ఇది నాలుగువేల యడుగు లెత్తుగా నున్న యొక కొండమీఁదను గట్టఁబడి యున్నది. సాధారణముగా శత్రువు లెఱుఁగఁజాలని యొక మాయమార్గము దానికిఁ గలదు. ఇప్పుడు పాడువడియున్న కట్టడములు 15 వ శతాబ్దముకంటెఁ బ్రాచీన మైనవి కావు. అవి ప్రాచీనకాలముక్రిందట రాజ్యపాలకు లైనవారి స్వాధీనమం దుండెను. గావల్ఘరుశబ్దమునకు, ఆదిమనివాసు లైన గవోలిస్ (Gaolis) అను జాతివారిచే నాక్రమింపఁబడిన దని యర్థ మని తోఁచుచున్నది. ఆగావల్ఘరే భోజకటక మై యుండవచ్చు నని నే నూహించెదను. మొదటివాకాటకమహారాజు ప్రాచీనభోజ దుర్గమును స్వాధీనపఱచుకొని క్రమముగా నుత్తరమునను దక్షిణమునకుఁ దనరాజ్యమును వ్యాపింపఁజేసి తనయధికారమును స్థాపించె ననుట నమ్మఁదగి యున్నది. ఇయ్యుదయ వాకాటకమహారాజు పరిపాలనకాల మైన

నాల్గవశతాబ్దమువఱకు భోజకటక మనుపేరునే మనము విని యుండలేదు. ఒక శతాబ్దమునుం దున్న మొదటిమహారాజు గావల్లురులోఁ దనయధికారమును స్థాపించె ననియూహించుట సరిగా నుండలేదు.

A. D. 340-390 లో రాజ్యముచేసిన పృథ్వీషేణుఁడు కుంతలదేశాధీశ్వరుని జయించె ననియు, 465-500 లో రాజ్యము చేసిన యెనిమిదవమహారాజైన హరిషేణుఁడు కుంతలరాజునే గాక, అవంతికళింగకోసలత్రికూటలాటాంధ్రదేశాధిపతులను గూడ జయించె నని శాసనములు చెప్పుచున్నవి. దేశవాచకము లైన యీపదములను వివరించుటకుఁ గొన్నిమాటలు చెప్పవలసియున్నది.

రైసుదొరగారు కుంతలదేశము డక్కనుకుఁ బడమటిభాగము మైసూరున కుత్తరభాగము, భీమ వేదవతీ నదులకు మధ్యనున్న దనియు, పడమటికొండలచేఁ జుట్టఁబడి యున్న దనియు మైసూరురాజ్యమం దున్న షిమోగ చిత్రదుర్గ జిల్లాలు, ఇపుడు చెన్నపురిరాజధానిలోఁ జేరిన బల్లారి, బొంబాయిప్రెసిడెన్సీలో జేరిన ధార్వార్, బీజపూర్, నైజాంరాష్ట్రమునకు సమీపమం దున్నప్రదేశములు పూర్వము కుంతలదేశ మని వ్యవహరింపఁబడె నని చెప్పెను. ఈపర్వతమువలన రాజ్యమునకుఁ ద్రికూట మని పేరు కలిగెను. ఆరాజ్యము నేలినవారు త్రైకూటకులు. వీరు కొన్నిశాసనములలోఁ జెప్పఁబడియున్నారు. A. D. 248-49 సంవత్సరములలో ముద్రితము లైననాణెములు కూడ వీరిపేరుతో నున్నవి. ఈత్రైకూటకులకాలము A. D. 494. ఈవంశములో కొసరాజు వాకాటక రాజైన హరిషేణుని చే జయింపఁబడె నని యూహింపఁబడు చున్నది. త్రైకూటుల చరిత్రము వాకాటకులకాలమును స్థిరపఱుచుచున్నది. లాటదేశ మనఁగా దక్షిణగూర్జరదేశము. అది మాహీ తపతీ నదులమధ్య నున్నది.

అజంతశాసనములలోఁ జెప్పఁబడిన హరిషేణుని జైత్రయాత్రలు సత్యమయినయెడల బొంబాయిసముద్రతీరము మొదలుకొని బంగాళాఖాతమువఱకు నిండియాయొక్కమధ్యభాగము లోనుండి వ్యాపించిన వని చెప్పవచ్చును. హరిషేణునితరువాత రాజ్యమునకు వచ్చిన వాకాటకరాజులపేళ్లు మన మెఱుఁగము. మే మిదివఱకుఁ జెప్పిన ట్లీవాకాటకవంశ మల్పమో యధికమో యగురాజ్యముతో నాఱవశతాబ్దమందు చాళుక్యరాజ్యము స్థాపింపఁబడువఱకు ననువర్తించె నని మన మూహింపవచ్చును. వాకాటకవంశకాలముయొక్క ప్రధానమైన యాకారమును నిశ్చయించుట హిందూదేశచరిత్రకళకు మిక్కిలి యుపయోగకర మైనది.

1911 సం॥రము ప్రకటింపఁబడిన (A History of fine arts in India & Cylone) "హిందూదేశసింహళద్వీపచిత్రకళాచరిత్రము" అను గ్రంథము కొన్ని కట్టడములకుఁ, బ్రతిమానిర్మాణములకుఁ జిత్రలేఖనమునకుఁ దాత్కాలికముగా నిర్ణయింపఁబడిన కాలమును పునర్విమర్శనములోనికిఁ దెచ్చుచున్నది.

వాకాటకపృథ్వీషేణమహారాజుయొక్క దీర్ఘరాజ్యపరిపాలనకాలము A. D. 340 మొదలుకొని 390 వఱకు నని నేను నిర్ణయించితిని. అట్లు కానిచో నంతకంటె సరిగా లెక్కించిన యెడల నాల్గవశతాబ్దముయొక్క యుత్తరార్ధ మని చెప్పవచ్చును. కావున గుప్తవంశపు చక్రవర్తి యగుసముద్రగుప్తునికి పృథ్వీషేణుడు సమకాలికుఁడు. ఆసముద్రగుప్తుఁడు A. D. 330 మొదలిడి 375 వఱకు రాజ్యమును బాలించెను. పృథ్వీషేణుని నాచ్నాశాసనము, సముద్రగుప్తుని ఇరాన్ శాసనము A. D. 401 లో రెండవచంద్రగుప్తుని యుదయగిరిశాసనము నొక్కలిపిలోఁ జెక్కఁబడినయవి. నాచ్నాశాసన మాకాలమందు రాజ్యముచేసిన వారి ప్రాచీనమందిరముల గోడలయొక్క రాతిపలకలపైఁ జెక్కఁబడినది. అప్పటివారి రాజధానికి కుఠార మని పేరు. అది పృథ్వీషేణుని ప్రధానోద్యోగి యొక్క నివాసస్థానము. శాసనపురాయి యొక దేవాలయభిత్తిలోఁ గట్టఁబడియున్నది. దీనిని వ్యాఘ్రదేవుఁడు నిర్మించెను. ఇది యాకాలమందుఁ బ్రసిద్ధికెక్కిన యొక చిన్న పార్వత్యాలయము- అని కన్నింగుహామ్ వర్ణించెను. ఇది నాల్గవశతాబ్దమందుఁ గాని పంచమశతాబ్దప్రారంభమందుఁ గాని వర్తించిన ప్రాచీనగుప్తరాజులనాఁటినిర్మాణకౌశలమును దెలుపుచున్నది.

కన్నింగుహాము- ఈయాలయము నిట్లు వర్ణించియున్నాఁడు. "నేను జూచిన దేవాలయములలో నిది మిక్కిలి నేత్రాకర్షకముగా నున్నది. ఒక పెద్ద బండరాయిమే యాలయాకారముగాఁదొలువఁబడినది. గోడలమీఁదను ద్వారమందునుఁ జెక్కఁబడిన బొమ్మలు గుప్తరాజులనాఁటి శిల్పనిర్మాణచాతురిని దెలుపుచున్నవి. ద్వారమందు- తాఁబేలు మీఁద నెక్కిన మొసలిబొమ్మ గల గంగాయమునానదుల బొమ్మ లున్నవి. సంచి, ఇరాన్, టిమోగా మొదలగు స్థలములయం దున్న గుప్తరాజదేవాలయములకు వలె దీనికిని బైకప్పు సమముగా నున్నది".

పై విషయములను బాగుగా విమర్శింపఁగాఁ దేలినఫలిత మిది.

ఎనమండ్రు మహారాజులతోఁ గూడిన వాకాటకవంశము A. D. 300-500 రెండుశతాబ్దములుండెను. వాకాటకశబ్దముయొక్క యర్థమును,వ్యుత్పత్తియుఁ దెలి

యదు. వకాటశబ్దమునుండి వాకాటక యనుతద్ధితరూపము పుట్టిన దని యూహింపవలెను. ఆరాజులజాతియుఁ, బుట్టుకయుఁ గూడ మనకుఁ దెలియదు. ఉజ్జయినీ సౌరాష్ట్రములతో సంబంధించిన విదేశీయులై యుందురు. ఈవంశములో మొదటి మహారాజైనప్రథమప్రవరసేనుఁ డనేకాశ్వమేధయాగముల నొనర్చె నని యును జుట్టుప్రక్కలనున్నరాజులపై సర్వాధికారము గల వాఁడై యుండె ననియు వాడుక కలదు. అతనిరాజధాని యెచ్చట నుండెనో యట్టియధికార మతని కెట్లు కలిగెనో, మనకుఁ దెలియదు. వానితరువాత వానిమనుమఁడు రాజై చిరకాలము రాజ్యము చేసెను. ఈవంశమందు నాల్గవ మహారాజైన పృథ్వీషేణుని గుఱించిన వృత్తాంత మలహాబాదునకు దక్షిణపశ్చిమముగా నున్న అజయఘుర సంస్థానమం దుపలబ్ధమైనది. డక్కనులో దక్షిణపువైపున నున్న కుంతలదేశమును బృథ్వీషేణుఁడు జయించెనని యు నితఁడు విస్తీర్ణమైన రాజ్యము నేలె ననియుఁ జెప్పఁబడినది. వాని కుమారుఁడైనరెండవరుద్రషేణుఁడు A. D. 490—5 లో రాజ్యముచేసిన రెండవ చంద్రగుప్తవిక్రమాదిత్యుని పుత్రికను వివాహము చేసికొనియెను. రుద్రషేణుని కుమారుఁడైన రెండవప్రవరసేనుఁడు ఇలిచపూ రనఁబడు తూర్పుబేరారునకు నిప్పటి మధ్యపరగణాలయొక్క పడమటిజిల్లాలలో జాలభాగమునకు రాజై యుండెను. ఇతఁ డిరువదిమూఁడుసంవత్సరములు రాజ్యమేలెను. నష్టనామఁడైన రాజు ప్రవరసేనదేవసేనులకు మధ్యవాఁడు. ఈతనిబ్రాహ్మణమంత్రి అజంతాదగ్గఱ నున్న గుల్వారాలో ఘటోత్కచగుహాముం దీతనిగుఱించి యొకశాసనమును వ్రేయించెను. ఈవంశములోఁ గొనరాజు హరిషేణుఁడు. అజంతయొక్క నెం 16 రు గుహాలో నీతని శాసన మున్నది. ఆఱవశతాబ్దమందు చాళుక్యులయధికారము ప్రబలించిన తరువాత నీవాకాటకవంశము క్షీణించెను.

—కా. బ్రహ్మయ్యశాస్త్రిగారు-గతసంచికశేషము.—

ఇక వీ రొనరించిన ప్రతివిమర్శన మెట్లున్నదో కనుఁగొందము.

(1) కథాసంవిధానము, (2) రసము, నీతి, (3) పాత్రపోషణముక్రింద, జర్చనీయాంశముల వీరు విడఁదీసిరి. కాన మనమును నట్లే యొనర్తము.

(1) కథాసంవిధానము:—ఈశీర్షికక్రింద నేను జూపినదోషములు, దోషములు కావని సమర్థించుటకై రావుగారు పూనుకొనిరి. మొదటనే కవికిని గావ్యములకును గలసంబంధములను గూర్చి విచిత్రపువ్రాఁతల వ్రాసిరి.

—: కావ్యమున రసము వెలయు టెట్లు? :—

పెద్దనార్యుఁ డేదోయొకకథను దీసికొని దానిని రసవంతము చేయుటలోఁ దననేర్పుఁ జూపక రసవంత మగు మూలకథకై వెదకికొనె ననియు నట్లొనర్చియు నుగూడ సరిగ రసము వెలయింపలేకపోయె ననియు నేనువ్రాసియుండ నాయంశముల ముందుగా నెత్తికొని శ్రీరావుగారు విపరీతసిద్ధాంతములఁగావించిరి. షేక్సుపియర్ మున్నగుపాశ్చాత్యకవులును కాళిదాసులోనగు స్వదేశకవులును గూడ రసవత్తరము లగుకథలనే వెదకికొని వానిని గావ్యములుగా విరచించి రనిరి.

లోకములోని ప్రజలు చక్కనిబాలికలను వివాహముచేసికొందురు గాని నగలునాణెములు పెట్టి దృష్టి కింపుగాఁ జేయఁగలము గదా యని కురూపురాండ్రను వివాహము చేసికొనుచున్నారా యని యడిగిరి? ఈసందర్భములో రావుగారు వ్రాసినవ్రాఁత యసత్యములతోడను నసంగతములతోడను నిండియున్నది. నిక్కమగు ప్రతిభగలకవి యేదో యొకమూలకథను దీసికొని దానినే రసవంతముచేయుటలోఁ దననైపుణ్యమును జూపు ననునది లోకానుభవము కలవా రెల్లరును నెఱింగియున్నవిషయమే. మహాకవు లెల్లరు నట్లేయొనర్చిరి కాని రావుగారు చెప్పినట్లు చేయలేదు. ఇందుకు రావుగారు చెప్పినషేక్సుపియర్ మహాకవినే మొదట నుదాహరణముగాఁ దీసికొందము. ఈతఁడు లోకములో వాడుకగా నున్న యల్పసారము గలకథలనే దీసికొని వానిని దనప్రతిభచే రసవంతము చేయుచు వచ్చె నని వ్యాఖ్యాత లందఱును వ్రాసియుండిరి. “ఆజ్ యూ లైక్ ఇట్” (As you like it) అనునాటకపీఠికలో, ఎ. డబ్ల్యు. వెరిటీ (A. W. Verity) అనుపండితుఁడు కవి యేదో సామాన్యకథను దీసికొని దానికి జీవము పోయుచు వచ్చిన ట్లిక్రిందిరీతిని వ్రాసెను.

“He often takes some existing story and shapes it anew to finer issues re-creating its characters and adding others.”

మఱియును పాత్రౌచిత్యము, యుక్తి, రసస్ఫురణము మున్నగునవి యన్నియును షేక్సుపియర్ యొక్క ప్రతిభాజనితములే కాని యితరమూలములనుండి పుట్టలేదని వీరే నొక్కి వ్రాసిరి. మూలకథ లనఁబడెడి వానియం దేవిధ మగు విలువయును లేదని కూడ వ్రాసిరి. ఇంకను డాక్టరు ఫర్నెస్ (Dr. Furniss) అను పండితుఁడు షేక్సుపియరునాటకములకు మూలములు (Sources) అని చెప్పఁబడునవి నట్టియాభాసమాత్రము లనియు రాత్రిపూఁట కొంచెము మెఱసి పగటిపూఁటఁ గాంతియింతయును లేక నేలంబ్రాఁకు మిడుంగుఱుంబురువులవంటి వనియు షేక్సుపియరుగ్రంథములందలి మెఱుంగు లన్ననో సదాప్రకాశించు రత్నములవంటి వనియు వ్రాసిరి. డౌడన్ మున్నగువ్యాఖ్యాతలు నిట్లే లిఖించిరి.

ఇంక, కాళిదాసు వ్రాసిన శాకుంతలమును గూర్చి ప్రసంగించుకొందము. ఈనాటకమూలము భారతమున నత్యల్పముగా నున్నది. శాకుంతలమునందలి రసోత్పత్తికాదు లాతనిప్రతిభాసంభూతములే కాని పైనుండి వచ్చినవి కావని ప్రాజ్ఞులెల్లరు నెఱుంగుదురు. నేను వ్రాసినదాని నెల్లనఁ బ్రతిఘటించుటకయి యాతావున, కాళిదాసు రసవత్తర మగుమూలమును దీసికొనె నని వ్రాసినను దాము ప్రత్యేకముగాఁ గవులునాటకముల వ్రాసినమార్గమును దెల్పుసందర్భములో రావుగారును దమ "విజయనగరసామ్రాజ్యకవులచరిత్రము"లో నేను జెప్పినయట్లేవ్రాసిరి. వీరు పిల్లలమఱ్ఱి పినవీరభద్రుని గూర్చివ్రాయుటలోఁ గాళిదాసుని శాకుంతలముం గూర్చి యిట్లువ్రాసిరి:—

"కాళిదాసుని శాకుంతలనాటకము. - భారతమందలి యీయితివృత్తమును శృంగారరసప్రధాన మగునాటకనిర్మాణముఁ గూర్చుకొని నాయికానాయకులశీలములను జేర్చియు నూతనపాత్రములఁ గల్పించియు గథాంశములఁ గొన్నిటిమార్చియు నిట్లనేకవిధములఁ బెంచియుఁ గుదించియు వ్యక్తీకరించియు సర్వాంగసుందరమగు నాటకరాజమును కాళిదాసమహాకవి రచించెను.

* * * * * * *

కాళిదాసుని యప్రతిమానప్రతిభ రసపోషణమందే గాక తత్తదనుకూలమగు కథాశరీరనిర్మాణమునందును గాన్పించుచున్నది."

దీనింబట్టి కాళిదాసునిప్రజ్ఞావిశేష మంతయుఁ దన శేముషీవిశేషమునుబట్టి గ్రంథమును రసవంతముఁ జేయుటలో వెలయుచున్నదిగాని రసవత్తర మగు కథనెంచుకొనుటలోఁ గాదని చూఁడఁబడుచునే యున్నదికదా.

మఱియును నందిమల్లయ్య ఘంటసింగయ్యల వరాహపురాణముం గూర్చి ముచ్చటించుచు శ్రీరావుగారే యిట్లువ్రాసిరి.

"మాతృకలో నున్నకథాంశములను మాత్రము తీసికొని వాని ననేకవిధముల రసపుష్టిచేసి పాత్రోచిత, స్థలోచిత వర్ణనముల నకుంఠితముగఁ జేర్చి పెంచి సుమనోమనోజ్ఞముగ రచించిరి. సామాన్యముగఁ బ్రతికథయందు నిట్టిప్రత్యేకరసపోషణసంధానము కాన్పించుచున్నను ముఖ్యముగా దుర్జయోపాఖ్యానమునఁ గడుంగడు రమణీయముగ నీప్రక్రమము మెఱయుచున్నది."

మనరావుగా రిట్లు చెప్పిచెప్పి దీనినుండి యొకసామాన్యధర్మము నీక్రిందిరీతిగ వెల్లడించిరి.

"మూలమందలికథారేఖాకృతిని దీసికొని దానిని మాంసపుష్టిమసృణముగసజీవస్వరూపముగ సృజింపఁగల నిసర్గశక్తి మహాకవులయందున్నట్లు వీరియందును గానంబడును. దీనింబట్టి మహాకవులశక్తి యెట్టిదని తేలుచున్నది? రేఖామాత్రముగానున్నమూలకథలను దీసికొని వానిని రసవంతములఁ జేయునది యని తేలుచున్నది."

మహాకవులెల్లరును రేఖామాత్రముగా నుండు మూలకథలను దీసికొని వానియందు స్వయముగ రసము పుట్టింతురనియు, కాళిదాసాదిమహాకవు లెల్లరు నట్లే చేసి రనియుఁ దమ"విజయనగరమునందలి ఆంధ్రవాఙ్మయచరిత్రము" నందు స్పష్టముగవ్రాసి యుండియును గూడ నా కిచ్చిన సమాధానములోఁ దద్విరుద్ధముగా మహాకవులెల్లరుఁ దమకావ్యముల రసవంతములఁ జేయఁగల మూలముల వెదకికొనియే యుండి రని వ్రాయసాహసించుట వింతకాదా? నేను వ్రాసినదాని నెట్లైనఁ గాదనుటయే తమపనియా? సత్యమునం దాదర ముండనక్కఱలేదా? కవి రసవంతములగు మూలములకై పరువులిడువాఁ డగుచో నింకఁ దాను జేయుపనియేది? రసము పుట్టించుపని కావ్యకర్త యగు కవిదే కదా "సాధ్యోహి రసో యథాయథం కవిభిః" అని కదా వాగనుశాసనుఁడు వ్రాసియున్నాఁడు. కాన మహాకవులు తమకావ్యముల రసవంతములఁ గావించుకొనుటకై రసవత్తరములగు మూలకథల నెంచుకొందు రనుట యుచితముకాదు.

—: కవి తనకావ్యమునకు భర్త యగునా? :—

పెండ్లియాడఁ దలఁచుకొనినవాఁడు సుందరకన్యక నెంచుకొనక నగలుపెట్టగలుగుదును గదా యని కురూపురాలి నెంచుకొనునా యనువిషయముంగూర్చి ముచ్చటించుకొందము.

కవి తనకావ్యకన్యకకు జనకుఁడు కాని పెనిమిటి కాఁడు. అనఁగా దానిని సృష్టించువాఁడు గాని పుట్టియున్న దానిని జేపట్టి యనుభవించువాఁడు గాఁడు. కావుననే:—

"క. కవితాకన్యకు నలుగురు, కవి జనకుఁడు బట్టు దాది గణుతింపంగా
నవరసరసికుఁడు పెనిమిటి, యవివేకియె తోఁడఁబుట్టు వనవేమనృపా !"

అని పెద్దలువ్రాసిరి. కాన మనరావుగా రెవనిచేఁ గవితాకన్యక పుట్టింపఁబడునో వానినే పెనిమిటిగాఁ జెప్పుట హాస్యాస్పదముగానున్నది. కవి సృష్టికర్త కవికిని గావ్యమునకును గల సంబంధమునే రావుగా రెఱుఁగరు. వావి వరుసలు లేని వ్రాఁతలు వ్రాసిరి? పైఁగా నిప్పట్టున నన్నుఁ బరిహసింపఁజొచ్చిరి. దాని కేమి. నేను బెద్దనార్యుఁడు రసవత్తర మగు మూలకథ యనఁబడు దానిని గూడఁ బాడుచేసినాఁ డని వ్రాసియున్నాను. వర్ణనాదికముల నొనరించుటలోఁ బెద్దన గొప్పవాఁడే కాని కావ్యమును రసవత్తరముగ జేయుటలోఁ దననేర్పు చూపలేకపోయినాఁడు. కథాసందర్భ మంతయుఁ జెడినది.

—: కథాసంవిధానవిచారము. :—

ఈవిధానములో నీతఁడు మారన వ్రాసిన పురాణగమనికను జాలభాగ మనుకరించెనే కాని దానిని ప్రబంధగమనికలోనికిఁ దీసికొనిరాలేక పోయినాఁడు. అర్థప్రధాన మగుపురాణమునకును రసప్రధానమగు ప్రబంధమునకును గథాకథనములో భేద ముండితీరును గాన, పురాణకథాప్రణాలికకును, ప్రబంధకథాప్రణాలికకును జాల భేదముండును. ఈవిషయమై శ్రీరావుగారే యిట్లువ్రాసిరి:—

"మూలగ్రంథ మనఁగా మార్కండేయపురాణము. పురాణగ్రంథము. ప్రస్తుతవిమర్శితగ్రంథము, అనఁగా, మనుచరిత్రము, ప్రబంధగ్రంథము. పురాణములకుఁ బ్రబంధములకుఁ గావ్యశిల్పములోఁ జాల భేదము లున్నవి. పురాణములలో ననేకేతివృత్తములు పరస్పరమిళితము లై వచ్చుచుండును. ఒకకథ సాగుచునుండఁగా మధ్యమధ్యను జిన్నచిన్నయుపాఖ్యానము లెన్నియో వచ్చుచున్నను నవి యన్నియు సమగ్రముగా నడిపింపఁబడి మూలకథ కెంతమాత్రము నిరోధకములుగా నుండవు. మూలకథ యథావిధిగా సమగ్రము నొందింపఁబడును. కాఁబట్టి పురాణములలో వస్త్వైక్యముకన్న వస్తుభిన్నతయే కాన్పించును. ప్రబంధములలో నట్లుగాక వస్త్వైక్యమే ప్రధానముగా నుండును, గావున నొకయితివృత్తము కథారూపమున విస్తరింపఁబడుచున్నపుడు మధ్యమధ్యను జిన్నచిన్న

యితిహాసములును నంతరకథలును వచ్చుచున్నను నవి మూలకథ కెంతవఱకుపకరించునో యంతమాత్రమే గ్రహింపఁబడును. కథాప్రణాళిక కంతరాయము గలుగఁజేయు భాగము లన్నియు విసర్జింపఁబడును. ఇట్లు సంధాననియమమును బాటించుటచేఁ గథయందు వస్త్వైక్య మేర్పడుచున్నది. సామాన్యమున నేప్రబంధముఁ జూచినను గథాకథన మీవిధముగనే యుండును గాని యన్యథా యుండదు."

మఱియును శ్రీరావుగారు స్వారోచిషమనుజననమునకు నిబ్బరముగా నడిపించెడు కథాభాగములను కథాపాత్రములనే యెత్తికొని కథాప్రణాలికనుసాగింపవలెనని కూడవ్రాసిరి.

పురాణమును ప్రబంధములోనికి మార్చునప్పుడు తప్పక యీపద్ధతియే యుండవలెనని నొక్కివక్కాణించిన శ్రీరావుగారు తాముచెప్పిన క్రమానుసారముగా మనుచరిత్ర మున్నదో లేదో విమర్శించి చూచుకొనక తమకుఁ దోఁచినరీతిగాఁ గథాసంవిధానముం గూర్చి యవిచారపూర్వక మగువ్రాతను వ్రాసివేసిరి. రావుగారితప్పును దెలిసికొనుటకై వారు పెద్దనార్యుఁడు మనుచరిత్రమునందు దేనిని జెప్పనూహతోఁ దనపొత్తము వ్రాసె ననెనో యది మునుగాఁ దెలిసికొందము. "ఈవిషయమునఁ బెద్దన్నగారు చెప్పఁదలఁచుకొనినది స్వారోచిషమనుసంభవము. అనఁగా స్వారోచికి మనువుపుట్టుట" అని మనరావుగారువ్రాసిరి. మనుచరిత్రములో స్వరోచికి మనువుపుట్టుట ప్రధానకథ గావున దానికి నిబ్బరముగాఁదీసికొనిపోవునట్టి యనఁగా దానికుపకరించునట్టి కథలను పెద్దనార్యుఁడు చెప్పెనా లేక, దానికి సంబంధములులేని కథలను గూడఁ జెప్పెనా, యని విచారించి చూచుకొందము. ఇంకను "అంతఃకథను బెంచి ముఖ్యకథ కంతరాయము కలుగఁజేయకుండుట కథాసంవిధానమున కొకగుణవిశేషమై యుండు నని కూడ రావుగారు వ్రాసిరి, కావున, పెద్దనార్యుఁడు ముఖ్యకథ కంతరాయము కలుగురీతిగా, యంతఃకథలను బెంచివేసెనా లేదా యనువిషయము కూడఁ జూచుకొనవలసియున్నది.

పరికించి చూడ మనోరమాదులకథలు మనుసంభవమునకు నేవిధ మగు సంబంధమును లేనివిగాఁ గాన్పించుచున్నవి. మనోరమాదులు స్వారోచిషునకు మాతలు కారు. ఆతనితల్లి వనదేవత. ఆమె స్వరోచికి భార్యకాదు, కాన, మనోరమాదులు స్వారోచిషునకు సవతితల్లులుకూడఁ గారు. మనోరమాదుల వివాహమైనపట్టుననే స్వరోచి. వనదేవతనుగూడఁ జేపట్టెనేమొ. ఆకారణముచే నీచే

పట్టుట లన్నింటిని గవి వరుసగాఁ దెలిపినాఁ డేమో యనుకొనుటకును నవకాశము లేదు. ఏమన-మనోరమామనులవివాహ మైనతరువాత బహుకాలము వారితోఁ గాఁపురముఁజేసి పుత్త్రులను బడసి వారికి రాజ్యముల నొసంగి వైరాగ్యము నొంద సిద్ధముగా నున్నస్వరోచి మరల సందర్భము లేకుండ వేటకుఁ జనియెను. ఇది రెండవవేఁట. ఆసమయమున వనదేవత తారసింప నామెను గూడఁగా మనువు పుట్టెను. కథాసందర్భమును నతుకుటలోఁ గవి తడఁబడి వేటలను రెండింటిని గల్పించె. మొదటివేఁటలో స్వరోచి మనోరమామనులను జేపట్టెను. రెండవ వేఁటలో వనదేవతను గూడె. మూలములో లేని మొదటివేఁటను దీసివేసి రెండవ వేఁటనుమాత్ర ముంచి యుంచు వనదేవతకును స్వరోచికిని సంబంధము గలిపినఁ గథాప్రణాలిక సరిగ గడచిపోయియుండును. చెప్పినదంతయు మూలకథకు నిబ్బరముగఁ దీసికొనిపోవునదిగ నుండియుండును. అట్లు చేయక పురాణకర్త యగు మారనకథాప్రణాళిక ననుసరించి ప్రధానకథ కిసుమంతయు సంబంధము లేని మనోరమామనులకథలను మనకవి తనప్రబంధమునఁ గూడ నెక్కించి పురాణకథలోఁ జేయవలసినమార్పులను జేయకపోవుటచే ననవసరముగను నతివిస్తారముగను గథ పెరిఁగిపోయినది. ప్రధానకథ కంతరాయము వాటిల్లినది. ఈవిషయమై శ్రీ అలంపూరు కృష్ణస్వామిగా రీసంవత్సరపు త్రిలింగలలో నిట్లువ్రాసిరి:—
"ఈకథల పరంపర కావ్యమునకు ఏకత్వమును సంపాదించే సమవేతాలైన అంగాలు కావు ఇవి అతుకులు. కనుక యిం దే భాగాన్ని తీసివేసినా స్వారోచిష మనుసంభవమనే ప్రధానకథ కేలాటికొఱతీ కలుగదు. ఈకథలన్ని గ్రంథములోని ప్రధానకథకు ఏకత్వం సంపాదించే శక్తికలిగిన భాగాలు కావు. కథానిర్వాహానికి సహితం తోడ్పడటం లేదు. కనుక ఐక్యార్థసిద్ధి కలిగేటట్లు కావ్యాన్ని కావలసిన మార్పులు చేయక పురాణకథగానే కృతికర్త రాశా డని తెలుపుచున్నాను."
మనోరమామనులకథ లిట్లు మూలకథ కంతరాయము కలిగించు ననవసరభాగములై యున్నవి, గాన, రావుగారు చెప్పినపద్ధతి ననుసరించి వానిని ప్రబంధము నుండి విసర్జించివేయవలసినది.

పోనిం డీకథలను సంగ్రహముచేసి యైనఁ జెప్పె నేమో యనుకొందు మనిన నట్లైనఁ జేయక వీని నతివివరముగాఁ బెంచి వర్ణించి మూలకథను నతిసంగ్రహము చేసి మనపెద్దన చెప్పెను. కాన నంగము లతివిస్తారములై దుర్భరాకృతి నందెను. ఉత్తమాంగ మన్ననో పస్న్కాయమవతి నల్పమై యుండెను. కథాశరీ

రము నీరీతిగా మన పెద్దనార్యుఁడు వికృతాకృతిలోనికిఁ దీసికొనివచ్చెను. మనోరమాదులచరిత్రము లంగములే. కావు. అయినను బెద్దనార్య నెట్లైన సమర్థించుటకై యంగములుగాఁ దీసికొనినను నవి 'సెట్టి సేరు లింగము పదిసేరు' లన్నట్లు ప్రధానాంగములకంటె విపరీతవృద్ధి నంది యుద్దండాకారము దాల్చె.

కావ్యమున ననవసరముగను హానికరముగను బెరుఁగు కథాభాగములు దేహముపై బయలు వెడలు కంతులు వంటివిగను వ్రణముల వంటివిగను నుండు నని పెద్దలు చెప్పిరి. కాళిదాసు తనకుమారసంభవములో మైనాకజననముఁ గూర్చి యించుక ముచ్చటింప వ్యాఖ్యాతలు కుమారసంభవములో మైనాకుని ప్రశంస యేలయని శంకించుకొని యెంతయో శ్రమపడి దానినె ట్లెట్లో సమర్థించుకొనిరి. పార్వతి యభ్రాతృకన్యగాదనియుఁ గావున వివాహయోగ్యయే యనియుఁ దెలుపుటకై మైనాకజననప్రశంస పెట్టఁబడిన దనిరి. అట్టిస్థితిలో మనోరమాదులకథలకు మనుచరిత్రలో గతియెట్లు కలుగఁగలదు ? ప్రధానకథ కుపకరింపని యీ కథలే చాల హెచ్చై పోయినవి. విమర్శకులు చెప్పినట్లుగా రసికు లగుచదువరులకు నవి చాల విసువును బుట్టించుచున్నవి. కథాకథన మిట్లుండుట ప్రబంధగమనిక కాదని శ్రీరావుగారే తమవిమర్శనములో న్యాకివక్కాణించియున్నారు గావున రావుగారు వ్రాసినవ్రాఁత లీపట్టున మనుచరిత్రమునకు హానినే గలిగించుచున్నవి.

ప్రవరచరిత్రమును బెద్దనగ్రంథములో నతివిస్తారముగానే పెంచివేయఁబడినది. ప్రధానకథకుఁ బ్రవరరూపముమాత్ర మించుక యుపకరించుచున్నది. అంతమాత్రముచే నాతనికథాపూర్వోత్తరముల నన్నింటి నతివిపులముగా వర్ణించుట యేల ? స్వారోచిషుని తండ్రియగు స్వరోచినిబుట్టించిన గంధర్వుని పూర్వవృత్తాంతమే యిందుఁ బ్రధానముగానిచోఁ బ్రవరునిపూర్వోత్తరకథ లెట్లు ముఖ్యములు కాఁగలవు ? ప్రవరునికథ మనోహరమైనదే కావచ్చును. అయినను దాని నతివిపులముగాఁ బెంచి వ్రాయుటయు మూలకథను సన్నగిల్లఁజేయుటయు రసికాహ్లాదమును గలుగఁజేయఁజాలవు. మనకవికి మఱొకప్రయోజన ముండుటచేఁ, బ్రవరాదులకథలను నతిమాత్రముగాఁ బెంచివేసె. నేను నావిమర్శనములో "స్వారోచిషమనుసంభవమునకుఁగూడ మనోరమాదులచరితములు కారణములు కావు" అనియు, "ఇందు నాయకుఁ డొకఁడు కాఁడు. నాయిక యొకర్తుక కాదు. కథ యొకటిగాదు.'' అనియు వ్రాసియున్నాను. ఇంతయేల యించుమించుగా విమర్శకు లెల్లరును బెద్దనగారికథావిధానము సరిగ లేదనియే వ్రాసిరి. పెక్కేల పూర్వాకవి

యగురామరాజభూషణుఁడును గథాక్రమము ప్రౌఢముగ లేదని యీక్రిందిపద్యములో సూచించె:—

ఉ. "కేవలకల్పనాకథలు కృత్రిమరత్నము లాద్యసత్కథల్
వావిరి పుట్టురత్నము లవారితసత్త్వవికల్పనావిభా
షావహపూర్వవృత్తములు సానలఁదీఱినజాతిరత్నముల్"

ఇది పెద్దనకథావిధానము నాక్షేపించునదియే యని రసజ్ఞులు చెప్పుదురు. శ్రీరావుగా రీయాక్షేపణములకు సమాధాన మీయలేదు. సరికదా పైనఁ దెలిపినరీతిగా పెద్దనగారు ప్రబంధనియమములఁ బాటింపలేదను నంశమును దమవ్రాఁతలనుబట్టియే తేల్చిరికాని పాపము వీరాసంగతి నెఱుంగలేకపోయిరి. కథావిధానములోని యతుకులలోఁ గలిగినదోషములం గూర్చి నేను గొంత ముచ్చటించియుండ దానిని గూర్చి యేమేమో చెప్పఁబోయిరి కాని యదియు సరిగలేదు. ఆవిషయమై ముందుముచ్చటించెద.

—: గ్రంథనామముంగూర్చి :—

మనుచరిత్రములోని కథాసంవిధానము సరిగలేదు. కావుననే గ్రంథనామము సరిపడలే దని విమర్శకు లనేకు లాక్షేపించిరి. ఈయాక్షేపణము నేను జేసినట్లు రావుగారు తెగించి వ్రాసిరి, కాని, నే నట్లొనర్చుటను వ్రాసియుండలేదు, సరికదా "పే రేదియైనను నంతగా హానిలేదు. అది యొకయాక్షేపణము గాదు"అని నావిమర్శనములో వ్రాసితిని. అయినను రావుగారు నావ్రాసినదానిని దిన్నఁగఁజూచుకొనక పేరునుగూర్చి నే నధిక్షేపించినట్లు భ్రమపడి తమభ్రమాజనిత మగు నాక్షేపణమును నిరోధింపఁ బెద్ద డాంక్విక్సాటీయార్భాటము గావించిరి*

తుదకు వీరు చెప్పిన సమాధాన మే దన మనుచరిత్ర మనుపేరు పెద్దనార్యుఁడు వాడినదికాదనుట-అందుమూలముచేఁ బెద్దనపొత్తము చరిత్రముకాదనుట-ఇది తప్పటూహ-పెద్దనార్యుఁడు తనమనుచరిత్రములోఁ దాను వ్రాసినది స్వారోచిషునిచరిత్రమనియే యీక్రిందరీతిని వ్రాసె.

---

* పాశ్చాత్యసారస్వతములో "డాంక్విక్ సాట్" అను శూరంమన్యుఁడు వర్ణింపఁబడియున్నాఁడు. అతఁడు చాల పిచ్చియూహలు కలవాఁడై శూరత్వము వెల్లడించుకొనుటకై లేనిపోనియార్భాటము లొనరించె. నీటియంత్రాదులను గని దేశముపై దండెత్తివచ్చిన రిపులనుగా భావించి వానిపైకి దండెత్తె. మనరావుగారును స్వభ్రాంతిజనిత ప్రతివాదములఁ బ్రతిఘటించుటలో నార్భాటముఁ జూపిరి.

క. కోరిక నీస్వారోచిషు, చారిత్రము వినిన వ్రాయఁ జదివిన ధనధా
న్యారోగ్యపుత్రవంతులు, నైరూఢిగఁ గంద్రు పిదప నమరత్వంబున్.

కాన రావుగారు వ్రాసినదంతయుఁ దప్పే. సంభవ మనినను నుత్తరకథను జెప్పవచ్చును. కాళిదాసు నన్నెచోడుఁడు మున్నగువా రట్లు తమకుమారసంభవములలోఁ జెప్పలేదా! అదిగాక పెద్దన చరిత్ర మనియే స్పష్టముగా వ్రాసియుండియు గూడ దానిం జెప్పక కథను సన్నగిల్లఁజేయుట యెట్లుచితమగును? మఱియు మనుచరిత్ర మనుపేరు మృచ్ఛకటికాదులవలె సాంకేతికనామము కాదు. గ్రంథమం దున్న యితివృత్త మేదో దానిని దెలుపు సార్థకనామమే. ఈసందర్భములో రావుగారు వేణీసంహారాదిసాంకేతికనామములమాట తలపెట్టుట యధికప్రసంగ మగును. అది యటులుండ నీసాంకేతికనామములంగూర్చి ముచ్చటించుటలోఁ గూడ వీరు ప్రమాదమునకు లోనైరి. "వేణీసంహారమనుపేరువలన ద్రౌపదిమానభంగచరిత్ర తెలుపఁబడుచున్న" దని వ్రాసిరి. అట్లు చెప్పుటకు వలనుపడదు. దుశ్శాసనుఁడు చేసిన కేశసమాకర్షణము ద్రౌపదీమానభంగకథను దెలుపును గాని భీముఁడు చేసిన వేణీసంహారము కృష్ణామానభంగకథను దెలుపదు. వేణీసంహారము భారతకథను ముఖ్యముగా యుద్ధకథను దెలుపును. అనఁగా ద్రౌపదీమానభంగమూలకముగాఁ బుట్టిన తదనంతరచరితను దెలుపును. శ్రీరావుగారు గ్రంథములను దిన్నఁగఁ జూచుకొనక చూచినపదము నర్థముచేసికొనక తామువ్రాయువ్రాఁతల మూలముగా వచ్చుభావము నైన సరిగఁ దెలిసికొనక, నన్నాక్షేపించుటయే ప్రధానముగాఁ బెట్టుకొని పెడచేతివ్రాఁతలు వ్రాసివేసిరి. సత్యము చెప్పవలసివచ్చుచో రావుగారివ్రాఁతలను బట్టిచూచిన పెద్దనార్యునికథాసంవిధానము మఱింత చెడిన దని రూఢిగాఁ దేలుచున్న దనిచెప్పవలెను.

—: పాత్రపోషణము :—

ఇఁకఁ బాత్రపోషణముం గూర్చి ప్రసంగించుకొనవలసియున్నది. కాని తద్విషయమై ముచ్చటించుకొనుటకు ముందుగా రావుగారు నాయం దీసందర్భమున నెంచిన మఱియొక విశేషదోషముం గూర్చి చర్చించుకొన నవసరము కలిగినది. అదియేదియన "పాత్రోచితవాక్యములనుఁ గవియభిప్రాయములుగఁ బరిగణించుట" యంట! "ఈదోషము విమర్శిగారివ్యాసమునఁ బలుతావులఁ గాన్పించుచున్నది" అని శ్రీరావుగారు వ్రాసిరి. వీరు నేను వ్రాసినదానిని దిన్నగఁ జూచుకొనక యీవిచిత్రాక్షేపణమును గావించిరి.

—: పాత్త్రవాక్యములు కవివిగాఁ దీసికొనఁబడెనా ? :—

నే నెచ్చటను బాత్త్రోచితవాక్యములను గవిభావములనుగాఁ దీసికొని యుండలేదు. పైగా నట్లుచేయఁగూడ దనియే నిర్ణయించితిని. ఎట్లన్న; నామొదటి విమర్శనములోనే "ఇవి కాముకులమాట లగుచోఁ గామాంధు లిట్లు తలంతు రని భావించుకొందుము. ఇది యట్లుగాక కవి తేల్చిన భావమై యున్నది." అని సూర్యాస్తమయవర్ణనవిమర్శనములో వ్రాసియుంటిని. దీనింబట్టి పాత్త్రోచితవాక్యములఁ గవిభావములనుగాఁ దీసికొనరా దనియుఁ బాత్త్రోచితవాక్యములు గాక, కవివాక్యములై యుండునవి యేవియో వానినే కవియభిప్రాయములనుగాఁ దీసికొనవలయుననియుఁ దేలుటలేదా ? నేనిట్లు వ్రాసినసంగతి రావుగా రెఱుంగుదురు. నాయీవాక్యమును వారు తమవిమర్శనములో ననువదించుకొనిరి. మఱియును నాద్వితీయవిమర్శనములో, ననఁగా కీ. శే. కేతవరపు వేంకటశాస్త్రిగారి కిచ్చినసమాధానములో "వెలిఁబెట్టిరే బాడబు" లనుపద్యముంగూర్చియే చర్చించుచు నీక్రిందిరీతిని స్పష్టముగ వ్రాసియుంటిని. "వెలిఁబెట్టిరే బాడబు" లనుపద్యము హానికరమైనది గా దని నేనును సంగీకరించితిని. ఏమన-నయ్యది కామాంధులగువారి యూహ లెట్లుండునో తెలుపునదికాని ధర్మనిర్ణయము చేయునది కాదు. దీనింబట్టి "వెలిఁబెట్టిరే" యనుపద్యమునందలి పలుకులు పాత్త్రోచితవాక్కులు గానఁ గవి తేల్చినధర్మముగాఁ దీసికొనరా దనియే నేను దేల్చినట్లు నిస్సందేహముగాఁ దేటతెల్లమగుటలేదా? ఇట్టిపాత్త్రోచితవాక్కులఁ గవివాక్కులనుగాఁ దీసికొని గ్రంథమును నీతిబాహ్యమని నిందించినవారు నవనాగరకులు. అనఁగా వీరేశలింగము పంతులుగారు మున్నగువారు. ఈపంతులుగారు తాము వ్రాసినకవులచరిత్రములో శశాంకవిజయముంగూర్చి వ్రాసినవ్రాతలో కాముకురా లగు తార "వెలిఁబెట్టిరే" యను పద్యమందలి భావమువంటి భావమును "సీ. కన్నకూతురటంచు నెన్నక..............దూఱెదవు నిను చలపోరి ద్రోహకారి." అని తేల్చియుండఁగా దాని నాధారముగాఁ దీసికొని కవిని నాతనిగ్రంథమును బెక్కుభంగుల నిందించిరి. ఇట్టిభావములఁ దేల్చుపద్యములు నీతిబాహ్యము లనిరి. కావున నవనాగరకుల యభిప్రాయమును దెలుపుసందర్భములో "వెలిఁబెట్టిరే" యనుపద్యము కూడ నీతిబాహ్యమే యగు నని నేను వ్రాసితిని. అది నాయభిప్రాయముకా దనియుఁ బాత్త్రోచితవాక్యము కావునఁ గవివాక్యముగాఁ దీసికొనరా దనియు విస్పష్టముగా లిఖించితిని. నవనాగరక వాక్యములనుగా నేను దెలిపిన వానిని

నావాక్యములనుగాఁ దీసికొని రావుగారు తప్పువ్రాఁతలు వ్రాయుటయే గాక యీ ఘట్టములో, నిరర్థకవాగ్వల్లీబంధనిర్మాణము చాలవఱకొనరించిరి. పాత్రవాక్యములన్నియుఁ గవివాక్యము లని శాస్త్రిగారు చెప్పుచో శూద్రకుఁడు శకారునివలె జారుఁడు, శర్విలకునివలె చోరుఁడు, షేక్స్పియరు ఫాల్‌స్టాపువలె ముండలమిండఁడు, మాక్బెత్ సతివలె శిశుహంతకుఁడుఁ గావలె ననియుఁ గవు లెల్లరును దురాత్ము లై యుండవలయు ననియు రావుగారు వ్రాసిరి! ఇది వట్టి యధిక ప్రసంగము. నేనెచ్చటను బాత్రవాక్యములఁ గవిభావములనుగాఁ దీసికొనలేదు.

ఇఁకఁ బ్రవరపాత్రముం గూర్చి ముచ్చటించుకొందము.

—: పెద్దన ప్రవరునిమూఢుని జేయుట :—

మనుచరిత్రమునందుఁ బాత్రము లెట్లు చిత్రింపఁబడియుండినవో వీరెఱుఁగరు. ఆగ్రంథరాజముబట్టి ప్రవరాదు లెట్టివార లగుచున్నారో నేను నావిమర్శనములోఁ దెలిపియుండ నాయూహలు మనుచరిత్రమునకు సంబంధము లేని క్రొత్తయూహలనుగా రావుగారు వ్రాసివేసిరి. పాపము వీరు మనుచరిత్రమునైనఁ దిన్నఁగఁ జూచుకొనలేదు. ప్రవరుని నేను మనుచరిత్రమునకు విరుద్ధముగా నిందార్హుని జేసివేసినట్లు వీరు సాహసించి లిఖియించిరి. ఆవిప్రోత్తముని నిందార్హునిజేసినవాఁడు పెద్దనార్యుఁడు కాని నేను గాదు. మూలగ్రంథముబట్టి చూడఁ బ్రవరుఁడు మిక్కిలి ప్రాజ్ఞుఁడుగను నుత్తముఁడుగను గాన్పించుచున్నమాట నిజము. అట్టి మహనీయుని మనపెద్దనార్యుఁడు స్వప్రయోజనము నిమిత్తమై పనిపూని మూఢుని (బేలను గోలను) జేయుచు వచ్చినాఁడు. రావుగారీసంగతిని దెలిసికొనఁజాలక యిబ్బెబ్బె పెద్దన యట్లెచట వ్రాసె నని శంకింపఁదొడంగిరి? ప్రవరుఁడు వైదగ్ధ్యము లేనిమూఢుఁ డని యాంధ్రకవితాపితామహుఁడు తనమనుచరిత్రములోనే తనవాక్యములయందే తెలిపియున్నాఁడు, గనుఁడు—

—: ప్రవరుఁ డవిదగ్ధుఁ డని పెద్దన యెటుఁ దెల్పె ? :—

ప్రవరునియందు మోహము పెట్టుకొని యాతఁడు లభింపమి విరహతాపతప్తయై యున్న వరూథినిని బ్రవరవేషముచే వంచించి పొందనిశ్చయించుకొనిన గంధర్వుఁ డావిప్రవేషముతో నామెయు నామెసఖులును గలతావునకుఁ బోయియున్నప్పుడు చటజరిపిన చర్యలలో మాయాప్రవరుఁడు తాను రసికుఁడై యుండియును గూడఁ దాను ప్రవరవేషమును ధరించి యుండెను గావునను, నాప్రవరుఁడు మూఢుఁడు గావునను దాను మూఢత్వము నడుగడుగునను జూపఁజొచ్చె నని పెద్దనార్యుఁడు స్వవాక్యములలో నిట్లు [illegible]

"సీ. కొనసాగి కామినీగోష్ఠిఁబ్రౌఢములైన యమటుఁజూపుల తెప్పతుదలనాచి
సంతసంబున ముఖాబ్జమునందుఁ జిఱునవ్వు కందళింపకయుండ డింపఱిచి
పొంగారు మైఁదోఁచు శృంగారచేష్టలఁ దమిఁదెచ్చికోలుమౌగ్ధ్యమున డాఁచి
పోడుము రసావేశమునవచ్చునర్మోక్తు లాదవి నాలుకకు రానుండఁగ్రుక్కి
మస్తకమువాంచియసురనిమానముద్ర, నేలబోటవ్రేలవ్రాయుచు నిలిచి కొంత
సేపు వెడవెడ చింతించి శిరసొకింత,యెత్తి సన్నంపుఁబలుఁగుతో నిట్టులనియె."

నేను బైనజెప్పినభావ మంతయు నీపద్యములో నిమిడియున్నది. టీకాకారు లీపద్యభావముంగూర్చియిట్లువ్రాసిరి. "ఆ ప్రవరుని రూపము ధరించిన గంధర్వుఁడు దులకుఁదగినట్టికాముకురాండ్రతోడి సాంగత్యములందుఁదనకలవాటుపడిన దిట్టతనంపుఁజూపులను ఇష్టసిద్ధియయ్యె ననుసంతోషముచేత ముఖమునందుఁదోఁచుచిఱునవ్వును ఆయువతిదగ్గఱ వచ్చుటంబట్టి తనంతటఁ బొంగివచ్చుచున్న శృంగారచేష్టలవలనితమకమును, మోహారసమువలనిమైమఱపుచేత నోటవచ్చు సరసపుమాటలనుదనలోనేయణఁచుకొనివేషమునకుఁదగినట్టి లేనిముగ్ధభావమును దెచ్చుకొని" (పెద్దన యిచట మౌగ్ధ్య మనుపదమునే వాడినాఁడు.) ఈపద్యమునుఁబట్టి ప్రవరుఁడవిదగ్ధుఁ డని పెద్దనతలం పైనట్లు గా విస్పష్టముగాఁ దేలుటలేదా? ఇవి కవివాక్యులు గాని పాత్రోచితవాక్యులు కావు. మఱియు ను పెద్దనార్యుఁడు ప్రవరుని గ్రూరునిగను మహీసురాధమునిగను జేసిన సూర్యాస్తమయవర్ణనపద్యమును రావుగారే యుదాహరించి యందలివాక్యులు కవివాక్యులే యని యంగీకరించుటయేగాక యిచట పెద్దన పెద్దతప్పే చేసినాఁడని వ్రాసియుండిరి. దీనింబట్టి పెద్దన ప్రవరుని మూఢునిగను నధమునిగను జిత్రించివైచె ననుటకు సందేహ మేమైన నుండఁగలదా? నేను నాద్వితీయవిమర్శనములో "కొనసాగికామినీగోష్ఠి"యను పద్యము నుదాహరించి దానిమూలముగఁ బ్రవరునిఁ గవి మూఢునిఁ గావించె నని వ్రాసియుంటిని. ఆవ్రాతనైన రావుగారు చూచుకొనలేదు. నిరంకుశముగ నిస్సారవాదమును గావించిరి. పెద్దనార్యుని భావమందే ప్రవరుఁడు మూఢుఁడని తేలినది గాన వరూథినీసఖులు పలికిన 'బేల' 'గోల' యనుమాటలు సత్యముగ బేలతనమును, గోలతనమును దెలుపునవిగానే భావింపవలసియుండును. కాఁబట్టియే రావుగారి విదగ్ధు లగురామచంద్రరావు పంతులుగారును, తేవప్పెరుమాళ్లయ్యగారును బ్రవరుఁడు నిజముగ బేలయు గోలయునై యున్నాఁడని తెల్పిరి.* రావు

* శ్రీ న్యా. కృష్ణారావు పంతులు బి. ఏ., బి. యల్., గారు [illegible] లోకజ్ఞానసామాన్యుఁడని తెల్పిరి.

గారిసంగతుల వేనిని జూచుకొనక వరూథినీసఖుల మాటలు మాత్రమే నేనాధారముగాఁ దీసికొని ప్రవరుని బేలయని తెలిపినట్లుగ భావించుకొని నన్నుఁ బరిపరి విధములఁ బరిహసింపఁజొచ్చిరి! వరూథినీసఖులు సరసతమీఱ బేల యనక మోటుతనము పూని నపుంసకుఁ డనినచో నా వాక్యముల యథార్థముగ నమ్మి నీవును బ్రవరుని నపుంసకుఁ డనువాఁడవే కదా యని నన్ను వేళాకోళముచేసిరి. వరూథినియును నామెసఖులును నేకాలమున నెచ్చట ప్రవరుఁ డుండెనో యాకాలమున నచ్చట నుండి యాతనిస్వాయముగఁ జూచినవారు. అట్టివారు ప్రవరుని నపుంసకుఁ డనినచో నీకాలమున నిచ్చటనున్న నేనది కా దనియు నాతఁడు పుంస్త్వము గల వాఁడే యనియు నెట్లు తెలుపఁగలను? ఆధార మేదియును లేదు. ప్రవరుఁడు సంతానవంతుఁ డని కూడఁ దెలుపఁబడియుండ లేదు. మఱియును వరూథినికి సంతానము పుట్టించుటకయి మొదట నామె యున్న తావునకుఁ దీసికొనిపోఁబడినాఁడు. కాని యందులకు వినియోగించుకొనకయే త్రోసివేయఁబడినాఁడు. పిల్లలఁబుట్టించుపనికై రావుగారి వియచ్చరప్రవరుఁడు నియమింపఁబడినాఁడు. ఇఁకఁ బ్రవరుఁడు పుంస్త్వముగలవాఁ డగునో కాఁడో తెలుపుటకు నస్మదాదుల కవకాశ మెట్లుండఁగలదు? అట్లు తెలుపుటకుఁదగిన యాధారము రావుగారికిఁ గాన్పించినది కాఁబోలు? దాని కేమి? ప్రవరుఁడు బిడ్డలఁబుట్టించుపనికై వినియోగింపఁబడ లేదు. కాన నాతనిపుంస్త్వవిషయక చర్చ యనవసరము. ప్రవరుఁడు పెద్దనార్యునివాక్కులను బట్టియే మూఢుఁడు గావింపఁబడినాఁడు. వరూథినీసఖులు బేల యనునట్లు చేయఁబడినాఁడు. ఇంతయేల ప్రవరుఁడే తాను 'బుద్ధిజాడ్యజనితోన్మాదుఁడ'నని చెప్పుకొనుస్థితికిఁ దేఁబడినాఁడు. ఇంక, పెద్దనచేఁ బ్రవరుఁడు మూఢుఁడుచేయఁబడినాఁ డనుటకు సందేహ మెట్లుండఁగలదు? పెద్దన ప్రవరునిఁ దనయిష్టమువచ్చినట్లాడించినాఁడు. ఇష్టము వచ్చిన వేషము వేయించినాఁడు.

—: ప్రవరునివేషముంగూర్చి :—

ప్రవరుఁడు విరాగియనియుఁ గర్మఠుఁ డనియు నమాయికుఁ డనియు సదాంభికుఁ డనియు రావుగారు సెలవిచ్చిరి. అట్టి ప్రవరునిచే మన పెద్దన శృంగారప్రియులగుదాంభికులు వేయువేషమును వేయించెను. మొలకు బంగరుబిళ్లలమొలత్రాడు, రాకట్టు, బంగరుపనిగలయరుణాంశుకోత్తరీయము, పిఱుఁదులవఱకు వ్రేలాడు జుట్టుముడిమున్నగునవి యాతనికిఁ దగిలింపఁబడినవి. ఇట్టివేషము శృంగారపురుషవేషమని రావుగారును నంగీకరించిరి. కాని యాకాలములో శ్రోత్రియయువకులు

గూడ నిట్టివేషమే వేసెడివారనియుఁ గావునఁ బెద్దనచేసినవర్ణనము కాలానుగుణముగా నొప్పె నైయున్న దనియు వ్రాసిరి! ఇటఁ గాలానుగుణ మన నేకాలమో? ప్రవరునికాలమా లేక పెద్దనకాలమా? పోనిండు. ఏదో యొకకాల మనుకొందము. కాని ప్రవరునివంటి విరాగు లెన్నఁడు బెద్దన వేయించిన రీతి వేషములను వేసియుండలేరు. అట్లు వేసెడివారనుటకై రావుగారు శ్రీనాథకృత శివరాత్రిమాహాత్మ్యమునుండి యొకపద్యము నుదాహరణముగా నిచ్చిరి. ఆపద్యము స్మార్తబ్రాహ్మణయువకుని వర్ణన మైనమాట నిజము. అందలి వర్ణనము పెద్దనచేసిన వర్ణనమునను టిదిగానేయున్న మాట యు నిజము. కాని యాబ్రాహ్మణయువకుఁడు ప్రవరునివంటి సౌశీల్యాదులుగలవాఁడు కాఁడు. పరమనీచుఁడు. కాముకాధముఁడు. శృంగారవేషములను వేసికొని యువతీజనమును దనవశముచేసికొనఁ జూచుచుండెడివాఁడు. స్వకులధర్మమును విడిచి రాచటికపుగోటు మున్నగువానిని ధరించెడివాఁడు. ఇట్టివాని వేషము పై రీతిగా దాంభికత్వముతోఁ గూడుకొనుటలో వింతయేమున్నది. కేవల శృంగారప్రియుని వర్ణించుటలో శ్రీనాథుఁడు పాత్రమునకుఁ దగిన వేషము వేయించియుండఁగా నాపద్యమును బాత్రాపాత్ర విచారము చేయక పెద్దనార్యుఁ డనుకరించి గ్రంథమును బాడుచేసెను. శ్రీనాథునివిప్రకుమారుఁడు ముండలమిండఁడు. ఒకమాలదానితో సంభోగించు స్థితిలోనికిఁ గూడ వచ్చినాఁడు. ఇట్టివాని వేషమును మనపెద్దనార్యుఁడు పరమయోగ్యుఁడగు ప్రవరునిచే వేయించుట యెంత యనుచితమో వేఱుగఁ జెప్పవలయునా ? రావుగారిమచ్చువిమర్శనము పెద్దనను హాస్యాస్పదునిఁ జేయుట కక్కఱకు వచ్చుచున్నది, కాని, కాపాడుట కక్కఱకు వచ్చుటలేదు. రావుగారు శ్రీనాథునిపద్యమునంతను నుదాహరింపక "సరిగొన్న వెలిపట్టు జన్నిదంబులతోడ రత్నాలతారహారముధరించి" యనుమొదటిపాదమును మాత్రమే యుదాహరించిరి. పద్యమునంతను నుదాహరించిన "గీ. ఆత్మవంశపరంపరాయాతమైన, వైదికాచారమార్గంబు వక్కణించి, యారజము రాచటికమును నలవరించి! నగరివీథులఁ జరియించుఁ బ్రెగడసుతుఁడు.'' అనుమాటలంబట్టి రహస్యము బయలుపడిపోవు ననుభీతిచే రావుగారు పద్యముయొక్క మొదటిపాదము మాత్రమిచ్చిరి. ఈరీతిగా లోకమును మోసముచేసి యైన నావ్రాసినదానిని గాదనుటకై శ్రీమదచ్యుతరావుగారు హాస్యాస్పదమగు ప్రయత్నము గావించిరి. వీరిచ్చిన ప్రమాణముం గన నాకను నొకకథ జ్ఞాపకము వచ్చుచున్నది. తొల్లియొక యిల్లాలు తనపిల్లలకుం గ్రొత్తగ రొక్కడి పేరు దలఁచుకొని యొక వృద్ధబ్రాహ్మణుని

జూచి నేడు రాగిడి నూతనముగా ధరించుటకుఁ దగిన మంచిదినమా యని యడిగెను. నేడు సోమవారము "కుర్వీత బుధసోమయోః" అనినాఁడు, కాన, మంచి దినమే యని యాతఁడు పలికె. అది తలపనికిఁ గాదా యని యామె యడిగినది. రాగిడి ధరించుట మాత్రము తలపని కాదా యని యాతఁడు సమాధానముఁజెప్పె. ఈవృద్ధవిప్రుఁడు ప్రమాణముచూపుట యెంతసరసముగ నున్నదో మనరావుగారు పెద్దన్నను గాపాడుటకై చూపిన ప్రమాణమును నంత సరసముగా నున్నది. పాపము రావుగారి జ్ఞాన మపూర్వ మైనదిగాఁ గాన్పించుచున్నది. నేను మార్కండేయపురాణముల ననుసరించి ప్రవరాఖ్యుని సర్వోత్తమునిగానే యీక్రిందిరీతిని వర్ణించితిని. "ప్రవరుఁడు వీరాగ్రేసరుఁడు. అంతశ్శత్రుజయము పొందిన మహావీరుఁడు, ధర్మవీరుఁడు.'' నే నెచ్చటవ్రాసినను ప్రవరుని నుత్తమోత్తమునిగాఁ జెప్పితినే గాని మఱి యొకలాగునఁ జెప్పి యుండలేదు. పెద్దనమాత్రము తనమనుచరిత్రములోఁ బైరీతిగాఁ జిత్రింపక స్వలాభముకొఱకై చేతికి వచ్చిన ట్లెల్లఁ జిత్రించె. ఆతఁ డట్లొనర్చిన సంగతిని గూడఁ జదువరులకుఁ దెలిపితిని. రావుగా రెవరియభిప్రాయ మేదియో తెలిసికొనఁజాలక తబ్బిబ్బై తుదకు నావిప్రోత్తముని, నేనధముని జేసినట్లు వ్రాసివేసిరి! ఆద్విజపుంగవుని నధముని జేసినవాఁడు పెద్దనార్యుఁడు గాని నేనుగాను. చదువరులు మామావ్యాసముల శ్రద్ధతోఁ జదువుకొని రావుగారి ప్రజ్ఞావిశేషమును దెలిసికొందురుగాక.

రావుగారికి నెట్లైన నన్ను నధిక్షేపించుటయే కావలెనుగాని సత్యప్రకటనము కావలసినదికాదు.

—: స్వరోచింగూర్చి :—

స్వరోచింగూర్చి ముచ్చటించుటకుఁ బూర్వము మనరావుగా రొకవిచిత్రధర్మోపన్యాసము నుపోద్ఘాతముగా మొదటఁ బెట్టిరి. అధర్మమును ధర్మముచేయఁదలఁచుకొనినప్పు డెల్ల నిట్టిముగ్ధోపన్యాసముల ముంచుంచి వాగాడంబరము చూపుటలో రావుగారు తమనైపుణ్యమును వెల్లడించుచు వచ్చిరి! దోషదూషితమైన స్వరోచిపాత్రమును నిర్దుష్టముచేయ నెంచి ప్రథమమునఁ బాశ్చాత్యవివాహపద్ధతికిని ప్రాచ్యవివాహపద్ధతికిని గల భేదమును గూర్చి చిన్నియుపన్యాస మొకదానిని జిత్రించిరి. అది బాగుగనే యున్నది. కాని యది యీఘట్టమునఁ బెట్టవలసిన యవసరముమాత్రము మృగ్యము. ప్రాచ్యదేశశృంగారమునకును బాశ్చాత్యదేశశృంగారమునకును మూలసూత్రములలోనే, భేద మున్న దనియుఁ బాశ్చాత్య

దేశమందు నాచరణములో నెట్టివిశృంఖలస్వేచ్ఛారతియున్నను శాస్త్రీయముగా, నేకపత్నీస్వీకరణమే యంగీకృతము కాన క్రైస్తవదేశ వాఙ్మయములలో నొక నాయకునకే బహునాయిక లేకకాలమున నుండరాదనియుఁ బ్రాచ్యదేశములం దన్ననో, నేకకాలమం దొక నాయకునకుఁ బలువురు భార్యలు శాస్త్రోక్తముగా నుండవచ్చునుగాన బహుభార్యలతో నొకఁడు కాఁపురముచేయవచ్చు ననియు నీ ప్రాచ్యశృంగారరసమందలి యీపరిణయవిధానపు మూలసూత్రమును దమప్రతివాది ముఖ్యముగా గమనింపవలసియుండు ననియు శ్రీరావుగారు లిఖించిరి. ఇది యంతయు ననవసరప్రసంగము. ఏమన, నే నెచ్చటను స్వారోచి బహుభార్యలతోఁ గ్రీడించుట తప్పని వ్రాయలేను. బహుభార్యాత్వము పనికిరా దనలేదు. ఇంక శ్రీరావుగారుచూపిన యీవాగాడంబర మంతయు నెందులకు? ఇట శ్రీరావుగారు ప్రకటించుకొనిన పాండిత్యమంతయు జంకిన్సను* పాండిత్యమును బోలియున్నది. అది యటు లుండనిండు. అస్మదాదులము స్వారోచియందు నెంచినదోషమతికామపరాయణత్వము కాని, బహుభార్యాత్వము కాదు.

అతనిబహుభార్యాత్వమును నిందించినవారు పెద్దనార్యునిపక్షమునుబూని యాతని నెట్లయిన సమర్థింపయత్నించినవారు. శ్రీ న్యాపతి కృష్ణారావుపంతులు బి. యే., బి. యల్., అడ్వొకేట్టుగా రీక్రిందిరీతినివ్రాసిరి.

"స్వారోచి పెక్కండ్రభార్యలను బెండ్లాడుట పెద్దనకు రుచింపలేదు. అయ్యది నీతిబాహ్యమని తోఁచెను. అట్టిది లోకమునఁ బ్రచరింపకూడదను నాశతో నీ సంభాషణనిర్మించెను."

దీనింబట్టి శ్రీరావుగారు స్వపక్షమువారి వ్రాతలనే ఖండించుకొనిరిగాని యస్మదాదులవ్రాతల ఖండింపఁగలిగియుండలేదని తెలుచున్నది.

* జంకిన్సను గోల్డుస్మిత్తను నింగ్లీషుకవి వ్రాసిన నవలలో నొకపాత్రము. ఈతఁడందఱ బుట్టలోఁ బెట్టు స్వభావముకలవాఁడు. ఇతనికిఁ బాండిత్యము కాని, వేదాంతపరిచయము కాని లేకున్నను ప్రపంచముం గూర్చి మంచివేదాంతవాక్యములఁ గొన్నిటిని నెట్లో సంపాదించుకొని వానిని పండితులు తారసించినప్పుడు సందర్భము లేకున్నను నొక్కటియే పాటగాఁ బాడుచుండెడివాఁడు, సందర్భరహితముగాఁ బలికిన పలుకులైనను సారవంతము లయిన వగుటచే వానినిబట్టి పండితులు జంకిన్సనుని విజ్ఞునిగా భావించి వాని వలలోఁ బడుచుండెడివారు.

గ్రంథస్వీకారము.

ఆంధ్రవాచస్పత్యము:—ఇది, ఆంధ్రవిద్యావాచస్పతీత్యాది బిరుదాంకితులు బ్రహ్మశ్రీ కొట్ర శ్యామలకామశాస్త్రిగారిచే రచియింపఁబడిన నిఘంటువు- వీరి జనకులు శుద్ధాంధ్రనిఘంటువును, లక్ష్మీనారాయణీయ మని తమనామముతోడ రచించి స్వగృహమునందు స్వకీయ ముద్రాక్షరశాలయందే ముద్రింపించి ప్రకటించిరి. వారిపుత్రులు వీ రుభయభాషలకుఁ గూడనుపయోగించునట్లు నూతనముగ రచియించి స్వముద్రణాలయమునందే ముద్రించి యీవాచస్పత్యమును బ్రకటించుచున్నారు. ఈకోశము ప్రతిమాసమునకు 100 పుటలచొప్పున సంచికలుగా వెలువడుచుండును.

ఆయాపదముల పర్యాయపదములఁ దెలిసికొనుటకై యెక్కడఁ జూడవలయునో యవి తెల్పఁబడియుండుట యీకోశములోని యొక విశేషము—

ఈకోశమునకు, శ్రీమాన్ కొమాండూరి శఠకోపాచార్యులు ఎం.ఏ.బి.ఎల్. గారి యింగ్లీషుపీఠికయును శ్రీ కాశీభట్ట బ్రహ్మయ్యశాస్త్రిగారి తెనుఁగుపీఠికయును గలవు. అందితర నిఘంటువులలోనున్న పద్ధతియు నీవాచస్పత్యములోని పద్ధతియు వివరించియున్నారు.

సంపూర్ణముగా నిఘంటువు 25 సంచికలలో ముగియవచ్చును. సంపూర్ణ ప్రతివెల రు 25 లు. భాషాభిమానులు చందాదారులుగాఁజేరి, శాస్త్రిగారియుద్యమమునకుఁ దోడ్పడఁదగును. గ్రాహకులు కాఁగోరువారు, కాకినాడ సమీపమునందలి కరప(పోస్టుగలది)గ్రామములోనున్న శ్రీశాస్త్రులువారికివ్రాయవలయును.

సీతాకళ్యాణము:—కవిభూషణ, శతావధాని గోరుగంతు అచ్యుతసూర్యనారాయణశర్మగారు రచియించిన పద్యకావ్యము, అయిదాశ్వాసములు- ఉభయభాషాపదయుతమై పలుతావుల రసోచితపదయుతవర్ణనలతో నీకవిగారికవిత యలరారుచున్నది. చూడుఁడు—

ఉ. వాలులఁబోలు మేలుజిగివాలుజడల్ నెటఁగొప్పు లొప్పుగా
లీల బిగించి పయ్యెదల లేనడుముల్ బిగియించి మించి కెం
గేల నొకొళ్లొకళ్లఁ గొని కేకిసగొట్టుచుఁ బూవుఁబోఁడులు
య్యాలల నూగఁ జొచ్చి రెసలారు కలారసికత్వ మేర్పడన్.   42- పుట.

మ. ఇనుఁడై కీర్తికృతేచుఁడై విబుధుఁడై యెంతేసురఖ్యాతినై
ఘనుఁడై వర్ధిత భూమిజుండయి సుధీకల్పకత్వవిన్యాతచం
దనుఁడై శాత్రవరాజరాహువయి గోత్రాధృష్టభుజాకేతువై
యినభూధర్మముతో నవగ్రహ భయాదీతుల్ హరించున్ వెసన్.

కథ ప్రసిద్ధమైనదే: సీత భూమిలో దొరకినఁ గొని పెంచి పెద్దదానిం జేసి జనకుఁడు ధనుర్భంగము పణముగాఁ బెట్టుట, విశ్వామిత్రుని మూలమున రామలక్ష్మణులు వచ్చుట, మొదలైనదియే. కథాసందర్భమునుబట్టి యహల్యా శాపమోక్షణాదులు చేర్పఁబడినవి: సీతారాముల శోభనోత్సవముతో నిదిముగింపఁబడినది. కొన్ని యచ్చుతప్పులకు శుద్ధపత్త్రముంజేర్చినారు; తోట్రువపాటు (పుట 21.) కూరుచొనంగ (61) మొద లగు ప్రమాదములు సవరింపఁబడలేదు. పుటల పైభాగమున నాశ్వాసములం దెల్పవలసినది. పద్యసంఖ్యకూడ నుండినఁ జదువువారికి సాయ పడుచుండును. ఈరెండు ముఖ్యవిషయములును ముద్రణసమయమున విడువఁబడినవి— ఇది, విశాఖపట్టణముజిల్లా యెలమంచిలి, క్రొత్తపేటలోఁ గవిగారియొద్ద రు. 1 వెలకు దొరకును.

విష్ణుమాయానాటకము:—ప్రాచ్యపరిశోధనాలయమాంధ్రశాఖాప్రచురణము-3 వ గ్రంథము. రాధామాధవ బిరుదమునొందిన చింతలపూఁడి(యె)యల్లనార్య ప్రణీతము. సంపాదకులు బ్ర॥ కోరాడ రామకృష్ణయ్య ఎం. ఏ. గారు. (మద్రాసు విశ్వకళాపరిషత్తులో, ప్రాచ్యపరిశోధనాలయమునం దాంధ్రోపన్యాసకులు) కవి చింతలపూఁడియెల్లనార్యుఁడా యల్లనార్యుఁడా. పీఠికయందంతటను ఎల్లనార్యుఁడు, యెల్లనార్యుఁడునని వ్రాసి-ముఖపత్త్రములో యల్లనార్య (Yallanarya) యనియు నాశ్వాసాంత్యగద్యములలోఁగూడ యల్లనార్యయనుటలో వీరి కీభేదమును గూర్చి సందేహమున్నట్లు కనఁబడుచున్నది. పీఠికలో నావిషయము నుగ్గడింపకుండుటచే ప్రమాద మేమో యనుకొనవలసియున్నది. ఎల్లనార్య నందఱు నెఱుగ మందురేమో, కాని, శ్రీకృష్ణదేవరాయల యాస్థానములో నగరు, తగరు, వగరు, తొగరు, అను పదములను ప్రాసములందుఁగూర్చి రామాయణభారతభాగవతకథలంబద్యములుచెప్పి రాజును మెప్పించెనన్న కథ యీతనిదే యనిన నందఱుఁ దమకుఁబరిచితుఁడే యని తెలిసికొందురు. కృత్యాదిపద్యములు లేవు, నన్నయభట్టారకునివలె మొదలిడియెనేమో యని-

చ. కనుఁగొన నింద్రనీలమణికాంతి నొకప్పుడుఁ బూర్ణచంద్రచం
దనరుచి నొక్కవేళ నరుణద్యుతి కుంకుమదీప్తి నొక్కచోఁ
దనరి గుణత్రయాత్ముఁడయి తానె సమస్తమునైన దేవునిఁ
వనరుహనాభుఁ బల్లఉు మనంబున భావనచేసి వెడియుర్.

అని ప్రథమాశ్వాసము రెండవపద్యమును-దానితరువాతి-
"అఖిలంబు నిండి ప్రహ్లాదప్రమాణోక్తి వెలయుఁగనిలిపిన విశ్వమయత."
అను పద్యమును జూడఁ దోఁచును.

ఇక్కవికి రాధామాధవకవియను బిరుదుగలదు. అది రాధామాధవమను కావ్యమును రచించుటచే వచ్చినది. ఈరెండును గాక యీయెల్లయకవి తారకబ్రహ్మరాజ మను నొక గ్రంథమును రచియించెను. ఈతనికవిత్వము బహు సరసమైనది. మచ్చుచూడుఁడు.

చ. పరమమునీంద్ర యోభువనపాత్రచరిత్ర మృకండుపుత్ర నీ
గురుపరమార్థబోధమునకున్ మదిఁగోల్పక బ్రహ్మదానహం
కరణ పరాయణత్వమునఁ గానక నన్ను నధఃకరించి దు
ష్కరతరపీడ చేసెఁ ద్రిజగంబుల కంచుఁ దలంకనేటికిన్. 3-255

మ. మదగర్వంబును యౌవనోదయము రమ్యత్వంబు మాధుర్యమున్
మృదులాలాపదరస్మితాంశుకలనాస్మేరాననాబ్జంబు పెం
పొదవన్ మన్మథరాజ్యలక్ష్మికిక్రియ నేత్రోత్సాహసంపత్కళా
సదనంబై విలసిల్లె నాకపటభాషాదేవి లీలాగతిన్. 3-291

మ. గతమత్సర్యులు సంగవర్జితులు రాగద్వేషదూరుల్ మహా
మతు లాత్మీయతపోధిదైవముగ సన్మానించి నిన్నాత్మసం
స్థితుఁగావించి భజించి మోక్షపదముం జేకొంద్రుగా కిట్లు దు
ర్మతికి న్నాకెటులబ్బు నాతరమె నీసుర్మంబెఱుంగన్ హరీ. ౫-146

అందందుఁ బురాణములలోఁ గల విష్ణుమాయ లన్నియుఁ జేర్చి యీగ్రంథమును రచించినాఁడు. ఇట్టి విష్ణుమాయావిలాసములు పెక్కులు గలవు-కంకంటి పాపరాజు "విష్ణుమాయావిలాసాభిధాన యక్షగాన నిర్మాణధురీణుఁ" డని కలదు. కంకంటివారిలో నింకొకఁడు ద్విపదలో రచియించియున్నాఁడు. అది బహుకాలము క్రిందట నచ్చుపడినది. ఎక్కడనో గాని దొరకదు. చెన్నపురిలోఁ గొందఱి యొద్దఁ గలదు. [illegible] వేంకటకవులు కూడఁ బద్యకా

వ్యములుగ రచించిరి. నాటకమనుట, నిది మాయానాటక మని వాడుక మాటగా నున్నది. ఈగ్రంథమునకుఁ బ్రకాశకులు విపులమగు పీఠికను వ్రాసియున్నారు. అందనేక విషయములు తెలియవచ్చును. దీనివెల రు. 2 లు. మద్రాసు యూనివర్సిటీ ఆఫీసులో దొరకును.

శ్రీకృష్ణరాయబారము:—కళాప్రచారక సమితివారు బరంపురములోఁ బ్రకటించుచున్న గ్రంథములలోనిది. సంజయరాయబారమును గొంతకాలముక్రిందటఁ బ్రకటించిరి. ఇది శ్రీకృష్ణరాయబారము. కృతికర్త బ్ర॥ దేవరాజు వేంకట కృష్ణరావుగారు, బహువిధముల భారతము నామూలాగ్రముగాఁ బరిశీలించి యీ రెండు రాయబారములను గళాసమితికిఁ గళఁ దెచ్చుటకై రచియించిరి. శ్రీకృష్ణుఁడు నడపిన రాయబారమును దుర్యోధనాదుల కుచేష్టలును జక్కఁగ వివరించినారు. భారతములోని సారములే యీరెండు రాయబారములును—అట్టివానిని మనోహరమైన శైలిలో నిర్దుష్టమయిన రీతిని కృష్ణరావు పంతులుగారు రచించుట శ్లాఘ్యము. వీరివలె నిక్కాలమున నిట్టిశైలిని గద్యరచనము గావించినవా రరుదు.

కౌరవపాండవుల దాయభాగనిర్ణయవివాదము నిందు రెండు తెఱఁగుల నెత్తికొని విమర్శించిరి.

దుర్యోధనుఁడు చెప్పినమాటలలోఁ బాండవులు గాలికి దూలికి బుట్టిరని, మాతండ్రియే సింహాసనమునఁ గూర్చుండెను, పిన్నతండ్రి దేశములుగొట్టి తెచ్చువాఁడు. సింహాసనముమీఁదనున్నవాఁడు రాజుగాని కన్నుకలిగి నలుదెన్నులు తిరుగుచుఁ బ్రజలకుఁ దలలోనాలుకయైన......మాత్రమునఁ బాఁడునకు రాజ్యమున స్వత్వమెక్కడ......తండ్రికే లేనియధికారము కొమరుల కెటులభించును. ఇద్దఱు రాజులుండుటకాని...పంచికొని తినుటకాని సంప్రదాయముకాదె- అను మాటలకుఁ గృష్ణుఁడుచెప్పిన సమాధానము బహునిపుణముగా నున్నది. గ్రంథవిస్తరభయమున విరమించెదము.

తొమ్మిది ప్రకరణములును, (అంతర్భాగములతోఁ గూడ) పరిశిష్టము, ఉపసంహారమును గూడి (డెమ్మీ) 200 పుటలు గలది. 1937 సంవత్సరము బి. ఎ. పరీక్షకు మద్రాసు విశ్వవిద్యాలయమువారు దీని నొక పాఠ్యగ్రంథముగా నిర్ణయించిరి. వెల రు 1.

శ్రీరామవిజయము:—గ్రంథకర్త బ్ర॥ కాశీభట్ట బ్రహ్మయ్యశాస్త్రిగారిసోదరులును జిరకాలము (34సం) పిఠాపురము మహారాజావారి (కాకినాడ) కాలేజీలో సంస్కృతపండితులునగు బ్రహ్మశ్రీ సుబ్బయ్యశాస్త్రిగారు. వీరు సంస్కృతపండితులు నైయాకరణులు, కీ. శే. శ్రీ పరవస్తు రంగాచార్యులువారి శిష్యులు. వీరింతకుమున్ను-ఆంధ్రములో నుపన్యసించుటయుఁ బత్రికలలో వ్యాసములు వ్రాయుటయేఁ గాని గ్రంథరచనకుఁ గడఁగియుండ లేదు. బహుభాషలలో, కావ్య నాటక పురాణాది రూపములఁ గల పెక్కు రామాయణగాథలను బరిశీలించి శ్రీమద్రామాయణమును మూలగ్రంథముగాఁ గొని యీయపూర్వరామాయణమును గద్యముగా రచియించుచున్నారు. శ్రీమద్రామాయణములో వాల్మీకి చెప్పక విడిచినగాథల నితరరామాయణములనుండి గ్రహించి సందర్భానుసారముగాఁ జేర్చిరి. అతఁడు సూచించి విడిచినవిషయముల విరివిగా నింపు సమకూర్చిరి.

శాస్త్రులుగారు, తమ రీరామాయణము నెనిమిది కాండములుగా విభజించిరి. అందిది పూర్వకాండము. ఈ పూర్వకాండములో దిలీపచరిత్రము మొదలు దశరథుఁడు పుత్రకామేష్టి చేయువఱకుఁ గలదు. ఎనిమిదవది యుత్తరకాండమఁట-అందుఁ బ్రస్తుత ముత్తరకాండ మని పేర్కొనఁబడుచున్న దానిలోని కథ గా దఁట. కుశలవచరిత్రముతోఁ బ్రారంభింపఁబడి నలచరిత్రముతో ముగియునఁట-వీరీరామకథను వ్రాయుటకుఁ గలకారణము "నాయూహ" యను మొదటి పీఠికలో—

"ఈదినమణి సంతతి సంభవు లగుబాలుర పరాక్రమక్రమములు సురాసుర వీరులను గూడ బెగడొందఁ జేయుచున్నవి. అట్టి పురుషసింహుల యుదార జీవితములతోడను, అంతటి సతీలలామల పుణ్యచరితములతోడను, అట్టి బాలవీరుల మనోహరోపాఖ్యానములతోడను, విరాజిల్లుచున్న భాస్కరాన్వవాయచరిత్రము లఁ జనువువారి జిహ్వయే రసాభిజ్ఞ యగు రసన. వాని నాకర్ణించు శ్రవణములే నాదకళోపాసకము లగు శ్రుతిపుటములు.

"సూర్యవంశ మింతటి మహిమాఢ్యము కావుననే శ్రీహరి యితరరాజన్యకులముల విడిచి, ఈభానుగోత్రమున మానవుఁడుగా జనింపఁ గుతూహలి యయ్యెను. శబ్దార్థసార వేది యగు కాళిదాసకవీంద్రుఁడును, అనేక దివ్యావతార చరితము లున్నను జేకొనక ఈసూర్యవంశ్య సార్వభౌముల జీవితములనే తనప్రథమ కావ్యమగు రఘువంశమున వర్ణించి, నిజకావ్యకల్పకమునకొక్క యను

పమాన భావసుమసౌరభములఁ గవితోద్యానవీథులఁ బ్రసరింపఁజేసి విబుధానందమును సమకూర్చియున్న వాఁడు.

"కావున నట్టియమూల్యగుణశోభితమగు సూర్యవంశ్య చరిత్రమౌక్తికహారమును ఆంధ్రసరస్వతీమాతృకంఠమున సమర్పింపఁ గుతూహలుఁడనయి యీతెనుంగు కబ్బమును సమకూర్చితిని" అని తెల్పిరి.

శాస్త్రిగారి గద్యశైలికిని బైరుచిరవాక్యములనే యుదాహరణముగా గ్రహింపవచ్చును.

వీరీయుత్తరరామాయణమునందలి పూర్వకాండమును వారి ప్రియమిత్త్రములగు దివాన్‌బహద్దరు కొమ్మిరెడ్డి సూర్యనారాయణమూర్తి నాయఁడుగారి కంకితము గావించిరి. విజయదశమినాఁ డాకృతిసమర్పణోత్సవము కాకినాడలోఁ గడు రమ్యముగ జరిగినది.

ఈభాగము పదునెనిమిది యధ్యాయములు, నూటముప్పదియాఱు పుటలలో నిమిడినయది. పుస్తకము ముద్రణాది సర్వవిషయములలోను సుందరముగా నున్నది. వెల రు 0-12-0.

వేయి స్తంభాలగుడిశాసనము.

ఈగ్రంథము పూలతోఁటగ్రంథమాలా ప్రచురణములలో రెండవది. శాసనమును జరిత్రాంశమూలానువాదసహితముగాఁ బరిష్కరించి శ్రీ విద్వాన్ అప్పన్న శాస్త్రిగా రాంధ్రలోకమునకు సమర్పించిరి. ఆంధ్ర చరిత్ర పరిశోధనమున కాంగ్ల భాషాభ్యసనమె ముఖ్యము గాదు. ఆంధ్ర సంస్కృతభాషల రెండింటియందును బాండిత్య ముండినఁ గాని యట్టిపరిశోధనము వన్నెకెక్కదు. శ్రీ శాస్త్రిగారి యాంధ్ర సంస్కృతపాండితి కాంగ్లభాషాజ్ఞానము తోడ్పడి బంగారమునకుఁ బరిమళ మబ్బినట్లు వారిపరిశోధనకు వన్నె తెచ్చినది.

ఈశాసనము సాధారణముగాఁ జరిత్రకారుల 'కనుమకొండశాసన' మను పేరుననే యిదివఱకుఁ దెలియును. కొంతకాలము కాకతీయులకు రాజధాని గానుండి యీనగరము మహోన్నతస్థితిని గాంచెను. తన్నగరస్థితమైన వేయిస్తంభాలగుడియం దీశాసనము వ్రాయంబడుటచే శాస్త్రులవా రీశాసనమునకు వేయిస్తంభాలగుడిశాసన మని గంభీరనామ మొసంగిరి.

త్రిలింగసామ్రాజ్యస్థాపకుఁ డగు కాకతిప్రోలరాజుకుమారుఁడైన రుద్రదేవుని పరాక్రమాతిశయములను వర్ణించుచు నచింతేంద్రవరుఁ డను కవి దీనిని లిఖించెను.

రుద్రదేవుఁడు క్రీ. శ. 1158-1195 సంవత్సరమువఱకు త్రిలింగసామ్రాజ్యమును బరిపాలించి, వైరివీరనికాయమును సంహరించి,బల దర్ప శౌర్యములతో సామ్రాజ్య మేలిన మేదినీధవుఁడు. శాస్త్రిగారు శాసనమూలమును, శ్లోకముల కర్థమును, తాత్పర్యమును, శాసనమునం దుదాహరింపఁబడిన చారిత్రికస్థలములయొక్కయుఁ బురుషులయొక్కయు సంగ్రహచరిత్రము నిచ్చి, శాసనకవి యైనయచింతేంద్రవరుని కవితాచాతుర్యము, నాంధ్రలోకమునకు వెల్లడించిరి.

౧. నూటతొమ్మిదియవపుటలో 'రాజ్యం ప్రాజ్యం లవణజలధే' అనుశ్లోకములోని 'ప్రాజ్యం' అనుపదము 'ప్రాచ్యం' అని యుండిన, బాగుగా నుండు నని వారు సెలవిచ్చిరి. కాని పూర్వశాసనములలోను, ఆంధ్రసంస్కృతకావ్యములందును నీప్రాజ్యశబ్దము బహుస్థలములలో విశేషణముగాఁ బ్రయోగింపఁబడినది. అది యుచితముగానే యున్నది. చూడుఁడు:—

(1) జగదేకప్రాజ్యసామ్రాజ్య-కాశీఖండము, తృతీయాశ్వాసము ప. 246.

(2) ప్రాజ్యలక్ష్మీం ముదావహత్ J. A. H. R. S. Vol. V. P. 43.

(3) 'ప్రతిదినపరివృద్ధప్రాజ్యరాజ్యోవిభాతి' Epi-Ind.Vol. III.P.86.

(4) 'ప్రాప్తేభ్యంప్రాజ్యవిక్రమః' కుమారసంభవము.Conts. II. V. 18.

౨. తొంబదియేడవపుటలోని 'కందూరోదయచోడవంశవిలసత్' అను శ్లోకములోని 'కందూరోదయ'అను పదసంధి తప్పనియు, లేఖకప్రమాద మనియు శాస్త్రిగారు తలఁచిరి. కాని ప్రాచీనశాసనములలో 'ఊరు' పదము 'ఊర' యని, అకారాంతముగా నున్నది కాని ఉకారాంతము గాదు. కావున- ఆపదవిభాగము 'కందూర + ఉదయ'యనియే చేసికొనవలయును. ఇది లేఖకప్రమాదము మాత్రము కాదు. ఊరపదమే ఊరయ్యెను. కొన్నియుదాహరణము లిత్తుము. 'ఊర' అంతములుగ నుండెడి ప్రాచీనగ్రామనామము లెన్నియో గలవు.

నెం. 1202	మహాకందూర	Epi-Ind. Vol. X. Luder's Lists.
,, 1209	నడతూర	
,, 1213	తురులూర	
,, 1295	కూడూర	

'ప్రాలూరగ్రామే' J. A. H. R. S. Vol. I. P. 92.

శాసనలేఖకుఁ డైన అచింతేంద్రకవి తనపాండిత్యమును, అనర్గళకవితాధోరణియుఁ జూపుచు శాసన మంతయు వివిధవృత్తములతో, నుత్ప్రేక్షాలంకార

ములతోను బూర్తిగావించెను. గ్రంథమునందు మూఁడు దేశపటములును, ఐదు నాల్గు చిత్రపటములునుముద్రింపఁబడియెనుగాని, శాసనఫలకమునుమాత్రమువదలి వేసినారు. ఆంధ్రభాషలో శాసనమును బుస్తకరూపకముగాఁ బ్రకటించుట కిది రెండవతడవ. శాసనపటము లేకపోవుట యీగ్రంథమునకుఁ గలగొప్ప కొఱఁత.

గ్రంథనిబంధనము సులభసాధ్యము గాదు. శాస్త్రిగారు విశేషశ్రమకోర్చి కాకతీయ చరిత్రాంశమునకు ముఖ్యమయిన శాసనమును బుస్తకరూపమున వ్రాసి యాంధ్రలోకమున కొసఁగుటచే వా రాంధ్రుల కృతజ్ఞతకు సర్వదా పాత్రులు.

గ్రంథప్రకాశకులు, పూలతోఁటగ్రంథమాల, హనుమకొండ, నైజాం. వెల రెండురూపాయలు. కుందూరి ఈశ్వరదత్తు.

కవి, కవిత.

—జి. జాషువాకవిగారు—వినుకొండ—

గీ. సందిటకురాని వృద్ధభూషణము లెన్నొ, తనువునఁ దగిల్చి కావ్యసుందరిని దిద్ది
బరువుమోయించితత్త్వంబుమఱచిపోవు,కవియెఱుంగఁడువ్యంగ్యవాగ్గర్భమహిమ.

గీ. పొదుగుబరువుననలనల్లఁబదములిడుచుఁ,గదలిచనుదెంచుజన్నంపు మొదవునట్లు
విపులరసభావభరితగంభీరగమన, మమరి చూపట్టవలయుఁ గబ్బములకునురు.

మ. అసమానంబుగ, ద్వ్యర్థికావ్యరచనావ్యాయామముం జేసి, "స
ర్కసుడేరా"బిగియించి సూరకవి, యాకాశంబునం బల్లటీల్
"బసికీ"ల్గొట్టియుఁ గావ్యతత్త్వమును జూపంగోరి గ్రంథాంతర
ప్రసవంబుల్ వెలయింపఁడే ?-నవరసప్రాధాన్యధన్యోక్తులన్.

సీ. గీర్వాణకవులు ద్రొక్కినకావ్యపథముల నొడలు చెమ్మటలూర నడువవలయు
మనకవిత్రయము పెట్టినకావ్యభిక్షకుఁ బలుమాఱు దోయిలింపంగవలయు
నన్యదేశీయకావ్యాంబుధుల్ మథియించి గుణరత్నముల నేఱికొనఁగవలయు
నధునాతనకవీంద్రు లల్లుకబ్బములతాలింపుసొంపుల నాకళింపవలయుఁ
దెలుఁగుసాహిత్యసుందరీదేహవల్లి, కెరవుసొమ్ముల సొగసు రానీక హృదయ
మెఱిఁగి మధురంపునడకలుగఱపవలయు,నది కవిత్వంబతండు శారదకుసుతుఁడు.

ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్రిక.

కాకినాడ.

రెండునెలల కొకసారి ప్రకటింపఁబడును.

సంపుటము ౨౩. { భావనామసంవత్సరము. మార్గశిరపుష్యమాసములు. } సంచిక ౫.

మంగళసూత్రములు.

వాజపేయయాజుల రామసుబ్బారాయఁడుగారు, బి. ఏ., కొల్లాపురము.

(పాళీభాషనుండి యనువాదము.)

గీ. బుద్ధదేవుండు "సావత్తిపురము"నందుఁ, దగ "ననాథపిండకు"ని "జైతవనమం"దు
నొక్కదినమున విహరించుచుండ దరినిఁ, జేరియొక దేవదూత ప్రశ్నించె నిట్లు. ౧

గీ. సకలశుభముల నెప్డుఁ గాంచవలె నంచు
మర్త్యులు నమర్త్యులు వచించు మాటలందు
నధిక మైనశుభం బేది యనఁగ బుద్ధుఁ
డప్డువివరించి చెప్పె సుస్వాంతుఁ డగుచు. ౨

గీ. మూర్ఖులకు సేవసేయంగఁ బోసఁగ దెప్డు, జ్ఞానకోటిని సేవింప మానరాదు
పూజ్యులకు సేవఁజేసిన మోక్ష మబ్బు, మానవుల కిది యుత్తమమంగళంబు. ౩

గీ. వసతికనుకూలమగుచోటవాసముండి, పుణ్యకార్యంబులను జేయఁబూనవలయు
నాత్మతత్త్వవిచారంబు నరయవలయు, మానవుల కిది యుత్తమమంగళంబు. ౪

గీ. సత్యపథమందు నేగుట సత్కళలను, నేర్చియుంట మంచిపనులఁ గూర్చుచుంటఁ
బరుషవాక్కుల నెప్పుడేఁ బలుకకుంట, మానవుల కిది యుత్తమమంగళంబు. ౫

గీ. తల్లిదండ్రులయానతిఁ దప్పరాదు, ఆలుబిడ్డల నెప్డుఁ బాయంగరాదు
కులబలాచారములు వీడఁదలఁపరాదు, మానవుల కిది యుత్తమమంగళంబు. ౬

గీ. చేతనైనంత దానంబు సేయవలయు, బంధువులపైనిఁ బ్రేమంబుఁ బాయరాదు
పాపకార్యంబులను జలుపంగరాదు, మానవుల కిది యుత్తమమంగళంబు. ౭

గీ. క్రోధలోభమోహములఁ జిక్కువడరాదు, మద్యపానంబుసేయుట మానవలయు
ధర్మమందున నాసక్తి తగులవలయు, మానవుల కిది యుత్తమమంగళంబు. ౮

గీ. పరులభాగ్యంబుఁజూచి యోర్వమియుఁ దగదు
మ్రొక్కవలయును భక్తితో మునుల కెప్డు
విమలధర్మంబులెల్ల స్థాపింపవలయు
మానవుల కిది యుత్తమమంగళంబు. ౯

గీ. గౌరవాదరముల నెప్డుఁ గాంచవలయు,నున్నయంతలోఁ దృప్తిని నొందవలయుఁ
బరు లొనర్చెడు మేలును మఱవరాదు,మానవుల కిది యుత్తమమంగళంబు.౧౦

గీ. బ్రహ్మచర్యనిష్ఠల నెప్డు వదలరాదు
మంచిపనులకు బుద్ధి నుంకించవలయు
మోక్షమునుబొందుయత్నంబుఁ బూనవలయు
మానవుల కిది యుత్తమమంగళంబు. ౧౦

గీ. కలిమిలేములపట్ల నిశ్చలతయున్నఁ, గష్టసుఖములఁ జిత్తంబు కలఁగకున్న
శోకమనుమాట యెవ్వేళ లేకయుండు, మానవుల కిది యుత్తమమంగళంబు.

గీ. ఇట్టి ధర్మపథమునందు నెవ్వఁడేగు, వాఁడె పో ధన్యతముఁడు నీ వసుధలోన
సతఁడెయెల్ల వేళల సౌఖ్యమరయుచుండు, మానవుల కిది యుత్తమమంగళంబు.

అఖండయతి.

ఆకుల పెద్దయ్యగారు—కూనవరము.

అఖండయతి యనఁగా విశ్రమాక్షరమునం దర్థఖండనముగాని శబ్దఖండనముగాని యుండఁగూడ దనియేనా యర్థము? ప్రయోగము లట్లు కానరావు లక్షణంబును—

ఉ. మానుగ విశ్రమాక్షరస మంచితమై స్వరమూఁదినం దదీ
యానుగుణాక్షరంబుఁ గొని మైననుఁ జెప్పఁగనొప్పు నీక్రియం
భానుసహస్రభాసి వృషభాధిపుఁ డన్నటు లర్థయుక్తమై
పూనినచో నఖండవళి పొల్పగు నాదికవిప్రణీతమై.

అని యుండుటచేత నర్థఖండనము మాత్రము గా కున్నచో నఖండవళి యని యూహింపవచ్చును. అప్పకవి దీనినే నిత్యసమాసయతిగాఁ జెప్పియున్నాఁడు. అర్థఖండనము గాకపోయినను విశ్రమాక్షరమునందు స్వరమూఁదఁబడి శబ్దఖండన మగుచుండుటచే దీని నఖండవిరామ మనుటకంటె నిత్యసమాసవిరామ మనుటయే యొప్పిద మని యప్పకవి తలంచెను గాఁబోలు. కాని యఖండవడి యనుపేరును బూర్ణముగ నడఁగఁద్రొక్కలేదు.

గీ. ఒక్కసమసనమున శబ్దయుగము గూడి, పదము లేర్పాటుగాఁగానఁబడనిప్రాణ
సంధులకు నిత్యసమసనశ్రాంతులును న, ఖండవిశ్రమములు నన రెండుఁ జెల్లు.

అని వ్రాసియున్నాఁడు. ఇంకఁ బ్రయోగము లెట్లున్నవియో దిక్ప్రదర్శనముగఁ జూతము.

గీ. వారు నిరయంబునకుఁ గాపువచ్చువార
లనుచుఁ బుద్ధిగఁజెప్పె మార్తాండసుతుఁడు......

క. చండవిగోధితిమిరమా
ర్తాండు లనఁగఁ దగినవీరు దమలో నిట్లుద్దండతఁ.........

ఉ...........

ద్వీపమునందు గోవులకు నిమ్ముగఁ జేయుటయుం బ్రసన్నమై, గోపతి...

శా. ద్వీపప్రోద్భవసూక్తపంచమమహావేదంబు దీపించె నే
భూపాలోత్తముపేర........

ఇట్టివి గీర్వాణభాషాసమసనంబులపట్లను—

గీ. శబ్దశాసనముఖకవీశ్వరకృతప్ర, బంధములలక్ష్యములఁ గనుపట్టుకతన
దేశ్యనిత్యసమాససంధికిఁ బొసంగు, వడి స్వరం బైన వ్యంజనవర్ణమైన.

అనుదీనికి లక్ష్యములుగ :—

ఉ. ....

క్రచ్చఱ రభసంబుమై నడరఁ గవ్వడి ప్రాణియు నీడఁబోకయత్తఱి ......

ఉ. ....

క్రచ్చఱఁ దాఁకెం దమసైన్యముల్ సెలఁగ శౌర్యస్ఫూర్తి శోభిల్లఁగన్.

అను నిట్టి "పెంపఱ, క్రచ్చఱ" మొదలైన "అఱ" శబ్దమాత్యమందుఁగల పదములకుమాత్రమే దేశ్యనిత్యసమసనాఖండయతులుఁగాలక్ష్యములనప్పకవి గనఁబఱచినాఁడు. కాని యొండెవ్వియు నుదాహరించి యుండలేదు.

మఱియు,

క. పనుపుము కౌరవసభకేఁ, జను లెట్లును మేల యర్థసంసిద్ధి యగున్
మనకొకటం బాపము రాఁ, కునికికిఁగతమైన పలుకు లొండెను గలుగున్. భా.

క. నను నీవు పదస్థునిఁగా, ననఘా చేయంగఁ దలఁచి నప్పుడు నీభృ
త్యనికాయము కఱపులఁబడ, కునికియు నాబుద్ధివినుటయును మఱవమికిన్. భా.

అనుత్తిక్కన ప్రయోగములను బట్టిచూచినచో "తినకుంట, కానకనుట" ఇత్యాదులును దేశ్యనిత్యసమాసములుగాఁ గనఁబడుచున్నవి. ఇక్కడకు దేశ్య నిత్యసమసనములను సంస్కృతనిత్యసమసనములనే కాని యొండు సంధు లఖండ యతుల కుపయోగార్హములు కావని తోఁచెడిని. ఇదమిత్థమనుటకును వీలు లేదు.

ఉ. భూవిభునొద్ద కెట్లు గొనిపోవుదు శూన్యరథం బవశ్యముం
దావకసేవకుండ భవదంఘ్రుల నేనిటఁ గొల్చివచ్చెదన్. 1. భాస్కర.

ఇట్టివికూడ నిత్యసమసనము లేనా ?

చ. గొఱియల మేకపోతులనుఁ గొమ్ముపొటేళ్ళను గావుగొంను వీ
వరయఁగ సందెకాడఁదగవత్తునటంచు .... 2. శ్రీనాథుఁడు.

దీని నేవిశ్రమం బనవలయునో తెలియదు. ఈపైరెం డుదాహరణములం బోలినప్రయోగములఁ గొన్నిఁటి జూచి యిటీవలివారు కొందఱు-

గీ. .... మఱి, నాతనికుటుంబముఁ గృపాగుణంబుచేత.—

(చూ. విశ్వపతిశాస్త్రి.)

చ. మునిజనమానసాంబుజసమూహములన్ విహరించుభృంగ మై
జనకమహీపురందరనిజాత్మజ............ యస్. నారాయణరాజు.

సీ. ప్రతిమానుకారులౌ పరివారపంక్తులు గలుగునట్లగకన్యకాలయంబు

ఎత్తుగీతి. ...ఈరీతి శాస్త్రజ్ఞులెలమిఁబలుకు, చుంమరిటు సేయశుభవృద్ధిశోభిలఁగడు
జనమంచి శేషాద్రిశాస్త్రి.

ఇట్లు ప్రయోగించి యఖండయతిఁగా వాడుచున్నట్టులు గన్పట్టెడిని. వీనిం జూచి నావంటి యల్పజ్ఞులును సంధించుటకు సందియమేమున్నది? కనుక యాంధ్ర సాహిత్యవిమర్శనాలంకారములచే భాషావధూటికిఁ గ్రొత్తయందముల నాపాదింపఁజేయుచున్న పండితవరు లెవ్వరో యొకరీయల్పవిషయమును (అఖండయతిని) గూడఁ బరిశోధించి బహుకీర్తుల నొప్పుచున్న దీని కొకత్రోవఁ గన్పఱిచి ముందు పత్రికలోఁ బ్రచురించెద రని నమ్మి నే నీస్వల్పవ్యాసమును వ్రాసితిని.

కావ్యలక్షణవిమర్శనము.

శ్రీభాష్యం తిరువెంగళరామానుజాచార్యులుగారు, ఇచ్ఛాపురము.

ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్పత్త్రిక [సంపుటము 21, సంచిక 3.] యందు ప్ర శాలవాస్తవ్యులు అయలసోమయాజుల నరసింహశర్మగారు గీర్వాణాలంకారికు వ్రాసినకావ్యలక్షణములను విమర్శించుచు నొక వ్యాసమును బ్రకటించియున్నారు.

మొదటిభాగము (పేరా) లో వ్రాసిన విషయమేమో గుర్తించి యాపైనా యాశయమును వ్రాయుదును.

కావ్యమున కనేకు లనేకలక్షణములను వ్రాసి రనియు నందు దండి మొదటి వాఁ డనియు నీతఁడు కాలముచేతనే మొదటివాఁడు గాక లక్షణరచనచే గూడ మొదటివాఁడే యగుననియు శ్రీశర్మగారి యభిప్రాయము. దండికంటెను భామహాచార్యుఁడు పూర్వుఁడని పండితజనసిద్ధాంతితమై యున్నది. భామహుఁడు 'శబ్దార్థౌ సహితౌ కావ్యం' అని కావ్యలక్షణమును నిర్వచించియున్నాఁడు. కావున దండియే మొదటి లాక్షణికుఁ డని వ్రాయుట పొసఁగదు.

రెండవభాగములో నితరలాక్షణికులమతమును నిరూపించు సందర్భమునఁ గావ్యప్రకాశమునందలి "తదదోషౌ శబ్దార్థౌ సగుణా వనలంకృతీ పునః క్వాపి" అను లక్షణమును వ్రాసియున్నారు. గుణాలంకారసహితములై దోషరహితములగు శబ్దార్థములు కావ్య మగు ననియు నొకప్పుడు స్ఫుటాలంకారములు లేక యస్ఫుటాలంకారము లున్నను గావ్యము గావచ్చు ననియు మమ్మటాచార్యుని యాశయము.

మీఁదిలక్షణము సముచితముగ లేదని చెప్పఁదలఁచినచో గుణాలంకారవర్జితశబ్దార్థములు కావ్యము గావచ్చు ననియు దోషసహితములైనను గావ్యమగు ననియు వ్రాయవలసియున్నది గాని, శర్మగా రట్లు వ్రాయక గుణాలంకారవర్జితములకుఁ గావ్యత్వవ్యపదేశము లేమింజేసి యు, అని వ్రాయుట వారివాదమున కెట్లుపయోగింపఁగలదు ?

పిదప విద్యానాథమతఖండనపురస్సరముగ శర్మగా రింకను, అలంకారసర్వస్వకారాద్యాలంకారికుల మతములందలి దోషములను జగన్నాథపండితుఁడునిరూపించియే యున్నాఁ డని వ్రాయసాగిరి. పండితరాజు కావ్యలక్షణవిషయమునసర్వస్వకారునిమతమునుఖండింప లేదు. ఆయలంకారసర్వస్వము కేవలము శబ్దార్థాలు

కారములను నిరూపించు గ్రంథము. అది కావ్యాలంకార సంగ్రహమువంటిది. అందుఁ గావ్యలక్షణమునకుఁ బ్రసక్తియే లేదు.

పండితరాజు వ్రాసినలక్షణముగూడ దోషయుక్త మనియు నాలక్షణమును వ్రాసి తానే సరసముగ లక్షణమును వ్రాసితి నని యతఁడు గర్వించె ననియు శర్మగారు వ్రాయు టెంతయు సాహసైకమూలము. పండితరాజు మతమున శబ్దమే కావ్యమై యుండుటచే నతఁడు శబ్దగతగుణదోషములనే నిరూపింపవలెను గాని యర్థగతగుణదోషములను గాని యర్థశక్తిమూలధ్వన్యాదులను గాని నిరూపించుట యప్రసక్త మగును. అని శర్మగారు వ్రాసియున్నారు. కాని, జగన్నాథపండితుని మతమున రమణీయార్థమును బ్రతిపాదించు శబ్దమే కావ్య మగుచున్నది. కాని, శబ్దమాత్రము గాదు. ఈయంశము లక్షణమునుబట్టియే తెలియుచున్నది. ప్రథమమునఁ బండితరాజులక్షణము నుట్టంకించినశర్మగా రేల యాలోచించి వ్రాయలేదు ?

లాస్యాంగములను గూర్చి వారేమో వ్రాసిరి కాని యావిషయము ప్రస్తుతమున కుపయోగము కానందున విరమించుటయే శ్రేయము.

మఱియు శర్మగారు శబ్ద మనఁగా నొక్కపదము మాత్రమే యని భ్రమపడి యున్నారు. వీరు శబ్దస్వరూపము నాలోచింపక యి ట్లనిరి, కాని, పదము లేక వాక్యము వాక్యసమూహముంగూడ శబ్దము లనంబడును. కావున హరిః, కృష్ణః, రామః, అను నిట్టిపదము లెట్లును రమణీయార్థప్రతిపాదకములు కానందున నిట్టివానికిఁ గావ్యత్వము సంభవింపదు. అనివ్రాయుట యనవసరము. ఇట్టివి కావ్యములు గా వనియే రసగంగాధరాభిప్రాయము. వాక్యమే కావ్య మగును. కేవలపదమునకు రమణీయత లేనందున నది యెన్నఁడును గావ్యమగుట సంభవింపదు.

కావ్యము రచించుకవికి శబ్దార్థములు రెండింటియందును సంరభ మవసరము. శబ్దార్థములకు రెండింటికిని నవినాభావసంబంధము కల దనుట నిర్వివాదాంశము. ఈవిషయమును బండితరాజు మాత్రము కాదని త్రోసిపుచ్చెనా !

తక్కిన లక్షణము లేవియు బాగుగలే వని నిరూపించు శర్మగారు దండి రచించిన "శరీరం తావ దిష్టార్థవ్యవచ్ఛిన్నా పదావళీ" అను లక్షణమే యుచితమైన దని నిరూపించిరి. విచారించి చూచినచో, పండితరాజు వ్రాసిన "రమణీయార్థప్రతిపాదకః శబ్దః కావ్యం" అను లక్షణమునకును నీమీఁదిలక్షణమునకును భేదములే దని శ్రీశర్మగారే యూహింపకపోరు. ఇష్టార్థ మనఁగా లోకోత్తరానందమును గలుగఁజేయు నర్థ మని శ్రీ శర్మగారే వ్రాసినారుగదా !

శబ్ద మనఁగాఁ బదముఁగాక పదసమూహరూపవాక్య మని యిదివఱకే నిరూపింపఁబడియున్నది. ఇట్టిచో సమానము లగులక్షణములలో నొకటి యాదరణీయమనుటకును మఱియొకటి యనాదరణీయ మనుటకును గలకారణము పక్షపాతమగుచున్నయది.

"రమణీయార్థప్రతిపాదకః శబ్దః కావ్యం" అను లక్షణమున సర్వగతగుణదోషాదులను జెప్పుట యప్రసక్తకథన మని వ్రాసిన శర్మగారికి "ఇష్టార్థవ్యవచ్ఛిన్నా పదావళీ కావ్యం" అను లక్షణమున నీశంక యేలకలుగలేదో ? "కావ్యం పఠితం అర్థస్తు నజ్ఞాతః' అను వ్యవహారవిషయమై శర్మగారా శ్రయించిన లక్షణను గూర్చి చర్చించి విచారించుట యప్రస్తుతము. శబ్దము కావ్యమా శబ్దార్థములు కావ్యమా యనువిషయము చర్చకు వచ్చినపు డావిషయమును విశదీకరింపవచ్చును.

సిద్ధాంతపక్షముగాఁ దీసికొనిన దండిమతమునఁ గూడ శబ్దమే కావ్యమగుటచే మీఁదివిషయము వివాదవిషయమే కాఁజాలదు.

మఱియు శర్మగారు "కావ్యం పఠితం అర్థస్తు నజ్ఞాతః" అన్నచోట లక్షణ నంగీకరించి లోకోక్తిని సరిపెట్టుట వారివాదమునకే సరిపడకున్నయది. ఆశబ్దమునకుఁ గావ్యత్వము నంగీకరించిన శర్మగారు తమమతమున కవలంబనముగా మీఁదివ్యవహారము నిచ్చినప్పుడు పూర్వపక్షి యట్టిచో లక్షణ నాశ్రయింతు మని సమాధానము చెప్పవలసియున్నది, కాని, యీ సమాధానమును శర్మగారే చెప్పినచో వారిమత మెంతవఱకు స్థిరీకృత మగునో యూహ్యము.

సంస్కృతసారస్వతచరిత్రము.

ద్వ్యర్థిత్ర్యర్థికావ్యములు.

యీయుణ్ణి వేంకటవీరరాఘవాచార్యులుగారు, యం. ఏ.,
పిఠాపురరాజకళాశాల, కాకినాడ.

శ్లో. అచ్ఛిన్నమేఖల మలబ్ధదృఢోపగూఢ
మప్రాప్తచుంబన మవీక్షితవక్త్రకాన్తి
కాన్తావిమిశ్రవపుషః కృతవిప్రలమ్భ
సమ్భోగసఖ్య మివ పాతు వపుః పురారేః"—చిత్తపకృతము.

[భోజదేవుని 'శృఙ్గారప్రకాశము'న నుద్ధృతము.]

ఈ శ్లోకరత్నము సుప్రసిద్ధకవిరాజు ను, రాజకవి యు, వైయాకరణశిరోమణియు, నాలంకారికచూడామణియు నగు భోజదేవుని 'శృఙ్గారప్రకాశము'నఁ బ్రథమస్థానము నలంకరించుచున్నది. ఈశ్లోకసారస్యము నన్యభాషలోనికిఁ దెచ్చుట దుస్తర మని, విద్యామహోదధిబిరుదాలంకృతు లగు, బారిస్టర్ కాశీప్రసాదజయస్వాల్ మహోదయులు నుడివియున్నారు.[1] దీనిభావము ప్రకృతోపయోగముగా నున్నది.

ఈవ్యాసమును రెండుభాగములుగా విభజింపనగును. పూర్వభాగమున ద్వ్యర్థిత్ర్యర్థికావ్యముల యుత్పత్తియుఁ బరిణామమును విచారింపఁబడును; ఉత్తరభాగమున నాయాకవులంగూర్చియుఁ దత్కావ్యములఁ గూర్చియు నించుక వివరింపఁబడును. ఏకనాళావలంబి యగుఫలద్వయమువలెఁ గావ్య మంతయుఁ గథాద్వయాన్విత మయి యుండినచో నక్కావ్యము ద్వ్యర్థికావ్య మనఁబడును. రాఘవపాండవీయమువంటి యుత్తమద్వ్యర్థికావ్యమును మనము భారతకథాజిజ్ఞాసతోఁ బఠించిన సామాన్యముగా మనఃక్లేశమునుం గల్గింపక తదనుగుణముగా నాకావ్య మం

---

1. "It is a salutation to the Hindu deification of the ideal and married life and wedded love—the God-with better-half. The *Ardhanarisvara* figure of Purari (Siva) in *Vipralambha* and unity is painted : not even looking at each other, so close, yet so distant, an apparent and assumed aloofness but really eternal unity and complete identity, without caresses, without embraces, separate1 and joint!—the god of gods, the paragon of husbands: with the holy wife, the goddess of devotion, wife first and goddess after-wards, both in one form—in an artificial misunderstanding of love—too delicate to translate."

తయు నన్వయించును. అట్టివియే రామాయణార్థము నెఱుఁగు సంకల్పముతోఁ జదివితి మేని తత్తత్కథానుగుణముగ నాకావ్య మంతయు విశద మగును. ఇట్టులే కథాత్రయసమ్మిళిత మగుకావ్యము త్ర్యర్థికావ్య మనఁబడును. క్లిష్టరచన రహితముగ ద్వ్యర్థికావ్యమును రచించుటయే బహుకష్టసాధ్యము. ఇఁకఁ ద్ర్యర్థికావ్యములలోని క్లిష్టరచనముఁ గూర్చి చెప్పవలసిన దేమి? వక్రోక్తిసాహాయ్యముననే, యిట్టి బహ్వర్థకకావ్యములు రచియింపఁబడును. కవితకు వక్రోక్తియే ప్రధాన మని యాలంకారికులలో వక్రోక్తిమతప్రతిపాదకుఁ డగుకుంతకుని యభిప్రాయము. [చూ. వక్రోక్తిజీవితము.][2] వ్యాసగౌరవభీతి నిట వక్రోక్తిస్వరూపమును[3] నిరూపింపఁజాలను.

పార్వతీపరమేశ్వరుల యర్ధనారీశ్వరస్వరూపమే యప్రతిమప్రతిభాభాసు రు లగుసంస్కృతకవీశ్వరులకు వక్రోక్తి (లేక శ్లేష) స్వరూపమును స్ఫురింపఁజేసి యుండు నని తోఁచెడిని. కవిరాజసూరి తన 'రాఘవపాండవీయము' నిట్టు లర్ధనారీశ్వరమూర్తితోఁ బోల్చియున్నాఁడు.

"శ్లో. రమ్యా రామాయణీ వైషా భారతీ సైవ భారతీ
అర్ధనారీశ్వరమయీ మూర్తి రేకత్ర శోభతామ్"—I. 42.

ఇంతకుఁ గొన్నిశతాబ్దములకుఁ బూర్వమే కాళిదాసకవీంద్రుఁడు నిట్టులు నుడివియున్నాఁడు:

"శ్లో. వాగర్థావివ సంపృక్తౌ వాగర్థప్రతిపత్తయే
జగతః పితరౌ వన్దే పార్వతీపరమేశ్వరౌ"—రఘు. I. 1.

ఇట, "పార్వతీప, రమేశ్వరౌ" అని విశిష్టాద్వైతపక్షమును గూడ మల్లినాథసూరి చమత్కరించి యున్నాఁడు. హరిహరహిరణ్యగర్భాత్మక మగు సవితృస్వరూపమే త్ర్యర్థికావ్య రచనమును స్ఫురింపఁజేసి యుండు నని యూహించుచున్నాఁడను.

సాహిత్యశాస్త్రమున, భరతాచార్యపూజ్యచరణుల 'నాట్యశాస్త్రము'లోఁ బ్రప్రథమమున 'శ్లేష' ప్రబంధగుణముగా నుల్లేఖింపఁబడియున్నయది. శ్లేష స్థూలదృష్టికి సుగమముగాఁ గాన్పించినను, నిజముగాఁ గష్టైకసాధ్య మనియే మొం

2. సుశీలకుమారడేపండితునిచేఁ టీకాలతోఁ గలకత్తాప్రాచ్యగ్రంథావళిలోఁ బ్రచురింపఁబడినది. ద్వితీయావృత్తి 1928.

3. చూ. సంస్కృతరాఘవపాండవీయవిమర్శనము- [ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్పత్రిక—విభవ XVII సం. 2 సంచిక. 67-69 పుటలు.]

చదగును. ప్రాచీనులగు కాళిదాసాదుల కావ్యములలో శ్లేషాభిలాష బహువిరళముగాఁ జూపట్టెడిని. [రఘు. XI. 20; కు. సం. VIII. 22.] భారవి, మాఘుఁడు మొదలగువారికావ్యములలో నిట్టిభాషాచమత్కారాభిరుచి విశేషముగాఁ గాన వచ్చుచున్నది. ఈవ్యసనము సుబంధుభట్టబాణుల కవితలలోఁ దలస్పర్శముగఁ గానఁబడుచుఁ, బ్రకృతము మనము విచారింపఁబోవు బహుళార్థకకావ్యములలో మిన్ను ముట్టినది యని చెప్పవచ్చును. ఇట నీకావ్యరచనాకాలముం గూర్చి కూడ నించుక విచారింపవలసియున్నది. ఏతత్కాల కవితా ప్రపంచములో గారడివిద్యయే సామాన్యముగాఁ గానవచ్చుచున్నయది కాని యుత్తమకవితాసంపద సాధారణ ముగా మృగ్య మని సాహిత్యవేత్తలు పలుకుదురు. గర్భ, బంధ, చిత్ర, యమకవ్యామోహ మీకవితలో విశేషముగాఁ గానవచ్చెడిని. ఈదృశచతుర్విధకవితా సంపన్నుఁడు సంస్తుతింపఁబడుచుండెడివాఁడు. ఇట్టికవిత్వనైపుణ్య మాశ్చర్యజనకమైనను సహృదయహృదయముల కానందమును గల్గింపఁజాలదు. ఇట్టికవిత మనస్సు నాశ్చర్యనిమగ్నముఁ గావించినను, హృదయమును గరఁగింపఁజాలదు. అరసికుల కాశ్చర్యహేతువైనప్పటికి నిట్టికవిత రసికశిరఃకంపముం బడయనేరదు. ఇట్టికృతక కవితానిర్మాత యభినందార్హుఁడైనఁ గావచ్చు నేమో కాని, యాదర్శకవి కానోపఁడు. ['He is rather to be admired than imitated'] ఇట్టి కవిత భాషకును గవితకుఁ గూడఁబతనహేతు వని యాలంకారికు లందురు. రసపరిపంథి యగు నిట్టికవిత నుత్తమాలంకారికులు నిరసించియున్నారు. విశ్వనాథకవిరాజు 'సాహిత్యదర్పణము'న

'కావ్యాంతర్గడుభూతాయా నేహ తత్ర ప్రపంచ్యతే'.

అని శ్లేషకవితను నిరసించియున్నాఁడు. ఇట్టికృతకకవిత్వము, కవితాభ్యుదయమునకే కాక, భాషకును బతనహేతువే. కవి యనుత్తముఁ డయినను శ్లిష్టరచనావసరమునఁ గ్లిష్టాన్వయాదులఁ బరిహరింపఁజాలఁడు. పదములకు లేని యర్థములఁ దనపాండిత్యప్రౌఢిచేఁ గాని, నైఘంటుకసాహాయ్యమునఁ గాని సాధించి, భావసంపద గాని, రససంపద గాని లేని తనగారడికవితచేతను, దనపాండితీకౌశలముచేతను నీకవి, పఠితల నాశ్చర్యనిమగ్నులఁగాఁ జేయును గాని రసపరవశులఁగాఁ జేయఁజాలఁడు. ఇఁక సామాన్యకవింగూర్చి నుడువనేల? ఈకాలపుఁగవిత కృతకకవితాభిలాషులకు నభ్యుదయము నందుచున్నయట్లు గానవచ్చినను, సత్కవిత కీకాలము పతనదశ యని చెప్పవలసియున్నది.

అమరకోశము మొదలగు నిఘంటువులలో నానార్థసర్గములమాటయటుండ, నానార్థనిఘంటువు లుప్పతిల్లుటయే కాక యీకాలమున, శ్లేషకవితకు బహులార్థకావ్యరచనమునకు నుపకరించు నిఘంటువులు బయలుదేఱినవి. [ఉదా. వేదాంతదేశికుల 'దశదీపకనిఘంటువు.'] అరిసింహామరచంద్రులు రచించిన కవిశిక్షాగ్రంథమగు 'కావ్యకల్పలతావృత్తి' లో 'శ్లేషసిద్ధి' యను తృతీయపరిచ్ఛేదము చివర శ్లేషోపయోగిశబ్దము లొసంగఁబడియున్నవి.

శ్లేషకావ్యము—ద్వ్యర్థికావ్యము.

శ్లేషకావ్యద్వ్యర్థికావ్యములభేదము నిట నిరూపించుట యప్రస్తుతము గాదని యెంచెదను. వివిధశ్లేషవిశిష్టము లగుటచే సుబంధుని "వాసవదత్త"యు భట్టబాణుని "కాదంబరీ హర్ష చరితములు" ను శ్లేషకావ్యము లనఁబడును. కవిరాజు 'రాఘవపాండవీయము' నందువలె వీనియందుఁ గథాద్వయసమ్మేళనము లేకపోవుటచే నివి ద్వ్యర్థికావ్యములు గాఁజాలవు. సుబంధుభట్టబాణులు శ్లేషకవులుగాని ద్వ్యర్థికవులు గారు. కవిరాజు శ్లేషకవి యనియేకాక ద్వ్యర్థికవియు ననఁబరఁగును.

విశ్వగుణాదర్శము, లక్ష్మీసహస్రము, కరిగిరిచంపువు, ఉత్తరరామచరితచంపువు, శ్రీనివాసవిలాసము మొదలగు వానింబట్టి వేంకటాధ్వరి 'శ్లేషయమకచక్రవర్తి' యైనను 'యాదవరాఘవీయ' రచనముచేతనే యాతఁడు ద్వ్యర్థికవి యనియు, విలోమకావ్యనిర్మాత యని యు ననఁ బరఁగుచున్నాఁడు. [రామరాజభూషణుని 'వసుచరిత్రము' శ్లేషకావ్యము; 'హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానము' ద్వ్యర్థికావ్యము.]

'శ్లో. ప్రత్యక్షరశ్లేషమయప్రపంచవిన్యాసవైదగ్ధ్యనిధిం ప్రబన్ధమ్
సరస్వతీదత్తవరప్రసాద శ్చక్రే సుబన్ధుః సుజనైకబన్ధుః.'

అని సుబంధుమహాకవి తాను 'ప్రత్యక్షరశ్లేషమయప్రపంచవిన్యాసవిదగ్ధుఁడ' నని పలుకుట యాతనికావ్యముంబట్టి యతిశయోక్తి కానప్పటికి నాతనికావ్యము 'శ్లేషకావ్యమే' కాని ద్వ్యర్థికావ్యము గా నోపదు. ఇం దితివృత్తద్వయసమ్మేళనము లేకపోవుటంజేసి యిది ద్వ్యర్థికావ్య మనఁబడదు. సుబన్ధుభట్టబాణులకావ్యములలో నీవైలక్షణ్యము లేమిచే నవి శ్లేషకావ్యము లనియే యనఁబరఁగును.

ద్వ్యర్థికావ్యము లితివృత్తద్వయపరముగా విభజింపఁబడుటచే [వ్యస్తముగాఁ జేయఁబడుటచే] ననఁగా నేకకాలముననే, యొకవాక్యముతోడనే కథాద్వయము నభివర్ణించుటంజేసి, యీకావ్యములు, 'వ్యస్తకావ్యము' లనియు ననఁబడు

చున్నవి. [దైవజ్ఞసూర్యసూరి 'రామకృష్ణవిలోమకావ్యము'నందలి యుపసంహార శ్లోకములలోఁ జెప్పియున్నాఁడు.]

శ్లో. సమాక్షరాంఘ్రి ర్విషమాక్షరార్థ ద్వేధా భవే ద్వ్యస్త కవిత్వసీమా-

ద్వ్యర్థికావ్యరచనము కష్టైకసాధ్య మని కవిరాజసూరి యిట్లు వ్రాసి యున్నాఁడు.

శ్లో. పద మేక మపి శ్లిష్టం వక్తుం భూయా న్పరిశ్రమః
కథాద్వయైకనిర్వాహః కిం ధరాపతితోఽధికః"—1 స.[4]

హరదత్తసూరి తన 'రాఘవనైషధీయము' నకు స్వవిరచిత వ్యాఖ్యానములో నిట్లు లని యున్నాఁడు. "సంస్కృతభాషాయా మర్థాన్తరసంఘటితో దుర్ఘటః కవ్యన్తరైః స్వప్నేఽపి వ్యథాయి ప్రబన్ధోఽయమ్" [1 స. 7 శ్లో. వ్యాఖ్య]

ఆంధ్రాదిద్రావిడభాషాపరిచయలోపముచేతఁ గావలయు నాచార్య 'మెక్‌డానెల్' పండితుఁడు తన "సంస్కృతసారస్వతచరితము"లో (331 పు.) సంస్కృతములోని ద్వ్యర్థికావ్యరచనము సార్వలౌకికసారస్వతములలో నిరుపమాన మని వ్రాసి యున్నాఁడు.

" A *tour de force* of this kind is unique in the literatures of the world." రాఘవపాండవీయమువంటి యుత్తమద్వ్యర్థికావ్యము బఠించుచోఁ బ్రాయికముగా నర్థవిదు లగు పాఠకులకుఁ దత్తద్వివక్షితార్థంబును దత్ప్రధానకావ్యమువలెనే యాకావ్య మన్వయించుచుండును. అర్థసమన్వయ మరసి యుచితరీతిం బఠించినచోఁ దత్తదర్థము సుబోధమయి యుండును. సామాన్యద్వ్యర్థికావ్యములు గొన్నింటివలె నిట్టి యుత్తమకావ్యము నానార్థకకోశాన్వేషణావసరమును దఱచుగాఁ గల్గింపదు. ఒకసారి చదివిన రామాయణార్థంబును, వేఱొకసారి చదివిన భారతార్థంబును గ్రహించునెడఁ బాఠకుల కావృత్తికల్పనంబున వ్యాపారగౌరవంబు గల్గినను నొక్కకావ్యమె యుభయార్థప్రతిపాదకం బగుటఁ బ్రయోక్తకు-"మాత్రాలాఘవం పుత్త్రలాభమివ మన్య న్తేవైయాకరణాః" మాత్రాలాఘవము పుత్త్రలాభతుల్య మని సంతసించు వైయాకరణులకు సమ్మతం

4. దీనిని గాంచియే పింగళి సూరనార్యుఁడు-
శా. రెండర్థంబులపద్య మొక్కటియు నిర్మింపంగ శక్యంబుగా
దుండుం దద్గతిఁ గావ్య మెల్లనగునే నోహో యనం జేయదే.
అని తన రాఘవపాండవీయ పీఠికలోఁ జెప్పినాఁడు.

బగు నుచ్చారణలాఘవంబును దానం జమత్కృతివిశేషంబును సహృదయైకవేద్యం బైయుండు నని కొంద అందురు. కాని యీయభిప్రాయము సరి గాదేమో యను కొనుచున్నాఁడను. బహుళార్థకకావ్యము రచనమున రచయిత మనస్సును, పఠన మున రసికునిహృదయమును క్లేశపఱచును. శ్లేషచిత్రయమకభూయిష్ఠ మగుకవి తలోఁ బ్రాయికముగా రసపుష్టి మృగ్య మనియే సాహిత్యవేత్తలు పలుకుదురు. కీ. శే. వీరేశలింగముపంతులుగారు సారస్వతసిద్ధికి భంజకమగు నిట్టిరచనను నిరసిం చుచు, రాజమార్గమున గమ్యస్థానము చేరుటకు బదులు, కంటకశిలామయ మగు దుష్పథమున, దొరలిదొరలి గమ్యస్థానముం జేరునట్టు లున్న దని 'ప్రబంధరాజ వేంకటేశ్వరవిజయవిలాస' రచనముం గూర్చి నుడివియున్నారు.

పాశ్చాత్యసంస్కృతపండితుఁడు, "డాక్టర్ ఏ. బెరిడేల్ కీత్" మహాశయుఁ డిట్టి కావ్యముల "A triumph of misplaced ingenuity" అని నిరసించి యున్నాఁడు.[5] ఆపండితుఁడే స్వరచితమగు "సంస్కృతసారస్వతచరిత" మను[6] లఘు గ్రంథములోఁ గవిరాజుం గూర్చి, బహునియమములు గలిగి దుర్ఘట మగు నిట్టి ద్వ్యర్థికావ్యమునే యింతసౌలభ్యముతో విరచించి తన వాచామగోచరప్రజ్ఞావైభ వముం జూపిన కవిరాజు తనకవితాధురిని గుటిలమార్గమునం గాక సన్మార్గమునఁ బ్రవేశపెట్టి, పైనియమము లేనికావ్యమును రచించియుండినచో నెంత చేతోరంజక ముగా నుండెడినో యని వచించియున్నాఁడు.[7]

"లోకో భిన్నరుచిః" అను న్యాయముననుసరించి యిట్టికావ్యములను సమ ర్థింపఁదగును. ఎట్టులనఁ బైకి గొగ్గిగొగ్గి యగువికృతస్వరూపము గలిగి లోపలఁ జేఁ దుగానుండు కాఁకరకాయలు నావంటి మందరుచికి రుచింపకపోయినఁ బోవుఁగాక, లోకములో వాని నెంతవెలకైనను గొని యనుభవించెడివా రెంతమంది లేరు? బంగినిపల్లి మామిడిపండ్లను, మాహిషం బగుపిచ్ఛిలదధిని, గోదుగ్ధమును, గోఘృ తము సేవగించుకొనువారిని సేనెలుంగుదును. సంస్కారియుఁ గవియు నగుమాబిత్రుఁ డొకఁడు మొదట వేంకటాధ్వరికవితకు నమస్కరించి పిమ్మటఁ గాళిదాసుని కవితకు

---

5. A History of Sanskrit Literature.
6. A History of Classical Sanskrit Literature.
7. ఒకానొకవిమర్శకాగ్రణి యిట్టులు నుడివియున్నాఁడు:—

"It may perhaps be ture that in those degenarate ages of artificial poetry, he who thinks himself capable of astonishing the intellect may write such a work, but he that hopes of appealing to the heart must resort to a more legitimate end."

నమస్కరింతు నని యనియెను. వేంకటాధ్వరి నాయభిమానకవులలోఁ బ్రధానుఁ డైనను నేను బైయభిప్రాయముతో నేకీభవింపఁజాలను.

గ్రంథముయొక్క యచ్చుప్రతు లచిరకాలమున విక్రయింపఁబడుట యా గ్రంథము నెడలఁగలజనానుమోదమునకు నిదర్శనమైనచోఁ, గవిరాజ సూరి "రాఘవపాండవీయము"ను నైఘంటుకధనంజయుని "ద్విసంధాన"మను రాఘవపాండవీయమును విశేషజనాదరముం బడసిన వని చెప్పవచ్చును. ఈకావ్యములు వ్యాఖ్యాసనాథముగ నిర్ణయసాగరయంత్రాలయమునఁ 'గావ్యమాల' లో నలువదిసంవత్సరములక్రిందటఁ బ్రకటింపఁబడియున్నవి. ఈకావ్యములకంటెఁ బ్రశస్తతరమును, ఆకాలముననే ముద్రింపఁబడినదియు, 'సాహిత్యదర్పణో'ద్ధృతము నగు కృష్ణానందమహాకవి 'సహృదయానందపు' మొదటిముద్రణపుఁ బ్రతులు నేఁటికిని లభించుచుండ, 'రాఘవపాండవీయ' 'ద్విసంధానములు' చిరకాలముక్రిందటనే చెల్లిపోయినవి. వావిళ్ల రామస్వామిశాస్త్రిగారు 1861 లో నొకసారి యు, 1874 లో నొకసారియు వ్యాఖ్యానసహితముగ ముద్రించిన చిదంబరసుమతి 'రాఘవపాండవయాదవీయము' ప్రతులు చిరకాలముక్రిందటనే దొరకుట లేదు. ఆంధ్రదేశముననేకాక యితరదేశములలోఁ గూడ విశేషవిద్వదామోదముం బడసిన ధర్మసూరి 'సాహిత్యరత్నాకరపు' ద్వితీయముద్రణపుఁ బ్రతులు (1885) నేఁటికిని లభించుచున్నవి. తక్కినవిషయములలోవలె నభిరుచులలోఁ గూడ లోకము గతానుగతిక మనిమేతోఁచెడిని. లోకములో నుత్తమరసికులు బహుస్వల్పముగా నుందురు. సారస్వతోపాసకులలో ననేకులు పరప్రత్యయనేయబుద్ధులే యనవచ్చును.

ద్వ్యర్థికావ్యరచనావిధానము కవిరాజుచే నిట్టులు సూచింపఁబడియున్నది.

"శ్లో. ప్రాయః ప్రకరణైక్యేన విశేషణవిశేష్యయోః
పరివృత్త్యా క్వచిత్తద్వ దుపమానోపమేయయోః
క్వచి త్పదైశ్చ నానార్థైః క్వచి ద్వక్రోక్తిభంగిభిః
విధాస్యతే మయా కావ్యం శ్రీరామాయణభారతమ్". రా. పాం. 1. 37-38.

ఇట్లే పింగళి సూరనార్యుఁడు-

"ఆ. ధ్రభాషాసంస్కృతాభిభాషాశ్లేష యొక్కొక్కచోట నొక్కొక్కచోట,
నుచితశబ్దశ్లేష యొక్కొక్కచోట..."

అని తన రాఘవపాండవీయములో (1 ఆ.) వ్రాసియున్నాఁడు. "బెరిడేల్ కీత్" ద్వ్యర్థికావ్యరచనము స్థూలదృష్టికి గోచరించునంత దుర్ఘటము గాదనియు,

సంస్కృతభాష యిట్టి రచనమునకు విశేషముగా ననుకూలించుననియు వ్రాసి యున్నాఁడు:[8]

శ్లేషాభిలాష బహుళార్థకకావ్యములకు నిదానమని తెలిపియున్నాఁడను. ద్వ్యర్థికావ్యరచనమునఁ దమకుఁ గలిగినమనఃపరిశ్రమను గుర్తెఱింగిన కొందఱు కవులు, పాఠకులు కవిహృదయము నెఱుంగలేరేమో యనుభీతిచే దమకావ్యములకుఁ దామే వ్యాఖ్యానములను వ్రాయఁజొచ్చిరి. [హరదత్తసూరి తన'రాఘవనైషధీయము' నకుఁ దానే వాఖ్యను రచించెను.] ఇట్టి బహుళార్థకకవితావ్యామోహము కవితను విశేషక్లిష్టముగా నొనరించినది.

ధనంజయుని 'ద్విసంధానము'లోఁ ద్ర్యర్థకశ్లోకములుఁ, జతురర్థకశ్లోకములును గలవు. ఈసూచనయే త్ర్యర్థక, చతురర్థక, పంచార్థకకావ్యములకు దాఁరిఁ జూపినట్టులు తోఁచెడిని. చిదంబరసుమతి 'రాఘవపాండవయాదవీయము'లోని యీక్రిందిశ్లోకమునకుఁ బదియర్థములు గలవు.

శ్లో. వాచంవో రచయతు సర్వదా నర్గ గ్గే గాఙ్గేయః సరసనమోదయాం దధానః
సత్యాప్తో బుధకులమాళిబన్ధురోజః శ్రీరామః స్తుతగురుమానసాబ్జహంసః.

కవితంత్రిడియగు ననంతనారాయణసుమతి యీకావ్యమునకు వ్యాఖ్యవ్రాసెను. పైశ్లోకము వ్యాఖ్యచివర నాతఁ డిట్టులు వ్రాసియున్నాఁడు.

---

8. "The feat (i. e. of composing a 'Dvyarthikavya) which at first sight appears incredible, is explained without special difficulty by the nature of Skt. Treating each line of verse as a unit, it is possible to break it up very variously into words by grouping together the syllables. Then the meaning of compounds is often vitally affected by the mode in which the relations between the words composing them are conceived, even when the words are understood in the same sense and the compound is analysed into the same terms. Further, and this is of special importance, the Skt. lexica allow to words a very large variety of meanings and they supply a considerable no. of very strange words which have a remarkable appearance of being more or less manufactured, in the sense that the meaning or form ascribed may have been derived from some mere misunderstanding or in some cases from a mere misreading. [Hist. of Skt. Lit. P. 137 ff.]

ఈయభిప్రాయములు సత్యదూరములు గాకపోయినను, ద్వ్యర్థికావ్యరచన మీపండితుఁడను కొనునంతటి సుసాధము గాదు. ద్వ్యర్థికావ్యరచనము బహుళకష్టైకసాధ్య మని యిట్టి కవులకే కాని యన్యులకుఁ దెలియుట కష్టము. (సశే)

(కా. బ్రహ్మయ్యశాస్త్రిగారు—గతసంచికశేషము.)

—: స్వరోచివర్తనముంగూర్చి :—

దీనింగూర్చి మే మేమియు నంతగా వ్రాసియుండలేదు. బహుభార్యాత్వము రసాభాసమునకు మూల మని మనుచరిత్రము చెప్పెను. అది గాక యాతఁ డతి కాముకుఁడై వర్తించినట్లు పెద్దనయే తెల్పియున్నాఁడు. ఈస్వరోచిదగు కామాంధతను మానవులు నిందించుటమాట నటుండ నిండు. మృగములును ఖగములును గూడ బహువిధముల నిందించినట్లు మనుచరిత్రమే చెప్పుచున్నది. పెద్దన తనగ్రంథములో స్వరోచి తనపై వచ్చునాక్షేపణముల "నెఱింగి సిగ్గునన్ తల వంచి యుస్సురని మదిం దలపోసె"నని నొక్కి చెప్పుచుండఁగా రావుగా రాయనుచితప్రవర్తనమును నుచిత మని సమర్థింపఁ జూచుట పెద్దవింత కాదా ? రావుగారు తా మెవరి నధిక్షేపించుచున్నారో యెవరిని సమర్థించుచున్నారో కూడ నెఱుంగరు. ఏమన: పెద్దన వ్రాసినదానినే ఖండించుచు మరల దానినే సమర్థింపఁబూనుకొనిరి.

ఇఁక రావుగారు కావించిన సమర్థన మె ట్లున్నదో యదిగనుఁడు. స్వరోచి తాను విధివిహితముగాఁ బెండ్లాడిన భార్యలను మాత్రమే కూడెడువాఁడు కాని తాను బెండ్లాడని వనితలఁ గూడెడువాఁడు కాఁడఁట. స్వవనితలఁ గూడుట తప్పు కాదఁట. ఇది వీరు తుదకుఁ జేసిన సమర్థనము. ఇది మూలమును జూచుకొనకయే వ్రాసినవ్రాఁత. స్వరోచి స్వారోచిషుని నేకాంతయందుఁ బుట్టించెనో యామెయే స్వరోచిభార్య కాదు. అయినను నామెయందు మనువును బుట్టించెను. కాన రావుగారు వ్రాసినది తప్పు. దాని కేమి, స్వరోచి యతికాముఁడై భార్యలఁ గూడెను గాన నదియుఁ దప్పే. ఇందులకై పెద్దనను నిందింప నవసరము లేదు. మూలము లాతఁ డతికామాంధుఁడై వర్తించె నని తెలుపుచున్నవి కానఁ బెద్దనయు నట్లు చెప్పవలసినదే. కాని యిప్పట్టున, పెద్దనచేసిన తప్పొకటి కలదు. స్వరోచి కామాంధుఁడై తిరిగి తిరిగి హంసహంసీసంభాషణము నువిని బుద్ధిదెచ్చుకొని విరాగియై తప స్సొనరించి యుత్తమలోకమునకుఁ బోయినట్లు మూలమునఁ గలదు. ఆకథను మనకవి తీసి పాఱవైచెను. అట్లు చేయుట తప్పు కాకపోలేదు. ఆకథను మూలకథతోఁ సంబంధము లేని దగుటచే బెద్దన తీసివేసె నని రావుగారు వ్రాసిరి. అది స్వరోచియొక్క శృంగారవర్తనమునకు నష్టముగా నుండును, గావునఁ దీసి పాఱవైచె నని తేవప్పెరుమాళ్ళయ్యగారు చెప్పిరి. పెరుమాళ్ళయ్యగారు చెప్పినదే కొంత బాగుగ నున్నది. ఏమన, స్వరోచివర్తన

మునకుఁ గొంత సరిపడుచున్నయది. రావుగారు చెప్పినది సరిపడి యుండలేదు. ఏమనఁ బెద్దన మూలకథలో సంబంధింపని కథలఁ దీసివేయు స్వభావము కలవాఁడుగాఁ గాన్పించుట లేదు. మనోరమామూలకథలను బ్రధానకథతో సంబంధింప కున్నను నిలిపి యుంచుటయే గాక విశేషముగాఁ బెంచి వ్రాసెను. అదిగాక యీతనికిఁ దపస్సులు గిపస్సులు ననినఁ గిట్టవనియే చెప్పుకొనవలసియున్నది. ఏమనఁ దపస్సు చేసి స్వరోచి యుత్తమలోకములకుఁ బోయినట్లుగా మూలము చెప్పు చుండఁగా దానిఁ దీసివేయుటయే కాక స్వారోచిషునిఁ బుట్టించుటచేతనే యుత్తమలోకావాప్తి కలిగినట్లు మనకవి వ్రాసెను. దీనింబట్టి తప స్సవసరము లేదని తేలుటలేదా? ఈసందర్భములో మనరావుగారే "స్వరోచి పుత్త్రుఁడగు మనువును గనిన వెంటనే దేవతలవరముచొప్పున పుణ్యలోకమునకుఁ బోయెను. వేఱె తప స్సెందుకు?" అని వ్రాసిరి. కాన పెద్దనార్యుఁడు తప స్సవసరము లే దని భావించినట్లు తేలుటలేదా? సంతానముం గనినఁ జాలును. వేఱె తప స్సేల యని వాదించుట వరూథినీవాదమునకుఁ దోఁబుట్టు వగుట లేదా? అది గాక యుత్తమమైన తపస్సు చేసి పొందు నుత్తమలోకమునకును బిడ్డలను గని పొందు నుత్తమలోకమునకును దారతమ్య ముండును. తపస్సువలనఁ గలుగు ఫల మెక్కువది. ఈయంశమును విద్యారణ్యభాష్యమే తెల్పుచున్నది. ఇవి యిటు లుండ నింకను మనువునుఁ గనిన వెంటనే స్వరోచి పుణ్యలోకమునకుఁ బోయినట్లు రావుగారు వ్రాసిరే, దీని కాధార మేది? మనువు కడుపులోఁ బడినవెంటనే పెద్దన స్వరోచి కాసీమాంతమును జెప్పెను. మనువు పుట్టినతరువాతఁ గూడ స్వరోచి జీవించి యుండి తనస్త్రీలంపటత్వమును యథాప్రకారముగా సాగించినట్లు పురాణము చెప్పుచుండె. ఇక మనువు పుట్టినవెంటనే తొల్లి క్రమముచేసి స్వరోచిని బుణ్యలోకములోనికి నెగఁ ద్రోసినవా రెవరు? శ్రీరావుగారే మాట దక్కించుకొని యుండవలెను. ప్రక్కేల, పెద్దన వ్రాతలును శ్రీరావుగారు వ్రాసినదియును గూడ స్వరోచి పాత్రమును సందిగ్ధస్థితిలోఁ బెట్టినవి. ఔచిత్యము పాడుచేయఁబడినది.

—: మనోరమాశీలముంగూర్చి :—

పెద్దన మనోరమావివాహఘట్టములోఁ బెద్ద మార్పును బెట్టెను. అది మనోరమాపాతివ్రత్యాదులఁ బాడుచేయుచున్నది. ఈసంగతిని రావుగారును నెఱుగుదురు. ఐనను నావ్రాసినదాని నెట్లయినఁ గాదనవలెనను పట్టుతో ననంగతపు వ్రాతలఁ బెక్కింటిని వ్రాసి ప్రత్యుత్తరమైన పూర్వపక్షమై మోసపువ్రాత లనెడు మసి

వ్రాసిరి. కల్మషయుతము లగుపెద్దనవాక్కులపై సౌమ్యోక్తు లను వెల్లవేసియు సత్యమును గప్పిపెట్టుచు వచ్చిరి. సత్యమైన విమర్శకుఁడు చేయు పని యిదియా? ఏఁగమనికను నీక్రిందఁజూపుచున్నాఁడను. చదువరులు శ్రద్ధతోఁ జిత్తగింతురుగాక. ముఖ్యముగా మాఱ్పులనుగూర్చి ముచ్చటించెదను.

తండ్రి మనోరమను స్వరోచి కిచ్చి వివాహము చేయుదు నని చెప్పఁగా దాని కామె సంతోషపూర్వకముగ నంగీకరించి తననెచ్చెలులు తన నిమిత్తమయి రోగముల పాలై బాధపడుచున్నారు కాన వారిరోగముల మున్ను మాన్చి తరువాతఁ బెండ్లి కావింపుఁ డని తండ్రినిఁ గోరినది. ఇది ప్రౌఢముగా లే దని యెంచి పెద్దన్న పెద్ద మాఱ్పును బెట్టెను. మనోరమ తనసఖుల రుజలను మాన్పు మని తండ్రిని గాక కాఁబోవు పతిని గోరునట్లును బెండ్లికిఁ బూర్వమునందుఁ గాక పరమున గర్భాధానపుగదిలో నాథుఁడు చుంబనాలింగనాదుల నెల్లఁ గావించి యిఁక సురతక్రీడ నొనరింప వలె నని యుత్సాహపడుచుండఁగా నాసమయమున దనకోర్కెను దీర్పు మని కోరుటకు మంచి తఱి యనుచు నెంచి ముందుగా నేడ్చి నాథుఁడు విరక్తిఁ జెంది యిదియేమి యని యడుగుచుండఁ దననెచ్చెలుల రోగముల మున్ను నివారింపకున్నఁ దనకు సుఖము లే దని కంఠోక్తిగాఁ జెప్పివేసి నాథుని నిరుత్సాహపఱిచి వెంటనే శోభనపుగదినుండి ఘోరకాననములోనికి నోషధుల నిమిత్తమై తీసికొనిపోయినట్లు పెద్దన వ్రాసెను. ఇది యెంత యనుచితపుమాఱ్పో వేఱుగఁ జెప్పవలయునా? పెండ్లికి మున్నుఁ గోరినకోరికను బడుకగదిలో సురతసమయమునఁ గోరునట్లుచేసిన, ప్రాజ్ఞులు నవ్వుదు రని యెంచి సత్యమును వ్రాయుటకు సిగ్గుపడి "వివాహమునకుఁ బూర్వమున నున్నదానిని వివాహానంతరమున గర్భాధానపుగదియొద్దకు మార్చె"నని రావుగారు వ్రాసిరి? కాని మైథునసమయమునకు మార్చె నని సాహసించి వ్రాయలేక పోయిరి. పెద్దన వ్రాసినదాని నున్నదున్నట్లు లిఖించుటకు రావుగారే లజ్జించుచున్నపు డావ్రాఁత యెంత హేయ మైయుండునో వేఱుగఁ జెప్పనలయునా?

మఱియును రావుగారు మూలమును బెద్దన్న దిద్ది వేయుటకుఁ గల కారణముల నీక్రిందిరీతిని దెలిపిరి. మనోరమ పెండ్లికిఁ బూర్వమందుఁ గన్య కావునను గన్య భర్తయింకను గానివానితో ననఁగాఁ బరునితోడ ముచ్చటించుటకు సిగ్గుపడును గావునను వివాహానంతరమున నన్ననో యామె స్వరోచికి భార్యయే యగును గావునను బెండ్లి కనంతరమున నాథునితోఁ బ్రశంసించినట్లు దిద్దె

నని తేల్చిరి. ఇదియు హాస్యాస్పదమే ? యేమన, మనోరమ తనకాంభోజభర్తతో ముచ్చటింప లేదనియుఁ దండ్రితో ముచ్చటించిన దనియు నిదివఱకే వ్రాసినాను. అది గాక యాయుర్వేదవిద్యానిపుణుఁ డగు నిజజనకుఁడు తన యెదుట నుండఁగా ముచ్చటించుటకైన సిగ్గుపడఁదగు కాంభోజనాథునితోఁ బ్రసంగింపనేల ? గర్భాధానసమయము వచ్చినపిమ్మట గదిలోఁ జేరువఱకు నిలిచి యటుపిమ్మట సురతసమయ మెపుడువచ్చు నని వేచి యుండియుండి యాపైఁ జెప్పనేల? ప్రాణసఖుల బాధలంగూర్చి యాప్తులతోఁ జెప్ప మనోరమ యాతురపడుచున్నది గదా? యట్టిది తనతండ్రితో ముచ్చటించుటయే యుచితముగదా ?

"ఇది దాంపత్యధర్మనర్మమర్మసమస్యగాన నాథునితోఁ జెప్పఁదగినది గాని తండ్రితోఁ జెప్పఁదగినది కా దని రావుగారు వ్రాసిరి. ఇది వింతలలోఁ బెద్దవింత. ఇచట "ఇది" యననేమి? తన నెచ్చెలులను రోగవిముక్తలుఁగఁ జేయు మని కోరుట కదా? ఇదియే కదా మార్పఁబడిన దని రావుగారు మొదటనే తెల్పిరి. నాసఖుల రుగ్ణతలను మాన్పు మని కోరుట దాంపత్యధర్మనర్మమర్మసమస్య యెట్లగును? దాంపత్యధర్మనర్మమర్మసమస్య యన నర్థమేమి? దీనిభావ మేమితిరుమలేశ యనవలసివచ్చుచున్నది. ఇది యభావకవిత్వము కాంబోలును? పూర్వాపరసందర్భముల నన్నింటిని బరిశీలించి చూడ వీరి విచిత్రవాగ్వల్లి సురతక్రీడను సూచించునదిగ నున్నట్లు తోఁచుచున్నది. పెద్దన దీనిని గర్భాధానపుగదిలోఁ బెట్టుటచేతనో యాదులో సరిగ సురతసమయమున నతుకుటచేతనో దీనిని మైథునవిషయముగా రావుగారు భ్రమపడినట్లు తోఁచుచున్నది. కావుననే దాంపత్యసంబంధ మగు నర్మమర్మసమస్య యనిరి. ప్రణయసుకుమారవిషయ మని నుడివిరి. తండ్రి యెదుటనుండఁగా ముచ్చటింపరా దనిరి. కాన పై భావము చెప్పకున్న రావుగారివాగ్వల్లి రసహీన మైపోవును. పోనిండు? రావుగారు తలఁచినట్లుగా నిది దంపతుల మర్మనర్మకర్మసమస్య యని యెంచుదము. అయినను బెద్దనార్యునిపాత్రము లగుకన్యలు కాంభోజనాథులకడ నీమర్మనర్మకర్మసమస్యను గూర్చి ముచ్చటించుటకు సిగ్గుపడువారు కారు. అదెట్లన-మనోరమాసఖియే యగుకళావతి కాంభోజనాథుఁ డగుస్వారోచితోడనే పై సమయముననే యెట్లుపలికినదో కనుఁడు.

"గీ. చెయ్యిపట్టిన మాత్రాన శిరసు వంచి, యవశచందానఁ బైవ్రాలు నవ్వధూటిఁ
బర్ణశాలాంతరమునఁ జేర్చి బ్రాహ్మణుఁడు, కెరలుకోర్కులఁ గందర్పకేళిఁ దేలె."

"క. తప మంతయుఁ బోలివోవఁగ, నపు డన్నియు నుజ్జగించి యయ్యంగనతోఁ
దపసి మనోజక్రీడా,విపులైశ్వర్యంబు లనుభవించుచు నుండెన్."

పై పద్యములలో రావుగారు చెప్పినదాంపత్యసంబంధ మగు మర్మనర్మకర్మమే నుడువఁబడియున్నది. ముచ్చటించినయది కన్యయే! నలుగురిలోనే ముచ్చటించినది. ఈరీతిగాఁ గన్యలచేఁ గాఁబోవునాథులకడ ముచ్చటింపించిన పెద్దనార్యుఁడు మనోరమచేత నారీతిగాఁ బలికించుటకు మాత్రము వెనుదీయునా? ఎంతమాత్రమును వెనుదీయఁడు. కావున వివాహమునకుఁ బూర్వమం దున్న దానిని బరమున గర్భాధానపుగదిలో సురతసమయమునకు మార్చుటకుఁ గలకారణము వేఱై యుండవలయును.

వేశ్యలు శృంగారశాస్త్రప్రవీణ లయి యుందు రనియు లోకజ్ఞాన యుత లయి యుందు రనియుఁ గాన వారిచేష్టలు చాలఁ బ్రౌఢము లయి నాగరకతను వెల్లడించు ననియు నమ్మకము పెద్దనకుఁ గలదు. అట్టి వెలయాండ్రు విటులవలనఁ దమకోరికలను దీర్పించుకొనవలసి వచ్చునప్పుడు సురతసమయమునే తగినతఱిగఁ దీసికొందురు. కోరిక తీరువఱకు సురతము నరికట్టుదురు. ఆకామోద్రేక సమయమున విటకత్తె కోరినకోర్కుల విటులు తీర్చితీరుదురు. ఆజిత్తులమారితనమునే కులకాంతయగు మనోరమయందును బెద్దన పెట్టె. అది ప్రౌఢతను దెల్పు నని మనకవి తలంపు. వేశ్యయింటికి విటుఁడు చేరుటకుఁ గారణము ధర్మాచరణార్థము కాదు. వంశాభివృద్ధి చేసికొనుటకును గాదు. నీచేంద్రియవాంఛను దీర్చుకొనుటకై యచటికిఁ జేరును. కాఁబట్టి యాపనికి వేశ్య లాతంకము కలిగించినఁ గార్యసాధన మగుచుండును. సతీపతుల విషయములో నీయెత్తు లవసరము లేదు. దాంపత్య మనునది ధర్మబద్ధమై యన్యోన్యానురాగసంకలితమై విరాజిల్లుచుండును. అనుకూలుఁడగుపతి ప్రాణప్రియ యగుసహధర్మచారిణి కోరినకోర్కుల నెప్పుడు కోరినను దీర్చితీరును. ప్రాణనాథుఁడు సంభోగము నరికట్టినంగాని తనకోరికను సాగింపఁ డని సతి తలంచుట యనఁగా నాథుని నీచునిగా నెంచుటయే యగును. అట్టి యెత్తుల నెత్తెడుపడఁతి పడపుపడఁతియెత్తులవంటియెత్తులు కలది కాదా? మనోరమకుఁ గవిచేఁ గలిగింపఁబడిన యీమాయోపాయములు వేశ్యలమాయలను బోలియుండలేదా? ఇది మనోరమాసౌశీల్యమును బాడుచేయుటలేదా? తప్పక పాడుచేయుచున్నది.

పురాణస్థ మనోరమ వివాహమునకు "షరతు" పెట్టిన దని యుఁ బెద్దనగారి మనోరమ యట్టి 'షరతు' పెట్టలేదనియు రావుగారు తేల్చిరి. ఇది యసత్య

పువ్రాఁత. పురాణస్థమనోరమ 'షరతు'ల వేనిని బెట్టలేదు. షరతులేకుండ వివాహము నంగీకరించి చేసికొనినది. సురతమునకు 'షరతుఁ'బెట్టినది పెద్దనగారి మనోరమ. ఆ'షరతు' తీరువఱకు నాథుఁ డాసక్తితో నుద్యమించిన సురతమునకు నవకాశ మీయలేదు. కాన ననుచితమైన 'షరతు'పెట్టి యదితీరువఱకుఁ దుచ్ఛమగు పట్టు పట్టినది పెద్దనగారి మనోరమ. సత్యముఁ గప్పిపెట్ట రావుగారు ప్రయత్నించుచున్నారు. క్రుళ్లుదాఁచిన దాగునా ? మఱింత రసాభాసము తెచ్చిపెట్టును.

నవదంపతు లేకశయ్యాగతులయి యొకరితో నొకరు ముచ్చటించుకొనుట వెలయాలివర్తనమును దెల్పు నని నేను వ్రాసినట్లు రావుగారు లిఖించిరి! ఇది మోసపువ్రాఁత. నే న ట్లెచ్చటను వ్రాసియుండ లేదు. నవదంపతు లేకశయ్యాగతులై యిష్టగోష్ఠి సలుపుట తప్పు కాదు. అట్టిసమయములోఁ బ్రాణనాథుని కోరికను దీర్చి సంతృప్తునిఁ జేసి యటుపిమ్మట నాతనితో నిష్టగోష్ఠి నడిపి యాసమయమున మనోరమ తనసఖుల యవస్థను జెప్పి వారిబాధల దొలఁగింపు మనినఁ బ్రాణప్రియుఁ డగుపతి యట్లు సేయకుండునా ? పెద్దన యట్లు వ్రాయలేదు. నాథుఁడు చేయు బాహ్యరతుల నన్నింటిని సహనముతో నంగీకరించి యాస హెచ్చించి నాథుని సంభోగేచ్ఛను మిన్నుముట్టించి యటుపిమ్మట నొక్కుమ్మడిగా నసాధ్యపు 'షరతు' పెట్టి కార్యవిఘాతము చేయుట యేటినీతి? సిద్ధమైన సంభోగమునకు భంగము కలిగించి పతిని ఘోరారణ్యములకు లాగుటేల ? ఏడ్పులేల ? కులసతులతోడి పొత్తు నిట్లు హాస్యాస్పదము చేయనేల ? పెద్దన యిప్పట్టునఁ దప్పక తప్పుచేసెను. ఇది సిగ్గులచేటు కాదా ? మనోరమ వేశ్యజిత్తుల వంటి జిత్తులు కలదైనదని నేను వ్రాసియుండఁగా అంకులాఁడితనము కలదైన దని నేను వ్రాసినట్లు రావుగారు లోకమునకుఁ దెలిపిరి. అట్లు చేయవచ్చునా! వేశ్యల అంకుమాట నే నెత్తలేదే. రంభవంటి భార్యకలవాఁడ వనిన అంకులాఁడి యగు భార్య కలవాఁడవని యర్థమా! కులధర్మపత్నీధర్మములు చెప్పుచు మనవారు "శయనేషు వేశ్యా" అని వ్రాసిరి. వేశ్యవలె అంకులాఁడితనము గలది కులధర్మపత్ని యని యర్థమా! రావుగారు నావాక్యములకు నపార్థకల్పనముల నెట్లయినఁ జేసి నన్నుఁ హాస్యాస్పదుని జేయవలయు నని యక్రమప్రయత్నములు చాలఁ జేసిరి. ఇది సద్విమర్శకలక్షణము కాదు. జిత్తులమారితనమును గూర్చి నేను ముచ్చటించితినే కాని అంకులాఁడితనమును గూర్చి కాదు. అది పెద్దనగారి మనోరమయందు ను లేదు. ఉన్నదని నేను వ్రాయలేదు.

—: రావుగారి విచిత్రసాహసము :—

సుఖ మన సురతసౌఖ్యమే యని నే నెచ్చటను వ్రాయకపోయినను నే
నాలోని వ్రాసినట్లు రావుగారు లోకమునకుఁ దెలిపిరి. ఇది వట్టి మోసపువ్రాఁత.
సౌఖ్య మన సురతసౌఖ్యమే యనునట్టి భావము తేల్చినవాఁడు పెద్దనార్యుఁడు
కాని నేను గాదు. దాంపత్యసౌఖ్యములౌ చుంబనాలింగనాదికముల మనోరమచేఁ
బల్లగ ననుభవింపఁ జేసి తుదకు సురతసౌఖ్య మనుభవించు తఱి వచ్చినప్పుడు
మాత్రము నేనెట్లు సౌఖ్య మనుభవింతు" నని యామెచేఁ బెద్దనఁ బలికించె. కాన
సురతసౌఖ్యమే సౌఖ్యమా? యని నేను బ్రశ్నించితిని. యీప్రశ్ననే సురతసౌ
ఖ్యమే సౌఖ్య మనుటను గా రావుగారు తేల్చిరి. మఱియు రావుగా రింకను నొక
వింతను గావించిరి. వివాహ మనునది సురతసౌఖ్యముకొఱకే యని నేను బోధిం
చినట్లు చదువరులకుఁ దోఁపఁజేయ నెంచి "ప్రపంచములో స్త్రీలును పురుషులును
బరస్పరము వివాహమాడుట" యను తమవాక్యములకు "గూఢేంద్రియసుఖము"
అనెడు నామాటలను జేర్చి ప్రపంచములో స్త్రీలును బురుషులును బరస్పరము
వివాహ మాడుట గూఢేంద్రియసుఖము కొఱకేనా యను నేకవాక్యముఁ జేసి
యీస్వకల్పితవాక్యాంతమున ఇది శ్రీశాస్త్రిగారి వాక్యమే. అని యర్ధచంద్రరేఖ
లలోఁ బెట్టి తమప్రతివాది నగునేను వివాహము గూఢేంద్రియసుఖముకొఱకే
యేర్పడిన దని బోధించినట్లు తేల్చిరి. రావుగా రీయర్థమును దేల్చుటకు నెన్నిపాట్లు
పడినను దుదకు వివాహము గూఢేంద్రియసుఖముకొఱకా? యని నేను శంకించి
నట్లు తేలుచున్నది కాని యందుకొఱకే యని సిద్ధాంతము చేసినట్లు తేలుటలేదు.
అయినను, కొఱకా? యనఁ, గొఱకే యని భావమువచ్చు ననువిపరీతవాదమును
రావుగారుగలిగించిరి. శ్రీరావుగారి కీతర్కమెక్కడనుండి లభించినదో! శ్రీనాథుని రాజ
మహేంద్రవరధర్మాసనపండితులనుండి లభించినదేమో! పిక్కేలరావుగారివంటిపెద్ద
లిట్టిమాయోపాయములను బన్నుట తగదు. మొత్తముమీఁద రావుగారును బెద్ద
నార్యుఁడును, తేవప్పెరుమాళ్లయ్యగారును గలసి మనోరమాసౌశీల్యమును బూర్తి
గఁ బాడుచేసిరి. "ఈప్రణయసుకుమారవిషయమును నేను రసికత యెఱుంగని
మాసినవలెఁ గర్కశకషణభాషణముల విమర్శించితి నని నన్ను రావుగా రాక్షేపిం
చిరి. నేను రావుగారు మెచ్చుకొనుచున్న రసికత లేని మానిసి నయిన మాట ని
జము. ఈప్రణయసుకుమారవిషయమున నేన్ను లుండవచ్చును గాఁబోలు! పా
షాణకఠినహృదయముతో "షరతు"లు పెట్టి యుత్సాహభంగమును జేయవచ్చును

గాఁబోలు! దాని కేమి తేవప్పెరుమాళ్లయ్యగారు లోనగు మనీషులు పెద్దనగారి విరసపువ్రాఁతలను సరసము లని మెచ్చుకొని దోషముల గుణములఁ జేయుటచే నింతచర్చ కావింపవలసివచ్చినది. ప్రియుఁడు ప్రియురాలి మృదుదేహముపై నఖక్షతముల నొనరించిన మాసోదరిని బాధించుచున్నాఁడను సోదరులు లోకములో లేకపోలేదు. శ్రీరావుగారు పెద్దనార్యునిగ్రంథవిషయములో సోదరప్రేమ కలవారు కాన జాలిపడుచున్నారు.

—: రసము, నీతి :—

ఇఁక రసమును గూర్చియు నీతిని గూర్చియు ముచ్చటించు కొందము. ఈరెండిటిని రెండుశీర్షికలక్రిందఁ దీసికొని విషయచర్చ కావింపవలసినది. అయినను శ్రీరావుగారు రెండిటిని గలిపి యొకశీర్షికక్రింద నేచేర్చి చర్చించిరి కాన నేనును నట్లే కావించుచున్నాను.

రసప్రశంస :—శ్రీరావుగారు రసవిషయమై చక్కని చర్చను దేనిని గావించియుండలేదు. కాని మనుచరిత్రములో వరూథినీప్రవరుల యుపాఖ్యానములు తప్పఁ దక్కిన దంతయు రసోత్సేకము లేని వట్టివల్లీబంధ మని వ్రాసిరి. దీనిచే మనుచరిత్రములోఁ జాలభాగము రసహీనముగా నున్న దని తేలుచున్నయది. ప్రవరవరూథినుల చరిత్రముల తరువాత నున్నయది చాలవఱకును మనోరమావృత్తాంతము. ఇందుఁ జాల రసభంగము కావింపఁబడియున్న దని యిదివఱకే వ్రాసితిని. ఈభాగమును రావుగారును వట్టివల్లీబంధ మనిరి. ఇంక రావుగారు మెచ్చుకొనిన వరూథినీప్రవరుల చరిత్రములు కూడఁ జాల విరసములుగానే యున్నయవి. అది శ్రీరావుగారు తిన్నగఁ గనిపెట్టలేదు. ప్రవరవరూథినుల కథలోఁ బ్రవరుఁడు ప్రథమనాయకుఁ డని రావుగారే వ్రాసిరి. కాని యీకథానాయకుని మన పెద్దన స్వకార్యార్థమై యవిదగ్ధునిఁ జేసివేసెనుగదా! అవిదగ్ధుఁడు కథానాయకుఁడగుచో నచట రసము వెలయ దని శాస్త్రములు ఘోషించుచున్నవి. రావుగారి పెరుమాళ్ళయ్యగారును నీయరసికుని నెంత పిండినను రస మూర దని తెలిపిరి. శ్రీ. వె. రా. రావుగారును నట్లే నుడివిరి. దీనిం బట్టి పెద్దనార్యుని ప్రవరుఁడు లోకదృష్టిలోఁ గూడ నరసికుఁడే యై పోయినాఁడు. శ్రీరావుగారు కన్నెత్తి శ్రద్ధతో, మనుచరిత్రమును దిన్నఁగఁ జూచుకొనిన నీసత్యము గ్రహింపకపోవచ్చును. అప్పుడు ప్రవరుని కథ రసహీనము చేయఁబడిన సంగతి బోధలోనికి వచ్చును. ఇఁక నీసందర్భములో నాయిక వరూథిని. ఈమె పూఁతపసిండివంటి

వలపు బచరించు పచ్చివేశ్య. ద్వితీయనాయకుఁడు గంధర్వుఁడు. ఈతఁడు, పరమనీచుఁడు. వీనిపై రతిన్ బాపము వచ్చు నని రావుగారే వ్రాసిరి. వీనికిఁ గామినీ సంభోగవిషయములో దేహముల సంఘర్షణ ముండినఁ జాలును. మన స్సులు కలియ నక్కఱలేదు. నాయిక పై నుదాహరింపఁబడిన వేశ్యాంగనయే. ఈ మెకు గంధర్వునియందు మోహము లేదు. ఉభయుల కూడికకు మోసమే కారణము. ఆమెకుఁ దనయందు రతిలే దనియుఁ బైఁగా రోఁత కల దనియు నా మెకు సత్యము తెలిసిన హాని కలుగు ననియు గంధర్వుఁడు పూర్తిగ నెఱుంగును. కావుననే యామెచేఁ గన్నులు మూయించినాఁడు. ఆతఁడు ప్రవరవేషమున నున్నాఁడు. కాన నాతనియందు వరూథినికిఁ బ్రేమ కల దని రావుగారు వ్రా సిరి. అది తప్పు. ప్రవరవేషమూలముగ నామె మోసపోయి కన్నులు మూసి కొని వానిని గూడిన దనఁగా వానియందు నామెకుఁ బ్రేమలే దనియే భావము. ప్రవరవేషము పై నామెకు నింపు కలదు గాని యావేషమును దాల్చినవాని యందుఁ బ్రేమ యించుకయు లేదు గదా? ఇఁక నీకూడిక మనస్సులు కలిసిన కూడిక యెట్లుకాఁగలదు? ఆఁచుసమార్గశకటములు రెండు సంఘర్షణము కలవి యగుట యెట్టిదియో నీదేహముల సంఘర్షణమును నట్టిదియే, కావున, నిచ్చట పసుశృంగారమే కలదు కాని వినిర్మలశృంగారరసము లేదు. మూఁడవనాయ కుఁడు స్వరోచి. ఈతఁడు బహునాయికలు కలవాఁడు. కామాంధుఁడు. పసు గమనమునకుఁగూడ సిద్ధపడినవాఁడు. నాయిక మనోరమ. ఈమె కులకాంత, యోగ్యురాలు, కాని, పెద్దనచే నీమెసౌశీల్యము కూడఁ బాడుచేయబడినయది. అంతియే గాక యీయామె సఖులమూలముగా దుఃఖార్త చేయఁబడినది. నాథుఁడు కూడుటకు వచ్చినప్పుడు నా క్కెక్కడి సౌఖ్య మనినది. అందుపై నుభయుల దగు నుత్సాహమునకును సున్నయే చుట్టఁబడినయది. ఈదంపతుల తరువాతి శృంగా రముంగూర్చిన ప్రసంగమే లేదు. ఈ వైరస్యము పెద్దనగ్రంథములో బయలు వెడలినది. రసము చెడినది. అది గాక మనోరమ ప్రధాననాయికయే కాదు. ప్రధాననాయిక యీ ప్రబంధములో వనదేవత. ఆమె స్వరోచిభార్యయే కాదు. నాలుగవనాయకుఁడు స్వారోచిషుఁడు. ఈతఁడు శృంగారనాయకుఁడే కాఁడు. ఈతనికి నాయికలేదు, కాన నీతనియెడ శృంగారరసస్ఫురణమునకు నవకాశమే లేదు. పెక్కేల సత్యానురాగము గలయుత్తమదంపతుల వినిర్మలానురాగము మను చరిత్రములో నెచ్చటను వర్ణింపఁబడి యుండలేదు. కావుననే యీకావ్యము పసు శృంగారదూషిత మని పెకురు వ్రాసియున్నారు.

నికృష్టశృంగారము (పశుశృంగారము) అన నేమి ? మనరావుగారు మనుచరిత్రలో నికృష్టశృంగారము కలదనిన వింతపడి యదియెట్టి దనుచున్నారు. అట్లు వ్రాసినందులకయి నన్నుఁ దిట్టి పోయుచున్నారు. కావున ముందుగ నీచశృంగార మనిన రావుగారికి బోధపడునట్లు చేయవలసియున్నది. వీరు విజయనగరసామ్రాజ్యమందలి యాంధ్రకవులచరిత్రములు వ్రాసి యచ్చొత్తించి ప్రకటించియున్నారు. అందులో శ్రీకృష్ణదేవరాయని యాముక్తమాల్యద యను ప్రబంధరాజము "జఘన్యశృంగారదూషిత"మని స్వహస్తములతోఁ వ్రాసిరి. వల్లభరాయని క్రీడాభిరామములోని శృంగారము "నీచశృంగార"మనిరి. జక్కయకవిదగు విక్రమార్కచరిత్రములోని శృంగారము "విశృంఖలశృంగార"మనిరి. పిల్లలమఱ్ఱి పినవీరభద్రుని కావ్యద్వయమును (శృంగారశాకుంతలమును జైమినిభారతమును) "శృంగారవర్ణనము లతిమాత్రముగాఁ గలిగియున్న"వనిరి. ఈవిధముగ నాంధ్రభాషోద్ధరణ మొనరించిన మహనీయు లగు కృష్ణదేవరాయాదుల ప్రబంధరాజములు నికృష్టశృంగారదూషితములే యని తాము వ్రాసినప్పుడు నికృష్టశృంగార మనిన నేమి యర్థమును దాము చేసికొనిరో యాయర్థము నే మనుచరిత్రవిషయమునఁగూడఁ జేసికొనవలె నని శ్రీరావుగారికి వినయపూర్వకముగా విన్నవించుచున్నాఁడను.

కృష్ణదేవరాయప్రబంధములందుఁ గలనికృష్టశృంగారముకంటెను, పెద్దనార్యుని గ్రంథమునందలి పశుశృంగారము హెచ్చగు నికృష్టత గలిగియున్నది. ఆయంశమును దేల్చుటకుఁ బూర్వము మనరావుగారు పశుశృంగార మన నెట్టి నిర్వచనము నిచ్చిరో యని కనుఁగొందము.

రావుగా రిచ్చిన పశుశృంగారలక్షణము:—"పశుకామము అనఁగా వావివరుసలు లేనిదియు శాస్త్రదూష్య మైనదియు నగుశృంగారరస మని నిర్వచింపవచ్చును. అనఁగా గురుదారాభిగమనమును, మునిపత్నీవాంఛనమును, పరకాంతాసంభోగమును, వేశ్యాంగనాసంక్రీడనమును, బలాద్వశీకృతకన్యాదూషణము నిత్యాదులు పశుకామ మనియు నికృష్టశృంగార మనియుఁ దలంపవచ్చును. అట్టి వేవైనను నీగ్రంథమున నున్న వేమో చూడుఁడు."

రావుగా రిచ్చిన పైపట్టికలోని దోషము లేవియు మనుచరిత్రములో లేవని రావుగా రెట్లు సాహసించి వ్రాయఁ గలిగిరో తెలియవచ్చుట లేదు. పైపట్టికలో "వేశ్యాసంక్రీడన" మను దోషము కలదుకదా! అది మనుచరిత్రములో లేదా? వరూథిని వేశ్య కాదా ? అది వేశ్య యని శ్రీరావుగారే వ్రాసిరి. "వేశ్యనాయిక"

యనియును, వరూథినీసఖులం గూర్చి ముచ్చటించుచు, "ఆమాట లాడినస్త్రీలు భోగస్త్రీ" లనియు నున్న వాక్యములను జదువరులు చూచుకొనఁదగును. మఱియును నీవేశ్యలు "పూఁతపసిండివంటి వలపుం బచరించుకులంబు" లోనివా రని పెద్దనార్యుఁడే లిఖయించెను. లేనివలపుం జూపు వెలయాం డ్రని దీనివలన బోధపడుచున్నయది. మనుచరిత్రములోఁగల వరూథినీనామక పణ్యాంగనయొక్క క్రీడనములు మాత్రమేకాక సంక్రీడనములు గూడ నతివిపులముగా వర్ణింపఁబడియున్నవి. ఉపరతులు, కన్నెఱికపురతులు, గర్భిణీరతులు మున్నగు నవియును నిందుఁ గలవు. మనరావుగారు మనుచరిత్రములో వరూథినీచరిత్రమే ప్రధాన మని కదా వ్రాసిరి. ఇఁక దీనిని బహుశృంగారప్రధాన మనుట కభ్యంతర మే మున్నది? వేశ్యాసంభోగము శాస్త్రదూష్య మని వేఱుగఁ జెప్పవలసియుండునా?

పారుఁడను బ్రహ్మర్షిని పుంజికస్థల యనువేశ్య తనశృంగారచేష్టలచే మోహితునిజేసి యాతనితో సురతక్రీడను సలిపిన పచ్చిశృంగార మిందు కన్యకచే వివరముగా వర్ణింపఁబడియున్నది. కావున నిందు వేశ్యాసంక్రీడన మున్న దనుటకు సందియమేమి? మఱియు నిందు నుత్తమదంపతుల శృంగారసంక్రీడనము పాడు చేయఁబడికూడ నున్నది. "ఇత్యాదు" లని రావుగారు వ్రాయుటచే వారు వ్రాసిన వానితోఁ దుల్యము లగు వానినిగూడఁ దీసికొనవచ్చును.

ఇంక బలాత్కారసంభోగ మిందున్నదో లేదో చూతము. అదియును నిందుఁ గలదు. కలిగాఁడు తనయందు వలపులేని వరూథినిని మోసపుచ్చి యామెయిష్టమునకు వ్యతిరేకముగా నామెతో భోగించెను. ఇది తప్పని వాఁ డెఱుంగును. కావున వాఁడు కావించినసంభోగము బలాత్కారసంభోగమే యగుచున్నది. ఈయంశమును నేను దేల్చినట్లు చదువరులు భావించుకొనఁదగినది కాదు. మన రావుగారి వెన్నేటి రామచంద్రరావుపంతులు, బి. యే., బి. యల్., గారే గంధర్వుఁడు కావించినది బలాత్కారసంభోగము (Rape) అనియు శిక్షాస్మృతినిఁబట్టి శిక్షకర్హమైన దనియు వ్రాసిరి. కాన నిది బలాత్కారసంభోగ మనుటకు సందియములేదు. ఇంకను నిందుఁ బరమయోగ్యుఁడును విరాగియుఁ బావనమూర్తియు నగు ప్రవరాఖ్యుఁడు వల దని వారించు చున్నను బరమపాపకృత్య మని ఘోషించుచున్నను రతిసంరంభము మీఱి వరూథిని బలవంతముగా నాతనిపైఁ బడి కౌఁగిలించుకొని యధరం బాసించినట్లు వర్ణింపఁబడి యున్నది. ఇది బలాత్కారసంభోగము కాదా? చుంబనాలింగనాదికములు బాహ్యరతులై సురతక్రీడకు నంగములే యైయున్నవి

కదా ? మునిపత్నీవాంఛన మెట్టిదియో ప్రవరాది మునివరులను గూర్చిన వాంఛనమును నట్టిదియే. అందులోను బలాత్కారపూర్వకమైనది కూడ నైయున్నది. అదిగాక పశువు వచ్చి నన్నాలింగనము చేసికొను మనఁగాఁ గథానాయకులలో నొక్కఁడగు స్వరోచి మోహముతోఁ గౌఁగిలించుకొనినట్లు వర్ణింపఁబడియున్నది. కావున నీగ్రంథము పశుశృంగారప్రధానము గాక మ ఱే మగును ? పినవీరభద్రుని ప్రబంధములలో శృంగార మతిమాత్రముగా నున్నదియని రావుగా రాక్షేపించిరి. ఆగ్రంథములం దున్నశృంగారము మనుచరిత్రమునందలి శృంగారవర్ణనములవలె మించిపో లేదు. కావున నేవిధమునఁ జూచినను మనుచరిత్రము హెచ్చుగు పశుశృంగారముచే దూషితమై యున్న దని సచ్చరితు లెల్ల నెఱుంగుదురు.

ఈతని శృంగారవర్ణనములు నీతికి హానిని గలిగించునవిగా నున్న వని కూడ మనము తెలిసికొని యున్నాము. రావుగారు కూడ నీయంశమును గొంచెముగనో గొప్పగనో యీక్రిందిరీతి నంగీకరించియున్నారు.

"ఇట్లు చెప్పుటచేఁ బెద్దనార్యుని శృంగారరసవర్ణన మంతయుఁ బ్రశంసనీయమనియు నీతిబోధక మనియు నాయభిప్రాయము కాదు."

ఇట్లంగీకరించిన రావుగారు మనుచరిత్రమునందలి శృంగారమును మరల నతిమాత్రముగా స్తుతించుట యెందులకో తెలియవచ్చుట లేదు. పెక్కేల ? మనుచరిత్ర మంతయుఁ బచ్చిశృంగారముతో నింపివేయఁబడినది. ఆముక్తమాల్యదాదులందలి శృంగార మింతహీనస్థితిలో నున్న దని చెప్పుకొన నవసరము లేదు. శ్రీరావుగా రిచ్చినపశుశృంగారలక్షణములు మనుచరిత్రమునం దున్నంత విపులముగా నాముక్తమాల్యదాదులందు లేవు. రాయలకాలమునఁ బుట్టిన పారిజాతాపహరణాదు లన్యోన్యానురాగము గల యుత్తమదంపతుల నిష్కళంకశృంగారములంగూర్చినవి. హరణాదు లన్యోన్యానురాగము గల యుత్తమదంపతుల నిష్కళంకశృంగారముంగూర్చినవి. పెద్దనార్యుని మనుచరిత్రము శృంగారరసప్రధాన మనునది లోకవిదితము. తుద కారసమే బహువిధములఁ బాడుచేయఁబడియున్నది.

మన శ్రీరావుగారు పెద్దనార్యునం దస్మదాదులకుఁ గ్రూరభావము కల దని భావించి యీక్రిందిరీతిని లిఖించిరి.

"ఆకవీశ్వరుని గుణదోషములను దేశకాలపాత్రములను బట్టి న్యాయపరిశీలనము గావించి సప్రమాణముగ నిరూపించి దాక్షిణ్యబుద్ధిని తీర్మానము గావింపవలసిన దనియే నావేడికోలు."

విమర్శకుఁ డెప్పుడును దాక్షిణ్యము గాని క్రౌర్యము గాని పూని విమర్శనము చేయరాదు. ఏపక్షమును బూనని నిర్మలాభిప్రాయముతో సారస్వతాభివృద్ధిని గోరి విమర్శనము గావింపవలయును. పూర్వకావ్యములందలి దోషముల నెత్తి చూపుట యాకవులకొఱకుఁ గానే కాదు. ఆకావ్యములం జదువుకొనువారి కొఱకు. కావున రావుగారు వ్రాసినవ్రాఁత మంచివిమర్శనపద్ధతిలో నుండఁదగినది కాదు. పెద్దనార్యునందు రావుగారి కున్నంత భక్తి యస్మదాదులకునుగలదు. అంతకంటె హెచ్చుగాఁ గూడఁ గలదని చెప్పవచ్చును.

పెద్దనార్యుని జఘన్యశృంగారరసప్రచారములఁ గాపాడ నెంచి ముందుగా శృంగారరసమును గూర్చి యొకయద్భుతోపన్యాసమును రావుగారు లిఖియించిరి. తప్పు నొప్పుగాఁ జేయుతలంపు కలిగినప్పుడెల్ల వీ రీవిచిత్రోపన్యాసములఁ గొట్టుట వాడుకమై యున్న దని యిదివఱకే వ్రాసితిని. ఆధోరణిని బట్టి ప్రపంచములోని వాఙ్మయము లన్నియు శృంగారరసమే ప్రధానరసముగా నున్న వనియు దేశభేదములను బట్టి శృంగారరసవిషయములో రుచిభేదము లున్నవనియు వ్రాయ మొదలుపెట్టిరి. ఇది యంతయు సత్యమే, కాని యీయుపన్యాస మిచట నేల యతుకవలసివచ్చెనో తెలియుటలేదు. ఇది పెద్దనార్యుఁడు కావించిన కచకుచాదిశృంగారవర్ణనముల సమర్థించుటకుఁ గాఁబోలు నెత్తుకొనిరి. కావుననే "కచకుచాదివర్ణన మీకాలమువఱకుఁ గవులలో ననివార్యమైన కావ్యశైలిగఁ బరిగణింపఁబడినది. ఇప్పు డిప్పు డాంగ్లేయసంసర్గమునఁ గొంతవఱకీసంప్రదాయము మాఱుచున్నది, గాని మనదేశమునందలి ప్రాచీనవాఙ్మయముఁ బరిశీలించుచున్నప్పు డీనాఁటిరసప్రమాణముల నుపయోగపఱుచుట యన్యాయము" అని వీరు వ్రాసిరి. ప్రాచీనపద్ధతినిబట్టి ప్రాచీనకాలమందుఁ బుట్టియున్న మనుచరిత్రమందలి కచకుచాదిశృంగారవర్ణనముల నేను నవీనపాశ్చాత్యపద్ధతులనుబట్టి నిందించినట్లు లోకమునకు నొకభ్రమను గలిగించి యందుమూలముగా వారికి నావిమర్శనముపై నరుచినిబుట్టింపఁ బ్రయత్నించిరి. ఇది యోగ్య మగుపనిగాదు. మనపెద్దలొనరించిన కచకుచాదిశృంగారవర్ణనముల నిందించుచున్న వారు కవులచరిత్రకారాది నవనాగరకులు. ఆసంగతిని నేను నావిమర్శనములో విస్పష్టముగాఁ దెలిపినాను. అది రావుగారును నెఱుంగుదురు. కావుననే తమ మచ్చువిమర్శనములో:—

"కచకుచాదివర్ణనవిషయములో వీరు పెద్దనార్యుని నిందింపనులేదు. అభినందింపనులే దని పైని వారివాక్యముల సహాయముననే చూపితినిగదా."

అని వీరు చక్కగ లిఖించిరి. ఇఁక వీరి పైయుపన్యాస మేల? తుదకుఁ బెద్దనగారి శృంగారవర్ణనములు నిందార్హములుగానే యున్న వని రావుగా రంగీకరించిరి.

కాని యట్టివర్ణనములు చేసినవారు మనలోఁ బల్వు రుండఁగా నొక్కపెద్దననే నిందింపనేల యని వీరు శంకించుచున్నారు. నా వ్రాసిన దానిని వీరు తిన్నఁగాఁ జూచుకొనిన నీప్రశ్నమునకే యవసరము లేకుండ నుండును. ఏ మన, నావిమర్శనములో "మఱియుఁ గుచకుచసంభోగవర్ణనముల నొక్కపెద్దనార్యుఁడే చేయలేదు. సంస్కృతమహాకవులలో నీవర్ణనము లమితముగాఁ గలవు. కాళిదాసు మున్నగుమహాకవులును గావించియుండిరి. ఇంగ్లీషులో షేక్స్పియరు మున్నగు మహాకవులును నట్లే కావించియుండిరి. అందులకై యితనిని బ్రత్యేకముగ నిందింపఁ బని లేదు." అని నేను వ్రాసియున్నట్లు రావుగారు తమమద్విమర్శనములో లిఖియించిరి. కాన రావుగారీపట్టున ననవసరవిషయముల వ్రాసియుండి రని చెప్పకతప్పదు. మఱియును దమయుపన్యాసపురంగు మార్చి యింగ్లీషులోఁ బచ్చిశృంగారవర్ణనములఁ దీసివేసి మిగిలినగ్రంథమును బ్రచురించు ముద్రణములు (Bowdlerised Editions) మనుచరిత్రాదులవిషయములోఁ బ్రచురించుట మంచి దని రావుగారు లోకమునకు బోధగావించిరి. నాయందుఁ గరుణను వహించి నన్నాపని నొనరింపు మనిరి. ఆమహాకార్యమును "రసికతయెఱుంగని మానిసుల మగు నస్మదాదుల" మెట్లు చేయఁ గలము ? అందులకు సర్వవిధముల సమర్థు లగు తామే పూనుకొనుట మంచిది. దాని కేమి గాని యిప్పు డాంగ్లేయభాషాపరిజ్ఞానము వచ్చినతరువాతఁ గుచకుచవర్ణనాదిపద్ధతులు మాఱిపోవుచున్న వనియుఁ బెద్దనాములనాఁటి శృంగారవర్ణనములిప్పుడు లే వనియు రావుగారు లిఖించుట వింతగ నున్నది. మనుచరిత్రాదులందలి వర్ణనములవంటి వర్ణనములకై పమునాఱవశతాబ్దమువఱకుఁ బో నవసరము లేదు. పాశ్చాత్యవిద్య బాగుగా వ్యాపించి యున్నయిక్కాలమునఁ దదభిజ్ఞులై నవనాగరకాగ్రగణ్యులై యుండువారు కూడఁ గుచకుచసంభోగాదివర్ణనములఁ బచ్చిపచ్చిగాఁ గావించుచునేయున్నారు. మనప్రాచీనశృంగారగ్రంథములమీఁదికి దాడి వెడలిన నవనాగరకశిరోమణి తనగ్రంథములలో "సింగారపుచన్నులు, ఇరుకుచన్నులు, పించపుచన్నులు, సిబ్బెపుగబ్బిగుబ్బలు" మున్నగు రీతిగాఁ గుచభేదములను దేటతెలుఁగుమాటలతో విశేషముగా వర్ణించియున్నాఁడు. ఇంతియ గాక పూపలై, పిందెలై, కాయలై, పండ్లై, గింజ్లై, బిందెలై, గుట్టలై, కొండలగు వఱకుఁ గుచాభివృద్ధులను వర్ణించుటయే గాక యటుపిమ్మట నున్నతస్థితినుండి జాఱి తెప్పానపకాయలై, కొండచిలువలై, తిత్తులై, యెండిన జిల్లేడుకాయ లగువఱకుఁ జిత్రించియున్నాఁడు. ఈ మహానీయుఁడు చేసినంత కుచవర్ణనము లోకములో నేకవియును

జేసియుండలేదు. ఈపుణ్యాత్ముఁడు సంభోగాదివర్ణనములఁగూడ నమితముగాఁ జేయుటలో వెనుదీయలేదు. కనుఁడు:—

ఉ. "ఎన్నఁడు చూడఁగల్గునొకొ యింతిని జెన్నెసలారఁ జూచి నే
నెన్నఁడు నిండుకౌఁగిటను హెచ్చుగఁ జేరుతునొక్కొ చేర్చి యిం
కెన్నఁడు దాని సెజ్జ నిడి యించుక కూడుదునొక్కొ కూడి యా
కన్నియకోర్కెతో నగుట గన్నుల నెప్పుడు చూడఁగల్గునో."

ఉ. "కవ్వడి చేయి పోఁకముడి గ్రక్కున నవ్వల చేరఁ బారగా
జవ్వని యేమియుఁ సలుపఁజాలక బిగ్గన తానె చెల్వునిన్
నెవ్వడి గౌఁగిలించికొనె నేర్పున తేఁడును సంతసిల్లియా
క్రొవ్విరిబోఁడి కెంబెదవి గొబ్బున గంటిడి యానెఁ దేనియల్."

వీరుచేసిన లోఁతగు పచ్చివర్ణనము లింకను ననేకములు గలవు. ఇట్టినీతివాచస్పతులే మనగ్రంథరాజముల ననేకములను నణఁచివేయ మూలకారణమై యున్నారు. శ్రీరావుగారు "కృష్ణదేవరాయలు, రామరాజభూషణుఁడు, సూరనార్యుఁడు, ధూర్జటి, కుమార ధూర్జటి మున్నగువారు సంభోగవర్ణనము చేసినవారే. వీరి గ్రంథములను బహిష్కరించినయెడల నాంధ్రవాఙ్మయములోని మేలైన రత్నముల నిరసించి గులకరాళ్లను దాఁచుకొనిన ట్లగును" అని విచారించుచున్నారు. కావున నితదూరముగ్రాసితిని. శృంగారవర్ణనౌచిత్యము తెలిసికొనుటకై పాశ్చాత్యవాఙ్మయములకడకుఁ బో నవసరము లేదు. మనలోనియనౌచిత్యవిచారచర్చాకారాదులును నౌచిత్యము ముఖ్య మని నొక్కివక్కాణించియున్నారు. ఇప్పుడౌచిత్యమును విడిచి వ్రాయువారును గలరు. ఔచిత్యమును బాటించువారును గలరు. మొత్తముమీఁద నిప్పుడు పదదాష్ట్ర్య మొకించుక తగ్గుచున్నదేమో కాని భావదాష్ట్ర్యము మఱింత హెచ్చి పోవుచున్నది. పూర్వులు సువాసినుల కచకుచాదివర్ణనములఁ జేసియుండఁగా నిప్పటివారు పూర్వసువాసినుల కచకుచాదివర్ణనములను విరహాదివర్ణనములను బచ్చి పచ్చిగా నొనరించుచున్నారు. (చూ. రాజమహేంద్రవరములోఁ బ్రకటింపఁబడిన చింతామణి) పూర్వులు కచకుచసంభోగాదివర్ణనములను శృంగారప్రబంధములలోఁ గావించియుండఁగా నిప్పటి మహనీయులు చిన్నివిద్యార్థులకొఱకై వ్రాయఁబడియుండు సంగ్రహవ్యాకరణాదులయందును గచకుచసంభోగాది వర్ణనములు గల శృంగారపద్యరత్నముల యువకుల మనములలోఁ గామోద్రేకమును బుట్టించువానిని నమితముగా నుదాహరించి యున్నారు. పూర్వులు రసప్రధానము లగు ప్రబంధరాజములలోఁ గొన్నిట గోప్యావయవాది వర్ణనములఁ

గావించి యుండఁగా నిప్పటినీతివాచస్పతులు బాలురకు నీతులు బోధించుటకయి వ్రాసిన నీతికథలలోఁ "గొఱుకుసవాయి" మున్నగు సుఖరోగముల నేర్పుతో వర్ణించియున్నారు. ఇట్టి మహానీయులు నీతి పేరుచెప్పి మన ప్రబంధరత్నముల నణఁచివేయ నిప్పుడు మితిలేని ప్రయత్నములం జేయుచున్నారు. ఈశుకతుల్యులే గోప్యావయవవర్ణనము గల వైజయంతీవిలాసాదులను మొదటను నిందించివైచి తర్వాత తామే చక్కనియక్కరములతో ముద్రించి ప్రకటించుచున్నారు. నిక్కమగు భాషాభివృద్ధినే మన శ్రీ యచ్యుతరావుగారును గోరుచో నిట్టి యపూర్వనీతిపరుల దుష్ప్రయత్నములు సాగకుండఁ జేయుటకై తగిన పనిఁ గావింపవలయును, గాని, మేలగు గ్రంథరత్నములు పాడయిపోవుచున్న వని వగచుచున్నమాత్రమున లాభమింతయు నుండనేరదు. కవితాకన్యకు సోదరి యగు చిత్రలేఖనకళ బహువిధములుగ శృంగారచేష్టాదికములఁ బచ్చిపచ్చిగాఁజిత్రించియువకులమనస్సుల నుద్రేకపూరితములఁ గావించుచునే యున్నది. యువతీయువకు లొకరి నొకరు కౌఁగిలించుకొనుట ముద్దిడుకొనుట మున్నగు బాహ్యరతులతోడఁ గూడిన చిత్రపటములును మనగ్రంథములలో నిప్పుడు ముద్రింపఁ బడుచున్నవి. పెక్కేల, యిప్పటిప్రచారమువలన నీతి కంతగా లాభములేదు గాని సారస్వతము చెడుచున్నది. పాశ్చాత్యసారస్వత సంపర్కమువలన, గొన్ని లాభము లున్నను మొత్తముమీఁద విరసులమూలముగా హాని యెచ్చగుచున్నది. మనము కన్నులు మూసికొని చేతికి వచ్చినట్లెల్ల వ్రాసిన లాభము లేదు. కచకుచసంభోగాదివర్ణనములఁ జేసినందులకయి పెద్దనార్య నస్మదాదులము నిందించియుండ లేదు. ఈతఁడు నీతిబాహ్యము లగుప్రచారముల లోకములో నడిపించుటకై తనకు శృంగారరసమును వెలయింపఁజేయుటయందుఁ గలనేర్పునంతను మనుచరిత్రములో వినియోగించినాఁడు. కావున, పెద్దనార్యుఁడు జఘన్యశృంగారమును వెలయించినాఁ డని చెప్పవలసి వచ్చినది. మఱియు నీతఁడు బహువిధముల రసభంగమును గలిగించినాఁడు. కృష్ణదేవరాయలు బహుభంగుల సమర్థుఁడే యై యుండినను రసవిషయములోఁ దేలిపోయినాఁ డని మనరావుగారే వ్రాసిరి. అట్లే పెద్దనార్యుఁడును బహువిధముల సమర్థుఁడగుకవియే యైనను రసమును వెలయించుటలోఁ దేలిపోయినాఁడు. సత్యము లోకమునకు బోధపడుటకయి యీసంగతు లింతగా వ్రాయవలసివచ్చినది. శాంతరసమునుగూడఁ బెద్దన చెడఁగొట్టినాఁడు గాని వీరరసమును మాత్రము వర్ణించినమట్టునకు బాగుగనే వెలయించినాఁడు.

ఆంధ్రీకృత సేతుబంధకావ్యము.

(కొన్ని మచ్చుపద్యములు.)

—: శ్రీమాన్ మేడేపల్లి వేంకటరమణాచార్యులుగారు :—

ప్రథమాశ్వాసము.

గీ. వృద్ధిఁ బొరయక తుంగుఁడై వెలయు నెవ్వఁ, డప్రసారితవిస్తృతుఁ డౌను నెవ్వఁ
డనవనతుఁ డయ్యు గాంభీర్య మెనయు నెవ్వఁ, డప్రలఘుకపరిశ్లిష్టుఁ డనధిగమ్య
తత్త్వుఁడైనను బ్రకటుఁడై తనరు నెవ్వఁ, డట్టిమధువైరిఁ దలఁచెద ననవరతము.

గీ. లగ్నదనుజేంద్రవక్షస్స్థలప్రభూత, రక్త మచ్ఛప్రభాపూగరంజిత మయి
డంబుమీఱెడు నెవనినఖంబు గళిత, కుచయుగాంశుకరీతిని గొనబుఁజూపఁ
బఱచె భీతిల్లి దైత్యేంద్రుభాగ్యలక్ష్మి.

గీ. మురమథను భుజవినిష్ఠురపరిగృహీత, మతులపీనతమస్రగ్గాహ్యమసమవలిత
మగు నరిష్టుని గళమున కధికపీడ, గలుగఁ దజ్జీవితము వ్యతిక్రాంత మయ్యె.

గీ. శ్లాఘ్యగుణమూలలబ్ధసుస్థామయుతము, ధాత్రి నవగాఢవేష్టనత్వమున మించు
నాకికుజమూడఁదీసిననందసుతుఁడు, జిష్ణుయశమునుద్రుంచెఁదచ్ఛిఫమమాడ్కి.

గీ. ఎవనినర్తనసమయమం దిర్లుగొలుపు, కంఠకాంతిని గలిసిన కంటిచిచ్చు
సెగలతోఁ గూడి పటురవచితము రాజఁ, దట్టహాసమునై పొల్చు హారిదనీక
మూర్ధ్వసంప్లుష్టతిమిరాళియొప్పుఁదాల్చు, నట్టిగిరిజేశుపాదంబుఁ బట్టికొనుఁడు.

గీ. ఎతని నర్తనసమయమం దింపుమీఱ, హృష్టరోమాంచితస్తన మీడు లేని
రాగగరిమ విముగ్ధంబు రాజదితర, భాగసంప్రేప్సువై యొప్పు వామభాగ
మల్లన వడంకె భీతిచే నాఁగె లజ్జ.

గీ. దిశలకడలకుఁ గ్రుమ్మరి తిరిగివచ్చి, హెచ్చుగు ప్రతిధ్వనులఁగూడి యెవనియట్ట
హాసవిచ్ఛేదములు చంద్రహారినిశలఁ, బర్వు నభమున జ్యోత్స్నాప్రవాహరీతి.

గీ. ఎవనినృత్యంబునందు నీయేడుజలధు, లతిపరిక్షోభజనితభయప్రకంపి
తోరుమత్స్యఘనిహతనీరోత్కరప్ర, వేగములు వారిపూరణవికటధూమ
పుంజబడబాముఖంబులై పొల్చె నట్టి, శివునిపాదాంబుజంబు సంసేవ్య మెప్డు.

గీ. అనవధాన కృతస్ఖలితాళియందు, మరల సంస్థాపితంబైన మైత్రిపగిది
నూతనావనినాథప్రణీతమైన, కావ్యకథ నిర్వహించుట కష్టతరము.

గీ. వృద్ధినొందును విజ్ఞానవిభవ మమల, కీర్తి గలుగును సద్గుణస్ఫూర్తి యొసఁగుఁ
బుణ్యపురుషుల చరితంబు బోధసేయు, నేమిఫల మియ్యదిక్కావ్య మిద్ధగుణము.

గీ. ఇచ్చమీఱిన ధనబుద్ధి యింపు గులుకు, జన్మసంబంధ గణనీయసచ్చరిత్ర
మెట్లు లోకనికి దుర్లభం బట్టె కవికి, నవనవార్థంబు బంధసౌష్ఠవము నొక్క
చోట ఘటియింప దుష్కర మాట నిజము.

గీ. త్రిదశబందీవిమోక్షంబు త్రిజగతీస్థ, శోకశంకుసముత్పాటనైకపటువు
జనకనృపనందినీదుఃఖసంక్షయంబు, బద్ధరాగంబు రావణవధ వినుండు.

గీ. అమితశాత్రవదూషితహరితనూజుఁ, డనెడుహృదయాన రాఘవమనసిజేషు
విద్ధమై రాజ్యలక్ష్మి సమిద్ధయశుని, దినకరాత్మజు నభిసరించెను ముదమున.

క. వ్యవసాయరవినిశాముఖ, మవబంధకశృంఖలౌఘమతిరుక్కారికిన్
రవివంశ్యవిజయకేసరి, పవిపంజర మబ్దకాల మనసిత మయ్యెన్.

గీ. కడచెను గదంబవాయువు క్లిష్టమునను, గంటి మేఘాంధకారితగగనతలము
సైచితిని గర్జితధ్వనిసమితి నైన, నాశ చెడె సీతజీవితమంచు నాకు.

గీ. సూర్యసుతకీర్తిపథము వసుంధరాత్మ,జాదృగశ్రువిఘాతంబు సవితృవంశ్య
జీవితమునకు మూలమా జీవగఱ్ఱ, రావణాంతకదినము శరత్తు వచ్చె.

—— శరదృతువర్ణనము ——

గీ. తరణికరకేసరౌఘంబు ధవళజలద, దళసహస్రపరీతంబు దనుజవైరి
విగ్రహేక్షణయోగ్యంబు విధికి జనన,సదనపద్మంబుకైవడి సారసాక్షు
పదము భాసిల్లె నాశరత్ప్రాప్తియందు.

క. దినమణికిరణస్ఫురితము, ఘనలక్ష్మీరత్నరశనఘనబుతువిలస
న్మనసిజశరవక్త్రము సుర,ధను వత్తఱి మింట మృగ్యదర్శన మయ్యెన్.

గీ. అభ్రకాలసమాకర్షణావనతవి,ముక్తములు ధూతజలముక్సమూహమధుప
సంతతులు గగనపాదపశాఖలైన, దిశలు స్వస్థాసములఁబొందు తెఱఁగు దోఁచె.

గీ. ఏకదేశసువృష్టిసందృశ్యమాన, జలలవంబులు ప్రత్యగ్రసాంద్రమిహిర
తేజములు మజ్జనప్రాప్తతీవ్రసుఖము, లహము లల్పాల్పశుష్కభావహములయ్యె.

గీ. నిరతిశయసౌఖ్యమునను వినిద్రుఁడగుచు, నిజవియోగసముత్కంఠ నీరధి కిడి
ప్రాక్ప్రబుద్ధరమావరివస్యమాన, చరణుఁడై నిద్రమేల్కాంచె శార్ఙ్గపాణి.

గీ. రాత్రిక్షేలావికీర్ణంబు రమ్యకాంతి, స్ఫుటవిభిన్నబలాహకశుక్తిముక్త
తారకామౌక్తికక్షుం బుదారలీల, గగనపాథోధి యమితప్రకాశ మయ్యె.

క. అడఁగెను గేకులరుతములు, పొడసూపెను రాజహంసపూగవిరుతముల్
కడపనన లేడఁ బోయెనొ, యెడఁదకు సప్తచ్ఛదాళి యింపొనరించెన్.

గీ. పీనవారాహవాలగ్నంబు పీతవృష్టి, సమయదత్తంబు దిగ్వధూసంఘమునకుఁ
బ్రథమసౌభాగ్యచిహ్నంబు ప్రకటసరస,నఖపదంబన నొప్పెడునాకవిభుని
కార్ముకంబు విశీర్ణతఁ గాంచె నపుడు.

గీ. బహుళమేఘవినిర్ముక్తవారిధౌత, మతిదవిష్ఠసమాలోక్య మతివిమలము
నైన నభమున నిర్మల మబ్జవైరి,బింబ మాసన్నమైనట్లు పేర్చె మింట.

గీ. క్షుభ్యమానోరుకుముదరజోవిలిప్త, మతిచిరాయాత మనధిగతాస్పదంబు
పంకజాకరదర్శనబద్ధకుతుక, మంచగమి దెసల నత్తఱి మించి తిరిగె.

గీ. విమలచంద్రాతపాలిప్తవిశదరుచులు, దీవ్యదంబరమణిదీప్తిదితసుషమలు
క్షపలు శరదబ్జముఖియురస్స్థలమునందు, మహితముక్తావళీవిభ్రమంబు దాల్చె.

క. భ్రమరరుతదత్తసంజ్ఞము, శమితఘనావరణతపనసాంద్రకరాశ్లి
ష్టము సలిలనిహితనాళము, కమలము సంసుప్తి సుఖితుకైవడి లేచెన్.

గీ. పంచబాణశరాసనపటురవంబు, కమలషండపరిభ్రమత్కాంజగేహ
మంజుమంజీరనినదంబు మధుకరోక్తి, కబ్జినీప్రతిభాషలు హంసరుతులు.

గీ. ఖండితోత్పాటితమృణాళిఁ గమలినిఁ గని,మధుమదోన్మత్తభ్రమధుకరమంజుశింజి
తంబు గల్గినకమలంబు దయితముఖము, గాఁ దలంచిజనాళి వేడ్కను గ్రహించు.

గీ. బహుళపంకేరుహామోదభరితదిశము, మధురసార్ద్రరజోరాజిమండితంబు
కరిఘటాగండదానశీకరవహంబు, భ్రమరసేవ్యంబు వనగంధవహము వీచె.

గీ. కంటకితగోపితాంగియుఁ గాలవశత, వదలుచుండెడి ముగ్ధస్వభావదివస
నాథకరచుంబ్యమానమౌ నళినిముఖము,వోలెఁజూపమకమల మకాలముననె.

గీ. సప్తపర్ణసుమోత్థరసాంద్రధవళ,ధూళిసంవృతగాత్రంబు లోలకుంభి
తటికకర్ణాగ్రచామరచ్ఛవిచరిష్ణు,బంభరవ్రాత మిభదానపంక మపుడు
డాయ భీతిల్లి యవలకుఁ బాయఁ దొడఁగె.

గీ. రాజు లెల్లరు రిపురాజరాజ్యలక్ష్మి
కరముఁ జేపట్టు రాత్రిముఖంబు శూర
పంకజాక్షీముఖాంభోజబద్ధవైర
చంద్రదీధితి కనముదుసంచయంబు
హసితకుముదాకరం బిటు లాశరత్తు.

—: హనుమంతుఁడు సీతావృత్తాంతమును దెలుపుట. :—

గీ. వేగ దరియంగ నవనిజావిరహకీలి, కృశశరీరుఁడు సతతాశ్రుకీర్ణముఖుఁడు
నైనరాముండు చిరగతుం డైనహనుమ, రామిచే వీడె మనములో రమణియాశ.

గీ. సరవి ముఖకాంతిబోధితస్వామికార్య, నిర్వహణుఁ డైన మారుతి నికటమునకుఁ
జింతితసుఖోపనతకర్మసిద్ధిపగిది, రాగఁ గని సంతసిల్లెను రాఘవుండు.

గీ. తొలిని స్వామికి హర్షనిస్తులవికాస, భాస్వరం బగు మోమునఁ బదపడి తన
వాక్కుచేఁ దెల్పె భూసుతవార్త మెల్ల, రఘువరుండు ప్రమోదాంబురాశిఁ దేలె.

గీ. నాతిఁ జూచితి ననుమాట నమ్మఁడయ్యె, క్షీణ యన నశ్రుసంతానసిక్తుఁ డయ్యె
నీకు శోకిల్లు నన నేడ్చి నిశ్వసించె, బ్రతికి యున్నది యని పల్కఁ బావమానిఁ
గౌఁగిలించెను రాముఁ డుత్కంఠతోడ.

గీ. విపులచింతాహతద్యుతివిధము గలది, కాంతినిస్పృహ మైనట్లు కరగతంబు
వేణికాబంధమలినంబు రాణిమాని, కంబు రాముని కిచ్చె నాగాడ్పుపట్టి.

గీ. ఉదితబాష్పావసన్నమయూఖచయము, కరతలాంజలిగత మగుతరుణిమణిని
నేత్రపుటములఁ గ్రోలియు నెలఁతవార్త, లడిగి రఘునేత యాత్మలో నలరెనపుడు.

గీ. విరళహస్తాంగుళీరంధ్రవిగళదమల, కిరణధారానికాయంబు కీర్ణకాంతి
మణిని వీక్షించి శోకించిమరలదాని, మోమునఘటించె సలిలసంపుటముమాడ్కి.

గీ. చాన పంపినయయ్యభిజ్ఞానచిహ్న, మంగిమ దిడకపోయిన నవనిజాత
హస్తసంస్పర్శచేఁబలె నధికముగను, రాముతనువల్లి రోమహర్షణము నొందె.

గీ. బాష్పసంక్లిన్నమయ్యును భ్రాంతికంఠ
వధసమాలోచనోద్భూత బహుళకోప
వహ్ని దుష్ప్రేక్ష్య మయ్యెను బ్రభుముఖంబు
చైత్రచండాంశుబింబంబు చందమునను.

గీ. కుపితలక్ష్మకాలదండభృద్ఘోరవికట, భ్రూలతాస్పర్ధిచిరసుప్తభుజగవిధము
దృష్టసారంబునగునిజదీర్ఘధనువు, నంద నిగిడించె దృష్టి నాయకనిభర్త.

గీ. అంత నామూలబద్ధమై యట నిగతము, నైనరామునిదృష్టిచే ననవరతము
వీక్ష్యమాణంబు మసృణంబు వెడఁదవిల్లు, వంపఁబడక యెసజ్యమై వన్నెమీఱె.

—: లంకాభిగమనోద్యోగము :—

గీ. రాఘవోపకృతిప్రతిరచనమునకు, బద్ధదీక్షుం బనాదృతఘంక్తికంఠ
వీర్యమై పేర్చు [illegible] లఘువై నకరణి విరిసె.

గీ. భ్రూలతాభంగసూచితస్ఫురదమర్ష, రసము రాక్షసజీవితక్రథనవిషము
ప్రౌఢమై లంకాభిగమనేచ్ఛ భూమిపతికిఁ, జిఱితోపనతార్థంబు చెలఁగుకరణి.
గీ. కలయలక్ష్మణముఖమును గాంతివలెను, వాలిసోదరునురమును మాలపగిది
ననిలపుత్రునియందు సద్యశముభంగి, దాశరథిదృష్టి వారిపైఁ దగులుకొనియె.
గీ. వానరానీకవిమథితవనచయుండు, మథితపాథోధిమేఖలామండలుండు
క్షుభితరత్నాకరంబున కభిముఖముగ, మథనసమయపుమందరక్ష్మాధరంబు
కరణి నడచెను దశకంఠఖండనుండు.
గీ. చలితకోమలపుగ్రాజివిలసితంబు, దినకరునికిరణజాలంబు తీరునఁ దరు
చరబలంబుగృహీతదిక్చక్ర మగుచు, నడచె రాముని వెనుకను బుడమివడఁక.
గీ. శాత్రవారణిదీప్తంబు సామ్యహీన, ఘోషపవనాహతోద్ధతోరుస్వనంబు
దానవావాసవనదాహదావవహ్ని, రామమార్గానుగతముశాఖామృగాళి
పెరుఁగుచుండె మహోదధిపేర్మి మించి.
గీ. చటులకేసరసటల నుజ్జ్వలితమైన, ప్లవగసేనాసమూహసంపరివృతుఁడయి
నడచె రాముండు రాక్షసనగరిపైపు, హరిదుపానీతలయదీప్రగిరినికాయ
సకులాంభోధిచాడ్పున శంక లేక.
గీ. తపనకరజాలసంశోభితములు ముక్త, వారివాహౌఘరోధము ల్వరుస దిశలు
త్సాసుతాగతశోకాంధకారిత మగు, రాముమానససీమను భ్రాంతిగొలిపె.

—: వింధ్యవర్ణనము :—

గీ. చాపతుల్యాకృతివహించుసంద్రమునకు, సంహితశరోపమముపార్శ్వసంఘటితము
గుణమువలె నున్నవింధ్యాద్రికుధరవరముఁ, జూచె రాఘవుఁడత్తతిజూక్షులలర.
గీ. మసృణశిఖరాగ్రదేశంబు మథితకటక, వృక్షమండప్రకాశితవిపులతటము
కుజచరానీకసంభృతకుహరగర్భ, మద్రి కపిపాతమున భగ్నమయ్యె నంత.
గీ. సలిలకణసిక్తధాతుదృషన్నిషణ్ణ, రాజితాంబుదతతినిర్ఝరప్రహసిత
కందరాముఖనిర్యాతగాఢవకుళ, మద్యగంధంబు సహ్యాద్రి కుద్యతులయి.
గీ. కపులుచూచుచునడచిరి కమ్రసలిల, బింబితవళక్షవారిదబృందములను
స్ఫటికపాషాణసంకులస్ఖలితగతిని, మీఁది కెగసినచందము మీఁనములు.
గీ. తటయుగోత్క్షిప్తములును సందళితభుజగ, ధామగళితాంబుపూరసిక్తంబు లగుచు
నఖిలస్రోతస్వినీప్రవాహంబు లపుడు, ప్లవగపాతంబుచే మహాపథములయ్యె.
గీ. ఖండితోద్ధృతచందనకాననంబు, ప్లవగసైన్యంబు జలధరవారితోగ్ర

దావవహ్నినవీభూతతరుగహనము, నిత్యశైత్యగుణప్రాప్తనిద్రయు నగు
మలయ మత్తటి వీక్షించె మార్గమందు.

గీ. చందనానోకహవ్రాతసక్తము లయి
ఖండితోద్వేల్లితలతాళికల్పము లయి
లగ్ననిర్మోకధవళిమాలయములు నయి
తనరుపృథుభోగిభోగవేష్టనపథముల
గనిరి మలయాద్రిపైఁ బ్లవంగమము లపుడు.

గీ. తీరవర్ధితవిటపవిస్తారభార, వినతరోహిణతరుషండవేష్టితములు
రమ్యతృణదీప్రపథము లరణ్యదంతి, దానసురభులు గిరినదు ల్గానఁబడియె.

గీ. శుక్తిసంపుటదర్శితశోభమాన, తోయనిక్షిప్తముక్తానికాయరుచిర
బహుళవర్ణవిరాజితవకులవాటి, దానసౌగంధ్యసురభిరజోనవైల
వేలఁ గాంచిరి ప్లవగు లవ్వేళ నచట.

గీ. వికచతాపింఛతరునీలవిచలదూర్మి, కరపరామృష్టసంఫుల్లసురభిశైల
కంధిదంతావళేంద్ర న్నుతటమదాంబు, ధారవలె నొప్పువేలను వారుగనిరి.

గీ. విద్రుమవ్రాతదంతక్షతద్రుతోష్ఠ, రమ్యడిండీరరచితాంగరాగమృదిత
విపినకబరీలతాంతసంపృక్తజలధి, భోగపరిచిహ్నములఁ దాల్చుపొల్కి నమరు.

గీ. అల్లిబిల్లిగ నల్లిన యలరుఁదీవ, యిండ్లలోఁ బెసఁగుచుండెడు నింపుమీఱు
కిన్నరులగానరవమును గీలితాను, రాగమున శుక్తిసంపుటరమ్యనేత్ర
యుగము ముకుళించివినుచున్నయువిదఁ బోలెఁ
దనరువేలను గాంచె నవ్వనచరాళి.

గ్రంథస్వీకారము.

(1) నీకేజయము:—ఆంధ్రప్రచారిణీగ్రంథమాల 76 వ పుష్పము. ద్వితీయ భాగము. గ్రంథకర్త మ. శ్రీ కైప సుబ్బరామయ్యగారు. ప్రకాశకులు, కవిరాజ హంస వోలేటి పార్వతీశముగారు. వెల రు 1-8-0. 212 పుటలు. 25 ప్రకరణములు. పిఠాపురములోఁ బై గ్రంథాలయములో దొరకును. ఈగ్రంథమాలలో రాజ్యోపునవల, పాదుషాహైదరాలీ (మైసూరురాజ్యవిప్లవము.) మఱియును బహువిధములగు నవలలు ఆంధ్రప్రచారిణీ గ్రంథ నిలయములో దొరకును.

---

(2) సూక్తిసుధాలహరి:—కర్త బ్ర॥ పెండ్యాల వేంకటసుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రి గారు, పిఠాపురము. 3-4-5 ఫారముల విద్యార్థుల కుపయోగించునట్లు గద్య పద్యభాగములతోనొప్పు చక్కనిపుస్తకము. శాస్త్రిగారు ముప్పదియేం డ్లుపాధ్యాయవృత్తియందుండుటచేఁ జిరకాలానుభవము కలిమి ముఖ్యపూర్వపుస్తకముల లోనుండి యుచితగద్యపద్యములనుదీసి శ్రమపడి ప్రచురించిరి. విద్యాధికారులు వీరిశ్రమకు ఫలితముగ విద్యార్థులకుఁ బఠనీయగ్రంథముగ నిర్ణయింపఁదగును. ఈయొక్కపుస్తకమునే, రెండుమూఁడు సంవత్సరములు భాగభాగములుగ విభజించి విద్యార్థులకు బోధింపవచ్చును. ఆయాభాగముల రచించినకవులచరిత్రమును, కొన్నిపదములకు లఘుటిప్పణియుఁగలదు. దీనివెల రు. 0-12-0 పిఠాపురములో, కౌండిన్యనిలయములో దొరకును. ఇుదే పరిక్షిత్తు, మహాభారతచరిత్రము నను గ్రంథములు కూడ దొరకును.

---

(3) నాగకన్య:—సంస్కృతమునందలి సోడ్ఢలకవివిరచిత మగు "ఉదయ సుందరికథ"కు గుంటూరుజిల్లా తాడికొండనివాసులు బ్ర. వంగల వేంకటరామ శాస్త్రిగారియాంధ్రీకరణము. మూలము నాంధ్రమును వచనములే. సోడ్ఢలకవిమూలమును శ్రీగాయక్వాడ్ ఓరియంటల్సీరీసులో (బరోడాదొరతనమువారిచే) 11వ గ్రంథముగాఁ బ్రచురింపఁబడినది. ఇంచుమించు 160 పుటల సూక్ష్మాక్షరకలితమగు నుద్గ్రంథమును శ్రీయుత వేంకటరామశాస్త్రిగారు వర్ణనాదివిశేషభాగమును దగ్గించి చిన్నిపొత్తముగా నొనరించి కథనవగాహనచేసికొనుటలోఁ గష్టములేకుండ జేసిరి. దీనికిముందు శ్రీ శంకరశాస్త్రిగారు పీఠికవ్రాసిరి. అందుబరోడాప్రతిలోఁగల

యింగ్లీషుపీఠికలోని కవికాలాదివిషయములనే తెలిపియున్నారు. శ్రీ వేంకటరామ శాస్త్రిగారి పదరచన నిర్దుష్టముగను, మనోహరముగను, గంభీరముగను జూపట్టుచున్నది. ముద్రణమును సుందరముగ నున్నది. అందందు సుభటగోష్ఠులు, తెలుసుకొన్నాను, కౌగలి, దాచక, స్మృతిపథము, యదార్ధము, అసమర్ధుఁడు, ప్రాణనాధుఁడు, మొదలగు ప్రమాదములు కనఁబడుచున్నవి. ఈ గ్రంథమును విద్యాధికారులు కళాశాలలయందుఁ బాఠ్యగ్రంథముగా నియమింపఁదగియున్నది.

దీని నిదివఱలో విజయనగరమహారాజ సంస్కృతకళాశాలలో నాంధ్ర పండితు లగు బ్ర. విద్వాన్ దూసి రామమూర్తిశాస్త్రులుగారు, ఆకళాశాలలోనే సాహిత్యాచార్యులగు ఉ. వే. శ్రీమాన్ పరవస్తు గోవిందాచార్యస్వామివారును దెలిఁగించియున్నారు. ఇందులో శాస్త్రిగారిది పూర్తిగఁ బ్రచురింపఁబడి యాంధ్ర చెన్నపురవిశ్వవిద్యాలయములలోఁ బాఠ్య గ్రంథముగా నియమింపఁబడినది. ఆచార్యులవారి గ్రంథము కొంతవఱకు మాత్రమే విజయనగరమహారాజకళాశాలపత్రికలోఁ బ్రకటింపఁబడినది. ఇది యాచార్యులవారిది యథామాతృకము.

ఉదయసుందరి యను పేరును మార్చి శ్రీ వేంకటరామశాస్త్రులుగారు నాగకన్య యనుట యంత యుచితముగాఁ జూపట్టదు. దీనివలన సోడ్ఢలకృతమగు నాగకన్యయను వేఱొక గ్రంథ మున్నదేమో యని కొందఱకుఁ దోఁపవచ్చును. పలువురు దీని నానామముతోనే రచియించియుండుటచేత నేపేరుమార్పనవసరము కనఁబడదు. ఆసంశయమే యున్నచో నీరుమరల నాంధ్రీకరించుటయు నవసరము కాదు. ఉదయసుందరి యనుటలో బాధ యేమియుఁ గనఁబడదు. శాకుంతలాదు లెందఱు తెనిఁగింపలేదు? పేరుమార్చిరా? రు. 0-12-0 కవిగారియొద్దదొరకును.

---

(4) మహాపురుషులు:—రాజమహేంద్రవరములో కీ. శే. ద్రోణమురాజు సీతారామారావుగారు గౌతమబుద్ధుఁడు, నానకు, అక్బరు, శివాజీ, వేమన అను నీయైదుగురు మహాపురుషుల చరిత్రమును సంక్షేపరూపమున వచనముగ వ్రాసి యిచ్చిన శ్రీయుతులు నాళము రంగారావుగారు ప్రకటించిరి. క్రౌను 90 పుటలు. చక్కనియచ్చు. సుందర మగు నాకారముగల యీపుస్తకము విద్యార్థుల కత్యుపయోగకర మగునని తలంచెదము. రాజమహేంద్రవరము ఆర్యపుస్తకాలయములో దొరకును. మఱియు నీయార్య పుస్తకాలయములో ననేకాంధ్రాంగ్లేయ గ్రంథములుదొరకును. విద్యార్థులకు [illegible] గలవు.

(5) శ్రీకోదండరామాయణము:—కర్త, కవిభూషణ శతావధాని బిరుదాంకితులు, బందా రామయ్యప్రధానిగారు.

ఓడరేవుగ్రామములోని శ్రీకోదండరామస్వామివారి కంకితముగ "దండిధీర! యోడరేవుకోదండరామ" యను మకుటముతోడ రామాయణకథ యంతయును 116 సీసపద్యములలో నిమిడ్చిరి. దీనికి విమర్శకాగ్రేసర, మహామహోపాధ్యాయ, బ్ర॥ కాశీభట్ట బ్రహ్మయ్యశాస్త్రిగారును, ఆంధ్రతులసీదాసు విజాపురపు వేంకటరావు, బి. ఏ., గారును "తొలిపలుకు" వ్రాసియున్నారు. పద్యములనడక ధారాళముగానున్నది. భావ నిర్దుష్టముగనున్నది. ఒక్క పద్యముచిత్తగింపుఁడు:—

సీ. కడఁక రాముఁడు సమగ్రంబుగాఁ గార్ముకం బెక్కిడి మాన్వి మ్రోయించినంత
భువనంబులదరె నంబుధిజీవనము లింకె జలచరోత్కరములు సంచలించెఁ
దడఁబాటొదవ సరితాంపతి చనుదెంచి రామచంద్రునకనర్ఘ్యమణు లొసఁగి
బలమగుతిమితిమింగిలముల కలవి గాకుండంగ నలునిచేఁ గొండలెల్ల
వనధి వేయించు మని చెప్పి చనియె నటులె, దినము లైదింటిలో వారిధిని నలుండు
కపివరులుసాయ మొనరింపఁగట్టె రాముఁ, డింతలో నీశ్వరుని బ్రతిష్ఠించెనచట "దండి"

రాముని చరిత్రమును రామునకే వినిపించిన ట్లుండుట- పైకృషశతకములలోఁ గూడను గనఁబడుచున్నది. ఓడరేవు కోదండరామునకుఁ దెల్పఁబడుచున్నదంతరా.

"నేను మిమ్మిప్పు గంగానది దాఁటించినట్లు సంసారమహాబ్ధినుండి నీవు దాఁటింతు వని గట్టిగా వరంబు నిత్తు వేనియు మిమ్ముఁ బోనిత్తు" నని గుహుఁడు పల్క "రాముఁడు హర్ష మొంది యతఁడు కోరినవర మిచ్చె" "కోదండరామ" అనినదూరదృష్టి లేని వారికెట్లు దోఁచిన నేమిలెండు. భక్తిభావ మిచటఁ బ్రధానము. అందంపు శుద్ధప్రతిలోఁ జూపఁబడని పొరపాటులు గలవు. వెల రు. 0-8-0 కాకినాడలో సాల్టు కష్టమ్సు డిపార్టుమెంటులో నుద్యోగు లగు కవిగారియొద్ద దొరకును.

---

(6) శ్రీకృష్ణగీతివ్రాతము:—శ్రీ శ్రీ విక్రమదేవవర్మమహారాజకృతము. ఆటవెలఁదిగీతములు. లోకములో సాధారణముగా నైదుపద్యములను రచించి పంచరత్నములందురు, తొమ్మిదింటిరచించిన నవరత్నములందురు, పంచరత్నములు, నవరత్నము లనుటయేనా యందేమేని చమత్కార ముండవలదా యను తలంపుగల మహారాజుగారు నవరత్నమాలిక, గ్రహమాలిక, రాశిమాలిక, నక్షత్రమాలిక, వత్సరమాలిక యను నేదుమాలికలను దమయుద్దేశప్రకారము రచియించిరి. నవ

రత్నమాలికలోఁ బ్రతిపద్యమున నొక్కొక్కరత్నముపేరు చమత్కారముగావచ్చును. కేవలము నాయానామములు పద్యములలో నిమిడియుండుటయేకాదు. శ్లేషార్థముం జూపును. తత్తన్మాలికలలో నాయానామములం బాఠకులు చూడవచ్చును. ప్రతిపద్యమునకును మకుటముగా "విక్రమేశవర్యవినుతకృష్ణ" యని వచ్చును. మాలిక కొకటిరెండు మచ్చుచూడుఁడు.

1. నవరత్నమాలికలో—

నిఖిలదేవవంద్య నీలలితాకృతి, నొక్కమాఱునాకు నొనరఁజూపు-

ఇందు నీలలితాకృతియనుచో నీలరత్నముపేరు గలదు.

2. గ్రహమాలికలో—

తగదుసుమి పరాకు జగదీశనాపట్ల-

ఇందు- కుజగ్రహనామము పరాకుజగదీశ యనుమాటలో నున్నది.

3. రాశిమాలికలో—

నరకయోగ్యుఁడైన నరకునిచెఱనున్న, భూపకన్యకల విముక్తలుగను-

ఇందుఁ- గన్యారాశినామము భూపకన్య యనుచోఁ గలదు.

4. నక్షత్రమాలికలో—

అచ్యుతా, యతికరుణార్ద్రమానస, శౌరి - భక్తనిచయహృదయపద్మసద్మ—

అనుచో నార్ద్రానక్షత్రముపేరు గలదు.

భాసమానవిగ్రహా సుభద్రాపూర్వ, ఫల్గునీజసూత—

ఇందులో- పూర్వఫల్గునీనక్షత్రనామము గలదు.

5. వత్సరమాలికలో—

గెలువఁ దరముగాని బలురక్కసులను బ్లవంగగణముచేత భంగ మొంద—

ఇందుఁ బ్లవంగ సంవత్సరము గూడి యున్నది.

ఇట్టి విచిత్రనియమములు చక్కఁగాఁదెలియుటకై వెజ్జునియక్షరము లాయాస్థలములలో ముద్రింపఁబడినవి. ఆధునికులలోఁ గవులు ముక్తకాదిపంచాశత్పద్యనిర్మాణముచేయ నూహించువా రీమార్గము నవలంబించినఁ జక్కగనుండును.

---

(7) గోవిందశతకము—కాకినాడ వాస్తవ్యులు నండూరి వేంకటజోగేశ్వరుఁడుగారు రచియించినది. ౧౦౮ కందపద్యములుగలవు. భక్తిరసప్రధానము. శైలి చక్కనిది. భాషనిర్దుష్టము. మచ్చునకుఁ గొన్ని పద్యములు.

క. బహుభక్తియుక్తిలక్ష్మణ, సహితుఁడవై మానియజ్ఞసంరక్షణముగా
విహిత మని చేసి తదిలో, కహితార్థం బుచితమగును గదె గోవిందా. ౯౮

క. మైమఱచి నిద్రవోవం, గా మ్మేల్లని యుండఁ గలలు గనుతఁజె మఱియున్
మామాసర్వావస్థల, నోమంగా నీదె భార మోగోవిందా. ౧౦౯

క. వెలమకులాబ్ధీందుఁడు పోకలగోవింద ప్రభునకుఁ గడుశుభదముగా
నిలఁ బ్రభవాబ్దంబున నిది, వెలువడెఁ గరుణన్ గ్రహింపవే గోవిందా. ౧౦౧

ఇందలి ప్రభవ మొన్నఁ (1928) టిదే. పోకల గోవింద ప్రభుఁడు కవిగారియు ద్యోగశాఖాధికారిగ నుండిరఁట. శతకము కవిగారి కుమారుఁడు రాధాకాంతము గారియొద్ద- కాకినాడలోఁ దొరకఁగలదు.

---

(8) శంకరవిజయము—బ్రహ్మశ్రీ పిసుపాటి సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రికృతము. ఈగ్రంథము వచనకావ్యము. శ్రీమాధవాచార్య ప్రణీతమగు శంకరవిజయానుసారముగాఁ వ్రాయఁబడినది. కాని కేవలానువాదము గాదు. అనుచితభాగములు కొన్నింటిం దీసివైచిరి. శాస్త్రిగారీ గ్రాంథికాంధ్రగద్యమును శ్రీజగద్గురుపుష్పగిరి పీఠాధిపతులయిన శ్రీ శ్రీవిద్యానృసింహభారతీస్వాములు, శ్రీశంకరాచార్యచరిత్రము నాంధ్రులకుఁ దెలుపుమని యాజ్ఞాపించినందున రచియించిరఁట. శ్రీశంకరాచార్యుల కాలనిర్ణయమును గూర్చి యిదివఱకుఁ బలువురు పండితులు గావించిన వివాదముల నన్నింటిం బట్టి విమర్శించి, వీరు, క్రీస్తునకుఁ బూర్వమందు రెండవశతాబ్దముననే యవతరించి యుండునని యభిప్రాయముఁ దగిన ప్రమాణములతో నిచ్చియున్నారు. గ్రంథసారాంశము సంగ్రహముగా నెనిమిదిరీతులుగా వ్రాసిరి. అయిదు ప్రకరణములు. 1 శంకరాచార్యజననాదికము 2 శంకరాచార్యగ్రంథసారాంశాదికము 3 శంకరమండనమిశ్రసంవాదాదికము 4 దిగ్విజయము 5 సర్వజ్ఞపీఠారోహణాదికమును. 128 పుటలు. చక్కనియచ్చు. మచ్చునకుఁ గొన్నివాక్యములు.

"అప్పుడు ప్రాజ్ఞుఁ డగు శంకరాచార్యుఁడు మండనపండితుని వాదాత్మునక్యమును గ్రహించి మొదట తనమత ముపన్యసింపఁ దలఁచి పండితాఖండలా! మండనా! పరమార్థమును, సచ్చిదానందమును, అమలమును, అద్వితీయమును నగు బ్రహ్మమే యనాద్యవిద్యావృతమై శుక్తిరూప్యస్వరూపమునఁ బ్రకాశించునట్లు సకల ప్రపంచాకారమునఁ బ్రకాశించుచున్నది. సమస్త ప్రపంచ విలయమునకుఁ గారణ భూత మగు బ్రహ్మజ్ఞానము వలనఁ గలిగెడి యాత్మనిష్ఠయే పునరావృత్తి

రహిత మగు మోక్షము. ఇదియే నామతము. దీనికి వేదాంతములు పరమప్రమాణములు. ఈవిషయమును నేను సిద్ధాంతీకరించుకొనఁ జాలక వాదమునఁ బరాజయము నందితినేని నాసన్యాసమును, కాషాయవస్త్రములను బరిత్యజించి తెల్లనివస్త్రములను ధరించి నీకు శిష్యుఁడ నయ్యెదను. జయాపజయనిర్ణయమున కుభయభారతియే ప్రమాణము.” పుట 48. దీనివెల ౧౨ అణాలు. పిఠాపురములో శ్రీచిదంబర గ్రంథమాలాకార్యస్థానమున దొరకును.

ఆంధ్రులెల్లరు నిట్టిగ్రంథమును జదివి యద్వైతమతకర్త యగు శ్రీశంకరాచార్యులవారిచరిత్రము నెఱిఁగికొనుట ముఖ్యము.

---

(9) రామతీర్థస్వామిజీవితము:—కర్త శ్రీయుత బులుసు వేంకటేశ్వరులుగారు, ఎం.ఏ., పిఠాపురరాజకళాశాల, కాకినాడ. 6 + 147 పుటలు. వెల రు. 0-8-0 మాత్రము. గ్రంథకర్తగారు వేదాంతశాస్త్రమున ఎం.ఏ., పరీక్షలో నుత్తీర్ణులైరి. ఆంధ్రలోకమునఁ బ్రచురప్రచారమునందిన ‘వివేకానందజీవిత’ మను గ్రంథముద్వారమున నిదివఱకే తెలుఁగునాఁట సుపరిచితులు. ఇఁక విషయవైలక్షణ్య మందుమా, ‘భారతవర్షమున నవతరించిన యీరఘురఘూమాయతము యావత్ప్రపంచమును గుదిపివైచినది’యని పాశ్చాత్యదేశములందుఁగూడఁ బొగడ్తఁ గనిన వేదాంతకేసరి ‘వివేకానందస్వామి’ జగన్మోహనముగ సింహగర్జన మొనరించినపిమ్మట, బరాత్పరసందర్శనైకలాలసత్వమున, నవయౌవనభోగభాగ్యములను, నున్నతోద్యోగములను, దృణప్రాయముగ నిరసించి, భారతీయవేదాంతడిండిమమును దశదిశలఁ బ్రతిధ్వనించునట్టులుమ్రోగించి మాతృదేశసముద్ధరణమునకయియే కాక లోకకల్యాణసిద్ధికగు బ్రహ్మానందామృతమును లోకులకుఁ జూఱలిచ్చి, ముప్పదిరెండేండ్లునిండకమునుపే తనధర్మమును నెఱవేర్చి, బ్రహ్మసాయుజ్యము నందిన రామతీర్థుని చరితామృతము. ‘న కుతూహలి కస్య మన శ్చరితం చ మహాత్మనాం శ్రోతుమ్’ (భట్టబాణునిసూక్తి) అనునట్టు లిట్టివీరపురుషుని జీవితసుధ నాస్వాదింప నెవరికిఁ గుతూహలము కలుగదు! మహాత్ములజీవితమును బఠించి, వారిసందేశమును మనసారఁ గ్రోలి, యాచరణమునఁ బరిణమింపఁజేసినచో మనము తరింతుమని కదా పెద్దల యుపదేశము. దేశచరిత్ర మనినచో నాదేశమునందలి మహాత్ముల చరిత్రయే యను పాశ్చాత్యతత్త్వవేత్త యగు కార్లైలుపండితుని సిద్ధాంత మాంగ్లభాషావిదులకుఁ గ్రొత్తది కాదు. స్వార్థత్యాగ మొనరించి ప్రపంచకల్యాణసిద్ధికై

యాత్మసమర్పణ మొనరించిన శ్రీశంకరాచార్యభగవత్పాదులు, శ్రీభగవద్రామానుజాచార్యపూజ్యచరణులు, శ్రీమధ్వాచార్యులవారు, శ్రీరామకృష్ణపరమహంస, శ్రీరామతీర్థస్వామి, శ్రీరాజారామమోహనరాయలు, శ్రీచైతన్యస్వామి, శ్రీఅరవిందయోగి మొదలగు మహాపురుషులచరిత్రములే వారిదేశముయొక్క చరిత్రమగుచుండును. సుకాలమువలె నిట్టిమహాపురుషు లక్కడక్కడ, నెడనెడ మనపుణ్యాపరిపాకవశమున నవతరించుచుందురు. ఇట్టివారిలో శ్రీరామతీర్థునిచరితామృతము నాంధ్రపాత్రములో మనభాగ్యవశమున గ్రంథకర్తగా రొసంగియున్నారు. కాని మాహిషంబగు పిచ్ఛిలదధితోఁ గలిపిన యోదనమున వడ్లగింజలవలె నీగ్రంథమునందందు భాషాదోషములు పడినయవి. 'కంఠ్లు, రాశులు, రామతీర్థ, ద్వారా, ప్రత్యేకతరగతులు, మాంద్యపంకిలము, బద్ధకము, ప్రతిచోట, లేకఁబోలేదు, నవయావ్వన, శలవు,క్రుత్రిమ, ముత్రా(మధురకు) - భావగౌరవమునకుఁ దోడు భాషాస్వాస్థ్యమును గూడగ్రంథమున నుండవలెను.ఇట్టిదోషలేశములుగుణబాహుళ్యమున, నిందుకిరణములలో నాతని మచ్చంబోలె గణనీయములు కాకపోవచ్చును. ఇట్టిపవిత్రచరిత్రముల నింకను వీరు రచియించి,తమవాణిని ధన్యముచేసికొని పాఠకలోకమును దరింపఁజేయుదురుగాక! రామతీర్థస్వామిజీవితము సంగ్రహముగా నిదివఱలో శ్రీయుత ముదిగంటి జగ్గన్నశాస్త్రిగారిచేఁ బల్లెటూరిగ్రంథ మండలిలోఁ బ్రకటింపఁబడినది.

(యా. రా.)

---

10. పాండురంగమాహాత్మ్యము:—కర్త ఉభయభాషాప్రవీణ అత్తలూరి సూర్యనారాయణగారు. తెనాలి రామకృష్ణకవి పద్యకావ్యమునకు వచనము. వీ రిదివఱలో నీగ్రంథము నందలి పుండరీకుని చరిత్రమును మాత్రము ప్రకటించియున్నారు. ఇది సంపూర్ణగ్రంథము. కవిగారు పద్యకావ్యమునకుఁ గడుదాపుగాఁ బదవిన్యాసంబొప్పఁ జక్కఁగ రచియించిరి. పాండురంగమాహాత్మ్యమునందు- కేవల క్షేత్రమాహాత్మ్యమేకాక, మాతాపితృపరిచర్యలఫలమును,అక్రమప్రవర్తనమువలనఁ గలుగు కష్టములును, పతివ్రతామాహాత్మ్యము, బ్రహ్మచర్యగృహస్థాశ్రమముల వివరము; భగవత్కారుణ్యము మున్నగునవి తెలియఁగలవు. విద్యార్థులకీ వచనముభాషాభివృద్ధికి జక్కఁగఁ దోడ్పడఁగలదు.

వీరి శైలిఁగింపుఁ దెలుపుటకై కొంచెము మచ్చుచూపుచున్నాము.

"భోజనాదిపదార్థములకొఱకై తన మొదలియందలి శోడవులను లజ్జ

వాఁడక వైశ్యునియింటఁ గుదువయుంచును. మాతృభూషణంబులఁ గ్రమక్రమం బుగ నపహరించు, జనకునకు లోకులవలన రాఁదగిన ఋణపత్రంబులఁ దొంగి లించి, ఋణగ్రహీత లొసంగినంత మాత్రమె కైకొని వాని నొసంగును. ఎంత హెచ్చువడ్డియైననోర్చి సాహుకారులనుండి ఋణము గ్రహించును. మాన్యములను ధాన్యమును గ్రామమిరాశీలను దాకట్టుభూములను దగువారల కమ్మఁజూచును. ఇవ్విధంబున స్వేచ్ఛావిహార మొనరించు నాతఁడు ముం దేవిధంబునం బ్రవర్తిల్లు వాఁడో దేవుఁడే యెఱుంగును—పుట 51.

ఈపాండురంగమాహాత్మ్యము- ప్రకృతమున సర్వత్రసామాన్యముగఁ బ్రబలి యున్న పాండురంగవిఠలుఁడను పండరినాథుని చరిత్రము. భాషాభిమానులేకాక భక్తవర్యులుం జదువఁదగినది.

వెల 0-12-0 ఇదియేకాక- ఆంధ్రనైషధసారమును గుణమణి మున్నగు గ్రంథములుగూడఁ గవిగారియొద్ద గుంటూరుజిల్లా, ఈమనిగ్రామమున దొరకును.

తాళపత్త్రగ్రంథస్వీకారము.

బ్రహ్మశ్రీ పెండ్యాల వేంకటసుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రులుగారు పరిషత్తున కీక్రింది తాళపత్రగ్రంథముల నొసంగిరి. మేము వానిని వందనపూర్వకముగా స్వీకరించు చున్నాము.

1. నీలకుంతలవిలాసము—తులగాన నీలకంఠకవి.
2. కుముద్వతీపరిణయము—బొమ్మిడి వీరయకవి.
3. సునందాపరిణయము—చింతకుంట కోదండరామకవి.
4. కృష్ణార్జునసంవాదము—పుట్టిపాక ఓబయకవి.
5. సీతారామచరిత్రము—మంత్రిప్రెగడ సూర్యప్రకాశకవి.

ఇందుఁ గుముద్వతీపరిణయము— మేంక అప్పనృపాలునకుఁ గృతియీయఁబడినట్లుఁగలదు. రాఁబోవుసంచికలో గ్రంథవిషయమును గృతికర్త, కృతిభర్తల విషయము మున్నగునవి వివరించి వ్రాసెదము.

ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్రిక.

కాకినాడ.

రెండు నెలల కొకసారి ప్రకటింపఁబడును.

సంపుటము ౧౩. { భావనామసంవత్సరము. మాఘఫాల్గునమాసములు. } సంచిక ౬.

శ్రీరస్తు.

కర్ణాటక సాహిత్యపరిషత్తు.

శ్రీకృష్ణరాజేంద్రపరిషన్మందిరము—బెంగుళూరు.

అధ్యక్షులు.

మైసూరుసంస్థాన శ్రీమద్యువరాజ శ్రీకంఠీరవనరసింహరాజ ఒడయర్ బహద్దూర్ జి. సి. ఐ. ఇ. మహాస్వామిగారు.

(1) గమకకళాభ్యాసగోష్ఠి.

ఈగమకకళాభ్యాసగోష్ఠి పద్యకావ్యములను జదువు విద్య నేర్పుట కేర్పడినది.

కన్నడకావ్యములను జెవి కింపగునట్లర్థము విశదపడునట్లు చదువు విద్యను బ్రచారముచేయవలయుననునుద్దేశముతో, కర్ణాటసాహిత్యపరిషత్తువారొకగమకకళాభ్యాసగోష్ఠి (పరీక్షార్థమై) యేర్పాటుచేయుటకు నిశ్చయించిరి. ఈ ౧౯౩౫ సం॥రము ఏప్రిల్, మే, జూన్ నెలలలో బెంగుళూరులోఁబరిషన్మందిరములో నీగోష్ఠి జరుగును. ప్రసిద్ధగమకకళానిపుణులైన శ్రీమాన్ ఎస్. బిందూరావుగారు శిక్షకులు. ఈగోష్ఠి, ఆదివారములందును మఱియితరమైన సెలవుదినములలోను సామాన్యముగా- ఉదయము $7\frac{1}{2}$ గంటలు మొదలు $8\frac{1}{2}$ గంటలవఱకు నొకతరగతియు

సాయంకాలము 6½ గంటలు మొదలు 7½ గంటలు వఱకును వేఱొక తరగతియునడుపఁబడును......ఈగోష్ఠిలోఁ జేరఁదలఁచినవారు కన్నడములో అప్పర్ సెకండరీ, అథవా, స్కూలుఫైనలుతరగతి విద్యార్థులును, దగినకన్నడసామర్థ్యము గలయితరులును గూడ నుండవచ్చును. చేరినవారు నెల కొక్కరూపాయి కట్టవలెను. విద్యార్థులకు షట్పదీకావ్యములు, చంపూకావ్యములు, పాటలు, సీసపద్యములు మొదలైనవి చదువుట నేర్పఁబడును. వారువారు నేర్చుకొను కావ్యభాగములలోని యర్థము, విశేషములు, కావ్యకవికాలాదులు బోధపడుటకై యపుడపుడు కొన్నియుపన్యాసము లీయఁబడుచుండును. చిట్టచివర పరీక్షలుచేసి యోగ్యతాపత్రిక లొసంగఁబడును. చాలినంతమంది చేరఁగానే గోష్ఠి ప్రారంభింపఁబడును. గమకకళయును, సాహిత్యస్వారస్యమును జనుల యనుభవములోనికిం దెచ్చుటకు భాషాభిమానమును బెంపొందించుటకును విద్యాభిమానులగు కర్ణాటకు లెల్లరు, నీగోష్ఠి శ్రేయస్కరముగా నభివృద్ధినొందునట్లు సాయపడుదురుగాక.

విద్యార్థులు తమతమ యపేక్షాపత్రములను యీ మార్చి 3౧ తేదీనాఁటికిఁ జేరునట్లు పంపవలయును.

వారిపేరు, వయస్సు, ఉద్యోగము, వాగ్భాషాసామర్థ్యము, సంగీతపరిచయమును దెల్పవలయును. వారువారు చదువుపుస్తకములు వారే సంపాదించుకొనవలయును. భోజనసదుపాయములును వారేచూచుకొనవలయును.

అని మొదలైనవిషయములతోఁ గర్ణాటకసాహిత్యపరిషత్తు గౌరవకార్యదర్శులు శ్రీయుత సి. కె. వేంకటరామయ్య, ఎం. ఏ. ఎల్. ఎల్. బి. గారు ప్రకటించియున్నారు.

(2) విశేషసాహిత్యోత్సవము.

1934 సం॥రం మే నెలలో నొకవారముదినములు జరిగినది. అది మీ కెల్లరకును విదితమే. అందు, కర్ణాటకోపన్యాసములు, గ్రంథప్రదర్శనము, విజ్ఞానశాలలు, కర్మాగారములు, వీనిసమీక్షణము మొదలగు ననేకవిషయములు సాహిత్యోపయోగములునడచినవి. ప్రసిద్ధవిద్వాంసులు, పరిశోధకులును, విజ్ఞానశాస్త్రములు, రాజ్యశాస్త్రములు, అర్థశాస్త్రములు, ఇతిహాసములు, కావ్యవిమర్శనములు మొదలైనవానింగూర్చి ముచ్చటించియుండిరి. ప్రత్యుపన్యాసమును ముగిసినపిమ్మట ప్రశ్నోత్తరములు నడచినవి. ఈయుత్సవములకుఁ గన్నడదేశమునుండి యనేకులు దయచేసియుండిరి. వీరిలోఁ బలువు రుపాధ్యాయులు; విద్యాప్రచారమునం దాసక్తి

గలవారును శతసంఖ్యాకు లుండిరి. ఈసాహిత్యోత్సవమును మహాజను లందఱు నుంజూచి సంతోషించిరి. పాఠశాలలలోని బోధనకార్యము, తగినట్లు నడచుటకు ను, కన్నడభాష బలపడుటకును, నిట్టిప్రకృతిలోకవిచారములం గూర్చిన యుప న్యాసములు ప్రయోజనకారు లని యనుభవమునఁ దోఁచుచున్నది.

అట్టివిశేషసాహిత్యోత్సవము నీసంవత్సరమునఁ గూడ నడపుటకుఁ బరిష త్తువారికిఁ గోరికి గలదు. అనేకప్రాంతములనుండి వచ్చు సూచనల నంగీకరించి యీసారియును రాఁబోవు మేనెల వేసవిసెలవులలో జరుపుటకు నిశ్చయింపఁ బడినది. సాధ్యమైనంతవఱకు నిరుటికంటె నీయేఁడు విశేషముగా నొనరింపఁదలఁ పుగలదు. గతవత్సరమున నీయుత్సవము జరపుటకు రు ౧౬౦౦ వ్యయమైనవి. మహాజనులు దొడ్డమనస్సుతోఁ దోడ్పాటుచేయనిదే యిట్టియుత్సవము జరుగుట కష్టము.

దేశవిద్యాభివృద్ధి కిట్టి ప్రయోజనకరమైన కార్యమును,అసాధ్యమని యెంచి విడిచిపెట్టుట పరిషత్తున కిష్టముగాదు. పరిషత్తు మీవంటి యుదారపురుషులను నమ్మి నిల్చి యున్నయది. కాలస్థితి సంకుచితముగానున్నను దేశభాషాభిమానము ముఖ్యమని తలంచి మాప్రార్థనలను తమరు లాలించెద రని నిరీక్షించుచున్నాము. ద్రవ్యసహాయ మెంతవిశేషముగఁ గలిగిన నంతవిశేషముగ నుత్సవము జరగును. కాఁబట్టి కుతూహలముతో మేము మీయనుగ్రహమునకై యెదురుచూచుచు న్నాము. అని ఎం. ఆర్. శ్రీనివాసమూర్తి బి. ఏ. గారు (హెడ్ మేష్టరు నార్మల్ స్కూలు) డి. వి. గుండప్పగారు (మైసూరు లెజిస్లేటివ్ కౌన్సిలులోను యూనివర్సిటీ కౌన్సిలుసినేటులోను మెంబరు) సి. కె. వేంకటరామయ్యగారు ఎం. ఏ. ఎల్. ఎల్. బి. (సర్కారుట్రాన్స్లేటరు) వ్రాయుచున్నారు.

శ్రీభగవద్గీతాదర్శనము-పర్యాలోచనము.

బ్ర. శ్రీ. నిడమర్తి జలదుర్గాప్రసాదరాయఁడుగారు సాంప్రదాయికతాత్పర్యమును శ్రీభగవద్గీతాదర్శన మను పేర గీతలకు వ్యాఖ్యానము నొకటిని వ్రాసి ప్రకటించిరి. భారతాంతర్గతమును నేడువందలు శ్లోకముల పరిమితిని గలదియు, భగవంతుఁడగు కృష్ణపరమాత్మచే నర్జునునకు నుపదేశింపఁబడినదియు, సర్వజ్ఞుఁడగు వేదవ్యాసునిచే యథోపదిష్టముగా నుపనిబద్ధమును, మతకర్తలగు నాచార్యపురుషులకు ముప్పురకును బరమప్రమాణమును, సర్వోపనిషత్సారభూతమును నగుగీతాశాస్త్రము నర్థము సులభగ్రాహ్య మగునటుల నెందఱెన్ని వ్యాఖ్యల వ్రాసినను జాలును వలదనువాఁ డుండఁడు. ఈశాస్త్రము నర్థము సర్వజనగ్రహణీయ మనుటకు సాక్ష్యము ప్రపంచమునఁ బ్రచురములుగా నున్న యెల్లభాషలలోనికి నిది పరివర్తితమగుటయే.

ఈ గ్రంథకర్త గీతాశాస్త్రమున నొకింత కృషిని జేసినవాఁ డనుట యతిశయోక్తి కానేరదు; స్వయంకృషివలన శాస్త్రార్థమును సాధింపఁ గడఁగువానియందుఁ గల లోపము లీవ్యాఖ్యాతయందు నొక కొన్ని గన్పించుచున్నవి. రెండవయధ్యాయమున నలువదియొకటవ శ్లోకమునకు వ్యాఖ్యను వ్రాయుచు 'మత్పర' యను మాటకు శంకరాచార్యుని వివరణము నిచ్చియు నట వాసుదేవ శబ్దము నర్థమును గ్రహించియుండ లేదు. ఇట్టివి మఱియుఁ గలవు. ఈ నేరమి గురుశుశ్రూషచేఁ గాక స్వయంకృషివలన శాస్త్రార్థమును గ్రహింపఁదలఁచు వారియెడల సాధారణముగాఁ గన్పించును. శాస్త్రమర్యాదను గుర్తెఱింగినవాఁడు కావ్యాదులయందువలె శాస్త్రములయం దశ్లీలాదిదోషములను బరిగణింపఁడు. 'కప్యాస'మ్మనుచో శ్రీరామానుజుని గూర్చి పరంపరాప్రాప్తమైన కథయే కావ్యదృష్టికిని శాస్త్రదృష్టికిని గల భేదమును వెల్లడించుచున్నది. ఎనిమిదవ యధ్యాయమున నేడవ శ్లోకమున వీరికిఁ దోఁచిన యభిప్రాయము నట్టిది. రెండవ యధ్యాయమున నేడవ శ్లోకమునకు నర్థమును జెప్పుచుఁ గార్పణ్యశబ్దమును వ్యక్తీకరించిన పద్ధతియుఁ, దమ లెక్కప్రకారమున నాయధ్యాయమునఁ "దొమ్మిది వ"గుర్తుఁ గల శ్లోకమును వివరించిన పద్ధతియును జాటును. కృపా కార్పణ్య శబ్దములకు సంబంధము గలదని వీరు పొరఁబడిరి. కృపణ శబ్దమునకు నుపనిషత్సిద్ధమగు నర్థము గానరైరి.

ఈవ్యాఖ్యాత పాశ్చాత్యులయుఁ దద్విజ్ఞాన వ్యామోహితులయుఁ బ్రక్షిప్తవాదమును గేవల మంగీకరింపకపోయినను దత్పక్షమున కొకకొంత సహాయుఁడువలె నచ్చటచ్చటఁ దన యభిప్రాయమును వెల్లడించు స్వభావమును గలవాఁడు. ఈదృశప్రక్షిప్తవాదము నూహించుటకుఁ బూర్వులగు కొందఱు వ్యాఖ్యాతలు ద్వితీయాధ్యాయమున శాస్త్రార్థము సమస్తమును సూత్రింపఁ బడిన దని వ్రాయుటయు నాధారము. సూత్రరూపమున నీయధ్యాయమునఁ దెలుపఁబడిన శాస్త్రార్థమునకు వివరణగ్రంథమే తక్కిన పదునాఱధ్యాయములును. ఈయభిప్రాయమునుగూడఁ బురస్కరించికొని నేటివఱకుఁ బాశ్చాత్యులు గీతలయందు యథాశక్తిఁ బ్రక్షిప్తముల నూహించుచునే యున్నారు. వారి సాహసమును సంపూర్ణముగా నీవ్యాఖ్యాత వహింపకపోయినను గొంతవఱకా మార్గమునఁ గృషిసల్పిరి. గీతాశాస్త్రమే ప్రక్షిప్తమను వారు వ్రాయువ్రాతలకంటె నిది యన్యాయము కాదు. ఐనను సంప్రదాయసిద్ధముగా నీశాస్త్రము నలవరించికొనినవారు మిక్కుటముగా నీవాదమును జేయరని మాయూహము. తిలకు దీనికుదాహరణము.

శ్రీశంకరభగవత్పాదాచార్యులు, "గీతాఖ్యం సప్తభిశ్శ్లోకశతైరుపనిబబంధ"యని వ్రాసినారు. వారివ్యాఖ్యావిలసితమగు గ్రంథమునఁ గ్రమముగాఁ బదునెన్మిది యధ్యాయములందును నేఁడువందల శ్లోకములున్నవి. నాఁటినుండియు సర్వవేదాంతులకు సమ్మతములు సార్థకములగు వానిలో నొకకొన్ని వీరికిఁ బ్రక్షిప్తములని తోఁచినవి. వీరికిఁ బ్రక్షిప్తము లని తోఁచిన వానిలోఁ బదమూఁడవ యధ్యాయారంభమున వీరుదాహరించిన 'ప్రకృతిం పురుషంచైవే' త్యాదిశ్లోకము నెచ్చటనుండి గ్రహింపఁబడినదో తెలియదు. శ్రీశంకరాదులు గీతాశాస్త్రమునందెచ్చట నీశ్లోకమును బేర్కొనలేదు; కావున దానిని వీరు ప్రక్షిప్త మనుటకేమి యాటంకమును లేదు. శాస్త్రమునందు లేనిదానినిజూపి ప్రక్షిప్తమనుటకు విశేషమును గానరాదు. ఇఁకఁ బ్రథమాధ్యాయమున ముప్పదియెన్మిదవశ్లోకమును వీరు మిత్రద్రోహశబ్దాన్వయ మాపట్టునఁ గుదురమిఁ బ్రక్షిప్తమనిరి. ద్రోహశబ్దమును లౌకికదృష్టిచే విచారించిరే కాని జిఘాంసార్థముగల ద్రుహధాతు నిష్పన్నమునుగా గ్రహింపరైరి. అటుల గ్రహించినచో సంప్రదాయవిరుద్ధముగా నాశ్లోకమును బ్రక్షిప్తమని వీరనరు. తక్కినవి మూఁడు వీరుప్రక్షిప్తము లనిన శ్లోకములు- వాని యర్థరహస్యమును వారే మననాదికమువలన గ్రహింపఁగలరు- వానిలోఁ బదునేడవయధ్యాయాదిమశ్లోకమునకు శ్రీశంకరాచార్యులవా రన్యాయార్థకల్ప

నావకాశమునుగూడ తమభాష్యమున నాశంకించుటచే వారికిఁ బూర్వము నీశ్లోకము నర్థము వివదింపఁబడుచుండెనిదేమో యనుటకు సాధ్యమగుచున్నది.

శాస్త్రము నర్థమంతయు రెండవయధ్యాయమున సూత్రరూపమునఁ జెప్పఁబడినటుల సర్వవేదార్థము నీయధ్యాయమున నుపబృంహితమైనది.

ఈ వ్యాఖ్యాతలు శ్లోక క్రమమును మార్చి నూతనత్వమును గీతలకొడఁగూర్చినారు. మూఁడవ యధ్యాయమునఁ గల శ్లోకము లోకకొన్ని యచ్చట నప్రస్తుతము లనియు నింకొకచో వానిని జేర్చవలయుననియు వీరూహించిన దానిని విమర్శించిన నట్లే వీరు చేసిన మార్పులన్నియు శాస్త్రసంప్రదాయములకు భిన్నములని యెల్లవారికిని దోఁచును. కర్మాకర్మలలోఁ గర్మ మంచిదనియు నాకర్మయందును విష్ణుస్వరూపమగు యజ్ఞముకొఱకైన కర్మ బంధహేతువు కాదనియుఁ దదితర మెల్ల కర్మయు బంధహేతువే యనియు యజ్ఞస్వరూప మిట్టి దనియుఁ జెప్పినవిషయము పరమేశ్వరార్పణబుద్ధితోఁ జేయు యజ్ఞకర్మ కర్తవ్యమని బోధించు తృతీయాధ్యాయమున నసంగతము నప్రస్తుతముగా వీరికిఁ దోఁచినది.

బ్ర. శ్రీ నిడమర్తి జలదుర్గాప్రసాదరాయుఁడుగారు తమగ్రంథమున విజ్ఞాపనాంతమున జిజ్ఞాసను గూడ వ్రాయుటచేత నిందనుక యీగ్రంథము గుణాగుణములఁ జర్చింపవలసివచ్చినది; మఱియు శ్రీసాహిత్యపరిషత్తువారు న నీగ్రంథమునకుఁ బర్యాలోచనము వ్రాయుమనుటచేతను, సర్వోపనిషత్సారభూతమును బరమప్రమాణము నగు గ్రంథమిదియగుటచేతను నప్రియ మైనను సత్యమును నాకుఁ దోఁచినదానిని వ్రాసితిని; క్షన్తవ్యుఁడను.

కోప్పల్లె శివకామేశ్వరరావు.
పీఠికాపుర కలాశాల, సంస్కృతాంధ్రాధ్యాపకుఁడు.

గ్రంథస్వీకారము.

1. పూలమాల.

శ్రీమతి స్థానాపతి రుక్మిణమ్మగారు రచియించినది. ఈయమ పదునెనిమి దేండ్ల వయసుగలదియఁట. పాఠశాలలోఁ జదువలేదు, గురుకులవాసము చేయ లేదు. స్వయంకృషిని, భర్తగారిసహవాసమున నిట్టికవితను గూర్చినదనుట మెచ్చఁ దగినది. ౧౮ పుష్పములతో గ్రుచ్చఁబడిన యీమాలలో మొదటిపుష్పము 'కాత్యాయని'-"ఓంకారపంజరశుకీం" అను శ్లోకమునకుఁ దెనుఁగుపద్యము.

శ్రీమదోంకారపంజరాసీనశుకము, ప్రాంచదుపనిషదుద్యానపరభృతమ్ము
ఆగమారణ్యవీథీమహామయూర, మైనకాత్యాయనీదేవి నాత్మఁదలఁతు.

మూలములో శుకీం, కలకంఠీం, మయూరీం అని కలవు. వానినట్లే స్త్రీ లింగరూపములుగానే యుంచిన నెక్కుడుసొగసుగా నుండియుండును. "చాటింపు" ప్రహర్షిణీశ్లోకములకుఁ దెనుఁగు.

"లేరుతల్లిదండ్రులు లేదులేదు బంధు, వర్గము సహోదరులులేరు, వసతిలేదు
తలఁపనిమ్మెడ సుంతైన ధనములేదు, కాన జాగర్తి జాగర్తి కాచుకొనుఁడు."

ఇందు జాగర్తి యనుటకంటె జాగ్రత్త యనుట లెస్స. "గుమ్మఁడు" గుమ్మఁ డేఁడే కన్నతల్లీ యను గేయము ననుసరించినది. "కృష్ణునితో పాంచాలి"-సోమ యాజిగారి భారతభాగము ననుసరించి రచియింపఁబడినది.

"వరమునఁ బుట్టితిర్ భరతవంశముఁజొచ్చితి" నను పద్యమున కీయమ్మగారి పద్యము చిత్తగింపుఁడు.

ఉ. పుట్టితి నగ్నికుండమునఁ బుత్రికనై ద్రుపదాధినేతకున్
మెట్టితిఁ గుంతికోడలుగ మేలగు నీభరతాన్వయమ్ముఁ జే
పట్టితి ధర్మమూర్తులగు భర్తలఁ గొంటిని నీతిధైర్య స
మ్రాట్టులఁ బుత్రుల న్గటియు మాసహజన్ముల ప్రాపుగాంచితిన్.

ఎచ్చటను స్థాయిగానక నానామార్గములుద్రొక్కుచున్న నేటికవులరచనల యందుకన్న, పూర్వకవులరచనలయందే రుక్మిణమ్మగారికి పక్షపాతము మిక్కుట మని పీఠికలో శ్రీయుత అబ్బూరి రామకృష్ణరావుగారు వ్రాసినది నిక్కము. స్వకృషి చేసి రుక్మిణమ్మగా రింతకంటె మంచి పొత్తములను రచింప నాశీర్వదించుచున్నాము. వెల, ఆఱణాలు. విశాఖపట్టణములో మెయిన్ రోడ్డులో రుక్మిణమ్మగారియొద్దనే దొరకును.

2. శ్రీపూసపాటివంశానుచరితము ప్రథమభాగము. కళింగఫాడ్షాగ్రంథమాల. విజయనగరములో బ్ర॥ శ్రీ దువ్వూరి జగన్నాథశర్మగారిచేఁ బ్రకటింపఁబడినది. దీనికి ఫోరువర్డు విశాఖపట్టణము జిల్లాజడ్జీ వెర్నర్ ఏ. బ్రాడీదొరవారురచియించిరి.

విజయనగరము సంస్థానాధీశులైన పూసపాటివారిచరిత్ర మింకఁబహుచరిత్రములనుండి సంగ్రహించి యుక్తియుక్తముగ సప్రమాణముగ రచియింపఁబడినది. పూసపాటివారను నామమువచ్చుటకుఁ గలయైతిహ్యము లన్నియు దీసి చర్చింపఁబడియెను. పూసపాడను గ్రామమునంగల కోటను రక్షించుటచే, పూసపాటివారను పేరువచ్చినట్లును-పుంసపాటుఁ డను మహానందిసుతునిబట్టి వచ్చినట్లును-శిలాదిత్యునిభార్య పూషావతి యనుగర్భవతి శత్రువుల బారినుండి యొక్క బ్రాహ్మణునిచే రక్షింపఁబడినట్లును ఆపూషావతి(శత్రుభయమున) గుహాలోపలవాసముచేయుటచే గుహాసంభవత్వపరముగా గెహిలోటు లైరనినట్లును, గెహిలోటులు (గ్రహలాట్టులు) గ్రహరాట్టులనుటకువాడుకలోఁ జెడినమాటయనియు గెహిలోట్టులే పూసపాటివారయినట్లును-ఐతిహ్యములనుబట్టి- బహుపుస్తకభాండాగారములలో గ్రంథ సహాయమునుబట్టి పెట్టింగు, ఈస్టువిక్కు, లోకనాథఘోషు, బాల్ఫోరు, టాల్భాయి, వీలర్, జేమ్సు, రన్నెలు మొదలగు చరిత్రకారుల గ్రంథములం బట్టి యునాలోచించి శర్మగారు చక్కఁగా రచియించియున్నారు. ఇందు క్షత్రియులలోని శాఖలు గోత్రములుం దెల్పి యీపూసపాటి వా రేశాఖవారో తేల్చిరి. శ్రీసూర్యాన్వయ సముద్దీపకులును శ్రీమాధవవర్మాన్వయాలంకారులునగు నీమహారాజవంశస్థుల గృహనామము శ్రీపూసపాటివారనునది భావ్యముకా దనకుండ పౌరుషేయమేయనుట నీగ్రంథము విశదీకరించు నని తేల్చిరి. ద్వితీయభాగములో సత్యనిర్ధారణము గావింపఁబడునఁట.

ఈగ్రంథము పోషకులకుఁ బండితులకుమాత్రము "ప్రైవేటు సర్క్యులేషన్" నిమిత్తమనియు నీప్రతికి వెల పోషకులదయ యనియుఁ వ్రాసినారు.

3. పాదుషాహైదరాలీ.

ఆంధ్రప్రచారిణీగ్రంథమాల ౭౭ వ పుస్తకము. ప్రకాశకులు కవిరాజహంస వోలేటి పార్వతీశముగారు. గ్రంథకర్త శ్రీఅలంపూరు కృష్ణస్వామిగారు— ఇరువదియైదు ప్రకరణములు 184 పుటలు. వెల 1—8—0. ప్రకాశకు లగు శ్రీవోలేటి పార్వతీశముగారికి పిఠాపురము వ్రాయవలయును.

(కాశీభట్ట 'బ్రహ్మయ్యశాస్త్రిగారు—గతసంచిక శేషము.)

—: నీ తు లు :—

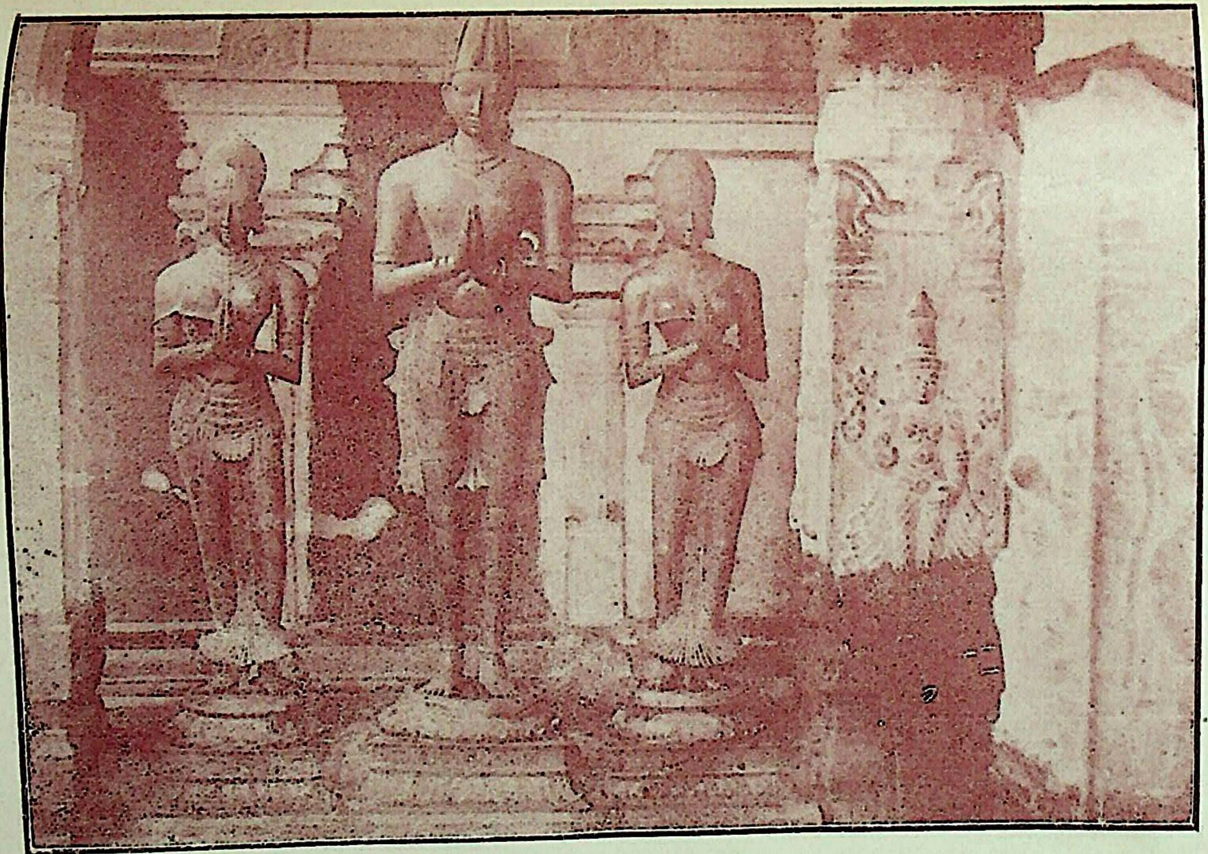
ఇదివఱకు రసమునుగూర్చి ముచ్చటించుకొని యున్నాము. కావున నింక నీతులంగూర్చి ప్రసంగించుకొందము.

"ఈయుపాఖ్యానమునందు ముఖ్యముగ శృంగారరసము ప్రకటితము. నీతియుఁ దత్సంబంధికమే" అని రావుగారు వ్రాసిరి. ఇందలిశృంగారరసము నీచస్థితి యం దున్న దని మన మిదివఱకుఁ దెలిసికొనియున్నాము. నీతియుఁ దత్సంబంధికమే యని రావుగారు చెప్పినది సరిగ సరిపడియున్నది. ఇందలిరసమువలెనే నీతియు నీచస్థితియందే యున్నమాట నిజము. ఈ ప్రబంధమునందలి నీత్యాదికముం గూర్చి వ్రాయుటకుఁ బూర్వము పెద్దనకాలమునందలి పరిస్థితులంగూర్చి ముచ్చటించుకొనవలసియున్నది. "ఆకాలముపరిస్థితులు, నానాటికవితాసంప్రదాయములు, నప్పటిప్రజలయొక్కయు, రాజులయొక్కయు, మనోవృత్తులు మున్నగునవి సాకల్యముగ గుర్తించినఁ గాని పెద్దనార్యునికవితాకన్యయొక్క యాకృతిక్రియాలక్షణములయందలి యుత్కృష్టతానికృష్టతలను, నింద్యానింద్యస్థితిగతులను నిర్ణయింప నవకాశ ముండదు." అని రావుగారు సరసముగా వ్రాసిరి. కాని "ఈయుపన్యాస మంతయు శ్రీశాస్త్రిగారికి నవసరము లే దని నాకుఁ దెలియును." అని కూడ వ్రాయించిరి. ఇట్లేల వ్రాసిరో నాకుఁ దెలియవచ్చుట లేదు. న్యాయముచేఁ గృష్ణదేవరాయాదులకాలపరిస్థితులు నాకే యవసరము. అవి నావాదమునకే యనుకూలించును. ఇదివఱకు వానిఁ బరామర్శించియేయున్నాను. అయినను రావుగారు నొవ్రాసినదానిఁ జూచుకొనక యప్పటికాలపస్థితుల పరిశీలన మవసర మని కూడ నొక్కివక్కాణించుచున్నారు కావునను, చరిత్రాంశములను బరిశీలించుట ముఖ్య మనుచున్నారు కావునను, నప్పటిచరిత్రాంశముల బాగుగఁ బరిశీలించి వానిని బట్టియే నీతివిషయములో మనుచరిత్ర మెట్లున్నదో నిరూపించి చూపెదను. ఈ ప్రబంధోద్దేశ మంతయుఁ దెలిసికొనుటకై శ్రీకృష్ణదేవరాయల గమనికలం గూర్చి భాషించుకొనవలసియున్నమాట నిజము.

రాయలు కళానిధి, కువలయహితకరుఁడు, విబుధపోషకుఁడు, జడజాతవిరోధి, చక్రపాలకుఁడు, సత్పతియు నగురాజే కాని పరికించి చూడ నీతనియందొకకళంకము కలదు. ఈమహాప్రభువునకుఁ జిన్నతనమునందే చిన్నమ్మ యను వేశ్యతోడి పొత్తు సంప్రాప్త మయినది. ఈమెనే చిన్నాదేవి యందురు. ఈమె రాయ

లుంచుకొనిన గణికయని చరిత్రములు ఘోషించుచున్నవి. రాయలవారిభార్యలలో నొకయుంపుడుకత్తె కలదనియు నామెపేరు చిన్నాదేవి యనియు న్యూనిచ్ అను పోర్చుగీసురాయబారి లిఖించియున్నాఁడు. మఱియు కీ. శే. కొమఱ్ఱాజు వేంకట లక్ష్మణరావుపంతులవారు తమహిందూదేశకథాసంగ్రహములో నీమె పణ్యస్త్రీ యనియే వ్రాసిరి. శ్రీయుత ఆదిపూఁడి సోమనాథరావుగారుకూడఁ దమకృష్ణదేవ రాయచరిత్రములో "సీ. వెలయాండ్రలోఁబుట్టి విమలగుణాళిచే నొప్పి మెప్పడు తనమెప్పు వడయఁ గోరుచిన్నాదేవిఁ గూరిమిఁ బెండ్లాడె" నని వ్రాసిరి. వారిమాట యువీరిమాటయు నెంగులకు మన శ్రీ ఓకుమళ్ల అచ్యుతరావు యమ్.యే.,యల్.టి. గారే కృష్ణదేవరాయలభార్యలం గూర్చి యిట్లువ్రాసిరి. "1. చిన్నాదేవి-భోగస్త్రీ2. తిరుమలదేవి- ఉమ్మతూరి గంగరాజుకూఁతురు. 3. అన్నపూర్ణాదేవి- ప్రతాపరుద్ర గజపతికూఁతురు." పైకేల ? చిన్నాదేవి వేశ్య యనుసంగతియును నామె బాల్య మననే రాయలతో సంబంధించిన సంగతియును మనరావుగారును నంగీకరించిరి. రాయలు ధనాఢ్యుఁడు గావున వేశ్యాప్రియుఁ డైనఁ గావచ్చును, గాని యాతఁడు వేశ్య నుంచుకొనుటతోఁ దృప్తినొందక యామెయం దగ్గల మైన వలపు గలవాఁ డై యామెను దనభార్యలతో సమానగౌరవప్రపత్తులు కలదానినిగాఁ జేసి తన దేవేరులలో నొక్కదానినిగా నొనరించి తా నెచ్చటికిఁ బోయిన నచ్చటికిఁ దీసికొని పోవుచు బహిరంగముగా నేలఁజొచ్చె. ఈరాయలవారు తిరుమలదేవాలయము లోఁ దనయొక్కయుఁ, జిన్నాదేవియొక్కయుఁ, దిరుమలదేవియొక్కయు లోహ ప్రతిమలు చెక్కించిస్థాపించె. ఆ ప్రతిమలు మూఁడును నిలువంబడియున్నవి. కుడివైపుననున్నది చిన్నాదేవి ప్రతిమ. నడుమ నున్నది రాయలవిగ్రహము. ఎడమవైపున నున్నది తిరుమలదేవిబొమ్మ. ఈ విగ్రహముల కుడిభుజములపై చిన్నాదేవ్యరు, కృష్ణరాయ మహారాయరు, తిరుమలదేవియరు అని పేరులుఁ గన్నడములోఁ జెక్కఁబడియున్నవి. ఈ ప్రతిమల ప్రతిబింబపటములు తీయించి యాంధ్రసారస్వతపోషకు లగు బ్రహ్మశ్రీ జయంతి రామయ్యపంతులవారు లోకోపకారార్థమై యాంధ్రసాహిత్యపరిషత్ప త్త్రికలోఁ బ్రచురించియున్నారు. వానిని జదువరుల యుపయోగార్థమై యీ ప్రక్క నిచ్చితిని.

భోగస్త్రీయగు చిన్నాదేవిని నొకప్రక్కను దనకులస్త్రీ యగుతిరుమల దేవిని నొకవైపునను నుంచుకొని ప్రతిమలఁ దీయించి సుప్రసిద్ధమహాస్థల మగు తిరుమలలో రాయలవారు స్థాపించుటంబట్టియే వారు వేశ్యతోడి పొత్తును గౌర

చిన్నాదేవి. కృష్ణదేవరాయలు. తిరుమలదేవి.

వనీయ మైనదానినిగా భావించుకొని రని తేలుచున్నది. మఱియు నామెను దేవి యనిపిలుచుట కూడ నీయంశమును మఱింత స్థాపించుచున్నది. ఈ ప్రతిమలఁ దీ యించుకొనుకాలమునాఁటికి నన్నపూర్ణాదేవిని జేపట్టలేదు. ఈవివాహము చాల దూలస్యముగ నైనదికావున శాసనాదికములలోఁ గూడఁ జిన్నాదేవియొక్కయుఁ దిరుమలదేవియొక్కయుఁ బేరులే చాలవఱకుఁ గాన్పించుచున్నవి. రాయలువారీరీ తిగాఁ దాము చిన్నాదేవిని గౌరవించుటయే కాక తనయాశ్రితులు కూడ గౌర వించునట్లు చేసిరి కావుననే యాతనియాస్థానకవు లగుపెద్దనార్యాదులు కూడఁ దాము విరచించిన కావ్యములలోఁ జిన్నాదేవిని గూడఁ దనభార్యనుగా వర్ణించు ట కవకాశము కలిగించెను. పెద్దనార్యుని మనుచరిత్రములో రాయలదేవేరులం గూర్చి యిట్లు వ్రాయఁబడియున్నది. "క. ఆవిభునంతరంబ ధ,రావలయముదాల్చెఁ గృష్ణరాయఁడు చిన్నా,దేవియు శుభమతి తిరుమలదేవి యు నుం దనకుఁ గూర్చు దేవేరులుగ౯" ఇట్లే పారిజాతాపహరణమందును వర్ణింపఁబడియున్నది. వీని నన్ని టినిబట్టి చూడ వేశ్యను బహిరంగముగాఁ దనయింటఁ బెట్టుకొని నిశ్శంకముగా రాయ లేలఁజొచ్చె నని తేలుచున్నది.

రాయ లీప్రకారముగా వేశ్యను భార్యనుగా నింటఁబెట్టుకొని యేలుచుం డుటయే గాక వేశ్యాసంపర్కము సరసతను సౌఖ్యమును హెచ్చించు నని తమ సన్నిధానవర్తులలో నూహలు బయలువెడలి వారుకూడఁ వేశ్యాలోలు రగుట కుఁ దగుప్రోత్సాహము నిచ్చినట్లు కూడఁ గాన్పించుచున్నది. ఈతనిసభలో ధూర్జ టికవింగూర్చి యీాక్రిందిప్రసంగము జరిగె. సభవారిలో నొక్కరు "స్తుతమతి యైన యాంధ్రకవి ధూర్జటిపల్కుల కేల కల్గె నీయతులితమాధురీమహిమ" అని సమస్య నిచ్చిరి. అందుపై మఱియొక్కరు "చ. స్తుతమతి యైన యాంధ్రకవి ధూర్జటిపల్కుల కేల కల్గె నీ, యతులితమాధురీమహిమ హా తెలిసెన్ భువనైకమోహనో, ద్ధత సుకుమారవారవనితా జనతాఘన తాపహారి సం,తతమధురాధరాధర సుధారస ధారలు గ్రోలఁగాఁ జుమీ" అని పూర్తిచేసిరి. దీనింబట్టి రాయలసభలో వేశ్యా ప్రియులకు గౌరవ ముండెడి దనియు నద్దాని నొకఘనకార్యముగా నచ్చటివారు చెప్పుకొనుచుండెడివారనియుఁ దేలుచున్నది. రాయలసభలో నిట్టిచర్చ జరుగుట తనతాతకు యశస్కర మని భావించి కుమారధూర్జటి తనకావ్యములోఁ దనతాతం గూర్చి యిట్లు చెప్పుకొనియెను. "చ. స్తుతమతి యైన యాంధ్రకవి ధూర్జటిపల్కుల కేలకల్గె నో, యతులితమాధురీమహిమ నా మును నీపెదతాత చాలస, న్నుతిఁ

గనేఁ గృష్ణరాయల మనోజ్ఞసభ న్విను మీావు నట్లు మ, త్కృతబహుమానవైఖరు లఁగీరివహింపుము ధాత్రిలోపలన్." పెక్కేల రాయలు వేశ్యలకు బహువిధము లగు ప్రోత్సాహముల నిచ్చె. తనయాముక్తమాల్యదలో వీరిని విశేషముగా వర్ణిం చెను. ఈతనివిద్యానగరమునఁ బండ్రెండువేలు వేశ్య లుండెడివా రని చరిత్రములు ఘోషించుచున్నవి. చరిత్రములలో విజయనగరమందలి వేశ్యవాటికలంగూర్చి ప్రత్యేకవర్ణనము గలదు.

రాయలవారివేశ్యాప్రియత్వమే యాకాలమున వేశ్యల కింత విశేషస్థితిని దెచ్చిపెట్టె. అంతమాత్రముచే వేశ్యాప్రియత్వమును మనసంఘ మంగీకరించిన దని చెప్పుకొనఁదగినది కాదు. మనసంఘ మెప్పుడును వేశ్యానృత్యగానములకు బ్రోత్సాహ మిచ్చుచున్నను వారలసంపర్కము నెంతమాత్ర మంగీకరింపలేదు.

మన స్మృతులు—"శ్లో. పశు వేశ్యాదిగమనే మహిష్యుష్ట్రీం కపీం తథా ఖరీం చ సూకరీం గత్వా ప్రాజాపత్యం సమాచరేత్॥" (పరాశర)-అని ప్రాయశ్చి త్తములు విధించుచున్నవి. మఱియు ను "శ్లో. దర్శనా చ్చిత్తవైకల్యం స్పర్శ నాత్తు ధనక్షయం సంభోగాత్ కిల్బిషం పణ్యస్త్రీణాం ప్రత్యక్షరక్షసామ్" అని వేశ్యాసంభోగము పాపదాయక మని నొక్కి చెప్పుచున్నవి. ఇంకను మనకవులు "పణ్యస్త్రీషు వివేకకల్పలతికాశస్త్రీషు రజ్యేత కః" అని యును "వేశ్యా శ్మశాన సుమనా ఇవ వర్జనీయాః" అనియు ను "వెలయాలి జీవనము జీవనమే తలపోసి చూడఁగన్"అనియు "క శ్చుంబతి కులపురుషో వేశ్యాధరపల్లవం మనోజ్ఞ మపి" అనియు బహువిధముల వేశ్యాసంభోగము నిందించివైచి యున్నారు. సంఘమును దానినంగీకరించువారిని నిషేధించి వైచుచున్నయది. ఈవిషయమై నవనాగరకాగ్ర గణ్యు లగుకందుకూరి వీరేశలింగముపంతులవారు"అదిగాక మనధర్మశాస్త్రకర్తలు వేశ్యాప్రియులను పఙ్క్తిబాహ్యు లనియు వారికి రాజసభలలో కొలువు నియ్య కూడ దనియు విధించి యున్నారు. అందుచేతఁ బూర్వకాలమునందు వేశ్యల నుంచుకొన్నవా రెంతో హీనులుగాఁ జూడఁబడుచుండిరి. మనరాజులు వారికి సభలలోఁ బను లీయకుండిరి. కులమువారలు వారిని మిక్కిలి తక్కువగాఁ జూచు చుండిరి. కాఁబట్టి యాకాలములో బహిరంగముగా వేశ్యల నుంచుకొనుట ఎంతో తలవంపులుగా నుండి మానాభిమానములు కలవా రందరును వ్యభిచారమును మానుచు వచ్చిరి." అని వ్రాసిరి. ఈవిధముగా శాస్త్రమును సంఘమును గట్టిగా నిషేధించుచున్నను కృష్ణదేవరాయలు నిరంకుశత్వమువహించి వేశ్యను బహిరంగ

ముగా నంతఃపురమునఁ బెట్టుకొని వేశ్యాప్రియులను దనసభలో గౌరవించుచు వేశ్యల నాదరించుచు వచ్చెను. అయినను రాజు చేయు పని చాల దుష్కృత్యముగా నున్న దనువాడుక లోకములోఁ బుట్టకపోలేదు. కాని ధనబలసమేతు లగు వారలు నిజదోషముల నొప్పుకొనక పోవుటయే కాక పైఁగాఁ దాముచేయునది యోగ్య మైనపనియే యని లోకమునకుఁ దోఁచునట్లు చేయఁ బ్రయత్నింతురు, కాన, రాయలవారు ను దాము స్వీకరించిన వేశ్యాప్రియత్వమునందుఁ దప్పులే దనియు నది మంచిపనియే యనియు లోకమునకు బోధలోనికి వచ్చునట్లు చేయ సరసములగు మార్గముల నవలంబించెను. మనుచరిత్రము పుట్టుటకుఁ గల కారణములలో నిది మొదటిది.

పెద్దన కావ్యకథ నేర్పా టెవరు చేసిరి.

పెద్దనార్యుని ప్రబంధచరిత్రము నంతను బరికించి చూచిన రాయలకళంకము ను బాపుటయే ప్రధానోద్దేశముగాఁ బెట్టుకొని యీకబ్బము వ్రాయఁబడినదని ప్రాజ్ఞులకుఁ దెలియకపోదు. ఈప్రబంధేతివృత్తమును నిర్ణయించుటలోఁ దత్కర్త యగుపెద్దనార్యున కేవిధమగు స్వాతంత్ర్యమును లేనే లేదనియు రాయలవారే దాని నేర్పాటుచేసి రనియు మనరావుగా రిట్లు వ్రాసిరి. "మనుచరిత్రకథ నెంచికొనుటలోఁ బెద్దనార్యుని కెంతమాత్రము నధికారము లే దని యు నాపనిని శ్రీకృష్ణదేవరాయలవారే చేసి పెద్దన్ననుఁ బ్రబంధము రచియింపుఁ డని యాజ్ఞాపించి రని యు మనుచరిత్రము జాగ్రత్తగాఁ జదివినవారికి స్పష్టమగును."

ఈకథ నేల నిర్ణయించె?

పెద్దనార్యుఁడు తన ప్రబంధకథను నిర్ణయించుటలో నధికార మెంతయు లేద నియు నందులో రాయలబానిసేఁ డాయె ననియుఁ జెప్పఁజాలను, గాని, మొత్తము మీఁద వా రుభయులును గలిసి యీకథ యుండఁ దగు నని నిర్ణయించినట్లుతోఁచెని.

ఈప్రబంధేతివృత్తమేది ?

పెద్దనార్యుని ప్రబంధమునందలి ముఖ్యకథ ప్రబంధమునందుఁ దెలుపఁబడినరీతిగా స్వారోచిషమనుచరిత్రము కాదు. ఇందులో ముఖ్యమైనది వరూథినీ నామకవేశ్యాచరిత్రము కావుననే విమర్శకులు కొంద ఱీయది వరూథినీచరిత్రము కాని మనుచరిత్రము కాదని యిదివఱకే వ్రాసియున్నారు. ఈప్రబంధములో మనుప్రయుక్త చరిత్ర మత్యల్పమ్ము కదా! ఇది నిర్వివాదాంశము. కావుననే యీ

ప్రబంధమునకు మనుచరిత్ర మని కాని మనుసంభవ మని కాని పే రుండఁదగి నది కా దని పండితప్రకాండు లభిప్రాయపడుచున్నారు. మన శ్రీమదచ్యుతరావు గారే "ఈకథయందలి సార మంతయు వరూథినీప్రవరుల యుపాఖ్యానమునందే యున్న దని యుఁ దక్కినభాగ మంతయు, రసోత్సేకము కలుగఁజేయలేని వల్లీబంధ మనియుఁ బెద్దనార్యుఁడు తనలోకోత్తరకావ్యప్రజ్ఞ నంతయు నీయుపాఖ్యానమునందే చూపించె ననియు వారినమ్మకము" అని లిఖించిరి. ఇదియే ప్రధానమనిన. ఈవిధముగా మనువుయొక్క చరిత్రము మూలకుఁ ద్రోసివేయఁబడుటకుఁ గల కారణ మేమి? పెద్దనార్యుఁడు వరూథినీచరిత్రమునే ప్రధానము చేసికొనెను, గావున, దానిని విరచించుటలోనే తనప్రజ్ఞావిశేషము నంతను హెచ్చుగాఁ జూపెను. మనువుయొక్క చరిత్రము నప్రధానముగాఁ జూచుకొనెను, గావుననే దాని నెల్లెట్లో యీడ్చివైచె.

పెద్దన తనకృతికి మనుచరిత్ర మనుపే రేల పెట్టె?

తానువరూథినీనామకవేశ్యాచరిత్రమును వ్రాయఁదలఁచుకొనినవాఁడగుచోఁ దనకావ్యము మనుచరిత్రమని యెలనుడివె నంపు రేని గణికాచరిత్ర మనిన లోకమునకు వెగటుగా నుండుటయును విలువ లేకుండుటయును గల్గు నను భీతిచే నిదియొక ఘనునిచరిత్రమే యనుభ్రాంతిని గలిగించుటకై మనుచరిత్ర మనుపేరునిడి తుదిని గొన్నిపద్యములతో విష్ణుస్తుతి నతికె. ఈకథ మార్కండేయపురాణోక్తము కావలె నననేల ?

ఈకథను మార్కండేయపురాణోక్తముగాఁ జెప్పు మని రాయలు కోరి నట్లుగా, పెద్దనార్యుఁడు వ్రాసెను. అట్లు కోరుటలోఁ గూడఁ గొంతరహస్యము కలదు. మనువుయొక్క చరిత్రమును వర్ణించుటయే పెద్దనార్యుని ముఖ్యోద్దేశమైన యెడల నయ్యది మార్కండేయపురాణోక్త ప్రకారముగా నుండవలె నని ప్రత్యేకముగాఁ గోరుటలో సారస్యము లేదు. ఏమన-స్వారోచిష మనుసంభవకథ శ్రీమద్భాగవతాదులందును గలదు. దాని నేల తీసికొనరాదు ? మనపెద్దనార్యునకుఁ గావలసిన వేశ్యాప్రశంస దానిలో లేదు. అందు స్వారోచిషుఁ డగ్నికిఁ బుట్టినట్లుగాఁ దెలుపఁబడియున్నది. వరూథినీనామకవేశ్యావృత్తాంతము లేనే లేదు. అందు మూలముచే నయ్యది త్రోసివేయఁబడినది. న్యాయముచే స్వారోచిషు నొకఘనునిగాఁ జెప్పఁదలచుకొనినయెడల మార్కండేయపురాణోక్తక్రమము తీసికొనఁ దగినది కాదు. ఏమనఁ-నతఁడు స్వారోచిషుఁడు వేశ్యాసంతతిలోనివాఁ డని తెలు

చున్నది. స్వరోచి లంజకొడుకు కని మనరావుగారి రామచంద్రరావు పంతులవారే వ్రాసినారు. ఇట్టియనుచితసంబంధమును బ్రధానముచేసికొని మార్కండేయపురాణోక్తక్రమ మనుసరించుటకంటెఁ బరమపవిత్రుఁ డగునగ్నిహోత్రుని పుత్రుఁ డని తెలుపు కథను దీసికొనుటయే శ్రేయస్కరముగా నుండునుగదా! అయినను బెద్దనార్యునకుఁ గావలసినది వరూథినీనామక వేశ్యాప్రశంసకాని మఱి యొకటికాదు. ఆహేతువుచే మార్కండేయపురాణోక్తకథ ననుసరింపవలసివచ్చినది. ఈకథనుబట్టి వేశ్యాసంతతులు పూర్వకాలమునందును ఘనస్థితిలోనికివచ్చెడివారని తెలుననియెడి తలంపున స్వప్రయోజనార్థమై మార్కండేయపురాణోక్తమైన కథను జెప్పుటయే ప్రధానముచేసికొనియెను. కాని యామార్కండేయపురాణములో వేశ్యలఘనతకు నడ్డువచ్చుభాగము లేవియైన నున్న యెడలవానిని ద్రోసిరాజని వారల కనుకూలించు రీతిగాఁ గ్రొత్తవ్రాఁతలు వ్రాసెను. ఎట్లన:—

ఇప్పట్టున మార్కండేయపురాణమును బెద్దనార్యునకు వ్యతిరేకముగానే యున్నది. వేశ్యాసంపర్కము కూడ దని యాపురాణమును గట్టిగ నిట్లు నిషేధించుచునేయున్నది.

శ్లో. "పరస్త్రీయం నాభిలషే. దిత్యూచు ర్గురవో మమ।
తేన త్వాం నాభివాంఛామి కామం విలప శుష్యవా".

దీనిని మారన యిట్లు తెనిఁగించెను.

కం. "పరవనితారతి కీడని, గురులెఱిఁగింతు రటుగాన గోమలి మది నా
కు రతిజనింపదు నీదెస, నిరతము నాదెస భజింపు నీవును విరతిన్".

ఇవి వరూథినితోఁ బల్కినపల్కులు. దీనింబట్టి వేశ్యారతియును బరవనితారతియే యనియును గావునఁ బాపదాయకమే యనియును దేలుచున్నది. ఇటఁ బరవనిత యనఁగా భార్యకంటెఁ బరురాలైన వనిత యని యర్థము. భార్యకంటెఁ బరురాండ్రైన స్త్రీలెల్లరును నభిలషింపఁ దగనివారే కదా? వేశ్యమాత్రము స్వస్త్రీకంటె భిన్నురాలు కాదా? మానవుఁడు వివాహమాడునపుడు ధర్మార్థకామవిషయములలో నిన్నతిక్రమింప నని భార్యకు వాగ్దానము జరిగియుండును గదా. స్వస్త్రీనే కాని పొందఁగూడదు కదా. ఏవిధమునఁ జూచినను, వేశ్యాసంపర్కము నిషిద్ధమై తీరుచున్నది. ఏపురాణమును ప్రధానముగాఁ జేసికొని పెద్దనార్యుఁడు తన ప్రబంధమును విరచించెనో యాపురాణమే వేశ్యారతి కూడ దనియు నందుమూలముచేతనే భూసురాగ్రణి యగు ప్రవరాఖ్యుఁడు వేశ్య యగు వరూథినిని ద్రోసి

వేసె ననియు విస్పష్టముగఁ దేలుచుండఁగా నాభావము నంతను దిరస్కరించివైచి పైఁగఁ దనప్రబంధములో వేశ్యారతి యుచితమే యనుభావమును సూర్యాస్తమయవర్ణనము చేయుమిషపై పెద్దన యిట్లు తేల్చె.

చ. "తరుణి ననన్యకాంత నతిదారుణపుష్పశిలీముఖవ్యథా
భర వివశాంగి నంగభవుబాఱికి నగ్గముసేసి క్రూరుఁడై
యరిగె మహీసురాధముఁ డహంకృతితో నని రోషభీషణ
స్ఫురణ వహించెనో యన నభోమణి దాల్చెఁ గషాయదీధితిన్".

దీనింబట్టి వేశ్యను గూడవచ్చు నని తేలుచున్నది. ఇది మూలవిరుద్ధభావమని యిదివఱకే చెప్పినాను. ఇది కవివాక్యము కాని పాత్రోచితవాక్యము కాదు. ఇందులో వేశ్యను గూడవచ్చు ననుటకుఁ దగు హేతువు గూడఁ దెలుపఁ బడియున్నది. అదియేదియన 'అనన్యకాంత' యగుట యంట. అనన్యకాంత కావునను దనయందలి మోహముచేఁ బరితాపముపాలై నవయుచున్నది కావునను, ప్రవరుఁడు వరూథినిని బొందవలసినదే యని పెద్దనార్యుఁడు సిద్ధాంతము కావించె. ఆమెను బొందనందులకై సర్వోత్తముఁడగు నాభూసురాగ్రణిని మహీసురాధముఁ డనియుఁ గ్రూరుఁడనియు నిందించెను. న్యాయముచే వరూథిని దేవవేశ్య, కాని, పెద్దనార్యుఁడిచట దేవత్వమును బ్రధానముగాఁ దీసికొనలేదు. ఈపద్యము మన భూలోకమందలి వేశ్యల కన్వయించుటకై తరుణీత్వానన్యకాంతాత్వములను మాత్రమే తీసికొని, యవి కలవు కావున వేశ్యను గూడవచ్చు నని పెద్దనార్యుఁడు తేల్చెను. చిన్నాదేవి తరుణియు ననన్యకాంతయుఁ గావునను దనయందు వలపు పెట్టుకొనినదియుఁ గావునను గరుణార్ద్రహృదయుఁడైయామెను కృష్ణదేవరాయలు పాలించుట సర్వవిధముల నుచితముగనే యున్న దని లోకము భావించుకొనునట్లు చేయుటకై పెద్దనార్యుఁడు తనకవితాచాతుర్యము నంతయుఁ జూపెను. ఈపద్యము దుర్నీతిదాయకముగా నున్నదని మన శ్రీ టేకుమళ్ల అచ్యుతరావుగారే యంగీకరించిరి. కనుక దానిని గుఱించి యంతగా వ్రాయ నవసరము లేదు. వేశ్యలప్రశంస యున్నందులకే యాముక్తమాల్యదాదుల రావుగారు నిందించిరి. అట్టిస్థితిలో వేశ్య లనన్యకాంతలు కావున వారిని గూడవచ్చు ననియు నాతరుణుల విరహతాపము పాలు చేయుట క్రూరత్వమును నధమపురుషత్వమునై యుండుననియు లోకమునకు బోధ చేయుచున్న మనుచరిత్రము నేమనవలెనో వరూథినియే యూహించుకొందురుగాక,

వేశ్యను గూడవచ్చునని తెల్పుటయే గాక యామెను గూడక త్రోసివేసిన ప్రవరాఖ్యవిద్వన్మణిని మూర్ఖుఁడని మనకవి నిరసించి వైచె. గణికాసంభోగము ధర్మయుతమే యైనచో విజ్ఞుఁడగు ప్రవరాఖ్యుఁడు వరూథిని నేల త్రోసివేసె ననుశంక కలుగునుగానఁ దత్పరిహారార్థమై యాప్రవరుఁడు వేశ్యాసంభోగములోని చాతుర్యము నెఱుంగని యవిదగ్ధుఁడుకావున నట్లుచేసె నని పెద్దనార్యుఁడు తేల్చె.

జ్ఞాని యగుప్రవరుని మూర్ఖునిగా స్వలాభార్థమై పెద్దనార్యుఁడు నిరూపించుటయే గాక నిక్కమైన రసికతలేని కాముకాధముఁడగు కలినామక గంధర్వబ్రువుని- అంగభవవిద్యాపారగుం డని స్తుతించె. ఏవిధముచేత నైన వేశ్యను గూడినవాఁ డెవఁడో వాఁడే రసికాగ్రణి యని పెద్దన సూచించె.

వరూథినీనామక ధననారి సురతక్రీడను సరసముగ సాగించుస్థితిలో లేకున్నను నామెతోడి ప్రథమసురతము నాయకుని సంతోషింపఁ జేయఁ గలిగిన దని పెద్దనార్యుఁడు వివిధసురతవర్ణనములద్వారముగా లోకమునకు బోధచేసె.

మనకవి కులస్త్రీగర్భాధానవర్ణనము చేయవలసి వచ్చుస్థితిని దెచ్చిపెట్టి యావర్ణనమును సర్వవిధములఁ బాడుసేసె. అది మనోరమాస్వరోచుల గర్భాధానముతో సంబంధించిన విషయము. ఈ గర్భాధానపుగదిలో నాయిక యగు మనోరమచే నేడ్పించియును గొంతేనమ్మకోర్కెలు కోరించియును దుదకు గర్భాధానమే చెడి కార్యము రసాభాసమై పోవునట్లు చేసెను. ఇది పెద్దనార్యుఁడు బుద్ధిపూర్వకముగాఁ దెచ్చిపెట్టిన రసాభాసము.

వారాంగనలు కామశాస్త్రతంత్రజ్ఞత హెచ్చుగు లోకజ్ఞత కల్గియుందురు. కావున వారితోడి సంభోగ మతిమనోహరముగా నుండుననియు నట్టి ప్రౌఢత కవకాశము లేక కులస్త్రీలు సమయానుకూల సరసత లేనివారై యేడ్చియును బెంకిపట్లు పట్టియును నాయకులమనస్సులకు నిక్కమగు నానందము కలుగఁజేయఁ జాలకుందు రనియుఁ బెద్దనార్యుఁడు లోకమునకు స్ఫురింపఁజేసెను.

ఈపను లన్నియు వేశ్యాప్రియాగ్రణి యగు రాయలవారిని సంతోషపెట్టుటకై పెద్దనార్యునిచే సాహసపూర్వకముగాఁ గావింపఁబడినవి. ఈసంగతిని మన రావుగారును నెఱుంగుదురు. కావున "ఆకాలమున రాజులు శృంగారరసప్రియులగుటచేఁ దదాశ్రితు లగు కవీశ్వరులును శృంగారరసలాలసులు కావలసివచ్చినది" అని వ్రాసిరి. దీనింబట్టి మనకవి, రాజేచ్ఛ యెట్లున్నదో యట్లు వ్రాసి ప్రభువును సంతోషపెట్టఁ బ్రయత్నించినాఁ డని తోఁచుచున్నది. కావుననే దేశోద్ధారక నాగే

శ్వరరావుపంతులుగారు "విశ్వశ్రేయస్సునకు సాధనమైన కావ్యప్రయోజనమును రాజాశ్రయము సంకుచితము చేసినది." అనియుఁ "గావ్య మంతయు గామపరమై కావ్యప్రయోజనమును సంకుచితము చేసినది." అనియు వ్రాసినవ్రాతలు యథార్థము లగుచున్నవి. మనకవి నీతిని దనయిచ్చవచ్చినట్లు ద్రిప్పి పాడుచేసి దానికి సరిపడుటకై రసమునుగూడఁ బాడుచేసె.

మనరావుగారు "పెద్దనవలెనే యతని సమకాలికు లగుముక్కుతిమ్మన్న ధూర్జటి వారివెనుక సమీపకాలములో వెలసిన రామరాజభూషణుఁడు పింగళి సూరన్న యిత్యాది మహాకవులందఱు శృంగారరసభూయిష్ఠంబు లగు గ్రంథములను రచించిరి." అని వ్రాసి పెద్దన్న శృంగారరసము చిత్రించుటలోఁ దనకాలమునఁ బ్రకటితమగు రుచిప్రమాణముల మించిపోలే దనుభావమును దేల్చిరి. ఇది సరికాదు. పైన రావుగారిచేఁ బేర్కొనఁబడిన యాకాలపు కవు లెవరును శాస్త్రములఁ దృణీకరించి సదాచారము నతిక్రమించి నీతిని పదటఁగలిపి వెలయాలిపొత్తు మంచిదే యనియు రసికత యందే యున్న దనియు శుద్ధవైరాగ్యము పూనుట మూఢత్వ మనియుఁ బెద్దనవలె హేతువాదము పెట్టలేదు. కావున నాకాలపు రుచిప్రమాణముల మించియే పెద్దనార్యుఁడు శృంగారవర్ణనమును గావించె ననకతప్పదు. ఇట్టికారణములచే, పెద్దనగ్రంథ మసత్కావ్య మగుచున్న దని నేను వ్రాసితినే గాని "వెలిపెట్టిరే బాడబుల"ను దానిం బట్టియును గచకుచాదుల వర్ణనములను బట్టియును గాదు. ఆకాలపరిస్థితులే యీయంశమును దేల్చుచున్నవి. పెద్దన వేశ్యాగమనమును సమర్థింపఁ దనగ్రంథమును వ్రాసెను గావునను మనపెద్దలు వేశ్యాగమనమునుఁ బశుగమన తుల్యముగా నెంచిరి గావునను రావుగారును వేశ్యాసంభోగము పశుకామములోఁ బడు ననిరి కావునను బెద్దనకృతి పశుకామబోధక మనియు నీతిబాధక మనియు నిస్సంశయముగా మనము చెప్పఁగొనవచ్చును.

అనన్యకాంతలు గావున వేశ్యలఁ గూడుట తప్పుగా దని పెద్దనార్యుఁడు సరసముగఁ జేసిన కాంతాసమ్మితబోధ లోకములో నమిత మగు హానిని గలిగించుచున్నయది. ఎంతటిమహనీయులు పెద్దనపక్ష మవలంబించి వేశ్యలఁ గూడుట ఱంకుగా దనియుఁ దప్పుగా దనియు గట్టివాదము గావింప మొదలిడిరో గనుఁగొనుఁడు. శ్రీవెన్నేటి రామచంద్రరావుపంతులు బి. ఏ., బి. యల్. గారు, శ్రీన్యాపతి శేషగిరిరావుపంతులు బి. ఏ., బి. యల్. గారు, శ్రీ ఓరుమళ్ళ అచ్యుతరావు పంతులు ఎం. ఏ., ఎల్. టి. గారు, కేతవరపు వేంకటశాస్త్రిగారు మున్నగు హేమా

హేమిరాలెల్లరును వేశ్యాసంభోగమును మనఃపూర్వకముగా సమర్థింపఁ బడఁగల పాత్రులఁ బడుచున్నారు. ఈయంశము చాలదా మనుచరిత్రము పరిమళము గల విషపుష్పమువలె లోకమున హానిచేయుచున్న దని చెప్పుటకు ?

మన శ్రీమదచ్యుతరావుగారికి కలినామకగంధర్వుఁడు వరూథినిని మోస గించి కావించిన యక్రమసంభోగ మవినీతినిరోధకమై ధర్మమే యగుచున్న దఁట! వారివాక్యరత్నములనే యీ క్రింద నిచ్చుచున్నాఁడను.

"వరూథినీ ప్రవరుల కథ నీతిబోధకము, వరూథినీమాయాప్రవరులకథ య వినీతినిరోధకము, నీతిప్రబోధము నవినీతినిరోధము నీరెండును గావ్యేందిరయొక్క ధర్మైకచరణము నందలి యాకృతిద్వయమే."

ఈయపూర్వనీతివాక్యములను రావుగా రేలోకమునుండి పలుకఁ జొచ్చి రో తెలియవచ్చుటలేదు. ఏమన -కలిగాఁడు చేసినదారుణకృత్యము లవినీతినిరోధ కములై ధర్మమెట్లైనవో దుహూహ్యములుగా నున్నయవి. ఈభూలోకములో నా తఁడు కావించినది మంచిపని యనుట కవకాశము లేదు. రావుగారివాక్యము భా వరసము లేని శుష్కవల్లీబంధము.

మోసము చేసి వరూథిని యనువేశ్యతో కలి కూడినాఁ డని యిదివ ఱకే వ్రాసినాను. ఆకూడుట తనకోఱకా యామెకోఱకా యనఁ దనకోఱకే. స్వార్థపరత్వముతో వంచనకృత్యమును గావించినాఁడు. ఆమె పరితాపమును దీర్చుటకుఁ గాదు. తన్నుఁ ద్రోసివేసిన యావేశ్య ప్రవరునియందు మోహము పెట్టుకొని యాతఁడు లభింపమిచే మన్మథాగ్నిలో వేఁగుచున్నందులకై యీతఁడు చాలసంతోషించినాఁడు, కాని, విచారపడలేదు. తాను దొంగయై యాప్రవర వే షము వేసికొని యామెను గూడుటకు నవకాశము చిక్కినది గదా యని సంతో షించి యావేషమును దాల్చెనే కాని యామెప్రాణము నిలుపుటకుఁ గాదు. మార్కండేయపురాణ మట్లే చెప్పుచున్నది. నావ్రాసినదాని నెట్లైన కాదనుటకై రావుగా రొకవిచిత్రమైన యెత్తు నెత్తిరి. వరూథినియును నీగంధర్వుఁడును దేవ లోకములోనివా రంట ! అంచుమూలముచే మనభూలోకధర్మము లచటఁ బనికిరా వంట! ఇది దోషమును దోష మని యొప్పుకొనక లోకవంచనము చేయుటకయి వ్రాసిన మోసపువ్రాఁత. ఏమనః- నాకిచ్చిన సమాధానములో వీరు కలిగాఁ డధర్మనిరోధద్వారముగా ధర్మప్రబోధమే గావించె నని ముగ్ధవాదము గావించినను దాము లిఖియించిన యాముక్తమాల్యదావిమర్శనములో వీఁడు వరూథినీసాశీల్య

మును బాడుచేసె నని "వరూథిని తనయైంద్రియభోగేచ్ఛకు బానిసయయి కుహనాప్రవరునిమాయలలోఁ బడి తనశీలముఁ గోలుపోయెను." అని వ్రాసిరి.

దీనింబట్టి వరూథినీనామకరూపాజీవకు శీలమున్నట్లును నయ్యది కుహనాప్రవరుఁడగు కలిగానిమూలముగా ధ్వంసము చేయఁబడినట్లును దేలుట లేదా? ఇది యధర్మనిరోధకమును ధర్మప్రబోధకమును నగు పని యెట్లు కాఁ గలదు. అది యట్లుండ నిండు, ఎవ్వతెకైన ననుచితకామోదయమై దానివలన బాధపడుటతటస్థించిన దానిబాధను దొలఁగింపకుండుట కవి కుచితము గాదనియు, నాభోగపరాయణురాలికి నింద్రియైకసుఖవ్యాపారపారగు నొకనిని దగిలించి యామె నీచేంద్రియవాంఛను దీర్చుట కవిపని యనియు, ఇదియే కావ్యనీతి.(Poetic justice) యనియు రావుగారు వ్రాయసాహసించుటకు వెనుదీయరైరి! కామాంధునకుఁ గామాంధురాలిని, గామాంధురాలికిఁ గామాంధుని గూర్చుట కవిపని యగునా? అట్లైన వాల్మీకిమున్నగువారు మనరావుగారు చెప్పినకావ్యనీతి(Poetic justice) నెఱుంగక రామాయణాదులఁ బాడుచేసి రని చెప్పవలెనుగదా! రావణుఁడు చెఱకువిలుకానికఱకుటమ్ములఁ దూలి విరహార్తుఁడై సీతావిరహదుఃఖాబ్ధిలోఁ బొరలుచుండెను. సతీమణి యగుసీత పాతివ్రత్యధర్మముతో వఱలుచుండెను. ఇంక నాకాముకుని యవస్థ నెట్లుపాపవలసియున్నది. ఆతఁడు సీతాదేవికొఱ కేడ్చుచుఁ జావవలసినదియా? ఆయింద్రియైకభోగపరాయణునకు నింద్రియైకసుఖవ్యాపారపారగురా లగునొకకాముకురాలిని సీతావేషము వేసి కవి తగిలింపవలసినదికదా? అపుడుకదా రావుగారి కావ్యనీతి శోభించును! కావ్యనీతి యన నిట్టిది కాదు. దుష్టులు చేసిన దుష్టకృత్యములకుఁదగినశిక్ష నందుటయు సుకృతు లగువారు తాము చేసిన సుకృతములకుఁదగిన సత్ఫలము నందుటయుఁ గావ్యమునఁ గలిగించుట కావ్యనీతి యని ప్రాజ్ఞులువ్రాసియుండిరి. గ్రంథమునందు కావ్యనీతి కలదా లేదా యని విచారించుట కలవాటుపడిన పాశ్చాత్యపండితు లీవిషయమై యిట్లువ్రాసిరి.

Poetic justice:—'That ideal justice which poets exercise in making the good happy, and the bad unsuccessful in their evil schemes.' —Brewer's Phrase & Fable.

'A distribution of rewards and punishments such as is common in poetry and works of fiction but hardly in accordance with the realities of life.' —Annundale.

ఈరీతిగానే New Century Dictionary లోఁగూడఁ గలదు.

వీనింబట్టి రావుగారు వ్రాసినది పూర్తిగాఁ దప్పని తేలుచున్నది. రావుగారికి సత్యముతోఁ బనిలేదు. చేతికి వచ్చినట్లు వ్రాయుటయే మచ్చువిమర్శనము వ్రాయుట యని భావించిరి కాఁబోలు !

వరూథినిని నామెనుగూడిన గంధర్వాధముని విమర్శనమునుండి తొలఁగించుటకై రావుగారిక నొక యెత్తు నెత్తిరి. దేవలోకసామాన్య యగునంగన నాయిక యగుటచే నామెపలుకులుఁ జేఁతలు మానవజాతికి సంబంధించినవి కావఁట. అట్లే మాయాప్రవరుని చేష్టాదికమును నంట! ఇట్లు వ్రాసి తుదకు దేవతలనైనను మనుష్యజీవితవృత్తులలో నున్నలక్షణములతోఁ జిత్రించుట చాల మేలే యని యంగీకరించి తుద కట్లు చేయుటచే వారియందుగల దేవతాగుణములను దప్పించి మానవగుణముల నారోపించుట యగును గాన నట్లుచేయరా దని రావుగారు తేల్చిరి. ఇదియుఁ దప్పు వ్రాఁతయే. మానవుఁ డగుకవి వ్రాయుగ్రంథములో దేవతలనుగూడ మానవత్వములోనికిఁ దీసికొనిరాకుండ నుండఁజాలఁడు. పెద్దనార్యుఁడు వరూథినిని మనుచరిత్రలో మానవత్వములోనికిఁ దెచ్చితీరినాఁడు. మానవదేహములందుఁ గలుగుస్వేదోద్గమము తప్పపాటు మున్నగువానిని వరూథినీవిషయములో వర్ణించితీరినాఁడు. అదిగాక యాదేవాంగన చచ్చిపోవునేమో యను భీతిని గంధర్వుఁడు పెట్టుకొనినాఁ డని పెద్దన లిఖించె. అందుమూలముచేఁ బెద్దన గ్రంథమును నిందించివేయవలెనా ?

—: నెరసుల నెంచుట. :—

నేను నెరసుల నెంచినట్లుగా రావుగారు నాపై దోషారోపణము గావించిరి. నే నట్లు చేయలేదు. నేను జూపినవి వట్టినెరసులు కావు, కథాశిల్పమున కడ్డు వచ్చు విరళబంధము లని వేనిని రావుగారు భావించిరో యట్టివానినే నేను మనుచరిత్రలోఁ జూపితిని. రావుగారి మెప్పువడసిన దండ్యాచార్యులవారు,

"శ్లో. తదల్పమపి నోపేక్ష్యం కావ్యే దుష్టం కథంచన
స్యాద్వపు స్సుందరమపి శ్విత్రే ణైకేన దుర్భగమ్"

అని నుడివి యుండిరి. కాన విమర్శకుఁడు స్వల్పదోషములను గూడఁ జూపఁదగినదే. రావుగారు విష్ణుచిత్తీయవిమర్శనములో నెరసు లని తామే పేర్కొనిన దోషములనుగూడ నెంచితీరిరి. అ ట్లేల చేయవలసివచ్చె ? తా మేదిచేసినను జేయవచ్చునేమో? నెరసులని త్రోసివేసినంతన యున్నదోషములు తొలఁగిపోవు.

వసుమనుచరిత్రలంగూర్చి నాకును శ్రీ వెన్నేటి రామచంద్రరావుపంతులుగా

రికిని జరిగినచర్చమాట నెత్తికొని పంతులవారివ్రాఁతలు మృదుత్వము తప్పలేద నియు నావ్రాసినది విరసోక్తులతోఁ గూడియున్నదనియు శ్రీరావుగారు లిఖించిరి, యిది నాయందుఁగల ద్వేషభావము వ్రాయింపఁగా వ్రాసినవ్రాఁత. నేను నా మాట చెప్పుకొనఁదగదుకదా! ఇంక రామచంద్రరావుపంతులుగారివ్రాఁత లెంత మృదువుగనున్నవో చూపెదను గనుఁడు. పంతులువారు మనుచరిత్రమునందలి నాయిక యగు వరూథినిం గూర్చి ముచ్చటించుచు "బ్రహ్మయ్యగారిలంజ"యని వ్రాసిరి. ఆపె మనుచరిత్రపక్షము వహించిన పంతులవారిలంజ యనిన ననవచ్చు నేమో కాని వసుచరిత్రపక్షమున వ్రాసిన నాలంజ యెట్లు కాఁగలదు. పంతుల వారివ్రాఁతలో మార్దవమును లేదు చాతుర్యమును లేదు. ఇట్టి పరుషవాక్యులు వారివ్యాసములోఁ బెక్కులు కలవు. అయినను బక్షపాతబుద్ధి వానిని గనఁబడ నిచ్చినది గాదు. నావ్రాసినదానిలో లేని లోపములను జూపినది. పక్షపాతము వదలకున్న విమర్శనములు బాగుపడవు.

కావ్యములందలి గుణదోషముల నెంచుట సత్కావ్యములు పుట్టునట్లు చే యుటకే. ఈయంశమును పెద్దనార్యుఁడే "నిరుపహతిస్థలంబు" అను పద్యములో విశదముచేసి యున్నాఁడు. ఒప్పుతప్పరయు రసజ్ఞులుండవలె నన్నాఁడు.

దీనిలో, ఒప్పుతప్పరయురసజ్ఞు లుండినం గాని యూరక కృతుల్ రచియిం చుట కవకాశముండునా యని తెలుపఁబడి యున్నది. నిజముగా మంచివిమర్శ నములు మనసారస్వతమున వలయునన్ని లేకపోవుటచే వాఙ్మయాభివృద్ధినే ప్రధా నముగాఁ జేసికొని నేను విమర్శనముల వ్రాయుచున్నాఁడను. నాలోపము లున్నఁ జూపవచ్చును. రావుగారు వృథాగా నన్నేలనిందింప మొదలిడిరో తెలియవచ్చు టలేదు. నే నెచ్చటను బెడసరపువ్రాఁతలు వ్రాయకపోయినను నన్నుదూఱుటకుఁ గారణము గాన్పించుటలేదు.

శ్రీ రావుగారు పెడసరపువ్రాఁతలు వ్రాయుటయం దభిలాష గలవారుగాఁ గాన్పించుచున్నారు. ఆంధ్రభాషాపోషణ మొనరించిన మహనీయులలో నగ్రగ ణ్యులగు రాయలవారి విష్ణుచిత్తీయముపై విమర్శనమును వ్రాయుచు రాయల వారినిగూర్చి యుక్తాయుక్తముల నెంచక పెడసరపువ్రాఁతలు చాలవ్రాసిరి. ఒకటి రెండుదాహరణముల నిచ్చెదను.

(1) ఈవిషయమై రావుగారు, "ఈచక్రవర్తికి నేలకో సంగీతజ్ఞానము సున్న"అని వ్రాసిరి. ఆచక్రవర్తికి సంగీతజ్ఞానము లేదని వీరెట్లు గ్రహించిరో! కవిత్వ

ము కఠినపాకము కలిగి యుండుటచేత నంట. బహువిధకళాపోషకుండై నిరంతర మును దదభిరుచితో మెలంగిన చక్రవర్తి సంగీతజ్ఞానశూన్యుఁ డగుట కలుగ నేరదు. కాన తగినకారణము చూపకయే యాతనికి సంగీతజ్ఞానము సున్నయని యూ హించుట గొప్పసాహసము. ముసురుపాకమునఁ గవిత్వముచెప్పువారిలో సంగీత రహస్యజ్ఞు లనేకులు కలరు. పద్యకవిత్వమువలెనే వారిగేయకవిత్వమును ముసురు పాకమం దుండవచ్చును. అది గాక, ఆముక్తమాల్యదంబట్టి చూడ వీరికి సంగీతజ్ఞా నము సున్నయనఁదగినదిగాఁ గాన్పించుటలేదు. ఈపద్యముఁగనుఁడు.

ఉ. కామిని మేఘరంజి మధుగర్వము డంతు నటించు లో నిజ
క్షేమముఁగోరి పాడి మణిచిత్రముసుత్తృణతాచిరద్యుతి
స్తోమవలాహకావలులు దోఁచి ప్రఫుల్లకదంబకేతకో
ద్దామసమీరణాహతులఁ దాపమునీ నొలఁగు న్విచేష్టతన్.

చ. కలఁ డొకరుండు పేరుకొనఁగానికులంబు మదీయభర్తుఁ డి
య్యల మును వాఁడు వామనత నే వసియింపనొ పుణ్యభూమి నం
దుల నొకయోజనత్రయపు దూరపుటూర వసించి బ్రహ్మవే
ళలఁ జనుదెంచి పాడు మము లాలన మంగళనామకైశికిన్.

రాయలవారి కావ్యపాకముం గూర్చి కళాపరిపూర్ణ వేదము వేంకటరాయ శాస్త్రిగారు ముచ్చటించుచు నయ్యది పక్వపనసఫలపాకముననున్న దనఁగా-నం దుపైన రావుగారు విరసపువ్రాఁతలు చాలవ్రాసిరి. పనసలలో బురదపనస యొకటి కలదఁట. అందు పీచేగాని మరేమియు నుండదఁట. ఆబురదపనసపాకమున నున్న దని రావుగారు గేలిచేసిరి. ఆభాషోద్ధారకుని, ఆమహాకవిని, ఆపండితపోషకుని నీవిధముగ గేలిచేయుట న్యాయమా ? నిజముచే విష్ణుచిత్తీయములో సహృదయ హృదయోల్లాసమును గలిగించు పద్యరాజము లనేకములు గలవు. అట్టిదాని యందు మాధుర్యమేమియు లేదనియు గ్రంథము బురదపనసపాకమున నున్నదని యు నుడువుట యుచితమా? ఇంతయేల గ్రంథనామమే సరిపడ లేదనిరి. విష్ణుచిత్తీ య మనుపే రుండఁగూడదఁట. విష్ణుశక్తీయమనియో విష్ణుభక్తీయ మనియో యుం డవలయునఁట. ఇట్టిపిచ్చి యాక్షేపణము లాముక్తమాల్యదపైఁ బెక్కులు గావించిరి.

పెద్దనార్యునియం దెంతయో యభిమానము పెట్టుకొని యెంతయో పక్ష పాతమును జూపిన రావుగారు తుదకు—పెద్దనార్యునివిషయములోఁగూడఁ దమ సహజలక్షణముం బట్టి పెడసరపువ్రాఁతలు వ్రాసిరి. "మనుచరిత్రరచనములో

నేవిధ మగు స్వాతంత్ర్యమును పెద్దనార్యునకు లే దని వీరు వ్రాసిరి. ఆమహాకవిని వట్టిబానిసను జేయుటకాదా ?

(2) పెద్దనార్యుఁడు గావించిన సూర్యాస్తమయవర్ణనమునుగూర్చి వ్రాయుచు "పెద్దనార్యుని శృంగారరస మిచటఁ బొంగి పొరలినది. శ్రీ శాస్త్రిగారి చీవాట్లకుఁ బెద్దన్న యిచ్చటఁ దప్పక యర్హుఁడే" అని లిఖియించిరి. పెద్దనయందు గౌరభావము కలదనుకొను వీరు పెద్దన్న చీవాట్ల కర్హుఁడే యని వ్రాయుట వింత కాదా ? పెడసరపువ్రాఁతలు వ్రాయుట వీరికి సహజ మగుటచే నిట్టివిరసపువ్రాఁతను వ్రాసిరి. ఇట్టివనేకములు కలవు.

మొత్తముమీఁద రావుగారిప్రతివిమర్శన మంతయుఁ జెడినది. వారు మచ్చువిమర్శనమును వ్రాయఁదలఁచుకొనఁగాఁ జుదకుఁ బిచ్చి విమర్శన మగుటకు సిద్ధమైనది. వీరు గొప్పవారే కాని వీరికిఁ దొందరపా టెక్కువనియు గ్రంథమును దిన్నగఁ జూచుకొన రనియు నే నిదివఱకే వ్రాసియున్నాను. ఆకారణమున విమర్శనము పాడైనది. బహుభాష లెఱింగిన పెద్దపండితులైన కారణమున వీరివిమర్శనము నిస్సారమైనను వీరియున్నతవిద్యయందుఁ గలగౌరవముచే వీరికి నేను సమాధానమిచ్చితిని.

రావుగారు పురాణవిద్యలో గొప్పపండితులై యుండియు, నున్నతోద్యోగియై యుండియు మన యాంధ్రభాషయందు మంచియభిమానమును బెట్టుకొని చాలకృషిచేసి విమర్శనములు మున్నగునవి వ్రాయ మొదలిడుట చాల శ్లాఘనీయాంశము. పరమేశ్వరుఁడు శ్రీరావుగారికి దీర్ఘాయురారోగ్యోన్నతులను మంచి విమర్శనపాటవమును నొసంగుఁగాక. ఆంధ్రసారస్వతమును మహోన్నతదశ నొందిప్రకాశించుఁగాక.

ఓం తత్ సత్.

☞ ఈవ్యాసము శ్రీమదచ్యుతరావుగారు గావించిన యసంగతప్రసంగములకు సమాధానముగా వ్రాయఁబడినది. కాని యిది పెద్దనార్యుని మనుచరిత్రముపై సంపూర్ణ విమర్శనముగాదు. కాన పెద్దనార్యునిగ్రంథమునందలి గుణప్రశంసయిందులేదు. ఆహేతువుచే నాపొత్తమునందుత్తమగుణము లేవియు లేవని నేనుదలంచినట్లు భావింపరాదు. ఆమహాకవికావ్యములో సహృదయులు హృదయపూర్వకముగా "మేలు మేలు" అని మెచ్చుకొనఁదగిన భాగము లనేకములు కలవు. వాని నాలోలివిమర్శనములో విశదీకరించియే యున్నాఁడను. నే నప్పు డప్పుడు మనుచరిత్రముపై వ్రాసిన విమర్శనముల నన్నిటిని సచ్చరితులు చదివి చూచుకొని తరువాతఁ దమయభిప్రాయముల నేర్పాటు చేసికొనఁగోరుచున్నాను.

కా॥ బ్రహ్మయ్యశాస్త్రి.

జన్మదినోత్సవపద్యములు.

బ్రహ్మర్షి డాక్టరు. సర్. ఆర్. వేంకటరత్నము నాయుఁడుగారి జన్మదినోత్సవమున శ్రీపిఠాపురము యువరాజావారు రచించి చదివిన పద్యములు.

సీ. పూవులువిచ్చినఁ దావులు విరిసినఁ బరమేశుమహిమయే ప్రజ్వలించుఁ
పికములు పాడిన పీణెలు మ్రోసినఁ బరమేశుమహిమయే ప్రజ్వలించుఁ
బవనుండు వీచినఁ బల్లవం బదరినఁ బరమేశుమహిమయే ప్రజ్వలించు
మేఘుంబు లుఱిమిన మెఱపులు మెఱసినఁ బరమేశుమహిమయే ప్రజ్వలించుఁ

గీ. గాని, స్వార్థరహితుఁడయి కరుణ పొంగ, సర్వమానవసంసేవ సలుపునట్టి
భక్తవరునిజీవనమువలె మఱెందు,నీశుమహిమ వెలుఁగఁజాలదెంచిచూడ.

ఆ. వె. రత్నరాశికంటె రజత పుగనికంటె, రమ్యదివ్యసౌధరాజికంటె
రాజ్యమహిమకంటె, రణజయోన్నతికంటె, విశ్వసేవకుండు విలువకాదె ! 2

ఆ. వె. కాన, నోమహాత్మ! మాననీయము లైన, త్వచ్ఛరీరజీవితములు మాకు
విలువలేని వింతవిరజాజిదండలు, వాడకుండుఁగాక వానిపూలు. 3

గీ. ప్రమదమునఁ జేరు గగనమ్ము భరతపక్షి,వంతఁబొందదయ్యదిసుఖవర్తియెపుడు
నయిన,దానిఁజూడఁగ లేకయార్తిఁజెంది,వసుధపైనున్న జనుఁడెంతొ పరితపించు.

సీ. ప్రాణులప్రాణ మౌ పరమేశుఁ డిచ్చు నాయుర్వృద్ధి నీకు సర్వోపకార!
లోకరక్షకుఁ డైనలోకేశ్వరుం డిచ్చు నారోగ్యవృద్ధి నీకాత్మవేది !
శాంతస్వరూపుఁ డౌ సర్వేశ్వరుం డిచ్చు శాంతి వృద్ధియు నీకు సత్యవాది !
ప్రేమవారిధి యైన విశ్వేశ్వరుం డిచ్చు సౌఖ్యవృద్ధియు నీకు సౌమ్యశీల !

ఆ. వె. ఈవుమాత్ర మెపుడు నేమైనఁగానిమ్ము, మమ్ము వదలవలదు మఱియు మమ్ము
నుద్ధరింప నీవె యుండితీరవలయు,వేఱు తలఁపవలదు విదితనీతి.

శ్రీ దేవీభాగవతము.

సుప్రసిద్ధపండితు లగు దాసు శ్రీరామపండితులు రచియించినది. శ్రీదేవీ భాగవతమును వీరికంటె ముందు, ములుగు పాపయారాధ్యులును, తిరుపతి వేంకటేశ్వరకవులును దెనిఁగించి యుండిరి గాని వారిభాగవతములకంటె వీరిదియే ముందుప్రకటింపఁబడినది. శ్రీరామపండితులు 1900 సంవత్సరమున నీమహాభాగవతాంధ్రీకరణమును బ్రారంభించి యైదు నెలలలోఁ బూర్తిచేసినారనిన వారికవితాధార యెంతయనర్గళ మైనదో యుభయభాషాపాండిత్య మెంత మిన్న యైనదో చెప్పక చెప్పుచున్నది. శ్రీరామపండితులు- లోకములో భాగవతముంగూర్చి వ్యాపించియున్న యనవసరమైన శైవవైష్ణవ భేదవాదములను సప్రమాణముగఁ జక్కఁగా నిరసించిరి. వారి యభిప్రాయమిది:—

"ఈవిధముగ నొకపురాణమునందు నొకదానికిఁ బ్రాధాన్య మిచ్చి మరియొక పురాణమునందు మరియొక పురాణమునకుఁ బ్రాధాన్య మీయబడినట్లు గానవచ్చుచున్నది.

దీని కొక వింతయేమి: వ్యాసుండు తానేదేవతనుగూర్చి యే కథసెప్పెనో ఆకథకును ఆదేవతకును బ్రాధాన్యమిచ్చినది యెవ్వరికి దెలియదు. అంతమాత్రముచే నందొకటి ముఖ్యమనియు మరియొకటి యముఖ్యమనియుం జెప్పుట యుచితమా: "సోర్ధ్వ పుండ్రముఖం దృష్ట్వా వ్రతం చాంద్రాయణం చరేత్" అనిచెప్పిన చోటనే "తిర్యక్పుండ్రధరం దృష్ట్వా చండాలమివ సంత్యజేత్" అని చెప్పలేదా. కావున నుభయపురాణములును ముఖ్యములే అని మనము గ్రహించుట యుచితముగానున్నది. రెంటికిని లఘుత్వము చెప్పినను చెప్పవలసివచ్చును.

ఇంతకును వారివారి భక్త్యతిశయముల ననుసరించి భాగవతపురాణములు రెండింటిలో నొకదానిని వారువారు పురాణ మని యనుకొందు రే కాని నాతాత్పర్యమందు రెండుభాగవతములును పురాణము లనియు వ్యాసప్రోక్తము లనియు పఠనీయములనియు నమ్ముచున్నాఁడను.

మహాయనియు ఉపయనియు భేదములు కల్పించుకొని ముఖ్యత్వాముఖ్యత్వములను జెప్పుట యుక్తము కాదని తలంచెదను."

ఈగ్రంథములో మొదట శ్రీరామపండితుల జీవితచరిత్ర సంగ్రహమును, బ్రహ్మశ్రీ చెళ్ళపిళ్ళ వేంకటశాస్త్రి శతావధానులుగారి యుపోద్ఘాతమును గలవు.

వెల రు 6 లు. బెజవాడ వాణీముద్రాక్షరశాలాధిపతులయొద్ద దొరకును.

సాహిత్యసభ.

ఆంధ్రసాహిత్యపోషణార్థమై పరిషత్కార్యస్థానమునఁ గూడ వివిధ విద్యావిష యములం గూర్చి పండితులచే నుపన్యాసము లిప్పించుట కర్తవ్యమను తలంపుతో, ది 2-2-1935 తేదిని, సాహిత్యసభ యొకటి కావింపఁబడినదిది. అందువిమర్శ కాగ్రేసర బ్ర॥ కాశీభట్ట బ్రహ్మయ్యశాస్త్రిగారు భవభూతి యుత్తరరామ చరిత్రము నందలి ప్రధానరస మేది యను విషయముం గూర్చి యుపన్యాసముగావించిరి.

ఈనాటకమునందలి ప్రధానరసము "కరుణవిప్రలంభశృంగార" మని తేల్చిరి. వారియుపన్యాససారసంగ్రహము నీక్రింద నిచ్చుచున్నారము.

ఉత్తరరామచరిత్రమునందలి ప్రధానరసము కరుణవిప్రలంభశృంగారమా, కరుణమా యను వివాద మీనడుమ బైలువెడలినది. పరికించిచూడఁ గరుణమనుటకంటెఁ గరుణవిప్రలంభశృంగార మనుటయే సర్వవిధముల నుచిత మనితోఁచు చున్నది. కరుణవాదులు శ్రీరామునకు సీత మృతినొందిన దనుదృఢప్రత్యయము కలదు. కావునఁ బ్రత్యాశ కవకాశము లేదనియుఁ గాన నాటక ప్రధానరసము కరుణమే యనియు వ్రాసిరి. ఇది సరికాదు. రామునకు సీత మరణించిన దను దృఢ ప్రత్యయము కల దనుటకు నాటకములో నే యాధారమును లేదు. సీత పూర్ణారోగ్యస్థితిలో నుండఁగా నడవిలోనికిఁ బంపివేయఁబడినది. అట్లు పంపఁబడిన తరువాత నామె యేమైన దనువార్త రామునకు నేవిధమునను గూడఁ దెలియరాలేదు. అట్టి స్థితిలో నామె మరణించిన దను దృఢప్రత్యయ మాతని కెట్లు కలుగఁ గలదు. ఆమె క్రూరమృగములతో నిండియున్న ఘోరారణ్యములో నేకాకినిగా విడువఁబడినది, గావున, నాక్రవ్యాదులచే భక్షింపఁబడిన దని రాముఁడు యూహిగా నిశ్చయించుకొనె నని కరుణవాదులు వాదించుచున్నారు. అట్లు వాదించుట కవకాశము లేదు. ఘోరారణ్యములో సీత విడువఁబడుటచేఁ గ్రవ్యాదులచే హానికలుగునేమో యనుభీతి రామునకుఁ గలిగినఁ గలుగవచ్చును గాని తప్పక క్రూరమృగములచే నామె భక్షింపఁబడియె నను దృఢప్రత్యయమునకు రాముఁడు వచ్చి తీరవలసిన యవసరము లేదు. ఘోరాటవులలో నేకాకినులుగా విడువఁబడిన యబలలు సురక్షితముగా నింటఁ జేరి స్వనాథులను గూడుకొనుట లోకములో లేదా! దమయంతి, యట్టిది కాదా. ప్రథమవనవాసములో సీతయును మృతికి లోనుగాక బ్రతికియుండి తుదకు నాథునితోఁ గలిసికొనలేదా! ఇట్టి యనుభవ

ముగల రాముఁ డిప్పట్టున సీత మరణించె నని దృఢప్రత్యయము కలవాఁ డెట్లు కాఁగలఁడు? సీత మరణించె నను దృఢప్రత్యయము రామునకు లేనియెడల రాముఁ డేల తీవ్రశోకము పాలాయె నని కరుణవాదు లడుగుచున్నారు. "శోకముయొక్క తీవ్రతాతీవ్రతలను నిర్ణయించుట కష్టము. పూర్వకాలమందు సీతావియోగము కలిగినప్పుడు రాముఁ డేడ్చిన యేడ్పతి తీవ్ర మని "అపిగ్రావా రోదిత్యపి దళతి వజ్రస్య హృదయం" అని యీ నాటకమునందే తెల్పఁబడినయది. రాముఁ డిక్కడనే గాదా యతితీవ్రముగా నేడ్చినాఁ డని సీత చిత్రకూటసందర్శనకాలమునఁ బలికినది. అప్పు డట్టి శోకముపాలైన రామునకు సీత మరణించె నను దృఢప్రత్యయము కలిగినదా. ప్రత్యాశ లేకపోయెనా! అది గాక యీకాలమున రాముఁ డేడ్చు సందర్భమున నాతఁడు శృంగారమునకుఁ గూడ నెడమిచ్చినాఁడు కాన నీదుఃఖమంత తీవ్రమే కాదు. రాముఁడే "అహాహా విస్మయములో మునిఁగి తేలుచున్న నాహృదయమునందలి సుఖదుఃఖాతిశయము విప్రలంభమువలెనున్నది."(యదయం విస్మయ పరిప్లవమాన సుఖదుఃఖాతిశయో హృదయస్య విప్రలమ్భః)అని జృంభకాస్త్రము లెఱిఁగి తనరూపుననుండు కుశలవులఁ గనుట లోనగు ప్రత్యాసలంబట్టిపలికె. సీత వియోగమున కిప్పుడు తానే కారణము గనుక హెచ్చుగా నేడ్చినాఁడు. "క్రవ్యాద్భిరంగలతికానియతం విలుప్తా"అని రాముఁ డెట్లు పలికెనందురా యివి వాసంతికతో జరిగిన ప్రసంగములోనివి. వాసంతిక, రాముఁడు సీతను విడిచె నను కోపముతోఁ గూడినదై యాతనితో విరసప్రసంగము చేసెను. రాముఁడును నామెకు హృదయమిచ్చి మాటలాడ లేదు. సీతను విడువుమని ప్రజలేల కోరి రని వాసంతిక యడుగఁగా నది ప్రజలకే తెలియునని రాముఁడు సమాధాన మిచ్చెనే గాని యున్న సంగతిని దెల్ప లేదు. లక్ష్మణుఁడు సురక్షితముగా నున్నాఁడా యని యడుగ దాని కొకపట్టున సమాధానమే యిచ్చినవాఁడుగాఁడు. పిమ్మట సీత యేమైనదని యామె యడుగ నామె తలంపుల కనుకూలముగా, నేమైన దననేల క్రవ్యాదులు భక్షించి యుండును, అన్నాఁడు. ఇది యాతని హృదయములో నున్న తలంపనుటకు వలను పడదు. అదిగాక "నియతం విలుప్తా" అని నియత మను నుత్ప్రేక్షావాచకమును వాడినాఁడు గావున నది యూహామాత్రము గాని యెఱిఁగియుండి పలికిన పలుకు కాదని స్పష్టమగుచున్నది. ఇది సందేహద్యోతకము కావచ్చునుగాని దృఢప్రత్యయద్యోతకముగాదు. రామునకు సీత కనఁబడుట లేదను నూహ కలదుగాని మరణించినదను నూహ లేదు. "నాశితప్రియతమః"అనఁగాఁగనఁబడకుండునట్లు చేయఁబడిన ప్రియురాలు గలవాఁ డని యరము, కరుణవాదుల వాద మంతయు నిస్సా

రమగుచున్నది. ఇంతయేల, నాటకముంబరికించిచూడ సీతజీవించియే యున్నదను నిశ్చయము రామునకుఁ గలదనుట కనేకోదాహరణములుగలవు. వశ్యవాక్కుగల మహర్షులు సీత వీరమాతయగుఁగాక యనియు, పుత్రపూర్ణోత్సంగయై యుండఁగాఁ జూచుభాగ్యము పట్టుఁగాకయనియు నాశీర్వదించిరి. ఆయమోఘాశీర్వాదములనువిని రాముఁడు ధన్యులమైతి మని సంతసించె. మఱియును, అరణ్యమున నున్నప్పుడు సీతను గాఁపాడుటకై దేవతలకుఁగూడ సాధ్యముగాని కార్యములఁ జేయుశక్తి గలదని నాటకమున వర్ణింపఁబడిన గంగాదేవియును, పృథ్వీదేవియును రామునిచే గోరఁబడిరి. సీత గంగాతీరమున వాల్మీకియాశ్రమముకడ విడువఁబడియె. ఆశ్రమస్థానము లందుఁ క్రూరమృగములు క్రౌర్యము దక్కి యుండు నని పెద్దలు చెప్పుదురు. ఇట్టియంగరక్షులఁ గావించిన రాముఁడు వ్యతిరేకవార్తయైనను విన రాక యుండఁగనే సీత మరణించిన దని యెట్లు నిశ్చయించుకొనఁగలఁడు. సీత జీవించియే యున్నది, అందుకు నిదర్శనము లుండఁగా శ్రీరామచంద్రునకు సీత మరణించినదను నిర్హేతుకాభిప్రాయ మెట్లు కలుగును. ఇంతయేల! సీత జీవించియున్నదనుదృఢనిశ్చయము రామునకుఁగలదని నాటకమువేనోళ్ళ ఘోషించుచున్నది. అందుఁ బ్రధానమైనది, రాముఁ డశ్వమేధముచేయుట. తానుమృతపత్నీకుఁడనను తలంపుగలవాఁడే యగుచో నశ్వమేధ మెట్లుచేయఁగలఁడు, మృతపత్నీకుఁడగు విధురుఁడు కర్మాధికారము లేనివాఁడు. ఆత:డుయాగముచేయుటకధికారముండదు. ఈయంశమును నాటకమే రూఢిచేయుచున్నది. రాముఁ డశ్వమేధము చేయు నను మాట యెచ్చట వచ్చినను నాతనికి సహధర్మచారిణి యెవ రనియు మరలఁ బెండ్లియాడినాఁడా యనియుఁ బ్రశ్నలువేయఁబడుచు వచ్చినవి. దీనింబట్టి మృతపత్నీకుఁడు క్రతువు నొనరింపరా దని నాటకము తెల్పుచున్నట్లు స్పష్ట మగుచున్నది. కావున రాముఁడు సీతాప్రతికృతిం బెట్టుకొని యశ్వమేధ మొనరించుటచే నాతనికిఁ దనభార్య జీవించి యున్నదను దృఢనిశ్చయము కల దనుట స్పష్ట మగుచున్నది. కావుననే భార్యాప్రతికృతినిఁ బెట్టుకొని క్రతువు చేయవచ్చునను ధర్మశాస్త్రవాక్యములో జీవించి యుండియుఁ గ్రతువులోఁ బాల్గొనుటకు నవకాశము లేనప్పుడే ప్రతికృతిని బెట్టుకొనవలయునను విధి కాన్పించుచున్నది. భార్య విదూరస్థయై యున్నపుడు ప్రతికృతినిబెట్టుకొని క్రతువు చేయవచ్చునని శాస్త్రముబోధించుచున్నది. కావున రాముఁడట్లశ్వమేధముచేసెను. సీత, అయోధ్యకుసమీపమున నున్న వాల్మీక్యాశ్రమముననే యున్నదనిన కరుణవాదులే తమమాటను రద్దుచేసి

కొని క్రతుకాలమున నామె పాతాళలోకమున నున్నదని చెప్పిరి. కనుక విదూరస్థయై యున్న దన్నమాటయే గదా! పరలోకమున నున్న భార్యయొక్క ప్రతికృతిని బెట్టుకొన వచ్చునెడల. మరణించి పరలోకము నందున్న భార్యల ప్రతికృతుల నేల పెట్టుకొనరా దని కరుణవాదులు శంకించిరి. సీత యీదేహముతోడనే పరలోకమున కేగినది గాని దేహమును వీడికాదు. దశరథుఁడు స్వర్గమున కేగి యుద్ధములో దేవతలకు సాయ మొనరించెను. అతఁ డచటికిఁ బోయియున్న కారణమున నాతనిని మరణించినవానినిగాను, అతనిభార్యలు వైధవ్యము నందిన వారలఁగాను నెవ్వరైనఁ దలంచిరా! ఆతఁడే రాముఁ డరణ్యమునకుఁ జనినతర్వాత బెంగపెట్టుకొని తనువు విడిచి స్వర్గమునకుఁ బోయె. అపు డాతఁడు మరణించినవాఁడుగా నెంచఁబడియె. అతనిభార్యలకు వైధవ్యము సంప్రాప్త మయ్యె. కావున నీలోకమున సంప్రాప్తమైన యీదేహముతోఁ బాతాళలోకమునకుఁ జని యున్న సీతను మృతులైన వారితో సమముగా నెంచఁదగినదికాదు. శ్రీమతి సరోజినీనాయఁడమ్మగా రీకాలమునఁ బాతాళలోకమునకు (అమెరికాకు) వెళ్లుచు వచ్చుచుండునట్లే సీతాదేవికూడఁ బాతాళలోకమునకు వెళ్లుచు మరల భూలోకమునకు వచ్చుచుండెను. ఈలోకమునకు వచ్చి రామున కామె యనేకోపచారములుచేసె. ఇట్టిసీతను మృతులలోఁ జేర్చుట యెంతమాత్రమును దగదు కావునఁ బాతాళమందున్న సీతయొక్క ప్రతికృతిని బెట్టుకొని రాముఁ డశ్వమేధము చేయుట న్యాయముగనే యున్నది. విదూరస్థయనగా క్రతుకాలమున నునికి తెలియమిని లభించుస్థితిలో లేనిదనినమాటయేగదా. భార్యాప్రీతికై శ్రౌతయజ్ఞక్రియలు సాగుననుట తగదు.

అంతర్నాటికాంతమున సీత కాన్పింపఁగా సీత జీవించియున్న దను వింతరామునకుఁ గలిగినది గాని యాతనికి నామెజీవించి యున్న దను తలం పప్పుడుక్రొత్తగాఁ గలిగినదిగాని మొదటినుండియు లేదని కరుణవాదులు తెలిపిరి. అంతకుఁబూర్వమందు సీత జీవించియున్నదను ప్రత్యాశ రామునకుఁ గలుగనిచో సీత కాన్పించినప్పుడు లక్ష్మణునితోఁ గూడి యాతఁడు-దైవానుగ్రహమువలన మనమను కొనినట్లేయైనది- (దిష్ట్యా తథైవేతత్) అని యెట్లు పలుకఁగలిగెను. దీనింబట్టి యింతకుఁ బూర్వమునందే సీత జీవించియున్న దనియుఁ గుశలవులం గనిన దనియు వారు భావించుకొని యుండినట్లు స్పష్ట మగుచుండలేదా. రామునకు సీత జీవించియున్న దనుతలం పుండుఁగాక. ఆమెను విడిచివేసినవాఁడు మరలనెట్లుస్వీకరింపఁ గలఁడు. కావున నీవిధముగా ప్రత్యాశ లే దని చెప్పవలసి వచ్చుచున్న దని కరుణావా

ములు వాదించుచున్నారు. కాని దీనికిఁ దగుసమాధానము నాటకమే యిచ్చు చున్నది. విడిచిపెట్టిన సీతను మరల స్వీకరించుట యెట్లను ప్రశ్నప్రస్తావనయందే గలదు. సీతారాములను గలుపుటయే నాటకప్రధానోద్దేశము. అది యెట్లు కలుగు ననఁగా దేవతలయొక్కయు ఋషులయొక్కయు ననుగ్రహముచేఁ గలుగు నని తెల్పఁబడినది. నాటకమంతయుఁగూడ నాపుత్రులను రాముఁ డాదరించునా యని సీత ప్రశ్నింపఁగాఁ దమస, దేవతలును ఋషులు నందులకుఁ బ్రయత్నించుచున్నా రనియు నందులకై వారొకసంఘముగా నేర్పడినా రనియుఁ బలికినది. ఆసంఘము వసిష్ఠుఁడు, వాల్మీకి, అరుంధతి, భాగీరథి, పృథ్వి మున్నగువారితోఁ గూడుకొనియు న్నదని నాటకమే తెల్పుచున్నది. వసిష్ఠుఁడు సీతారాముల కిప్పుడు వియోగము గలిగినను మరల మంగళమే కల్గునని చెప్పుట ప్రత్యాశను గలిగించుచున్నది. ఇది రామునికడఁ బలుకలేదే యందు రేని మాటలు కోటలు దాఁటును కాన, ఋష్య శృంగాశ్రమములోఁ బలువుర యెదుటఁ బలికినపలుకులు రామునకుఁ దెలియవ చ్చుట వింతకాదు. పైనిఁదెల్పఁబడిన పెద్దల మహాయత్నముచే వారుభయులుం గలిసిరి. ప్రతికృతిని బెట్టుకొని రాముఁ డశ్వమేధముం జేయుట సీతారాములు కలి యుదు రను ప్రత్యాశను దెలుపుచున్నదని యరుంధతి పలికినది.

"ఏకోరసఃకరుణఏవ" అని భవభూతియే పల్కినాఁడే. నీ వందలి రసము శృంగార మని యెట్లు చెప్పఁగలవని యందు రేని "ఏకోరసః కరుణఏవ" అనువాక్య ములు నాటకములో నొకపాత్రమగు తమసచేఁ బలుకఁబడినవి. నాటకమునందు వచ్చు నొకపాత్రము నాటక ప్రధానరసము కరుణ మని వెల్లడించిన దనుటకంటె వింత మఱియొక టుండ నేరదు. అది నాటకరసముంగూర్చి ముచ్చటించునదికాదు. ముచ్చటించునదియె యందు రేని కరుణశబ్దమునకుఁ గరుణవిప్రలంభమను నర్థము కూడఁగలదు. విప్రలంభములలోఁ గరుణనామక మొక్కటి గలదు. కరుణవాదు లాయంశము నంగీకరించియేయున్నారు. కాఁబట్టి"ఏకోరసః కరుణఏవ" అనినప్పుడు కరుణవిప్రలంభ మని యర్థముచెప్పుకొనవలెను. ఈవాక్యమే యనేకులను భ్రమ పెట్టుచున్నది. ఇంతయేల, శాస్త్రములు, నాటకనామకరూపకమునందలి ప్రధాన రసము శృంగారమో వీరమోమాత్రమే యై యుండవలయు నని తెల్పుచున్నవి. భవభూతి శాస్త్రానుగుణముగాఁ బోవువాఁడని కరుణవాదులే చెప్పిరి. అట్టివాఁడు శాస్త్రవిరుద్ధముగాఁ దననాటకమును గరుణరసప్రధాన మెట్లుచేయును. సాహిత్య దర్పణ టీకాకారుఁడు శృంగారవీరములే నాటకములోఁ బ్రధానములై యుండ

నవసరములేదు. ఇతరరసములు నుండవచ్చునని పల్కినాఁడనియుఁ గావున నాటకము కరుణరసప్రధానముకావచ్చుననియుఁ గరుణవాదులు పలికిరి. ఈటీకాకారుని వాక్యములు మూలమునకుఁ జాల విరుద్ధముగా నున్నవి. శృంగారమో వీరమో మాత్రమే ప్రధానముగా నుండవలయునని మూలము చెప్పుచుండఁగాఁ దద్వ్యతిరేకముగా జ్ఞాపికాకారుఁడు పలికినపలుకు లెక్కకు ప్రమాణములగునా! అదిగాక కరుణరసప్రధానమగు నాటకము మఱియొక్కటి కాన్పించినదా; కాన నిప్పట్టునఁ గరుణరసప్రధానుల వాద మంగీకరింపఁదగినది గాదు. శృంగారమో వీరమో నాటకములోఁ బ్రధానముగా నుండవచ్చు నని లక్షణము చెప్పుచున్నది కావున భవభూతి మహావీరచరిత్రమును, వీరరసప్రధానముగాను- ఉత్తరరామచరిత్రము (కరుణవిప్రలంభ) శృంగారప్రధానముగాను-గావించి రెండునాటకములు వ్రాసెను. ఇతఁడు రచించిన వానిలో మూఁడవది యగుమాలతీమాధవము నాటకనామక రూపకముకాదు. అది ప్రకరణము. ప్రకరణములో శృంగారమొక్కటియే ప్రధానరసముగా నుండవలయును,గావున, దానినిశృంగారరసప్రధానముగాఁ జేసినాఁడు. ఈప్రకారముగా శాస్త్రమునే యనుసరించినాఁడు. పూర్వవ్యాఖ్యాతలెల్లరునుత్తరరామచరిత్రము కరుణరసప్రధానమనిరని కరుణవాదులుచెప్పిరి. అదిసత్యముగాదు. వ్యాఖ్యాతలలోనెల్ల నారాయణభట్టు మిక్కిలిప్రాచీనుఁడని చరిత్రాభిజ్ఞులు వ్రాయుచున్నారు. ఈతఁడు వ్రాసిన భావార్థదీపిక యను వ్యాఖ్య నాటకము కరుణరసప్రధానమనుట లేదు. కరుణవిప్రలంభప్రధానమనుచున్నది. కావున నాదినుండియు భవభూతికృతనాటకము కరుణవిప్రలంభశృంగారప్రధాన మను వాడుకయున్న దనియు నదియే సత్యమనియు గ్రహించుకొనవలయును.

ఇత్యాదిగా శాస్త్రులుగా రుపన్యసించిరి. గ్రంథవిస్తరభీతిచే ననేకాంశములు ప్రకటింపలేకపోయితిమి. ఇఁకనొక విశేషము గలదు. శాస్త్రులుగారు తాము నాఁ డుపన్యసింతుమని మాకు బాసయిచ్చినతర్వాత వారికి ముఖపక్షవాతము వచ్చినది. మూతి వంకరపోయినది. మాటలు కొంచెము ముద్దగా వచ్చినవి. అయినను వారు వాగ్దానముచేసిన రీతిగా నియతదినమున యథాకాలమునకు సభకు విచ్చేసి రెండుగంటలవఱకు మృదుమధురగ్రాంథికశైలి నుపన్యసించిరి. ఇది శ్రీశాస్త్రుల వారు దేహసంరక్షణముకంటె దేశసంరక్షణమే ముఖ్యముగా నెంచుకొనువారను నంశమును వెల్లడిచేయుచున్నది.

ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్తు—ప్రతిష్ఠాపకులు.

శ్రీరాజా రావు వేంకటకుమారమహీపతి సూర్యారావుబహద్దరువారు, పిఠాపురము మహారాజావారు. పరిషద్యావజ్జీవాధ్యక్షులు.

కీ. శే. శ్రీ వేంకటగిరి మహారాజావారు.

ఉద్ధారకులు.

శ్రీరాజా వేంకటాద్రి అప్పారావు బహద్దరువారు- ఉయ్యూరు జమీందారువారు.

కీ. శే. శ్రీబొబ్బిలి మహారాజావారు.

ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్కార్యనిర్వాహకవర్గము.

అధ్యక్షులు

జయంతి రామయ్యపంతులుగారు బి. ఏ., బి. ఎల్.

కార్యదర్శులు.

కిళాంబి రాఘవాచార్యులుగారు ఎం. ఏ., బి. ఎల్.

వింజమూరి వెంకన్న పంతులుగారు ఎం. ఏ.

కార్యనిర్వాహకసభాసభ్యులు,

దివాన్ బహదర్ కొమ్మిరెడ్డి సూర్యనారాయణమూర్తి నాయఁడుగారు (కోశాధ్యక్షులు.)

పెద్దాడ రామస్వామిగారు, ఎం. ఏ.

చిలకమర్తి లక్ష్మీనరసింహముగారు.

కాశీభట్ట సుబ్బయ్యశాస్త్రిగారు.

శ్రీమాన్ గొడవర్తి జగన్నాథస్వామిగారు, ఎం. ఏ., ఎల్. టి.

దర్భా వేంకటశివరామరాసుగారు, బి. ఏ., బి. యల్.

ఆళక్కి- వేంకటాద్రిమయ్యగారు.

కేశవరపు కామరాజుగారు.

కోకా వేంకటసుబ్బారావు నాయఁడుగారు.

ఓలేటి వేంకటరామశాస్త్రిగారు, శతావధాని.

పానుగంటి లక్ష్మీనరసింహారావు పంతులుగారు.

పిళ్లారిసెట్టి రంగబ్రహ్మారావునాయఁడుగారు.

కాకినాడ-ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్తులో వెలకుదొరకు గ్రంథములు.

1	విప్రనారాయణచరిత్రము-చదలువాడ మల్లయ్యకవి	రు	0	8
2	కవిజనాశ్రయము-వేములవాడ భీమకవి ...	...	0	10
3	చంపూరామాయణము-ఋగ్వేదికవి వేంకటాచలపతికవి	...	1	0
4	నీతిసీసపద్యశతకము-తాళ్ళపాక పెదతిరుమలార్యుఁడు ...	...	0	2
5	జ్యోతిశ్శాస్త్రసారము-శ్రీమాన్ కపిస్థలం కృష్ణమాచార్యులుగారు	...	0	8
6	జ్ఞానప్రసూనాంబికాశతకము-శిష్టు సర్వశాస్త్రికవి ...	...	0	2
7	సర్వేశ్వరశతకము-యథావాక్కుల అన్నమయ్యగారు ...	...	0	3
8	యుద్ధమల్లుని బెజవాడ శిలాశాసనము-జ. రామయ్యపంతులుగారు	...	0	8
9	కావ్యాలంకారచూడామణి-విన్నకోట పెద్దయకవి ...	...	0	8
10	చంద్రభానుచరిత్రము-తరిగొప్పుల మల్లనకవి ...	...	1	0
11	అకారాద్యముద్రిత గ్రంథసూచిక ...	...	0	8
12	ప్రాకృతభాషోత్పత్తి-శ్రీమాన్ మేడేపల్లి వేంకటరమణాచార్యులుగారు	...	0	12
13	శివతత్త్వసారము-మల్లికార్జునపండితారాధ్యులు ...	...	0	12
14	Defence of Literary Telugu జయంతి రామయ్యపంతులుగారు	...	0	8
15	శివరాత్రిమాహాత్మ్యము-శ్రీనాథమహాకవి ...	...	0	12
16	ఆర్యభాషావిభాగము-శ్రీమాన్ మేడేపల్లి వేంకటరమణాచార్యులుగారు	...	0	8
17	Dravidian Lexicography జయంతి రామయ్యపంతులుగారు	...	0	4
18	హరిస్వరంగములు-కొత్తపల్లి సూర్యరావుగారు ...	...	0	8
19	నారసింహపురాణము—ఉత్తరభాగము-హరిభట్టు ...	...	1	0
20	మన్నారుదాస విలాసనాటకము—రంగాజమ్మ ...	...	0	8
21	జైమినిభారతము-వచనము-వేంకటకృష్ణప్పనాయఁకుఁడు	...	0	12
22	కాళిందీకన్యాపరిణయము (రెండుభాగములు) అహోబలపతి	...	1	4
23	రెడ్లనాటి రెండుశాసనములు ...	...	0	4.
24	ఆంధ్రధాతుమాల—చిన్నయసూరి ...	...	0	12
25	శాసనపద్యమంజరి ...	...	0	12
26	శతకసముచ్చయము (ప్రథమభాగము) ...	...	0	12
27	,, (ద్వితీయభాగము) ...	...	0	10
28	పరిషత్పుస్తకభాండాగారము. (ద్వితీయభాగము) ...	...	0	8
29	సూత్రాంధ్రవ్యాకరణములు—చిన్నయ్యసూరి ...	...	0	8
30	రసాభరణము—అనంతకవి. ...	...	0	8
31	చాటుధారాచమత్కారసారః- (సంస్కృతము) ...	...	0	8
32	ఉత్తరరామచరిత్రము-జయంతి రామయ్యపంతులుగారు	...	1	0
33	షోడశకుమారచరిత్రము-వెన్నెలకంటి అన్నయ ...	...	0	8
34	అమరుకము-సాంధ్రము-జయంతిరామయ్యపంతులుగారు	...	1	0
35	సాంబోపాఖ్యానము-రామరాజురంగప్పరాజు ...	...	1	0
36	హంససందేశము-కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రిగారు ...	...	0	2
37	సింహాసనద్వాత్రింశిక-ద్వితీయభాగము-గోపరాజకవి ...	...	0	10
38	రాయవాచకము ...	...	0	8
39	ఆంధ్రశబ్దచింతామణి-బాలసరస్వతికృతాంధ్రటీకోపేతము	...	0	8

Printed by N. Achutaramiah at the Cocanada Printing works, Cocanada.